

90-4
L 680

TOR EDGARS ANDERSONS PLIVOJA

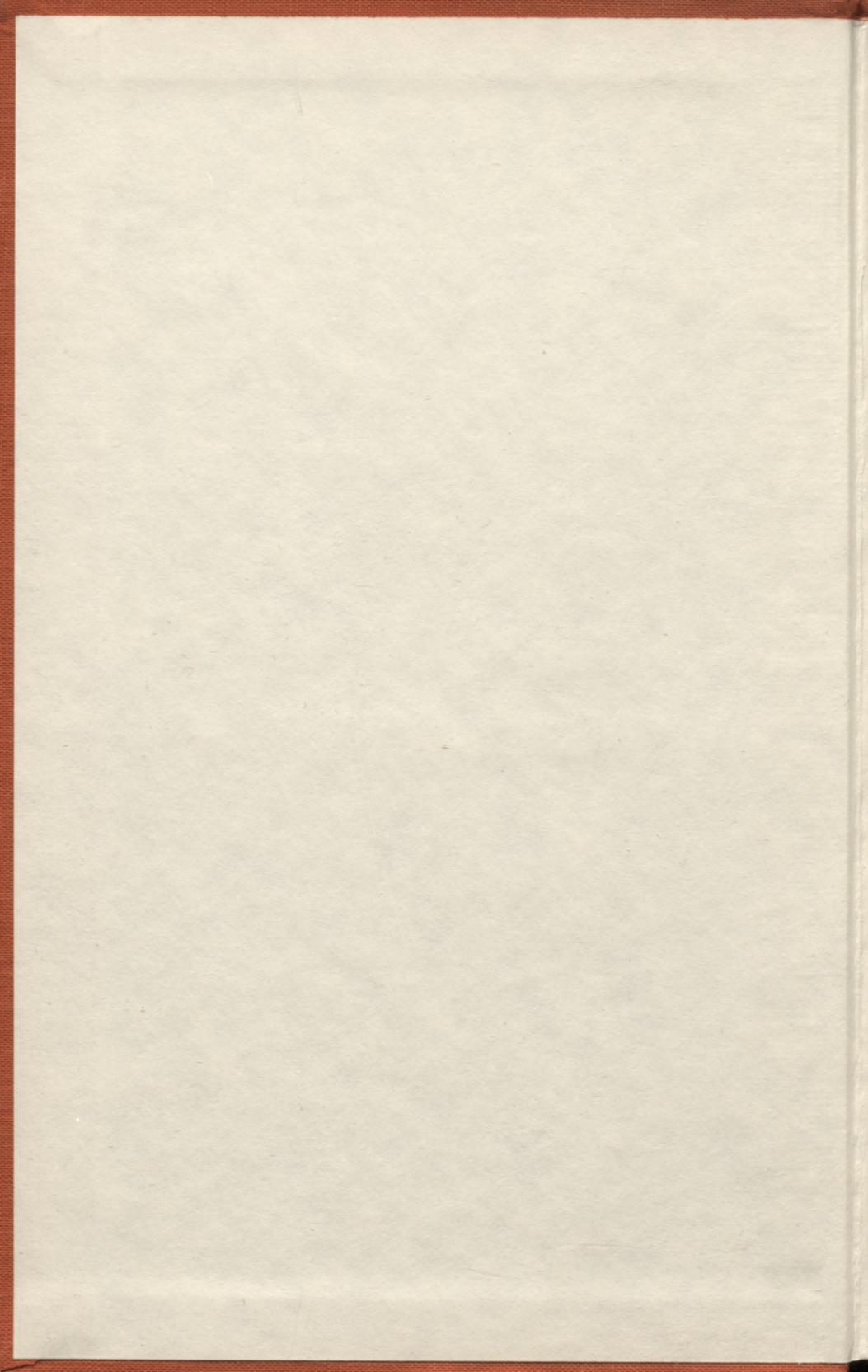

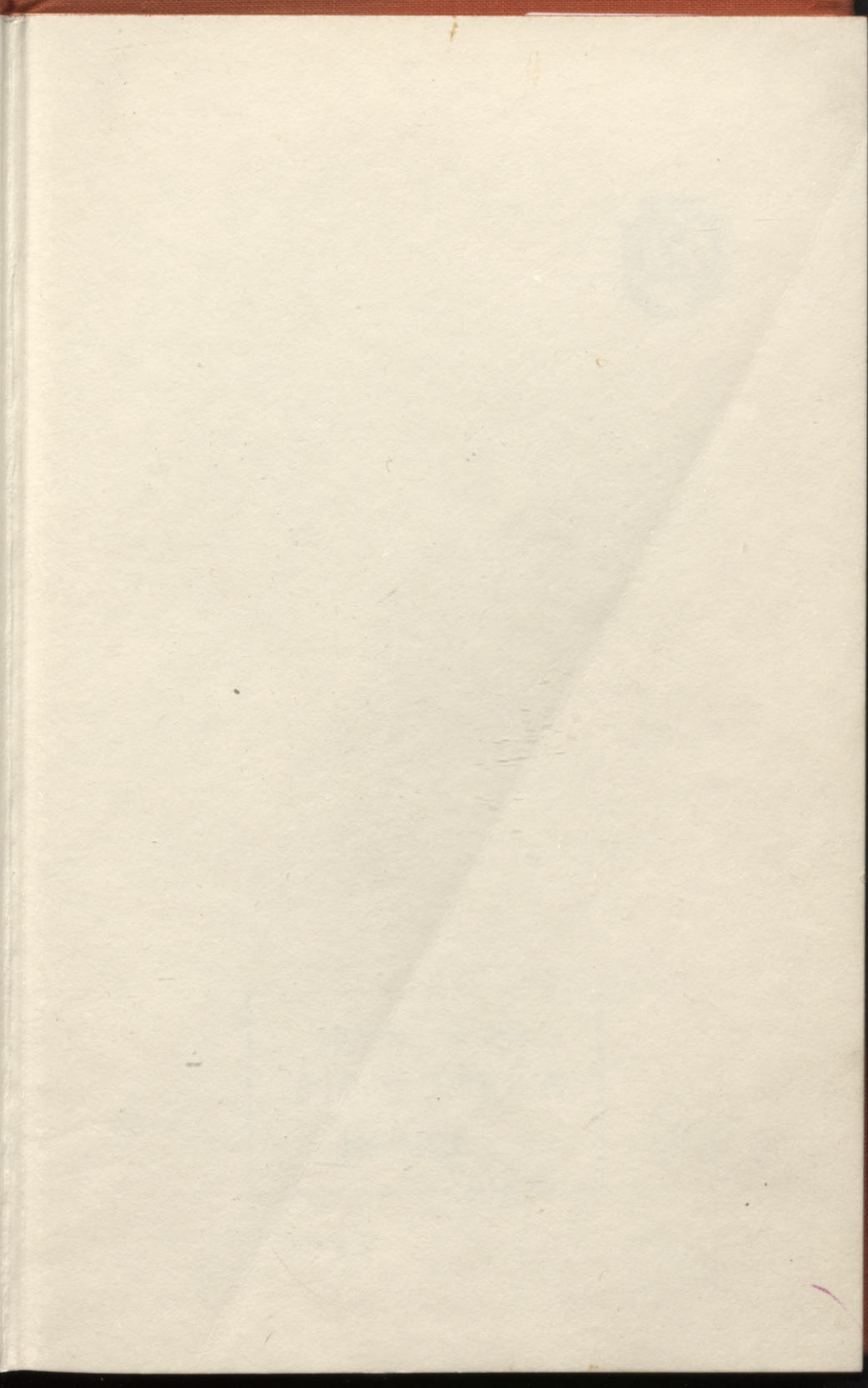
KURZEMES KAROGI

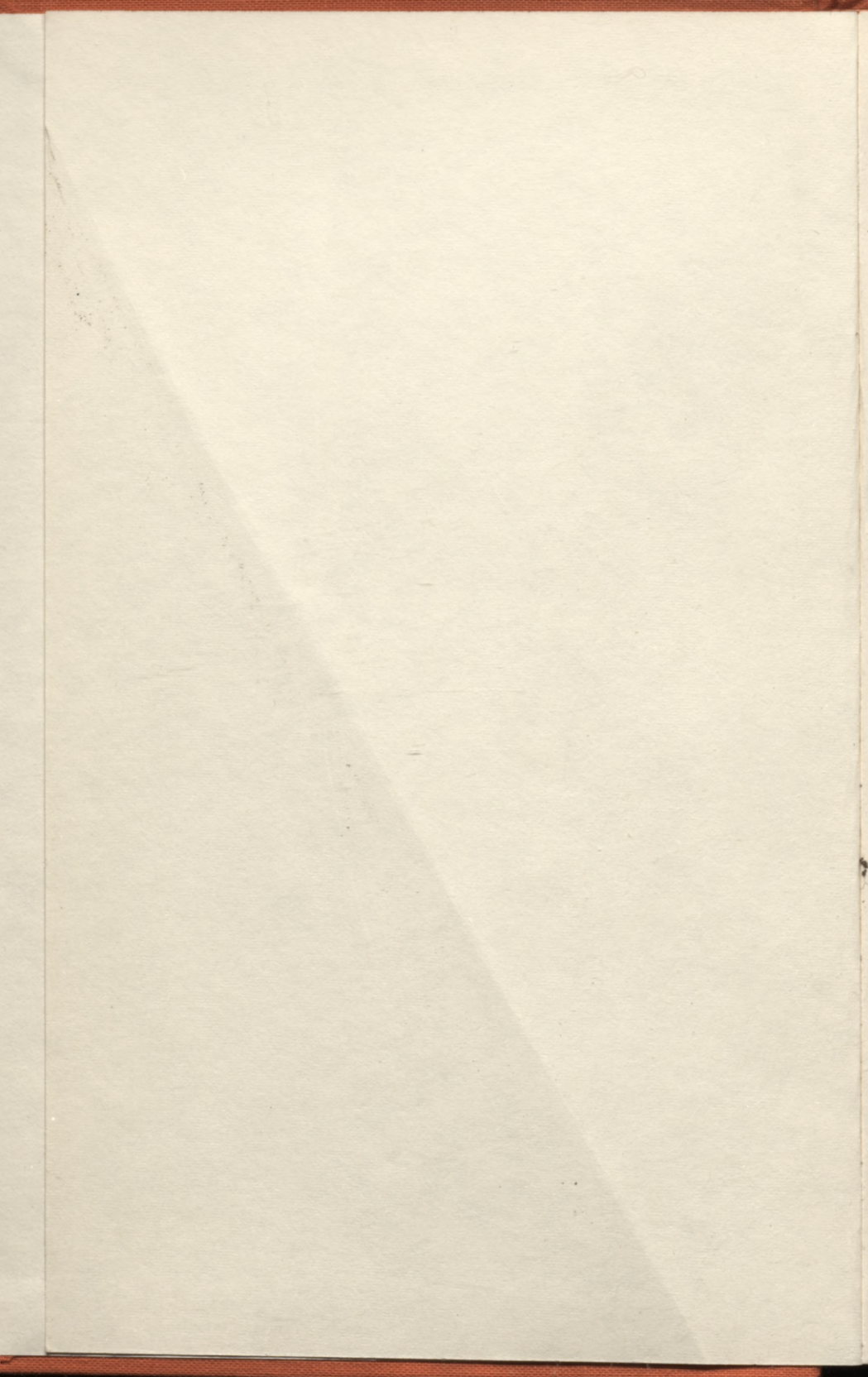
TOR
PLIVOJA
KURZEMES
KAROGI

EDGARS ANDERSONS

Upsalas latviešu
BIBLIOTEKA
No 647.

B, L

Upsālas Latviešu biedrības
ziņojums 1971. g.

L 90-4
680

dybl.
9

EDGARS ANDERSONS

TUR
PLĪVOJA
KURZEMES
KAROGI

Upsalas latviešu

BIBLIOTEKA

No 647

GRĀMATU DRAUGS

1970

EDGAR ANDERSON

THE ANCIENT COURONIANS IN AFRICA

The text in the Latvian language with Summary in English.

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTEKA

~~90~~ 34.009
0304053308

© 1970 by Edgar Anderson

What an age is this, and what a world is this,
that a man cannot live without playing a
knave and dissimulation!

(Kāds gan ir šis laikmets, un kāda ir šī pa-
saule, kad cilvēks nevar dzīvot, ja viņš ne-
spēlē nelieša lomu un nesimulē.)

Samuel Pepys, 1661.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

I E V A D S

Pasaules tālēs izklīdušie latvieši ar savu darbību, saviem ideāliem un mērķiem veido jaunu un interesantu posmu latviešu tautas vēsturē — trimdas un emigrācijas vēsturi. Pēc II pasaules kara dažādās pasaules malās nokļuvušie tautieši bieži un negaidīti atklāj, ka šajās zemēs jau agrāk uzturējušies viņu priekšteči, kas arī atstājuši interesantas vēstures liecības. Šīs liecības bagātina latviešu emigrācijas vēsturi, apliecina latviešu tautas vitālītāti, izturību, iekšējo spēku un mērķapziņu. Šinīs vēstures anālēs pasaules tālēs izklīdētie tautieši atbrīvojas no vientulības, izolētības un traģiskas zīmoga, bet parādās kā zināmu misiju īstenotāji, savas tautas priekšposteņi un simpatiju ieguvēji citu tautu vidū ar saviem ideāliem, savu darbību un savu zināšanu ieguldījumiem jaunajās dzīves vietās. Vēl pirms viena gadsimta latviešu tauta bija visumā nepazīstama pat Eiropā, tagad to pazīst visā pasaulē, un ne tikai pazīst, bet arī augstu vērtē.

Dosimies vēl tālāk pagātnē, lai izsekotu mūsu senču gaitām. Blakus arvien retākiem latviešu vārdiem mēs sastopam slavenu baltvācu, lietuviešu, poļu un citu zinātnieku, ceļotāju un tehnisku darbinieku vārdus un atrodam, ka šie dažādās pasaules malās izbraukušie ļaudis ir lepni pasvītrotājuši, ka nākuši no Kurzemes, Vidzemes, Latgales vai Livonijas. Viņi tālajās zemēs ir atstājuši baltiskus vietu vārdus, kas uz visiem laikiem palikuši pasaules kartēs. Atzīmēsim kaut vai ievērojamo amerikāņu rūpniecības centru Livoniju, amerikāņu Rīgu un tā tālāk.

Latvieši ir lieli ceļotāji. Daudzi latvieši ir jau apciemojuši mazu, brīnumskaistu salu Karibu jūrā, kuŗas nosaukums — Tobāgo — kaut kā liekas pazīstams. Tautieši, kas

šo salu apciemojuši, nekad neaizmirsīs priecīgo pārsteigumu un lepnuma izjūtu, šajā tropu paradīzē pēkšņi atklājot tīri latviskus vietu vārdus — Kurzemes upi, Lielo un Mazo Kurzemes līci, Kurzemes ragu, Kurzemes muižu. Šie vārdi saglabājušies šajā salā jau vairāk nekā 300 gadus un liecina par ciešajām saitēm, kas šim tālajam zemes stūrim kādreiz bijis ar mūsu dzimteni. Par Tobāgo salu jau daudz rakstīts, un šīs grāmatas autors tās bezgala sarežģītajā un interesantajā vēsturē ir ieguldījis daudzu gadu darbu.

Pētījumi Kurzemes kolonizācijas vēsturē liecina, ka senie kurzemnieki ir ceļojuši arī uz citām vietām. Kurzemnieku karogs ir pacēlies Norvēģijas dienvidos — Flekerē, Eidsvolā, Kungsbergā un Vikā, tāpat Gijenā pie Dordonas upes Francijā, Svētā Andreja salā, Džillifrijā, Bajonas salā un Kasanā — Gambijā, Rietumāfrikā. Kurzemnieku karogs ir plīvojis kuģos, kas sasnieguši Gvineju, Sjerru Leoni un Liberiju Afrikā, Brazīliju Dienvidamerikā, Svēto Mārtinu, Mārtiniku un citas salas Rietumindijā, Bostonu Ziemeļamerikā un Koromandelas piekrasti tālajā Indijā. Kurzemnieki ir plānojuši ekspedīcijas uz Angolu Dienvidāfrikā un uz Austrāliju, ir pieprasījuši sev Trinidadi, nodibinājuši Kurzemnieku-amerikāņu tirdzniecības sabiedrību sakariem starp Tobāgo, Bostonu un Madeiru un ir zvejojuši valzivis ziemeļu jūrās ap Islandi.

Šoreiz pievērsīsimies seno kurzemnieku gaitām Afrikā. Šis kontinents kļūst arvien svarīgāks pasaules notikumos, un to apciemojuši jau daudzi latviešu zinātnieki, kuģinieki un dažādu misiju locekļi.

Kurzemnieku gaitas Gambijā un citur Afrikā kā vēstures objekts līdz šim bijušas pabērna stāvoklī. Tām veltīti tikai nedaudzi pētījumi, un tie paši bijuši ļoti nepilnīgi. Šī darba autoram pēc pabeigtiem pētījumiem par kurzemnieku gaitām Amerikā palika daudz materiālu par kurzemniekiem Afrikā. Liela daļa no tiem nebija pieejami un nebija zināmi ne tautiešiem, ne raksta autora kolēģām. Tā kā Afrika tagad ir kļuvusi ļoti ievērojams vēstures pētniecības objekts pasaules vēsturē, šo rindu autora draugi lūdza šos materiālus darīt pieejamus plašākām aprindām it sevišķi tādēļ, ka, pretēji situācijai Tobāgo, kurzemnieku vārds Afrikas vēsturē palicis nepieminēts vai arī kādās īpašās interesēs noklusēts. Vēsturiskās patiesības labā šāda situācija nevarēja ilgi turpināties. Kad autora kolēģa un

personīgs draugs Dr. Harijs A. Geilijs (Harry A. Galey) sāka pētījumus Gambijā, viņam bija nepieciešami arī materiāli Gambijas senākajā vēsturē. Rezultātā radās šī grāmata, kas atklāj, ka kurzemnieki nav bijuši tikai Gambijā, bet arī Gvinejā, Sjerra Leonē un Liberijā, un viņu zelta meklēšanas ekspedīcija pat devusies dziļi Centrālāfrikas tuksnešos. Atklājās arī kurzemnieku ekspedīcija uz Indiju, un labākā perspektīvā tagad saskatāmas kurzemnieku gaitas Amerikā.

Šeit izmantoti visi pieejamie baltvācu un latviešu avoti, kam pievienoti angļu un holandiešu līdz šim neizmantoti materiāli. Ļoti jāpateicas Kurzemes kolonizācijas celmlauzim, gigantiska darba veicējam un šī pētījuma autora personīgam draugam Dr. Oto Heincam Matīsenam (Mattiesen), Dr. Geilijam, godājamam Gambijas vēsturniekam Džonam Milneram Grejam (Gray), holandiešu valsts archīvu Algemeen Rijksarchief pirmās nodaļas bijušajam vadītājam A. van der Postam Klementam (van der Poest Clement) un tagadējai vadītājai M. A. P. Meilink-Relfisa (Meilink-Roelefsz) kundzei, kā arī daudziem angļu valsts archīvu (Public Record Office) un Britu mūzeja darbiniekiem, tāpat ilustrāciju sniedzējiem.

Kurzemnieku gaitas Afrikā atklājas kā aizraujošs, traģiski skaists stāsts, kas brīžiem šķiet gandrīz vai neticams. Uz skaistā, bet bīstamā tropu eksotikas fona atklājas kurzemnieku alkas pēc piedzīvojumiem un labākas dzīves, viņu drosmē, izturībā un spīts visbriesmīgākajās situācijās. Mēs jūtam spirdzinošos okeana vējus, sālās viļņu šļakatas, palmu šalkoņu un satraucošās dienvidu zemju smaržas un skaņas. Mēs jūtam simpatijas pret kurzemniekiem, kuŗu „sirds ir gods,“ pasaules blēžu un intrigantu vidū, kur netrūka pat karaļu. Mēs redzam paralēles starp seno Kurzemes un Zemgales hercogisti un vēlāko Latvijas republiku pasaules notikumu virpulī. Mēs jūtam simpatijas pret jauno Gambijas valsti, kas daudzējādā ziņā ir vājāka un vārgāka nekā Latvijas valsts tās dzimšanas laikā.

GAMBIJAS ZEME

Tā kā seno kurzemnieku aktivitātes Afrikā notika galvenā kārtā Gambijā, vispirms iepazīsimies ar šo zemi. Tā atrodas starp 13.—14. ziemeļu platuma gradu, tātad mazliet tālāk ziemeļos nekā Tobāgo. Gambijas platība bija visai niecīga — 10368 kv. kilometru (4003 kv. jūdžu). Kurzemes un Zemgales kopplatība bija vairāk nekā divas reizes lielāka, bet visas Latvijas kopplatība vairāk nekā sešas reizes lielāka. Gambiju no visām pusēm apņem Senegāle, atstājot brīvu tikai 48 km platu spraugu pie Atlantijas okeana. Mūsu dienās Gambija ir 480 km gara un caurmērā 24 km plata zemes strēmele. Galvaspilsēta Bathersta (B a t h e r s t) ir uz 16°34' rietumu garuma grada.

Zemes galvenā bagātība ir Gambijas upe, viena no varenākajām upēm Afrikā un lielisks satiksmes ceļš. Okeana kuģi var aizbraukt pa upi līdz Kuntaūrai, 240 km no ietekas jūrā. Gambija varētu būt arī nozīmīgs gaisa satiksmes centrs, bet Jandumas (Yandum) lidlauku, 24 km no Batherstas, uzbūvēja tikai 1967. gadā, kad par starptautisku satiksmes centru jau bija kļuvusi Dakara. Jauno lidlauku gaisa satiksmes līnijas savieno ar Ganu, Sjerru Leoni, Kanāriju salām, Lisabonu, Londonu un Rietumāfrikas galvenajām pilsētām. Liverpuli ar Batherstu savieno Elder Dempster līnijas kuģi, kas Gambijā ierodas ik pa 6 nedēļām. Piestāj arī citu līniju kuģi, bet Batherstas ostā caurmērā gadā iebruc tikai 200—300 kuģu.

No Dakaras Gambiju var sasniegt arī pa zemes ceļu, izmantojot Transgambijas lielceļu (480 km), kas savieno Dakaru ziemeļos ar Zinguinčoru Kasamankas provincē dienvidos no Gambijas, vai arī pa pievedceļu pāri Batherstas-Barras pārceltuvei (320 km). Galvenie ceļi ir diezgan labā stāvoklī, bet lauku ceļos nepieciešams apvidus

auto. Izdevīgāk ir lietot upes pasažieru-preču tvaikoni, kas reizi nedēļā dodas no Batherstas uz Basi, 389 km attālumu veicot 5 dienās. Gambijas kuteri var nobraukt pat līdz Koinai, 470 km no okeana. Ceļinieku rīcībā ir tikai divas viesnīcas Batherstā, bet mazajos centros ir tikai atpūtas mājas, kur viesim pašam jāgādā pārtika, dvieļi un gultas drānas.

Gambijas upes piekraste ir purvainā, un plūdu laikā piekraste kilometriem tālu pazūd zem ūdens. Purvi izbeidzas tikai 240 km no upes grīvas. Aiz purviem paceļas banīfāros: sausa zeme sausajā sezonā, bet staigājams lietus laikā. Vēj tālāk sākas smilšakmeņu augstiene. Pieupes apgabals ir neauglīgs, bet upes augšdaļā augsne ir auglīga, derīga rīsa kultivēšanai. Tālāk zemes iekšienē labi padodas tropiskie augļi, saknāji un labība.

Klimats ir tropisks. No oktobra līdz jūnijam ir sausais un vēsais laiks, bet no jūnija līdz oktobra sākumam ir karstā lietus sezona. Vēsajā laikā caurmēra zemākā temperatūra ir 20°C (68°F) un caurmēra augstākā temperatūra 26,5°C (81°F). Karstajā laikā temperatūra sasniedz pat 43,3°C (110°F). Decembrī sāk pūst sausie ziemeļaustrumu harmatana vēji, kas turpinās līdz aprīlim. Okeana tuvumā klimatu patīkami ietekmē jūras brīzes.

Lietus parasti sākas jūnijā. Vispirms pāršalc spēcīga vēja brāzma, kas bieži apsviež pat kuģišus upē. Pusstundu vēlāk seko lietus gāze. Visa debess kļūst melna. Zibeņi spērienā laidā tik intensīvi, ka apvāršnis nepārtraukti žilbst spokainā gaismā. Zeme dreb no pērkona grāvieniem. Nepanesamo karstumu pēkšņi nomaina nepatīkams vēsums. Negaiss izbeidzas tikpat pēkšņi kā sācies, un zemi atkal svilina tropu saule. Nokrišņu daudzums gadā svārstās no 610 mm (24") līdz 1676 mm (66"). Nepieciešama potēšana pret vēdera tifu un aizsarglīdzekļi pret malāriju, kā arī moskītu tīkls.

No dzīvniekiem jāatzīmē lauvas, kuru skaits tagad jau ir niecīgs. Ir vēl daudz leopardu un panteru, bet gandrīz pilnīgi pazuduši kādreiz daudzie ziloņi un tīģeři. Pavisam nedaudz tagad palikuši bīstamie milzu bifeži. Vēl lielā skaitā ir hijēnas, šakāļi, antilopes un brieži. Sastop arī servaļus un karakaluš (Afrikās lūšus). Baismīga izskata ir Gambijas žurka ar gaļiem, melniem sariem. Augstienēs čāpo skudru ēdāji un dzeloņcūkas. Jāatzīmē arī mežacūkas un žirafes. Ir kādas 5—6 mērkaķu sugas. Visizplatītākie ir

babūni, grotesku suņa seju un zobiem, īsu asti un pliku, spilgti sarkanu sēdvietu. Lielā skaitā vēl tagad sastop hipopotamus. Nakti un dienu tie mīl pa lielākai daļai pavadīt ūdenī. Kaut gan piekrastē viņi ir visai neveikli, ūdenī viņi ir ļoti veikli un strauji. Upēs vēl joprojām ir ļoti daudz krokodīlu. Piekrastē sastopami arī lieli un mazi brunurupuči. Lielās vārdes naktīs taisa tādu troksni, ka svešiniekiem tas atgādina suņu vai vilku bara kaukšanu.

Gambijā ir vairāk nekā 400 putnu sugu. Ir vairākas gārņu un ibisu pasugas. Upēs dzīvo daudz pelikānu un čūsku putnu. Lielā skaitā, ir arī pīles un zosis. Piekrastē pastaigājas skaistās dzēses ar garām, ornamentālām spalvām. Ļoti skaists putns ir kroņa dzērve ar zelta kroni. Krāšņi putni ir arī zivju dzeņi („karaļa zvejnieki“). Pieminami arī „arāji“, „biezceļi“, sīgas, slokas, paipalas, meža tītari, rubeņi un Gvinejas vistas, mazie saules putni krāšņām spalvām, trokšņainie un garastainie sīļi, Senegāles skrituļi ar žilbinošām tirkiza krāsas spalvām, interesantā „nakts krūze“ ar vimpelveidīgām, garām spalvām, zelta vālodzes, trokšņainie „plāpas“, bubuļi un barbetes, groteskie kaulu knābji, karmīna krāsas kardināli, dzeguzes, audējputni, žubītes, zvirbuļi, baltkrūtainā stērste, cīruļi, čipstes, cielas un strazdi. Jāatzīmē arī bezdelīgas, svīres, lēļi un zīles. Melngalvainā čakste ir skaistākā dziedātāja visā Gambijā. Ir arī mušķērāji, pacepliši un ļauķi, bišu ēdāji, papagaiļi, vārnas, vanagi, klijas un lījas. Fantastiski garās rindās zīda kokvilnas vai sienāžu pupu kokos sēž marabutu stārķi, kas ar uzmostu kūkumu un garajiem knābjiem raugās pasaulē tādā nopietnībā un smagnējībā, ka atgādina profesoru karikatūras. Nevar nepamanīt blāvi brūnos, purpura zilos un zāles zaļos baltcekulainos turako (kavkavus). Nevar nepieminēt arī skaisto, baltgalvaino zivju ērgli, jūras ērgli batelēru un melnsekstaino ērgli.

Gambijas džungļos sastopami arī riebīgi milzu zirnekļi, līdz 30 cm garī, ļoti indīgi skorpioni un termītu skudras, kas sausākās vietās būvē fantastiski augstus celtnveidīgus pūžņus, kas atgādina stāvus pakalnus.

Ipatnējs upes dzīvnieks ir roņveidīgais manatī, kas senos laikos varēja ierosināt teikas par jūras vāravām. Manatī faktiski nav nekāds skaistulis. Tas ir veģētārietis un ēd ārkārtīgi neveikli un netīrīgi.

Gambijā ir bezgalīga zivju bagātība, bet to vietējie iedzīvotāji tikpat kā nemaz neizmanto. Ir neiespējami šeit sīkāk pieskarties dažādajām zivju pasugām.

Jāatzīmē arī augu valsts. Gambijā labi padodas apelsīni, mango, citroni, suleņi (grape fruit), papāvas un bananas, bet vietējie iedzīvotāji šos augļu kokus kultivē tikai nelielos daudzumos. Kultivē jama saknes, sorguma sūtu un kukuruzu. Zemes iekšienē ir plaši kalnu rīsu lauki. Gandrīz visur gar upju piekrastēm var redzēt spocīgas, biezas mangrovu audzes. Kā groteski briesmoņi izskatās baobabi, kuŗu stumbri ir līdz 10 m diametrā, apaļi koni. Virs tiem paceļas īsi zari, no kuŗiem nokarājas iegareni, patīkami skābeni augļi — mērkaķu maize. Koka miza noder rupjas virves ražošanai. Lielā skaitā aug tamarindu koki. Atzīmēsim arī „degošo krūmu“ ar čauganiem oranždzelteniem ziediem uz kailiem zariem, gardēnijas ar baltiem un smaržīgiem ziediem un krējuma krāsas pumpuriem, šarlaka sarkanās kombretumas, koraļu sarkanās eritrīnas, almandas, kasijas, krāšņās bugenvillas, oleandru krūmus, dažādu pasugu hibiskus un „ugunsbumbas.“ Pēdējās ir skaišta, šarlaka sarkana krizantēmu pasuga — pomponas. Gambijas klajumos ir arī augsta, dažādu krāsu zāle.¹⁾

GAMBIJAS IEDZĪVOTĀJI

Gambijas seno laiku vēsture ir maz pētīta. Trūcīgās un pretrunīgās seno ceļinieku liecības un nedaudzie tropiskā klimata un veģetācijas vēl nesaēstie pieminekļi ļauj mazliet ieskatīties senvēstures tumsā un saskatīt kādreiz varenu, sen aizmirstu afrikāņu imperiju kontūras.

Kuntaūras (Kuntaur), Mansa Konko un vairāku citu ciemu tuvumā redzam mistiskus, cilvēku veidotos varenu akmeņu apļus, kušos apglabāti ļoti seni valdnieki. Gambijas iedzīvotāji pārlicināti, ka viņu zemi atklājis foinīkiešu izcelsmes kartagietis Hanno, kas 470. g. pirms Kristus apceļojis Rietumāfriku. Laikā no mūsu ēras V—VIII gadsimtam Gambija bijusi Ganas imperijas sastāvdaļa. Tur dominējusi serahuļu cilts. Vēlāk to nomainījusi Songhai (Songhai) imperija, kas izveidojusies dienvidos no Timbuktu un ziemeļos no Nigeras upes. XIII gadsimtā Futa Džalona augstienē parādījusies mandingu cilts, kas aiztriekusi serahuļus un nodibinājusi Mali imperiju no Bamako līdz Timbuktu, iekļaujot tajā arī visu Gambijas baseinu. 1324. gadā Mali imperators Mansa Musu devies svētceļojumā uz Meku, pa ceļam visur radot apbrīnu ar savu bagātību un varenību.

Gambijā mandingi atrada jau džolas cilti nostiprinājušos Fonī valstiņā upes dienvidu krastā un volofus ziemeļu krastā Barsalūmas valstiņā. Volofi un džolas palika savās vietās, bet mandingi pārņēma visu pārējo Gambijas teritoriju. Ap 1580. gadu Mali imperija sabruka, bet mandingi palika Gambijā. Vēlāk tur ieradās arī fūlas no Ziemeļafrikas.¹⁾

Mandingi Gambijā ir lielākā iedzīvotāju grupa — 130 000 no 316 000 iedzīvotājiem 1963. gadā. Viņu ādas krāsa ir pagaiša, augumi slaidi un labi veidoti, deguni plati un lūpas biezas. Viņi tiek raksturoti kā jautri, bet visai slinki

un neuzņēmīgi cilvēki, kas strādājuši tikai 2 mēnešus gadā — sējas un ražas novākšanas darbos, bet medībās un zvejā nav bijuši sevišķi ieinteresēti. Viņi valkājuši garus, baltus vai zilus kokvilnas svārkus ar līdzīgu apmetni un garām piedurknēm, maisveida bikses un ādas ceprītes ar iešūtiem korāna fragmentiņiem vai citiem amuletiem.

Mandingu vīriešiem bija īsi zobeni sarkanā vai dzeltenā makstī, gari niedru šķēpi ar dzelzs uzgaļiem, loki ar nelielām bultām un naži. Bultu un šķēpu uzgaļi bija saindēti. Indi ieguva no īpašiem kokiem un stādiem, čūskām, krupjiem un skorpioniem. Dažiem karavīriem bija arī zirgi vai ēzeļi un plati vairogi. Mandingi prata savus ieročus labi lietot.

Mandingu sievietēm bija gaumīgi sakombinēti dažādu krāsu svārkī (p a g n e, p a n e), kuņģus valkāja divus vai trīs vienu virs otra, vēl citas kārtas nēsājot uz galvas kā pārticības zīmi. Virs svārkīem tām bija rotājīgi vieglās krāsās blūze īsām rokām. Matus viņas savija mazās, savstarpēji atdalītās vadziņās vai bizītēs, kas karājās no galvas uz visām pusēm. Galvu pārklāja zīda vai kokvilnas lakatiņš. Sievietes lepojās lieliem auskariem un dažas pat pārklāja ausis ar zelta apkalumiem, matos ievija zelta naudas gabaliņus, kas karājās uz pieres, zem drānām viņas nēsāja pudelīti ar krustnagliņām kā smaržvielu. Viņas prata arī izgatavot labas kvalitātes ziepes. Vīrieši un sievietes valkāja sandales un nēsāja līdz mazus spoguļišus un zobu bakstāmos.

Mandingu pilsētiņās mājas bija būvētas cieši kopā, kādēļ ugunsgrēkos tās bieži pilnīgi nodega. Mandingu pilsētas saucās morakundas, fūlu pilsētas — fūlikundas un balto ļaužu apmetnes — tobabokundas. Okeana tuvumā mandingi labprāt nedzīvoja, jo eiropieši bieži viņus ar varu aizveda verdzībā.

Gambijā tagad ir apmēram 41 000 volofu. Viņi sastopami ziemeļos līdz Dakarai un rietumos dziļi Senegālē. Viņi bija tumšāki, glītāki un spēcīgāki veidoti nekā mandingi, ēngļu deguniem, visai mežonīgi un nedraudzīgi, drošsirdīgi karā, veikli un blēdīgi tirdzniecībā. Viņi bija ļoti tīrīgi un mazgājās vairākas reizes dienā. Vīrieši parasti staigāja kaili ar nelielu priekšautu apsedzot kaunumu. Augstākas kārtas vīri staigāja līdz ceļiem garos kreklos un cieši uzspīlētās biksēs. Volofu sievietes bija ļoti glītas. Parasti viņas staigāja kailām krūtīm un autiem ap gurniem,

bet mīlēja arī greznoties. Viņu frizūras bija neparasti impozantas. Dažreiz viņas lietoja arī melnas sisala kaņepāju parūkas.

Gambijas rietumos un dienvidos dzīvo 22 000 džolas (arī felūpi un flūpi). Viņi veidoti robustāk un apajākām galvām nekā citi gambieši, pamazi un tukli, ļoti tumšu ādas krāsu. Džolas ir visai melancholiski un nesabiedriski, sapņainām sejām. Viņi ir arī ļoti greizsirdīgi un visai atriebīgi. No visām Gambijas ciltīm džolas visilgāk ir uzturējušies upes deltā. Viņu vairums dzīvo dienvidos no Gambijas. Kurzemnieku laikā viņi dzīvoja Fonī un Kumbo zemēs. Džolas bija strādīgi un kareivīgi, bet neturējās kopā. Viņiem bija karaļi (d a m e l), prinči (t e m h a l a s), muižnieki (s a h i b o b o), armiju kamandieri (k o n d i) un pilsētu galvas (a l k a d i, a l k a r i). Pilsētiņas bija pamatīgi nocietinātas baļķu un mietu sētām un to starpas piepildītas māliem. Pilsētiņu patriarhi bija ļoti neatkarīgi. Briesmās džolas tomēr turējās kopā, kaut gan bieži varaskārīgi prinči radīja asiņainus pilsoņu karus. Apbruņojumā bija tikai loki un bultas. Kara laivās bija 25—30 vīru komandas. Džolas nebija muhamedāņi, bet pagāni.

Džolas kultivēja sūru un rīsu, audzēja liellopus un kazas un prata izgatavot labus kokvilnas audumus. Viņi gan mīlēja staigāt kailli, izrētojot sejas un augumus un pārklājot tos amuletiem. Karaļiem bija kokvilnas krekli un baltas cepures ar spārniem katrā pusē un spalvu cepures vidū. Sievietes ietēvēja puķveidīgas figūras krūtīs un rokās.

Fūlas (fouliji, fulbas, fulāni) tagad ir otra lielākā iedzīvotāju grupa Gambijā — 70 000 personas. Viņu valoda radniecīga volofu valodai, bet viņu izskats liecina par sakariem ar Vidusjūras baseina tautām. Fūlas ir visai gaišas olīvu krāsas, asām sejas un deguna kontūrām, taisniem, melniem matiem. Sievietes ir ļoti slaidas un labi veidotas, smalkām, ovālām sejām, ļoti krāšņām frizūrām, bizēs ievijot krelles un naudas gabaliņus. Fūlas ir visai melancholiski un ārkārtīgi nopietni, atturīgi draudzīgi. Kurzemnieku laikā viņi bija slaveni kā ļoti miermīlīgi un strādīgi cilvēki, kam bija labas attiecības ar visiem pārējiem gambiešiem. Viņi bija apmetušies mandingu un volofu zemēs. Viņi vienīgie producēja vairāk nekā patērēja un pārdeva lieko pārtiku un tekstilijas mandingiem un volofiem, kurus bieži mocīja bads.

Fūlas bija ļoti ticīgi muhamedāņi. Kamēr mandingi ignorēja pravieša Muhameda mācības un nodevās alkoholam, fūlas nelietoja alkoholiskus dzērienus. Viņi bija ļoti tīrīgi, sevišķi sievietes. Viņi atbalstīja savas cilts vecos, slimos un aklos locekļus un centās izpirkt verdzībā nokļuvušos. Briesmās viņi demonstrēja lielu drošsirdību un labi prata lietot šķēpus, bultas, nažus un šautenes. Viņu pilsētīņas bija nocietināta loka vidū. Mājiņas bija tālu viena no otras, lai izvairītos no ugunsgrēka briesmām. Māju tuvumā audzēja tabaku. Apkārt ciemam bija kokvilnas lauki. Nākamā jokā audzēja kukuruzu, kartupeļus un jamu. Mitrākās vietās audzēja rīsu. Ganāmpulkus dienā turēja savanās, bet naktī speciālos iežogojumos ciemā, kur lopus uzraudzīja sargi. Tā kā fūlas bija ļoti godīgi, kaimiņi mandingi bieži viņiem uzticēja arī savu ganāmpulku uzraudzīšanu.

Fūlas lietoja ne tikai svaigu pienu, bet arī paniņas, biezpienu un sviestu. Pienu viņi nevārīja, lai „nepadarītu govīs sausas.“ Maizi viņi necepa, bet gatavoja graudu biezenus. Fūlas izgatavoja ļoti augstas kvalitātes kokvilnas drānas. Paši viņi negrezņojās un lietoja tikai kreļļu virknes. Viņi bija dūšīgi mednieki. Lielas briesmas viņu ciemiem sagādāja 100—200 ziloņu bari, kuŗu aizdzīšanai viņi sakūra ap saviem laukiem ugunsurus. Ar strādību un plānveidīgo rīcību fūlas veidoja Gambijas saimniecības pamatbazi un ieguva eiropiešu cietu un aprīnu.

Kurzemieņi sastapa arī ar vietējiem iedzīvotājiem saradojušos portugāļus. Daļa šo mulātu bija jau tik tumši, ka viņus nevarēja atšķirt no nēģeriem. Viņi tomēr vēl runāja portugāļu kreolu dialektu ar mandingu vārdu piejaukumu. Tikai retās vietās viņi bija vienkopus vairākas ģimenes. Parasti viņi bija sastopami pa vienam, diviem vai trim. Viņu priekšteči bija atbraukuši uz Gambiju meklēt laimi vai piedzīvojumus, vai arī bija vienkārši no Portugales pādzīti. Tā kā viņi bija katoļi, viņus vajāja angļi un holandieši. Portugāļu kolonisti bija pilnīgā melno valdnieku žēlastībā, no kuŗiem viņi zemi varēja tikai īrēt. Pēc ģimenes galvas nāves karalis paņēma viņa mantu, nerūpējoties par pēcnācējiem. Bistamo dzīves apstākļu dēļ viņi bija kļuvuši īsti aktieri. Viņu viltības un divkosības dēļ daudzi cieta.

Pāris reizes gadā pie portugāļu pēctečiem ieradās katoļu priesteris no Zaļā raga salām, lai veiktu garīgo aprūpi. Līdzīgi fūlām portugāļu pēcteči bija ļoti darbīgi un labi

apvidus pazinēji. Kurzemnieki viņus izmantoja valodu, tradīciju un ģeografijas zināšanu dēļ.

Tagad ceturtā lielākā Gambijas iedzīvotāju grupa ir serahuļi — ap 40 000 personas. Viņus var atšķirt no pārējiem pēc savādāka tērpa, rotas lietām un uzvešanās. Viņi ir galvenā kārtā tirgoņi un transporta darbinieki.

Batherstā un tās apkārtnē dzīvo arī 300 akas, kas cēlušies no XIX gadsimtā atbrīvotiem afrikāņu vergiem un ir pilnīgi pārņēmuši eiropiešu kultūru, runā angļiski un ir kristīgie. Daļai aku ir portugāļiski ģimenes vārdi.

No Mauretānijas iekļīduši apm. 500 nomadi — narsi (N a r r s), semītiska izskata ļaudis ar savīļotām bārdām un izpūrušiem matiem. Gambijā dzīvo arī 500 eiropiešu, pa lielākai daļai valdības, tirdzniecības un kuģniecības sabiedrību darbinieki.²⁾

Gambiešu namiņi ir dubļu vai māla kleķa būdas uz palmu koku skeleta, koniski un četrstūrīgi, ar salmu jumtiem. Telpās ir paklāji gulēšanai, galdiņi, izgrebti kalabašu ķirbju trauki, kuņģus, tāpat kā senāk, izmanto kā ēdamos, dzeramos un mazgājamus traukus.

Kurzemnieku laikos jau speciāli dzelzkāji (f e r r a r o) gatavoja priekšmetus no importētas dzelzs. Citi gambieši bija lieli meistari smalkamatniecībā, primitīvos apstākļos, ar primitīviem līdzekļiem pagatavojot skaistus miniatūr-priekšmetus. T. s. s e p a t e r o gatavoja interesantus amuletus. Podnieki izgatavoja dedzināta māla ūdens traukus, un citi speciālizējās pipju gatavošanā. Vēl citi amatnieki pina paklājus un ražoja kokvilnas drānas. Gambieši bija lieli meistari krāsu un ornamentu kombinācijās.

Visumā viņi bija draudzīgi un sveica svešiniekus, sirsnīgi pakratot viņu rokas. Sievietes gan bieži no baltajiem vīriem muka. Ja gambietis sastapa uz ceļa sievieti, viņš pacēla savu roku pie deguna un divas reizes paostīja tās ārpusi. Par lielu apvainojumu uzskatīja sasveicināšanos ar kreiso roku. Ja vīrs bija prom no mājas vairāk par vienu dienu, sieva viņu apsveica atkal mājās, nometusies uz ceļiem. Tādā pašā veidā viņa pasniedza vīram ūdeni. Sievas pienākums Gambijā vēl šodien ir vīru visur paklausīt, viņu apkalpot, viņa vēlēšanās un domas respektēt.

Gambiešu ciemos bija liela dzīvība. Mazs balts karo-dziņš mājas jumtā liecināja, ka tur var pārnakšņot svešinieks. Kādreiz viesis kļuva arī saimnieka „praktiska joka“ upuris. Viņš viesim nemanot pa kājām nolika pīpi, kuņģu

viesis, neko nenojauzdams, salauza, virsū uzkāpjot. Saimnieks tad prasīja viņam atdot pīpi nebojātā veidā vai samaksāt divdesmitkārtīgu vērtību. Lai neklūtu ciema ļaužu upuris, viesis bija spiests samaksāt prasīto summu. Ja vietējais tirgonis eiropietim atnesa ēdamvielas, eiropietis tās nedrīkstēja tūdaļ patērēt. Bija jāuzmanās arī, pērkot mājlopus un mājputnus. Tirgonim bija tiesība līdz dienas beigām no pircēja mantu atprasīt un atdot viņam samaksāto summu. Ja mantas vairs nebija, eiropietis nokļuva lielās nepatīkšanās.

Parastās tirgus preces bija vergi, zilonkauls, bišu medus, rīss un nelielos daudzumos zelts. Maksai izmantoja dzelzs stiepus vai to līdzvērtību (2 mārciņas šaujāmā pulvera, 32 grammus sudraba u.t.t.). Vasku parasti pārdeva 20—120 mārciņu riteņos, ziloņu ilkņi svēra līdz 140 mārciņām. Vergus parasti ievēda no tālām kontinenta iekšienes zemēm. Verdzībā pārdeva arī par dažādiem pārkāpumiem notiesātas personas. Tas bija augstākais soda mērs, jo nāves sodu nebija.³⁾

Gambijas zemes veidoja nelielas karaļvalstis. Daļa karaļu pakļāva citus savā virskundzībā. Pirms kurzemnieku ierašanās Gambijas ziemeļu piekrastē bija divas lielkaralistes—Barsallijā (Barsalumā) un Vūlijā, dienvidu piekrastē — Kantorē, bet īsi pēc kurzemnieku kolonizācijas izbeigšanās Barsallijas karalis jau bija kļuvis mandingu Barras karaļa vasālis. Vietējo karaļu (m a n s u) mantošanas tiesībās ievēroja senslavu rotai līdzīgu sistēmu. Kantores valstī troni mantoja vecākais karaļa dēls, kas dzīvoja Kantorē. Viņam mirstot, troni mantoja nākamais dēls (f e r r a n), kas dzīvoja Samatendā. Pēc viņa nāves troni mantoja trešais dēls (f e r a m b r a), kas valdīja citā pilsētīnā. Viņam sekoja ceturtais dēls (b u d ž o n). Kad visi likumīgie dēli bija apmiruši, troni pārņēma vecā karaļa vecākā dēla vecākais dēls. Šāda sistēma bieži radīja asiņainus konfliktus. Valdnieki un kara draudze veidoja soninku kārtu.

Lielākā daļa karaļu bija demokrātiski, bet Barsallijas valdnieks bija pilnīgs diktators. Katrā karalistē bija vairāki pilsētu pārvaldnieki — „zemes kungi,“ kas karaļa vārdā iekasēja vietējos nodokļus graudā, pārņemot krietnu daļu kā personīgu ienākumu. Palmu vīna ražotājiem bija jānodod zemes kungam divu dienu raža nedēļā. Zemes vecākie veidoja karaļa padomi.

Karalis apmeklētājus pieņēma pēc zināma ceremoniāla. Vienīgi viņš drīkstēja sēdēt krēslā vai uz paklāja savā namā. Viņa klātienē citiem bija jāstāv kājās. Apmeklētājs noņemtās ceļos, iepriekš noņēmis cepuri, nolika vienu roku uz grīdas un atspieda pret to savu galvu. Dažās vietās viņam pat bija jākaisa uz galvas smiltis un putekļi. Pēc tam viņš piegāja pie karaļa, uzlika roku uz viņa gurna un attālinājās. Pēc tam visi klātesošie noņemtās ceļos. Priesteris noskaitīja lūgšanu un svētīja karali, sakrustojot labo roku pāri kreisajam plecam un kreiso pāri labajam plecam, saucot „Amena, amena, amena!“

Karalim blakus stāvēja divas viņa sievas, kas atbalstīja viņa bieži ļoti korpulento ķermeņi un maigi glāstīja viņa miesas, sagādājot viņam baudu.

Kurzemnieki un angļi karaļa priekšā savas spalvām rotātās cepures nenonēma un tikai viegli paklanījās, sakrustojot rokas pār krūtīm. To pašu darīja arī karalis. Pēc tam baltais viesis piegāja karalim un pieskārs viņa rokas augšdaļai. To pašu darīja karalis. Pēc tam viesis pieskārs karaļa rokas vidusdaļai. To pašu darīja karalis. Trešo reizi viņi sadēvēs plaukstās un pakratīja rokas. Pēc tam ārzemju viesis drīkstēja apsēsties karalim blakus uz paklāja. Tad viesis pacienāja karali ar alkoholiskiem dzērieniem — akvavitu, džinu, „rosa solis“ u.t.t. Eiropietis parasti dzēra no pudeles pirmais, lai demonstrētu, ka dzēriens nav saindēts. Tad dzēra karalis, iepriekš aplacinot savu amuletu. Pēc tam viņš pudeli padeva tuvākajam padomniekam, kas ievilka malku un nodeva pudeli tālāk. Tā kā karaļiem šie dzērieni ļoti garšoja, viesiem vajadzēja ņemt līdz kārtīgu krājumu. „Slāpju mocīti,“ karaļi dažreiz kurzemnieku un angļu tirgoņiem alkoholiskos dzērienus ar varu noņēma. Sievietes nedrīkstēja publiski dzert, bet kādreiz karalis atļāva arī viņām par visām kopā iztēpt kādu krūzi. Sarunās ar ārzemniekiem karaļa teikto lielāka efekta dēļ atkārtoja viņa padomnieks.

Tirdzniecības atbalsta punktus — faktorijas — karaļi tikai izīrēja ārzemniekiem. To darbinieki bija pakļauti tuvākajai nēģeru pilsētai, kurās iedzīvotāji parasti par faktoriju rūpējās, bet dažkārt arī to aplaupīja un tirgoņus nogalināja. Faktori parasti varēja sūdzēties pilsētas vecākajam (alkadem), ko bieži sauca par *t o b a u b o m a n s a* (balto cilvēku karali). Alkade izšķīra strīdus un noteica, kurš pilsētas iedzīvotājs un cik ilgi strādās kopējos laukos.

Sievietes parasti strādāja rīsa laukos, bet vīrieši apkopa labības laukus. Ražu iedzīvotāji sadalīja vienlīdzīgi.

Muhamedāniskajiem mandingiem un fūlām bija sevišķa priesteru šķira — meribuki, maributi vai bisareji. Viņi dzīvoja atsevišķi no pārējiem savās ģimenēs. Parasti meribuka vecākais dēls mantoja tēva amatu. Amatā ieveda pēc zināma ceremoniāla, kur amata kandidāts ziedoja lielu āzi. Kad nomira galvenais meribuks, tūkstošiem cilvēku no malu malām ieradās viņa apbedīšanas svinībās, līdz ņemot lielus pārtikas krājumus. Meribuku lielākais dārgums bija reliģiski manuskripti un grāmatas. Svēto rakstu izvilkmumus viņi pārdeva kā amuletus. Tie bija vienīgais „ārstniecības līdzeklis“ pret visām kaitēm. Meribuki nedzēra alkoholiskus dzērienus, neēda saldumus un nekad nemeloja. Viņi bieži ceļoja no vienas vietas uz otru ar savām ģimenēm un manuskriptu saiņiem. Viņu prestižs bija tik liels, ka pat kara laikā neviena karotāja puse viņus neaizskāra ceļojuma laikā no vienas karotājas valsts uz otru. Meribuki pazina Veco derību un arī Jēzu Kristu, gan neatzīstot viņa lomu.

Vietējiem iedzīvotājiem bija arī vergi, kurus nopirka vai ieguva kā kara gūstekņus. Bija tomēr diezgan grūti atšķirt vergus no vergu īpašniekiem. Pret vergiem izturējās samērā labi, un daži vergi ģērbās un rotājās greznāk nekā viņu kungji.⁴⁾

Laulības gambiašiem bija veikala darījums, kur mīlestībai nebija vietas. Vīrieši maksāja līgavas vecākiem atlīdzību naudā vai „graudā.“ Parastā cena bija divas govīs, divi dzelzs stieņi vai 200 kolas rieksti. Meitenes precējās ļoti jaunas. Bieži „saderināšana“ notika jau pēc bērnu dzimšanas. Līgavas un līgavaiņa vecāki solījumu nedrīkstēja lauzt, bet līgavainim bija tiesības paredzēto sievu arī neņemt. Ja viņš beidzot nolēma sarunāto meiteni apprecēt, viņam par „precī“ bija tūdaļ jāsamaksā. Jāmaksā bija arī par precību atļauju karalim vai gubernātoram. Ja precēties vēlējās atraitne, viņai vīrs bija „jāpērķ,“ vienojoties par cenu ar viņa vecākiem.

Kāzas ilga 3—4 dienas. Katrs varēja izprieclāties jaunā vīra mājās. Līgavainis ieradās līgavas mājā. Līgava pārklāja seju ar šķidrautu un, ieraugot līgavaini, izlikās pārbijusies un brēca. Brēca arī viņas draudzenes. Līgavainis pārmeta līgavu pār plecu un devās uz savām mājām. Līgavas „bāleliņi“ salasījās barā, lai sekotu „zaglim“ un

„atņemtu“ līgavu. Līgavainis tik skrēja tālāk, kliegdams un bļaudams, lai demonstrētu savu „drosmi.“

Līgava drikstēja šķidrautu noņemt tikai laulības gultā, kad tur ierausās viņas vīrs, kamēr kāzu viesi apkārt dzēra, dziedāja, sita bungas un šāva no musketēm. Kaut gan ne visas līgavas bija dzīvojušas šķīstu dzīvi un dažām bija jau bērni, oficiāli tās bija „meitas“ līdz tam brīdim, kamēr vīrs tās oficiāli ieguldīja laulības gultā.

Gambiešu meitenes bija visai atturīgas pret svešiniekiem citu pulkā, bet vienatnē viņas parasti eiropietim par koraļu krellēm, zīda lakatiņu vai spogulīti ļāva izbaudīt savu „saldumu.“ Kristīgās nēģeru meitenes gan parasti bija stingrākas stājas nekā viņu nekristīgās māsas. Baltais vīrs nēģeru meiteni varēja arī pieņemt kā civilsievu, iepriekš apdāvinot viņas vecākus.

Muhamedāņi varēja oficiāli precēt četras sievas, bet dažam bija 7—30 sievu. Faktiski vīrs varēja apņemt pat vairāk nekā 100 sievu, ja spēja tās uzturēt. Konkubīņu bērni nebija tiesībās līdzīgi ar oficiālo 4 sievu bērniem. Netālu no Brakavas (Brucoe) ostas bija kāda pilsētiņa, ko bija izveidojis viens pats vīrietis ar bezgala daudzām sievām, bērniem un vergiem. Sievas veica visus darbus, apkopa ģimenes galvu un vakaros sacentās iegūt viņa draudzību. Vīri sievas nesita, bet arī neskūpstīja un neglāstīja.

Ja sieva kļuva grūta, vīrs viņu vairs nedrīkstēja apciemot, lai „nebojātu“ gaidāmo bērnu. Arī pēc tam, kad sievai piedzima bērns, viņa nākamos 3 gadus nedrīkstēja gulēt pie vīra, lai „nebojātos viņas krūšu piens“ un nesaslimtu viņas bērns. Minētos „likumus“ gambieši pasvītroja, lai aizstāvētu daudzsievības institūtu. Vīrs varēja katrā laikā pārkāpt laulību, bet nedrīkstēja pamest sev nepatīkamu sievu, ja tai piedzima bērns. Ja sieva pārkāpa laulību, vīrs viņu varēja pārdot verdzībā vai aizraidīt atpakaļ pie viņas vecākiem, ar vai bez bērniem.

Vīrieši allaž pulcējās ciema vidū uz speciāla paaugstinājuma — b a n t a b a — lielu koku paēnā, kur apspriedās zināma veida „kungu klubā“ un noskatījās, kā sievas strādāja. Lai lielo sievu baru turētu pastāvīgās bailēs, mandingu vīrieši savā starpā sarunājās speciālā valodā, ko tikai viņi saprata. Ja kāda sieviete slepus bija iemācījusies vīru valodu, viņai draudēja nāves sods.⁵⁾

Gambieši parasti bija veselīgi ļaudis, bet kurzemnieku laikos viņus mocīja arī dažādas slimības un citas nelaimes

— galvas sāpes, drudzis, uztūkumi un tārpi. Bieži plosījās baku epidēmijas. Izplatīta bija slimība, kas radīja „elefanta kājas.“ Slimniekam viena kāja bija drausmīgi uztūkusi un atgādināja blūķi. Limfu aizsprostojumi radīja komplikācijas, kas beidzās ar nāvi.

Tikko piedzimušu bērnu pirmajās dienās bieži mērca ūdenī, pēc tam ķermenīti ieberzēja ar palmu eļļu. Mēnesi pēc dzimšanas bērnam noskuva matus, iezieda viņu viscaur ar eļļu un izraudzīja viņam vārdu. 12—14 gadus vecus puikas barbariskā veidā apgraizīja mūzikas un bungu rīboņas pavadībā neilgi pirms lietus sezonas sākšanās, visām ciema sievietēm noskatoties. Pēc tam līdz pirmajām lietus gāzēm apgraizītajiem puikām ļāva darīt visādas nelietības. Viņu brīvība beidzās, lietum sākoties.

Gambieši visumā bērnus ļoti mīlēja un lutināja. Skaitsuma „uzlabošanai“ bērniem placināja degunus un knaibīja lūpas, lai tās būtu biezas, un jaunavām spaidīja krūtis, lai tās būtu prāvas un parasti lai viena būtu lielāka par otru.⁶⁾

Miršanu uzskatīja par ļaunā gara vai raganas (b u a w) darbu vai par kādas apgrēcības rezultātu. Mirušos apbedīja nūjām nostiprinātās bedrēs. Mironi guldīja kapā, ietītu kokvilnas drānā. Visi klātesošie noņēma cepures, godinot aizgājēju. Pēc tam liķi aplāja salmiem, kapu piebēra ar zemi un pavadītāji kapa vietu pamatīgi nobradāja. Respektējot aizgājēju, ciema iedzīvotājiem bija jāraud un jākauc. Tas bija jādara arī tālu dzīvojošiem mirušā radiniekiem, bērū ziņu saņemot. Karaļa miršanas gadījumā pavaltstniekiem bija jāraud un jākauc 2—4 nedēļas. Viņiem uz karaļa namu bija jānes arī ēdamvielas, kur 3—4 dienas pēc karaļa apglabāšanas ikviens varēja ciemoties un mieloties. Parasti raudāšana un aurošana notika dienā, bet naktīs mirušā radinieki un paziņas dziedāja un dancoja.

Gambieši bija ļoti mānīcīgi un baidījās no velniem (n i n k i n a n k a). Velnu nedrīkstēja pieminēt. Īsts briesmeklis bija Mambo Džambo (M u m b o J u m b o) sieviešu baidīšanai. Tas bija ģērpts lapu rotā ar tāšu vai mizu mēteli un lielu salmu kušķi galvā, kas padarīja viņu 8—9 pēdas augstu. Ierodoties ciemā, viņš taisīja drausmīgu troksni. Ciema sievas muka uz visām pusēm. Tagad Mambo Džambo atvieto mazāk baismīgs „lapu vīrs“ ar rāgiem — k o n k o u r o n g.

Mandingi ļoti respektēja marabutus. Ja viņiem bija jādodas kara gājienā, viņi centās nopirkt no „svētajiem vīriem“ arābu rakstu loksnītes, kurās nēsāja uz krūtīm aizsardzībai pret nogalināšanu. Muhamedāpi valkāja vienu vai vairākus amuletus — gris gris — ap kaklu.

Tagad gambieši brokastīs ēd graudu putru — papu, bet pusdienās stipri savircotu sutinātu gaļu, cāli vai zivis, saknājuš un zemes riekstus. Vakariņās viņi ēd kādu citu sautējumu. Saldo ēdienu viņiem nav. Kurzemnieku laikā viņi parasti ēda tikai vienu reizi dienā un bija visai neizvēlīgi. Viņi ēda pat ne sevišķi garšīgo mērkaķu, čūsku, iguānu, hipopotamu, pelikānu un ērgļu gaļu un krokodīlu olas. Ēšana parasti notika saulei rietot. Pieēdušies viņi nakts dzestrumā uzjautrinājās, rīta pusē gāja gulēt un nogulēja visu karsto laiku.

Parastais dzēriens bija ūdens. Dzēra arī eiropiešu ievesto tēju, bet ja tās nebija, iedzimtie vārīja vietējo krūmu tēju — kinkilibu. Atspirdzinošu dzērienu gatavoja arī no kolas riekstiem. Mandingi un volofi dzēra arī pašu gatavotu palmu vīnu, medalu un ingvera alu. Palmu vīnu gatavoja no palmu sulas, ko tecināja līdzīgi latviešu bērzu sulai. Pirmajā dienā tas bija ļoti atspirdzinošs, salds dzēriens, bet dažas dienas vēlāk tas jau bija bīstams. No kukuruzas gatavoja speciālu dzērienu, kas atgādināja alu, bet bija stiprs kā degvīns. To sauca par dullo. Tā kā kukuruzas bija visai maz, tikai karalis un viņa viesi varēja atļauties iedzert dullo. Kāds angļu eksperts atzina, ka šis dzēriens „iesilda smadzenes un liek mēlēm strādāt.“⁷⁾

Gambieši mīlēja izpriecāties — dziedāt, dejot un cīkstēties. Viņiem bija vairāku tipu mūzikas instrumenti un sevišķa mūziķu kasta — grioti, kas precējās savā starpā un uz pārējiem gambiešiem noraudzījās „no augšas.“ Viņu sievietes bija visgreznāk ģērbusās un izrotājušās. Ļaunas mēles vēstīja, ka griotu sievietes esot arī visizlaidīgākās. Mūziķiem un dziedoņiem vienmēr ierādīja goda vietas un ārēji pret viņiem izturējās ar lielu cieņu. Ļautiņiem tomēr bija aizdomas, ka mūziķi esot „sakaros ar velnu.“ T.s. „glaimotāji“ svētkos un svinībās asās, griezīgās balsīs skaļi apdziedāja sava virsaiša apdāvinātību un varenību. Pēc mūziķu nāves viņus neapglabāja līdzīgi pārējiem gambiešiem, bet liķus ievietoja stāvus koku iedobumos, lai zvēri tos apēstu. Tas liecina, cik „augstu“ gambieši īsti vērtējuši savus skaņu māksliniekus.

Viņiem bija divu tipu stīgu instrumenti — lielā kora un maza vijolīte ar zirgu saru stīgām — ausu. Bamba bija flauta ar ļoti „saldām“ skaņām. Interesanta bija balambata. Balafon (balards vai balafongo) bija nelielu kalabašu ķirbju ksilofons, bet kurzemnieku laikā tas aprakstīts arī kā ērgelēm līdzīgs instruments, kura skaņas varēja dzirdēt pat veselu jūdzi tālu. Bija arī dažādu formu bungas. Lielos tontongus izmantoja arī kā signālbungas. Sieviešu mūzikas instrumentu — kossinaio (metala cauruli ar dzelzs stienīti) spēlēja kā kastanetes, pavadot dziesmas. Spēlētājas tā aizrāvās, ka radīja īsti ausis plēsošu efektu.

Gambieši bieži bez apstājas nodejoja 4—20 stundas. Viņi dejoja ļoti strauji, žestikulējot un jokojoties. Dejošana un laušanās parasti notika naktī ciema vidū ap lieliem ugunskuriem. Laušanās sacīkstēm sākoties, cīkstoņi rupjās, skarbās balsīs lielija savu spēku un veiklību, un noniecināja savu pretinieku. Tad viņi pasildīja rokas un kājas pie ugunskura un sāka lēkāt viens ap otru, cenšoties pretinieku aizķert un beidzot saķērās nopietni. Bungu dārdoņas, svilpšanas, smieklus un rēkšanas pavadīti, cīkstoņi sāka nopietni cīkstēties. Uzvarētājs devās pie karaļa vai ciema vecākā un griezīgā balsī lielījās, ka viņš esot visvarenākais cīkstonis, bet par tādu kļuvis tikai tādēļ, ka viņa valdnieks bijis patiesi labs un vienmēr viņu labi pāēdinājis. Ja sacīkstes beidzās ar viena pretinieka nāvi, uzvarētājam bija jānūk uz kaimiņu karaļvalsti, kur viņš parasti ieguva vietējā valdnieka protekciju un laipnu atbalstu.⁸⁾

Ja mednieks nogalināja lauvu, viņam veselu dienu bija jāstaigā ar baltu drānu aplātu seju un jāuzvedas ļoti pazemīgi, jo viņš bija nogalinājis pašu zvēru karali. Gambieši ļoti baidījās no krokodīliem un upē nekad nepeldējās. Krokodīlu dēļ arī lopus neveda uz upi dzirdīt. Grūtības sagādāja lopu transports pāri upei. Gambiešu laiviņās varēja ievietoties tikai daži cilvēki, bet ne vērsis. To piesaistīja ar virvi pie laivas. Viens vīrs turēja vērsi pie ragiem, otrs pie astes. Lai viņā sēdēja priesteris, kas nepārtraukti lūdza Dievu un splāva uz lopu, tā cerot „nomierināt“ krokodīlus un atvairīt tos no bezpalīdzīgā dzīvnieka. Drošības dēļ viņam blakus stāvēja mednieks ar uzvilktu loku un bultām.⁹⁾ Tā dzīvoja Gambijas iedzīvotāji, ar kuriem kurzemniekiem bija diendienā jāstāpjas.

PIRMIE EIROPIEŠI GAMBIJĀ

Portugaļi bija pirmie eiropieši, kas interesējās par Afriku. Jau 1418. gadā viņi atklāja Madeiras salu, kurā vēlāk bieži viesojās Kurzemes jūras braucēji. Liela loma tālākā Afrikas piekrastes pētīšanā bija Portugales karaļa Žūauna (Joaão) I dēlam Indriķim Jūrasbraucējam. 1446. gadā viņa uzdevumā kapteinis Nūņo Tristauns (Tristao) devās gar Afrikas piekrasti dienvidu virzienā un atklāja Zaļo ragu, tikai 140 km attālumā no Gambijas grīvas. Nākamā gadā Tristauns sāka meklēt Gambijas grīvu, bet atmosfērisko traucējumu dēļ to neieraudzīja un pabrauca tai garām. Viņš sasniedza Rio Grande, 140 km dienvidos no Sv. Marijas raga pie Gambijas grīvas, kur viņu nogalināja vietējie iedzīvotāji.

1455. gadā Indriķis Jūrasbraucējs izsūtīja venecieti Alvisu de Kadamoto (Cadamosto) atklāt Gambijas grīvu un to izpētīt. Tajā pašā gadā viņš vēl papildus nosūtīja dženovieti Antaniotto Usi di Mare ar diviem kuģiem līdzīgā uzdevumā. Pie Zaļā raga abi kapteiņi sastapās un nolēma uzdevumu veikt kopīgi. Īsā laikā viņi atklāja savu ceļa mērķi, bet viņiem neizdevās noslēgt draudzību ar vietējiem iedzīvotājiem, kas viņiem uzbruka.

1456. gadā abi kapteiņi ar trim kuģiem atkal devās uz Gambiju. Šoreiz viņi nesastapa nekādu pretestību un devās pa upi uz augšu. Netālu no grīvas viņi ieraudzīja kādu „gludekļa veidīgu“ salu, kurā guldīja zemes klēpī kādu tikko mirušu jūrnieku, vārdā Andreju. Salu tāpēc nosauca Svētā Andreja vārdā. Tā kļuva vēlāk Kurzemes kolonijas centrs. Blakus pirmajam Gambijā mirušajam eiropietim vēlāk guldīja simtiem kurzemnieku, angļu, franču, holandiešu un portugaļu. Kuģinieki devās tālāk pa upi uz augšu un 15 dienās veica 96 km attālumu. Badību zemē viņi noslēdza draudzības līgumu ar vietējo mandingu valdnieku.¹⁾

Sakari starp portugāļiem un gambiešiem turpinājās. 1458. gadā kapteinis Diego Gomezs veica tālu un grūtu ceļojumu līdz pat Vulijas un Kantoras valstiņām, kas tagad veido Gambijas vistālāk izvīrīto daļu austrumos. Nominansā (Niumi vai Barrā) krastā izcēlās abats Soto de Kasa (Cassa), lai iepazīstinātu vietējos mandingus ar kristīgo ticību. Iespējams, ka viņi Gambijā uzcēla pirmo kristīgo baznīcu Džufures (Juffure) teritorijā, tagadējā San Domingo.²⁾

Portugāļiem sekoja spāņi. 1475. gadā trīs Andalūzijas spāņu kuģi ieradās Gambijas grīvā. To komandas sagūstīja vietējo karali un vairāk nekā 100 viņa pavalstnieku. Neļaimīgos ļaudis pārdeva verdzībā. Vienīgi mandingu karalis atguva brīvību pēc Spānijas karaļa Ferdinanda V personīgas iejaukšanās.³⁾

1491. gadā portugālis Rodrigo Rebelo ieradās pie Kantoras valdnieka Manimansas un noslēdza ar viņu draudzības un tirdzniecības līgumu. Portugāļi bija galvenā kārtā ieinteresēti zelta tirdzniecībā.⁴⁾ Nākamajos gados portugāļi sāka nomesties Gambijas upes krastos. Drīz ieceļotāji atklāja, ka Gambijā nav daudz zelta, zilonkaula un citu dārgumu. Tā kā vietējie nēģeru karāļi bija uzņēmušies starpnieku lomu starp eiropiešu un vietējiem tirgotājiem, portugāļi nespēja arī daudz nopelnīt. Viņi tomēr palika Gambijā, apprecējās ar afrikānietēm un kļuva vietējo karaļu vasaļi. Viņi būvēja arī baznīcas.⁵⁾

1553. gadā Gambijas grīvā pirmo reizi parādījās angļi. Viņi ieradās divos mazos kuģiņos ar portugāļu loci.⁶⁾ 1560. gadā Senegālē, Zaļajā ragā un Gambijā parādījās pirmie franči no Djepes, Lamanšas piekrastē. Nākamajos 30 gados viņi turpināja sakarus ar jaunatklātajām zemēm. Pēc Roberta Rainoldsa liecības 1591. gadā franči uz šīm vietām ik gadus sūtīja 5—6 kuģus.⁷⁾

Portugāļi tomēr uzskatīja Gambiju par savā ietekmes sfērā esošu zemi, un 1570. gadā divi portugāļu kuģi uzbruka kādam franču kuģim Gambijas upē.⁸⁾ Nākamajos gados Portugalē sākās jukas. Iejaucās spāņi. 1580. gadā Spānijas karalis Filips II proklamēja sevi par Portugāles karali. Portugāļiem bija pašiem savs pretendents uz troni — karaļa Žuauna III brāļa Luija nelegāls dēls Antonio. Viņa piekritēji sāka sakarus ar spāņu ienaidniekiem angļiem. 1578. gadā portugāļu bēglis Francisko Ferreira nogādāja divus angļu kuģus Gambijā, kas nākamā

gadā atgriezās ar bagātīgu ādu un zilopkaulu kravu.⁹⁾ Portugales troņa pretendents Antonio 1588. gadā pārdeva angļu tirgonim Antonijam Dasellam (D a s s e l l) tiesības tirgoties Senegāles un Gambijas upēs. Tā paša gada 3. maijā šo koncesiju apstiprināja Anglijas karaliene Elizabete I. Angli tomēr nespēja savas tiesības izmantot. Gambijā angļus un frančus viņu tirdzniecības operācijās traucēja kā vietējie portugāļi, tā iedzimtie.¹⁰⁾ 1598. gada janvārī Elizabete I izsniedza jaunu tirdzniecības pilnvaru Notingemas grāfam Čārlzam (C h a r l e s, E a r l o f N o t t i n g h a m) un seram Džonam Stanhoupam (S t a n h o u p e), atļaujot viņiem vienīgajiem tirgoties Gambijas grīvā, bet arī šie angļu džentlmeņi nespēja savas pilnvaras izmantot.¹¹⁾

1612. gadā Gambijā ar vairākiem kuģiem ieradās Ruānas tirgonis, kavalieris de Brikvils (d e B r i q u e v i l l e), lai tur uzceltu vairākus fortus un tirdzniecības atbalsta punktus. Nodoms neīstenojās. Franči Gambijā ieradās lietus sezonā. Liela daļa franču smagajos klimatiskajos apstākļos saslima un nomira. Atlikušie ļaudis atgriezās Francijā.¹²⁾

1619. gadā Anglijas karalis Džeimss I izdeva pilnvaru jauniem pretendentiem tirdzniecībai ar Gambiju un Beninu (Binney) — seram Viljamam Seint Džonam (S t. J o h n) un 35 citiem „džentlmeņiem un tirgotājiem.“ St. Džonu pat iecēla par Gambijas un Binijas gubernātoru. Jau pirms „patentes“ saņemšanas angļu džentlmeņi sagatavoja pirmo kuģi tirdzniecībai ar Gambiju. 1618. gada septembrī uz turieni aizbrauca 120 tonnu kuģītis C a t h e r i n e kapteiņa Samjuela Lamberta vadībā, kas laimīgi sasniedza Gambijas upi un pa to aizbrauca līdz Kasanai. Afrikas tirdzniecības speciālists Džordžs Tompsons (T h o m p s o n) nelielā slūpā ar dažiem vīriem devās vēl tālāk pa upi uz augšu. Starplaikā Kasanas portugāļi un mulāti Hektora Nupeza vadībā uzbruka angļu kuģim un nogalināja tā komandu. Vietējie iedzīvotāji šajā varas aktā nepiedalījās, bet portugāļus padzina un apsveica Tompsonu, kad viņš atgriezās no sava ceļojuma, kā arī palīdzēja viņam nokļūt Zaļajā ragā, kur dzīvus palikušos angļus uzņēma kāds franču kuģis un noveda uz Eiropu.¹³⁾

Džentlmeņi Londonā nolēma izmēģināt savu laimi otrreiz. Uz Gambiju izsūtīja pavisam mazu 50 tonnu kuģīti St. J o h n kapteiņa Tomasa Koupa (C o p e) vadībā. Svētais J ā n i s Gambijā ieradās visnepareizākā laikā — lietus sezonas vidū. Liela daļa komandas nomira. Pārējie

neieguva ne zeltu, ne zilonkaulu. Aģents Tompsons ielādēja kuģīti nedaudz ādu un nosūtīja to uz Londonu ar lūgumu pēc gada atsūtīt uz Gambiju kādu citu kuģi un kādu mazu pinasi ar precēm. Pats viņš ar septiņiem vīriem devās meklēt zeltu Gambijas upes augšgalā.¹⁴⁾

Kamēr Svētais Jānis devās uz Londonu, Tompsons ar saviem vīriem devās uz Barrakundas krācēm, kur sadraudzējās ar vietējo valdnieku Ferambru. Kad portugāļu sakūdītais Njani cilts virsaitis izsūtīja savu kara draudzi uzbrukt angļiem, Ferambra viņus aizstāvēja un pārcēla upes otrā krastā. Atstājis piecus vīrus jaunajā nometnē, ko iedzimtjie nosauca par Tobabokundu (balto ļaužu dzīvesvietu), Tompsons ar diviem vīriem devās pāri Barrakundas krācēm un kritumiem uz Tendu. Tagad nenozīmīgais ciems toreiz bija ievērojams tirdzniecības centrs. Zelta drudža pārnemtais Tompsons neievēroja savu ceļa biedru lielo nogurumu un bažas par nākotni, bet spieda viņus turpināt ceļu tuksnesīgajā zemes iekšienē. Tad viens no Tompsona ceļa biedriem viņu nogalināja. Tompsons bija acīmredzot ieguvis kādas ziņas par zelta laukiem Senegalē, kas vēlāk figurēja arī kurzemnieku dokumentos. Pēc piecdesmit gadiem šos pašus zelta laukus meklējot, bojā gāja kurzemnieku gubernātors pulkvedis Joachīms Denigers fon Olinda. Tompsona ceļa biedri atgriezās pie pārējiem pieciem likteņa biedriem Oranto.

Angļu tirgoņi Londonā par notikušo tragēdiju vēl neko nezina un 1620. gada 25. oktobrī izsūtīja uz Gambiju jaunu ekspedīciju — palielo 200 tonnu kuģi Syon un jau minēto St. John ar precēm 2000 mārciņu vērtībā. Līdz brauca tirgoņi Ričards Džobsons (Jobson) un Henrijs Lavs (Lowe). Pa ceļam angļi vajāja portugāļus un pārņēma Hektora Nuņeza īpašumus Salumas upes piekrastē.

1621. gada 22. februārī angļi ieradās Gambijas upē. Tendebā viņi uzzināja par Tompsona noslepkavošanu. Atstājuši tur Syon ar 25 vīriem un jaunekļiem, Džobsona ļaudis ar sekli peldošo St. John sasniedza Mansegarū. Viņi sadraudzējās ar vietējo karali, kas tā piedzērās, ka nopietnas sarunas bija jāatstāj uz nākamo dienu. Otrā dienā karalis angļiem iznomāja māju noliktavai.

Tālākā braucienā Džobsons nokļuva Kasanā, kur atstāja savu kuģi. Mazā laivā viņi devās pa upi uz augšu un nokļuva Džarakundā, kur sastapa divus Tompsona vīrus, kas

pa zemes ceļu bija ieradušies no Oranto. Vietējais valdnieks bija pastāvīgi piedzēries un nopietnas sarunas ar viņu nebija iespējams ievadīt. 17. decembrī Džobsons ieradās Oranto, kur sastapa pārējos Tompsona vīrus. Džobsons iepazīnās ar vietējo virsaini Suma Tumbu, kas savu „prātu nodzēra akvavitā un labos liķieros,“ kurus angļi bija paņēmuši sev līdz.

Lavs vairs negribēja tālāk doties, bet Džobsons ar deviņiem eiropiešiem un četriem afrikāņiem devās laivā tālāk uz Tendu.

Džobsons bija stingrs, bet prātīgs vadonis. Visi ļaudis ēda vienus un tos pašus ēdienus. Nevienam nebija sevišķas privilēģijas. Tropiskajā karstumā ļaudis gāja tikai 4 stundas rītā un 4 stundas vakarā, atpūšoties koku paēnā pārējā dienas laikā. Sabata dienās viņi ceļoja tikai 2 stundas, veltījot pārējo laiku atpūtai. Bez kādām sadursmēm viņi sasniedza ceļa mērķi 11 dienās.

Tendā angļiem laimējās sastapt slaveno nēģeru tirgoni Bakor Sano, kuram tā iepatīkās angļu alkoholiskie dzērieni, ka viņš burtiski tos „sevī iesūca.“ Kad Bakor Sano bija pietiekami atžirdzis no šo dzērienu iedarbības, viņš nodemonstrēja pret angļiem lielu draudzību.

Upes krastā sākās rosīga tirdzniecība. Angļi iemainīja savas preces pret zilonkaulu un iedzimto kokvilnas drānām. Vietējie nēģeri Džobsonam piedāvāja arī vergus, bet viņš lepnī atbildēja: „Mēs esam ļaudis, kas netirgojas ar šādām precēm. Mēs nepirkām un nepārdevām neko tādu, kam bija mūsu pašu forma.“ Citiem angļiem, diemžēl, vēlāk nebija iebildumu pret vergu tirdzniecību. Nodibinājis tirgus vietu, Džobsons atgriezās vietā, kur bija atstāts St. J o h n. Bija jau 1621. gada 15. marts.

Tur atklājās lielas nepatīkšanas. Starplaikā Lavs bija nolēmis tirgoties uz savu roku. Tā kā viņš bija ļoti skops, viņa ļaudis jutās spiesti viņu nepārtraukti krāpt. Katrā izdevīgā brīdī viņi čiepa no Lava krājumiem „karstos dzērienus,“ sadalīja tos savā starpā un „notiesāja tos lielā rījībā.“ Viens pēc otra ļaudis kļuva tropu slimību upuri. Visi nomira, atskaitot divus vīrus. Patš Lavs no piedzīvojumiem bija mācījies nedzert alkoholiskus dzērienus Afrikas ceļojumu laikā. Bija miruši arī divi Mansegārā atstātie vīri. S y o n kapteinis laikā no oktobra līdz marta vidum nebija bijis skaidrā prātā pat 20 dienas un „nodzēries aizgāja uz

viņu pasauli.“ Kuģa virsnieki, kas piedalījās kapteiņa „karuselī“, tāpat kuģa ārsts bija piedzīvojuši līdzīgu likteni. Kad Džobsons sasniedza kuģi 21. martā, viņš tur atrada vairs tikai četrus veselus vīrus.

Aprīlī Syon un St. John nobrauca pa upi lejā uz Kumbo (K o m b o) zemi, kur kuģus kautcik saveda kārtībā. Pie angļiem draudzības apciemojumā ieradās Kumbo zemes karalis. 9. maijā kuģi atstāja Gambijas grīvu.¹⁵⁾

Kuģu atgriešanās Anglijā lielu prieku tirgoņu sabiedrībai nesagādāja. Kuģu atvestās tirgus preces nespēja segt visus izdevumus. Zaudējumi pārsniedza ieguvumus 600 mārciņu apmērā. Catherine ekspedīcija nebija sagādājusi nekādu peļņu, bet St. John pirmais brauciens bija radījis ieguvumus tikai 80 mārciņu vērtībā. Tirdzniecības sabiedrība bija bankrota priekšvakarā. Tās zaudējumi sasniedza 6000 mārciņu — toreiz lielu summu. 1621. gadā Anglijā vispār sākās finansiāla krīze. Neviens Anglijā vairs nebija ieinteresēts Džobsona sludinātās „Ofīra zelta zemes“ atklāšanā.¹⁶⁾

Tagad aktīvāki kļuva franči. Angļu lords, augstais admirālis, Bakinghema hercogs Džordžs Viljers (Villiers, Duke of Buckingham) bija iepazīstinājis franču draugu Gerbjē Duijī (Gerbier Douilly) ar Džobsona atklājumiem. Jau 1617. gadā Francijas ģenerālštati nodibināja sabiedrību tirdzniecībai Afrikā starp ziemeļu saulgriežu loku un Labās cerības ragu. 1621. gadā šī sabiedrība ieguva atbalsta punktu Gorē salā, netālu no Zaļā raga salām, tikai 140 km no Gambijas. 1626. gadā slavenais franču valstsvīrs Armānds Žans di Plesī, kardināls Rišeljē (du Plessis, Duc de Richelieu), nodibināja Afrikas tirdzniecības sabiedrību. Tā izveidoja atbalsta punktus Senegālē. Jau 1633. gadā sabiedrība ieguva atļauju tirgoties Gambijā, bet tās vadība no šīs vietas vairījās bailēs no holandiešiem.¹⁷⁾

1621. gadā nodibinājās holandiešu Rietumindijas tirdzniecības sabiedrība, kas izmantoja Nīderlandes cīņu ar Spāniju Trīsdesmit gadu kara laikā, lai pārņemtu spāņu varā esošās portugāļu kolonijas Afrikas piekrastē un apdraudētu spāņu kolonijas Rietumindijā un Dienvidamerikā. 1637. gadā holandieši Rietumafrikā nodibināja atbalsta punktu Elmiņu.

No frančiem viņi atkaņoja Gorē pie Zaļā raga. Holandiešus vājināja viņu tirdzniecības sabiedrības atsevišķo kameru sacensība. Rietumāfrikā sacentās Amsterdamas un Groningenas kameras. Amsterdamas kamera savukārt sacentās ar Zēlandes kameru Rietumīndijā. Amsterdamieši vēlāk bija draudzīgi kurzemniekiem Rietumīndijā un naidīgi Gambijā. Zēlandieši bija naidīgi kurzemniekiem Tobāgo, bet gronīngenieši bija draudzīgi viņiem Gambijā.¹⁸⁾

Portugaļu rīcībā palika Zaļā raga salas rietumos no Gambijas, Bisao salas un Kačeva dienvidos no Gambijas. Portugaļi vēl joprojām uzskatīja Gambiju kā savu ietekmes sfēru. Pat 1662. gadā kāds Manoels Vazs de Franko (V a z d e F r a n c o), kas dzīvoja Bintangā, Gambijas iekšienē, paziņoja, ka viņam esot Portugales karaļa pilnvara virspavēlnieka postenim Gambijā.

Portugaļiem Gambijā tomēr nekad īsti neveicās, un portugāļu kolonistiem upes piekrastē bija nožēlojama eksistence. Tādēļ viņi arī ar prieku apsveica kurzemnieku ierašanos Gambijā un kļuva uzticīgi Kurzemes hercoga pavalstnieki.¹⁹⁾

Laikā no 1630.—35. gadam angļu kuģi atkal sāka parādīties Gambijas tuvumā. 1631. gadā Anglijas karalis Čārlzs I piešķīra ekskluzīvas tirdzniecības tiesības Afrikā starp Balto ragu un Labās cerības ragu seram Ričardam Jangam (Y o u n g e) un četriem citiem dižciltīgajiem. Bet arī šie vīri nespēja neko nopietnu paveikt.²⁰⁾

Pilsoņu kaņam sākoties Anglijā, Londonas tirgonis Samjuels Vasāls (V a s s a l l) ieteica parlamentāriešu valdībai likvidēt rojālistu tirdzniecības tiesības un piešķirt tās parlamentāriešiem. 1651. gada 5. aprīlī parlamentārā valdība piešķīra uz 14 gadiem tiesības Rolendam Vilsonam (W i l s o n) un citiem Londonas tirgoņiem tirdzniecībai Kormantīnes apgabalos Zelta krastā un Šerboro rajonā Sjerra Leonē, pārējā Afrikas piekrastē atļaujot tirgoties visiem.²¹⁾

Par Afriku sāka interesēties arī Kurzemes un Zemgales hercogistes kaimiņi zviedri un dāņi. 1645. gadā nodibinājās zviedru-afrikāņu sabiedrība, kas pēc smagām cīņām ar holandiešiem izveidoja astoņus mazus fortus Zelta krastā — Apoloniju, Karlsborgu, Akru u. t. t.

Pēc neveiksmīga mēģinājuma 1649. gadā, 1655. gadā zviedriem Afrikā sekoja arī dāņi, nodibinot Fredensborgu un Kristiansborgu Gvinejas līča piekrastē.

No šī pārskata mēs varam secināt, ka līdz tam laikam, kad Gambijā parādījās kurzemnieki, tur ne angļi, ne portugāļi, ne franči, ne holandieši nebija nostiprinājuši varu un izveidojuši koloniju. Kurzemnieki, kā to vēlāk redzēsīm, bija pirmie, kas Gambijā nodibināja savu koloniju un tur uzbūvēja pirmos nocietinājumus. Tālāk redzēsīm arī, ka jau sen pirms kolonijas nodibināšanas Gambijā kurzemnieku kuģi ir braukuši uz Afriku, kas līdz šim nebija zināms.

PIRMIE KURZEMNIEKI AFRIKĀ

Kurzemes un Zemgales hercogistes parādīšanās starptautiskajā sacensībā par kolonijām ir vienreizēja parādība koloniju vēsturē. Visas sacensones — Portugale, Spānija, Francija, Anglija, Nīderlande un Dānijas-Norvēģijas karaļvalsts bija pie Atlantijas okeana vai tā tiešā tuvumā. Arī Zviedrijai bija tieša izeja uz Ziemeļjūru. Turpretī Kurzemes un Zemgales hercogiste bija neliela zemīte, vistālāk ziemeļos no visām iekārotajām tropiskajām zemēm. Tās izeja bija uz slēgto Baltijas jūru, un tā bija tiešā Polijas, Zviedrijas un Maskavijas lielvalstu apdraudējuma joslā. Rodas jautājums, kā tas vispār iespējams, ka kurzemnieku kuģi varēja parādīties Atlantijas okeanā, Gvinejas līcī un Karību jūrā, pie tam visai drīz pēc pieokeana zemju kuģu parādīšanās šajos ūdeņos.

Kurzemnieku aktīvītāti sekmēja un ierosināja vairāki faktori. No 1618.—1648. gadam Eiropā plosījās Trīsdesmit gadu karš, kurā bija ierautas gandrīz visas Eiropas zemes. Pirmās koloniju lielvalstis — Portugale un Spānija — jau bija smagi novājinātas. Novājināta bija arī Anglija un Francija, kas tikai šajā laikā īsti sāka interesēties par aizjūras kolonijām. Anglijā sākās arī asiņains, ilgstošs pilsoņu karš. Vācu zemes Trīsdesmit gadu kara laikā bija drausmīgi nopostītas, bet Polija, Krievija, Zviedrija un Dānija bija ievilkta savstarpīgā sacensībā un karos. Gandrīz vai tīra brīnuma dēļ Kurzemes un Zemgales hercogiste lielā kara laikā saglabāja savu neatkarību un neitralitāti.

Katram brīnumam ir arī savs reāls pamats. Jaunākajos laikos lielvalstis ir ieinteresētas tajās zemēs, kas ražo naftu, gumiju un tēraudu. Septiņpadsmitā gadsimtā svarīgākās bija tās zemes, kas ražoja kokmateriālus, tekstilijas, piķi, darvu, šaujamo pulveri un citas kuģniecībai nepieciešamas mantas.

Kurzemes un Zemgales hercogiste bija viena no svarīgākajām šo materiālu ražotājām. Visas galvenās jūras lielvalstis — Anglija, Francija un Spānija — bija ieinteresētas hercogistes neatkarībā, lai no tās netraucēti varētu iegādāties vajadzīgās preces. Hercogiste pārdeva šīm valstīm pat gatavus kuģus! Kurzeme kļuva arī viena no galvenajām pārtikas vielu piegādātājām. Galvenie sakarnieki starp Kurzemi un Rietumeiropu bija holandieši. Apzinoties savas zemes priekšrocības tā laika kuģniecības attīstībā, Kurzemes un Zemgales hercogi sāka nopietni plānot paši savas flotes izveidošanu, lai neturpinātos paradoksālais stāvoklis, kad kurzemnieki būvēja citām zemēm kuģus, kas pēc tam pārvadāja kurzemnieku preces no Kurzemes ostām. Izšķirējs faktors bija zemes pamatiedzīvotāji — latvieši — strādīgi, neatlaidīgi un izturīgi ļaudis. Hercoga Jēkaba sūtnis Anglijā un Francijā barons Kārlis Johans fon Blombergs 1705. gadā raksturoja viņus kā ļoti izturīgus ļaudis, kas stoiski filosofiskā noskaņā gatavi pārvarēt visas grūtības, kā stingri konservātīvus un lojālus pret senajām tradīcijām, ar zināmu lirisku noskaņu, kas izpaužas viņu bagātīgajā skaisto tautasdziesmu un vēsturisko leģendu krājumā.¹⁾

Neaizmirsīsim tomēr, ka lielākā daļa šo ļaužu bija dzimtaļaudis, kas bija gandrīz pilnīgā muižnieku un hercoga varā, bet muižnieki savukārt sacentās ar hercogu par noteikšanu zemē.

Lauksaimniecība bija iedzīvotāju galvenā nodarbošanās. Hercogiste ražoja rudzus, miežus, auzas, linus, gaļu, sviestu, taukus, vilnu, kaņepes un vasku. Zvejnieki apgādāja zemi zivīm. No rūpniecības pasākumiem minamas koku zāģētavas, degvīna destilētavas, alus darītavas, vilnas un linu austuves, sienassegu un grīdsegu austuves, ādas rūpnīcas, virvju vītaves, darvas, piķa un terpentīna dedzinātavas, ķieģeļu ceplī, pulvera dzirnavas, lielgabalu lietuves, stikla šķūņi, naudas kaltuve un kuģu būvētava. Dzelzs ceplī bija Baldonē, Mežmuižā, Ēdolē, Engurē, Reznā un Upes muižā, tērauda lietuve Jelgavā, lielgabalu lietuve Vecmuižā, lielgabalu urbtuve un laikam arī lietuve Ēdolē, patronu virpota va pildītava Kuldīgā, granātu darbnīca Baldonē un Ēdolē, vara ceplī Jelgavā, Slokā, Valgumā, Tukumā, Ēdolē un Iecavā, zelta un sudraba izstrādājumu darbnīca Mežotnē, pulvera maltuves Skrundā, Kandavā un Tomē, tekstilrūpnīcas Mežotnē, Emburgā, Iecavā, Rucavā, Baldonē un Sātos,

buŗu austuves Skrundā, Vecsaulē un Vircavā un liela virŗju vŗtuve Sūrā. Vaŗa rŗdu ievēda no ārzemēm, bet dzelzs rūpniecībā sākuma izmantoja galvenā kārtā vietējo, ne visai augstas kvalitātes rŗdu.²⁾

Pirmie meistari un strādnieki bija ārzemnieki, kas izmaksāja dārgi un bija nepastāvīgs darba spēks. Hercogs Jēkabs tādēļ ārzemju speciālistiem lika apmācīt amatniecībā un rūpniecībā latvieŗus. Kāds ārzemju meistars rūgti konstatēja: „Ko mēs, rūpīgi mācoties, varam iemācīties piecos gados, to latŗji iemācās vienā gadā tikai ar noskatīŗanos.“

1656. gadā Ventspilī no 63 meistariem bija 37 latvieŗi, bet tekstilrūpniecās un metālu lietuvēs latŗju meistaruru procentuāli bija vēl vairāk.³⁾ Kāds angliŗ 1620. gadā, tātad vēl hercoga Frīdricha laikā, rakstŗja, ka Kurzeme gatavojot labākos lielgabalus pasaulē.⁴⁾ Lai dzelzs kvalitāti uzlabotu vēl vairāk, Kurzemes dzelzij vēlāk piekausēja importēto dzelzi no Zviedrijas un no hercoga raktuvēm Norvēģijā.⁵⁾

Izmantojot Kurzemes un Zemgales hercogistes izdevīgo ģeografisko stāvokli, bagātīgos vairumos pieejamos izejmateriālus un lēto darbaspēku, hercogi Vilhelms, Frīdrichs, Jēkabs un Frīdrichs Kazimīrs ieguldŗja daudz enerģijas un līdzekļu kuŗu būvniecībā. Ir zināms, ka jau hercogam Frīdricham piederēja 12 tirdzniecības un 2 kaŗa kuŗi, bet kādam viņa pavalstniekam, Kuldīgas tirgonim Johanam Gosingam (G o s s i n g), kas miris 1621. gadā, piederējuŗi 12 tirdzniecības kuŗi, kas braukājuŗi uz Holāndi, Franciju un Spāniju.⁶⁾

Kurzemnieku situācija seviŗķi uzlabojās pēc tam, kad zviedri 1621. gadā ieņēma Rŗgu, kas pirms tam bija piederējuŗi Polijai-Lietuvai. Tā bija visu savu tirdzniecību un kuŗniecību koncentrējuŗi Rŗgā, radot neērtības Kurzemes hercogistei. Zviedri bija ieinteresēti pasvŗtrot Stokholmas lomu tirdzniecībā un kuŗniecībā un viņiem Rŗga bija periferijā. Tādēļ jau 1629. gadā Jelgavas un Liepājas nozŗme tirdzniecībā sāka palielināties, bet drŗz Liepājas vietā par galveno kuŗniecības centru kļuva Ventspils.⁷⁾

1638. gadā hercogs Frīdrichs oficiāli adoptēja sava trimdā padzŗtā brāļa Vilhelma dēlu Jēkabu, kas bija Anglijas kaŗa Džeimsa I krustdēls.⁸⁾ Princis Jēkabs bija dzimis 1610. gada 28. oktobrī Kuldīgā. Bērnību viņŗ bija spiests pavadīt trimdā — Karaļauŗos (Prūsijā), Teŗenē (Čehijā) un Berlīnē. Viņŗ studēja Rostokas un Leipcigas universitātēs. 1633. gadā viņŗ krievuru-poļu kaŗā jau komandēja pats

savu pulku, sakāva krievus pie Smoļenskas un iesoļoja Maskavā.⁹⁾ 1634. gadā princis Jēkabs devās atpakaļ uz Rietumeiropu, apmeklēja Parīzi un eventuāli arī Londonu. Viņš sastapās ar ievērojamo franču valstsvīru kardinālu Žilu Mazarēnu (Mazarin) un sadraudzējās ar Anglijas karali Čārlzu I. Ieradies Holandē, viņš Amsterdamā studēja kuģu būvniecību, bet Leidenē tautsaimniecību un ģeografiju. Holandieši lielā cieņā dēvēja princi Jēkabu par „hercogu kuģinieku“ (haertoghschipper).¹⁰⁾ Ar pieņemtu Jēkaba van der Berga (Bergh) vārdu viņš pat parakstīja slepenus līgumus ar holandiešu bankieri Selio Marsēlisu (Marselis, Marcellus). Selio kopš 1633. gada bija Kurzemes labības eksportieris. Viņš uzņēma labību savos kuģos Liepājā un Ventspilī un veda to uz Portugāli. Selio apņēmas financēt Jēkaba ekspedīcijas „rietumu virzienā.“¹¹⁾

1638. gada 20. jūlijā hercogs Frīdrichs iecēla Jēkabu par hercogistes līdžvaldnieku. Polijas karalis jutās spiests atstiprināt Jēkabu par viņa tēva brāļa mantinieku.¹²⁾ Kad Frīdrichs 1642. gada 15. augustā nomira, Jēkabu izsludināja par jauno hercogu. Kurzemē sākās „zelta laikmets.“ Jēkabs bija neparasti enerģisks un izglītotš valdnieks.¹³⁾

1645. gada 16. jūlijā viņš apprecēja ietekmīgā Brandenburgas kūrfirsta Frīdricha Vilhelma māsu Luīzi Šarloti, kas bija rados arī ar holandiešu Oranjes dinastijas valdnieka ģimeni. Viņā bija bagāta dāma ar plašiem ieguldījumiem holandiešu Rietumindijas sabiedrībā un bankās un ar lielu aizdevumu Nīderlandes Ģenerālštatiem. Šiem faktoriem bija zināma nozīme Kurzemes un Holandes attiecībās.¹⁴⁾ Arī pats hercogs Jēkabs bija bagāts vīrs.

Politikā Kurzemes un Zemgales valdnieks centās būt absolūti neitrāls. Viņš bija ieinteresēts galvenā kārtā saimnieciskā sadarbībā ar citām zemēm. Viņam bija tirdznieciskie un konsulārie aģenti Amsterdamā, Berlīnē, Bordo, Dancigā, Dženovā, Hāgā, Hamburgā, Helsingērā, Karaļaučos, Kopenhāgenā, Larošelā, Lisabonā, Londonā, Madridē, Marselā, Medemblikā, Nantē, Nūkāslē, Oslo, Rēgensburgā, Stokholmā, Štetīnē, Trondheimā, Venecijā, Vinē un citur.¹⁵⁾ Viņš arī sapņoja par visu latviešu zemju apvienošanu savā pārvaldē, bet Zviedrijas karalis Kārlis X Gustavs zīmīgi izteicās: „Mans radnieks Kurzemes hercogs ir pārāk spēcīgs, lai būtu hercogs, bet viņam pietrūkst spēku, lai viņš būtu karalis.“¹⁶⁾

Balstoties nepilnīgos materiālos Latvijas archīvos, līdz šim vēsturnieki pieņēma, ka kurzemnieki savas aktivitātes Afrikā sākuši 1651. gadā, bet Rietumindijā 1654. gadā. Daži agrīni vēsturnieki — Johans Kristofs Pretoriuss, Ludvigs Albrechts Gebhardi un Kārlis Vilhelms Krūze — minējuši arī 1640., 1641. un 1642. gadu kā Kurzemes pārokeana kuģniecības sākumu, gan neminot nekādus avotus. Rietumu archīvos tagad atrastie materiāli apstiprina viņu apgalvojumu patiesību.¹⁷⁾ Šķiet, ka faktiski kurzemnieku pārokeana braucienu pirmsākums datējams vismaz 1639. gadā.

Ir zināms, ka jau 1627. gada ziemā Kurzemes hercogu Frīdrihu apciemoja holandiešu un zviedru Rietumindijas sabiedrību dibinātājs Villems Uselinkss (Usselinx) un mēģināja viņu ieinteresēt Rietumindijas kolonizācijas pasākumos.¹⁸⁾ 1629. gada vasarā Anglijas karalis Čārlzs I uzdeva slavenajam angļu diplomātam un ceļotājam seram Tomasam Rouam (Roe) aizstāvēt Kurzemes neatkarību un neitrālītāti. 1629. gada 21. decembrī Rous rakstīja, ka Kurzeme varot kļūt Anglijas rezervuārs graudiem un kuģu būvē nepieciešamiem materiāliem. Šis pats Rous jau 1606. gadā bija nodibinājis angļu tirdzniecības sabiedrību Gvajānā un 1611. gadā ilgu laiku uzturējies Tobāgo kaimiņsalā Trinidadē. Nav izslēgts, ka viņš par savām aktivitātēm būš stāstījis Kurzemes hercoga ģimenei un to zināmā mērā ieinteresējis eksotiskās zemēs.¹⁹⁾

1630. gadā holandieši sāka Brazīlijas iekarošanas kampaņu, kurā piedalījās arī vairāki ārzemju virsnieki. To vidū bija kurzemnieku kapteinis Joachīms Denigers (Deniger). Ir iespējams, ka viņa ietekme Kurzemes valdnieku ģimenē attiecībā uz ekspedīciju rīkošanu, lai nodibinātu tirdzniecības sakarus ar Gvineju, Brazīliju un Rietumindiju, bijusi sevišķi liela. Hercogs Jēkabs Denigeru pieņēma par padomdevēju koloniālos jautājumos un iecēla dižciltīgo kārtā kā fon Olindu.²⁰⁾

Angļu pulkveža Džona Skota manuskripts par Tobāgo salu Britu mūzejā liecina, ka jau 1639. gadā kurzemnieku kuģis ar 212 vīriem sasniedzis Tobāgo salu, kas salu nopirkuši no indiāņiem un nodibinājuši tur koloniju. Tālāk pulkvedis Skots raksta: „Piedzīvojušu plantatoru viņiem nebija. Viņi ieradās no ļoti tāliem ziemeļiem, un viņu vidū neviens nekā nezināja par uzturu un medicīnu attiecīgajā sezonā. (Pasākums) beidzās ar 212 vīru bojā eju.“²¹⁾ Šī

ekspedīcija Tobāgo salu varēja sasniegt tikai, braucot iepriekš gar Afrikas krastiem.

Starp 1640. un 1642. gadu kurzemnieki veikuši braucienus uz Gvinejas piekrasti. Mēs zinām, ka vismaz 1641. gadā hercogs sācis irēt kuģus Holandē, Brandenburgā un Libekā un sācis būvēt holandiešu parauga kuģus Ventspilī. Tajā pašā gadā viens no viņa pirmajiem un lielākajiem Ventspilī būvētajiem kuģiem *Der Walfisch* (Valzivs) nobraucis vismaz līdz Portugalei, bet netieši, neskaidri norādījumi liecina, ka kuģis faktiski sasniedzis Gvineju Afrikā.²²⁾ 1654. gada 29. jūnijā hercogs Jēkabs apgalvoja savam sūtnim de Bejam (Bye), ka viņa kuģi uzturējuši sakarus ar Gvineju jau kopš 12 gadiem (tātad 1642. g.), bet 1661. un 1662. gadā viņa sūtni Londonā Filips Frēers (Freher) un Adolfs Volfrāts (Wolffrath) rakstīja, ka hercogs jau gandrīz 20 gadus tirgojies ar Gvinejas piekrastes iedzīvotājiem, bet Gebhardī pat apgalvo, ka hercogam bijuši tirdzniecības atbalsta punkti Augšgvinejā.²³⁾

Hercogs Afrikā cerēja iegūt zeltu un citus dārgmetālus, dārgakmeņus, cukuru, tabaku, virces, zilonkaulu, dārgas ādas, rīsu, pērles un vergus. Vergus viņš cerēja pārdot Rietumindijā un tur nodibināt plantācijas. Afrikā viņš sākmā vēlējās iekārtot tikai atbalsta punktus tirdzniecībai ar Centrālameriku un Dienvidameriku un tikai vēlāk sāka fantazēt par plantāciju ierīkošanu Gambijā.²⁴⁾

Dokumenti liecina, ka hercoga uzdevumā kāds holandiešu kapteinis Kornēliss Karons atjaunojis Kurzemes koloniju Tobāgo, kas pastāvējusi no 1642.—1650. gadam un acīmredzot bijusi kontrabandas tirdzniecības centrs.²⁵⁾

Hercoga sakari ar Afriku turpinājās arī šajā laika posmā. Laikā no 1641.—1658. gadam pasaules jūrās arvien biežāk varēja redzēt Kurzemes kuģus gan ar karmīnsarkano-balto karogu, gan ar īpatnējo melno krabi ar spilēm uz leju, karmīnsarkanā laukumā. Dāņu Zunda muitas arhīvi liecina, ka laikā no 1642.—1648. gadam 25—26 kurzemnieku kuģi izbraukuši cauri Zunda jūras šaurumam, bet no 1649.—1651. gadam to skaits sasniedzis jau 53. 1642. gadā atzīmēts, ka divi kuģi braukuši no Rietumindijas uz Baltijas ostām.²⁶⁾

Ļoti interesanta ir arī kāda Jēkaba vēstule Anglijas karalim Čārlzam I 1642. gadā, kurā viņš piemin jaunu tirdzniecības sabiedrību, kurā arī citas tautas varēšot piedalīties zelta iegūšanā.²⁷⁾

Šīs grāmatas autors holandiešu valsts sekretāra Fāgela archīvos atradis 4 dokumentus, kas nepārprotami liecina, ka 1645. gada jūlijā kurzemnieku nomāts holandiešu kuģis *De Hoop* bijušā holandiešu Rietumindijas sabiedrības darbinieka tirgoņa Klāsa (*Claes*) pārziņā un Durken-damas kuģinieku brāļu Pītera un Seibranta (*Sybrant*) (ģimenes vārda vietā atstāta tukša vieta! EA) vadībā braucis ar holandiešu apkalpi un 8—10 lielgabaliem no Kurzemes uz Gvineju Rietumāfrikā ar labības un austu drēbju kravu. Kuģis Afrikā uzņēmis zilonkaulu kravu, pēc tam devies uz Paramaribo (holandiešu Surinamē, Dienvidamerikā) un tālāk uz Svētā Mārtiņa salu iztirgot kravu, uzņemot kokmateriālus un atgriezies Kurzemē. Kuģis bijis flūtas tipa. Afrikā tas apmeklējis Graudu krastu (*Greijncust*, tagadējā Liberija), kur kuģa komandas locekļi iegādājušies tropiskajam klimatam piemērotākās gvinejiešu drānas, kuņģus staigājuši arī Rietumindijā. Holandiešu Svētā Mārtiņa salā viņi centušies pārdot zilonkaulu un tekstilpreces. Holandiešiem nav izdevies pierunāt Klāsu lauzt uzticību Kurzemes hercogam un pāriet atkal holandiešu Rietumindijas sabiedrības dienestā. Vietējie iedzīvotāji „kurzemnieku“ kuģa klātieni uzskatījuši par draudu savai kolonijai. Ir iespējams, ka *De Hoop* komandā bijuši arī kurzemnieki, bet vietējiem iedzīvotājiem šķitis, ka kuģinieki runānot holandiešu valodā.²⁸⁾

1645. gada vēlā rudenī hercogs Jēkabs uz Gvineju izsūtīja savu lielāko un jaunāko tirdzniecības kuģi *Fortuna* ar pamatīgu kravu. Kurzemnieku sūtņa Georga fon Firksa (*Fircks*) 1646. gada 15. aprīļa ziņojumā redzam, ka *Fortuna* Gvineju tiešām arī sasniegusi, kur iepirkta preces 38 243 florīnu vērtībā, ieskaitot zeltu. Atpakalceļā kuģis iegriezies La Rošelā Francijā, pēc tam ieradies Amsterdamā, kur to sagūstījusi Amsterdamas admirālitate, sekojot holandiešu Rietumindijas sabiedrības Amsterdamas kameras direktora, birģermeistara Konrāda Burcharda lūgumam. 1646. gada martā un aprīlī sūtņis fon Firkss centās kuģi atbrīvot un ieteica hercogam turpmāk Gvinejas ekspedīciju kuģus sūtīt uz savas lēses un neaizņemties naudu no holandiešiem. *Fortunu* atbrīvoja tikai 1649. gadā un 1650. gadā tā atkal peldēja zem hercoga karoga.²⁹⁾

1646. gada 19. oktobrī fon Firkss bija noskaidrojis, ka franči nav ieinteresēti Gvinejā un necels kurzemniekiem nekādas šķēršļus viņu tirdzniecībā ar tālo Afrikas apgabalu,

bet Holandē kāda grupa vēloties sadarboties ar Kurzemes hercogu, kamēr otra grupa, Rietumindijas sabiedrības ietekmē, centīšoties kurzemnieku sakarus ar Afriku pārtraukt. Fon Firkss ieteica hercogam uz Gvineju sūtīt lielo Valzivi.³⁰⁾

Lai nodrošinātu kurzemnieku braucienus uz Gvineju (Chinee!), fon Firkss 1646. gada 4. oktobrī sāka sarunas ar Portugales sūtni Hāgā — donu Francisko Koura di Kontinio (Continio). Līguma uzmetuma franču tulkojums liecina, ka hercogs vēlējies paturēt savu neitrālītāti portugāļu karos, bet solījies apbruņot kuģus karam pret Franciju, ja Portugale ar Kurzemi noslēgtu savienības līgumu un atļautu kurzemniekiem lietot savas ostas. Atlīdzībai hercogs solīja portugāļiem sūtīt labību, kaņepes, kaņepājus, piķi, kokmateriālus, ieročus un kara kuģus. Viņš lūdza Portugales karaļa atļauju tirgoties portugāļu ostās Gvinejā un Rietumindijā (portugāļu Brazīliju toreiz uzskatīja par daļu no Rietumindijas), solīja maksāt portugāļiem nodokļus un preces sūtīt tieši uz Kurzemi, neiejaucoties portugāļu iekšējos tirgos.

Portugales karalis Žuauns (João) bija viltīgs kungs. 1647. gada 20. februārī viņš atbildēja, ka nevarot piešķirt Kurzemes hercogam kā vienīgajam ārzemniekam tirdzniecības brīvību savās teritorijās, bet atļaušot Portugalē ievest kurzemnieku mantas, maksājot parastās muitas likmes (kas bija ļoti augstas) un brīvu kuģu apozību viņa ostās, ja Kurzeme noslēgšot stingras alianses līgumu ar Portugali pret Spāniju. Vēstule pie hercoga noceļoja daudzus mēnešus. 1647. gada martā fon Firkss atgriezās dzimtenē, bet viņa pienākumus turpināja veikt Filips Jākobs Šneiders (Schneider).

1648. gada 12. februārī jau minētais portugāļu sūtnis parakstīja Portugales tirdzniecības un kuģniecības līgumu ar Kurzemi. Līgums pieļāva Kurzemes kuģiem brīvu tirdzniecību starp portugāļu un kurzemnieku ostām. Līgums paredzēja pieprasīto un lūgto mantu uzskaiti un nodokļu noteikšanu. Kara kuģus un prīzes atļāva tikai spāņu un turku apkaņošanas gadījumā. § 3 atvēlēja hercogam arī iespēju tirgoties ar Austrumindiju. § 4 pieprasīja kurzemnieku piedalīšanos 1633. gadā dibinātajā Portugāļu indiešu sabiedrībā, kas jau bija faktiski nobankrotējusi. Hercogam atļāva piedalīties arī portugāļu Brazīlijas sabiedrības tirdzniecības pasākumos. Viņam zināmā laika posmā uz Brazi-

liju bija jānosūta 2—3 kuģi portugāļu kara kuģu apsardzībā. Kurzemniekiem Portugalei bija jānodod arī zināms skaits kara kuģu, par kuriem portugāļi pa daļai samaksātu skaidrā naudā, pa daļai atskaitītu parādu no Portugales valsts kasē iemaksājamām muitas naudas summām. Pirmais kurzemnieku ekspedīcijas termiņš bija noteikts 1648. gada augustā. Kurzemnieki līgumu parakstīja, bet kuģus nesūtīja.³¹⁾

1650. gada 16. janvārī hercoga tirdzniecības un kuģniecības direktors Henriks Momers nosūtīja Jēkabam līguma uzmetumu ar portugāļu Brazīlijas sabiedrības pārstāvjiem Gasparu Pačeki (P a c h e q u e), Gasparu Maļeiro (M a l h e i r o) un septiņiem citiem pilnvarotajiem. Līgums pieļāva hercogam vēl tajā pašā gadā nosūtīt uz Brazīliju 4 tirdzniecības kuģus Brazīlijas sabiedrības armādas pavadībā. Portugāļi jau faktiski bija atteikušies no sava monopola kurzemnieku labā.

Hercogs tomēr negribēja sūtīt vairāk par vienu kuģi uz Bahiju cukura kravas uzņemšanai. Paredzētais kuģis bija tobrīd jaunākais un labākais Kurzemes flotē — D a s W a p p e n d e r H e r z o g i n v o n K u r l a n d. Portugāļi jau bija sagatavojušies nodot kuģim savu preču lādiņu, kad pēkšņi Momers 2. martā pieprasīja, lai portugāļi kurzemniekiem par telpas izmantošanu maksā 6000 florīnu mēnesī un drošības naudu, jo kuģis tālajam braucienam bija jāpārbūvē tā, lai varētu uzņemt 30—36 lielgabalus un 50—60 matrožus. Vēlākā vēstulē drošības nauda bija jau noteikta 40 000 florīnu apmērā! 15. martā Momers paredzēja arī citu kurzemnieku kuģu došanos uz Lisabonu. Hercogs pēkšņi nobijās no varbūtēja riska un negribēja sūtīt nevienu kuģi.

Viņa bažas tomēr drīz pārgāja. 1650. gada 12. aprīlī Momers rakstīja, ka pēc hercoga pavēles būvējot trīs kuģus bīstamajam braucienam uz Rietumafriku un Brazīliju. No 7. maija ziņojuma tomēr redzam, ka D a s W a p p e n d e r H e r z o g i n n e d e v ā s v i s u z P o r t u g a l i, b e t u z F r a n c i j u. Maijā kurzemnieki piedāvāja portugāļiem savus noteikumus. Viņi bija gatavi iznomāt D a s W a p p e n d e r H e r z o g i n v o n K u r l a n d par 2500 portugāļu dukātiem vai 5000 holandiešu florīniem mēnesī. Kuģi mantas iekrautu kā hercogs, tā portugāļu sabiedrība, un kurzemniekiem būtu atļauts brīvi tirgoties visos portugāļu

ūdeņos. Kuģa bojā ejas gadījumā hercogs zaudējumus uzņemtos uz savas lēses, bet tādā gadījumā viņš portugāļiem neko nemaksātu. 1650. gada oktobrī hercogs laipni uzņēma divus portugāļu prinčus kā viesus savā zemē, bet kuģus uz Brazīliju tomēr nesūtīja. Kurzemnieku diplomātiskais un saimnieciskais pārstāvis Portugālē bija Gulielmo Heišs (H e u s c h). Satiksme ar Portugāli visumā bija ļoti dzīva. Pret kurzemnieku ražojumiem portugāļi sūtīja cukuru, garšvielas un vīnus.³²⁾

Jau 1647. gada 1. novembrī Kurzemes hercogs ierosināja savu pārstāvi Izraēlu Jaski (J a s k y, arī C o e h n e) Dancigā pārrunāt ar saviem draugiem Gvinejas tirdzniecības sabiedrības dibināšanas iespējas. Gada beigās viņš Jaskim ierosināja arī pārdomāt tirdzniecības iespējas ar Austrumindiju. Hercogam bija vēl plašāki nodomi. Viņš ar ventspilnieku-karaļaučiēšu-dancigiešu sabiedrības atbalstu grībēja izspiest holandiešus no Baltijas jūras tirdzniecības un konkurēt ar viņiem Afrikā.³³⁾

Hercogs sagatavoja atbalstu saviem nodomiem Gvinejā, arī Francijā. Viņam liels atbalsts bija Žans Mufle (M o u f f l e), hercoga aģents Larošelē, Nantē un Bordo. 1650. gada 22. maijā hercoga aģents Andrē Abrahams de Vikfors (W i c q u e f o r t) ieguva no Francijas reģentes Annas un jaunā karaļa Luī XIV pasi kurzemnieku kuģiem visos krastos un okeanos.³⁴⁾

1650. gada 1. jūnijā hercogs Jēkabs par savu kuģniecības un tirdzniecības direktoru iecēla Lielās Amsteles tirdzniecības nama īpašnieku Holandē Henriku Momberu, kas apņēmās financēt hercoga kuģus un ekspedīcijas, par to iegūstot 4% peļņu no ieņēmumiem. Vajadzības gadījumā viņš izsniegtu arī avansus un parādu segšanai iekārtu arī pats savus īpašumus. Viņam bija jāsniedz hercogam mēnešu pārskati un pusgadu norēķini. Mombera virsuzraudzībā būtu visa hercoga koloniālsaimniecība. Viņš pārzinātu visas no Ventspils nākošās kravas un hercoga noliktavas Amsterdamā. Vēlāk viņš bieži bez hercoga ziņas kurzemnieku kuģos iekrāva arī savas preces.³⁵⁾

1650. gadā no Brazīlijas dzimtenē atgriezās majora pakāpē jau minētais kurzemnieku virsnieks Joachīms Denigers, kas bija izcēlies cīņās pie Mauritsburgas un Olindas. Nākamā gadā viņš iestājās Kurzemes kara dienestā un sāka organizēt kaņaspēku koloniālam dienestam Gambijā.³⁶⁾

Momers un hercoga sūtnis Hāgā Francis Hermans fon Putkamers (P u t k a m m e r) mēģināja ieinteresēt holandiešu kapitālistus paredzētajos hercoga koloniālajos pasākumos, bet viņu pūles bija veltas. Kad hercogam Jēkabam kļuva zināms, ka drīzumā sāksies angļu-holandiešu karš, viņš pats pārtrauca sarunas ar holandiešiem. Hercogam vismaz kādu laiku tomēr bija vajadzīgi ārzemju speciālisti koloniālos jautājumos. Diemžēl viņš vairākos gadījumos kļuva ārzemju blēžu un izmantotāju upuris.³⁷⁾

1651. gada 18. maijā hercogs Jēkabs uzdeva savam pārstāvim Hāgā Nikolausam de Bejam (B y e) stāties sakaros ar Spānijas sūtni Antonio de Brūnu (B r u u n), lai iegūtu kurzemnieku kuģiem spāņu pases un atļauju brīvai rīcībai spāņu Rietumindijas ūdeņos. 4. jūnijā viņš de Bejam atklāja savus plānus sadarbībai ar Spāniju. Viņš vēlējās sākt plaša vēriena vergu tirdzniecību. Hercogs gribēja ik gadus no Gvinejas izvest 1000 vergus uz Rietumindiju un Jaungranādu, paredzot tos pārdot Trinidadē, Puertoriko, Santo Domingo, Santjāgo, Jamaikā, Kartagenā un citur. Katoliskie spāņi tomēr nebija ieinteresēti tirdzniecībā ar luterānisko Kurzemes hercogu. Spānijas karalim un Seviļas tirdzniecības sabiedrībai bez tam bija absolūts monopols tirdzniecībā visās spāņu kolonijās.³⁸⁾

KURZEMES FLOTES IZVEIDOŠANĀS

Kurzemes hercoga ārtirdzniecības un kolonizācijas plānu īstenošanai bija nepieciešama krietna flote. Pēc Dīderichsa informācijas hercogam 1650. gadā piederēja jau 10 kuģu, katrs ar 24—36 lielgabaliem.¹⁾ 1657. gadā hercoga flotē bijuši jau 10 lieli un 14 mazāki kuģi.²⁾ Latviešu vēsturnieku darbos parādās daudzkārt lielāki skaitļi, bet viņu informācija bazēta „jaukās tradīcijās,“ bez nopietna avotu seguma. Kuģu mūžs tajos laikos bija ļoti īss un kuģu skaits bija ļoti mainīgs. Bieži divi un vairāki kuģi operēja ar vienu un to pašu nosaukumu, dažreiz pat vienā laikā. Dažreiz vienam un tam pašam kuģim mainīja nosaukumu. Mūs vairāk var interesēt caurmērā vienlaicīgi operējošo kuģu skaits, ne visā hercoga Jēkaba valdīšanas laikā būvēto kuģu kopskaits.

Hercoga Jēkaba laika galvenais chronists ārsts Veigands (Weygand) manuskriptā „Genealogische Tabellen im Schlosse zu Goldingen“ aprakstījis Kuldīgas pils lielās zāles griestos uzgleznoto kuģu attēlus un vārdus. Viņš piemin pavisam 119 kuģus — 44 apbruņotus kara kuģus, 15 neapbruņotus kara kuģus un 60 tirdzniecības kuģus, minot to vārdus latīņu valodā. Lielais fantasts Oto fon Mirbachs vēlāk saviem lasītājiem šos vārdus sniedza vācu valodā. Grūti pateikt, vai griestu gleznojumi bija fantazijas darbs, vai attēlota īsteni Kurzemes hercogistes flotes attīstība visā tās pastāvēšanas laikā. Baltvācu vēsturnieks Ekerts vēlāk pieminēja pat 123 kuģus, acīmredzot pieskaitot Veiganda minētiem kuģiem vēl 4 kuģus, kas būvēti laikā no 1639.—1642. gadam. Kuģu attēli līdz mūsu laikiem nav saglabājušies, jo pils lielās zāles griesti nelaimīgā kārtā vēlāk iebruka. Līdz mūsu dienām saglabājies tikai divklāja Diepax (Miers) attēls.³⁾

Tajos laikos nebija lielas atšķirības starp kara un tirdzniecības kuģiem, jo apbruņoti bija gandrīz visi kuģi. Lielgabalu skaitu pēc vajadzības palielināja vai samazināja. Ja kuģi bija jāiekrauj lielāks daudzums preču vai jāuzņem lielāks skaits cilvēku, parasti samazināja lielgabalu skaitu, lai izmantotu to novietnes cilvēku un kravas novietošanai.

1650. gadā sākās kurzemnieku un dāņu sarunas par atbalsta punkta iegūšanu Kurzemes flotei Norvēģijas piekrastē. 1651. gadā Dānija patiesi Kurzemei iznomāja nelielu klinšaino zvejnieku pilsētiņu Flekerē (Flekkerøe, Flekkerøy) Norvēģijas dienvidu piekrastē. Kaut gan šī vieta nebija ideāla hercoga nolūkiem, līdz pat 1660. gadam tajā nepārtraukti iegriezās Kurzemes tirdzniecības un zvejas kuģi.⁴⁾

Ļoti paplašināja arī Ventspils kuģu būvētavu un tās rūpnīcas un darbnīcas, kas strādāja flotes vajadzībām. Interesanti atzīmēt, ka līdz pat mūsu dienām saglabājušies kuģu būvētavas algu saraksti un vairāki darbnīcu amatnieku zvēresti latviešu valodā. 1658. gadā Ventspils kuģu būvētavā strādājuši 18 holandiešu, 7 vācu un 37 latviešu amatnieki. Tas šeit speciāli pasvītrots, jo baltvācu vēsturnieku darbos līdz pat jaunākajiem laikiem apgalvots, ka latvieši hercoga Jēkaba laikā bijuši tikai zemnieki un nekādā gadījumā amatnieki.⁵⁾

Prof. Dunsdorfs savā pētījumā citē Duisburgas profesora Branta (Brandt) 1673. gadā rakstītās piezīmes, kas liecina, ka flotes būvniecība, sevišķi laikā pēc Pirmā Ziemeļu kara, radījusi arī zināmas problēmas. Brants raksta: „Cik uzzināju, valdībai labi veiktos (financiāli), ja vien hercogs, kas citādi visu labi uzmana, pārāk nešķiestos ar saviem kuģiem. Tos viņš liek būvēt ar lieliem izdevumiem piejūras vietās, lai tirgotos Anglijā, Holandē un citur.“ Tālāk viņš raksta: „Namniekiem jāiztiek ar mazumu un viņiem maz turības. Tas tāpēc, ka viņiem nav izdevības tirgoties un viņiem maz kas paliek pēc tā, kas jānodod valdībai kuģu būvei.⁶⁾

Hercoga kuģi bijuši ātri un viegli, parasti jaukta kara kuģu un preču kuģu tipa, caurmērā apm. 30—40 m garī un 10 m plati. Kravas telpas bija ierobežotas, komandas telpas ļoti saspīestas, bet kuģi tomēr varēja uzņemt smagos lielgabalus, kam bija iekārtotas sevišķas lūkas. Parasti kuģi

varēja uzņemt līdz 100 personu, kas bija visai cieši sapieštas. Ik gadu vai pat pēc katra brauciena bija nepieciešami pilnīgi kuģa remonts. Miklums un sālsūdens tropas saēda kuģu koka un metala daļas. Vētras bieži nolauza kuģu mastus un saplēsa buras. Bieži kuģu virtuvēs sākās ugunsgrēki un pārsviedās uz citām kuģa daļām. Kuģu parasta nelaime bija sūces. Pērkonā negaisos bieži kuģos iespēra zibens, nodarīdams lielu postu un pārbiedēdams kuģiniekus.

Tālbraucējos kuģos parasti bija 20—25 komandas locekļi, 20 amatpersonu un 60—100 karavīru dažādās proporcijās. Komandā parasti bija kapteinis, virs- un apakšstūrmanis, botsmani un to palīgi, kuģa kārtībnieks un tā palīgs, 2 buru meistari, 2 riepnieki (virvju meistari), 2 pavāri, 2 galdnieki, 1 ārsts, kas veica arī bārdskuvja pienākumus, provianta un ūdens pārziņi, vairāki matroži un kuģa puikas. Karaspēka rotās parasti bija 1 kapteinis, 1 leitnants, vairāki seržanti un kaprāji, 2 feldšeri, 60—80 karēivji. Komandas un karaspēka nodaļas bija stipri paplašinātas, jo braucienā organizētāji zināja, ka laba daļa vīru neveselīgajos apstākļos bīstamās vietās aizies bojā.

Kurzemes flotes parole bija „Navigare necesse est“ (Kuģot ir vajadzīgs). Bez jau iepriekš aprakstītajiem flotes karogiem dažkārt Kurzemes kuģi lietoja arī Polijas balt-sarkano karogu ar poļu ērgli un bieži arī bruņotu roku ar hercoga ģerboni.⁷⁾

Kuģu caurmēra mūžs bija 5—20 gadu. Tie veica visdažādākos uzdevumus — brauca ar gabalprecēm, rūdu, silkēm, labību, kolonistiem, kā konvoja kuģi, apsargāja fortus un ostas un dažreiz bija arī peldoša gubernatora mītne. Kurzemieņu kuģi bija gan dūšīgi salūtu šāvēji, bet gandrīz nekad nepiedalījās kaujās. Iznēmums bija Tobāgo salā, kur kuģiem kādreiz bija jāatvairā karību indiāņu uzbrukumi no jūras, un vienreiz Lamanša kanālī, lai atbaidītu kādu angļu kara kuģi. Tikai retumis brauca vienkopus 2—3 Kurzemes kuģi. Tikai vienā gadījumā tos apvienoja admirāļa vadībā braucienā uz Brazīliju. Hercogs gan bija paredzējis lielu flotes eskadru — 24 kuģus holandiešu admirāļa Īmkes (Ihmke) vadībā Austrālijas kolonizēšanai, bet paredzētais ekspedīcijas finansētājs Romas pāvests Inocents X nomira pirms līguma parakstīšanas un admirālis Īmke nomira I Ziemeļu kara laikā Jelgavā, kur hercogs viņam bija dāvinājis zemes gabalu.

Visi hercoga organizētie braucieni parasti bija sasteigtas improvizācijas. Nevienam kuģim nebija noteikts kapteinis, noteikti jūrnieki un kareivji. Katram braucienam hercogs pats izraudzīja personālu un ekspedīcijas vadoni, bieži pēdējā brīdī, lai ietaupītu naudu uz algu lēses. Tādēļ komandas bieži bija visai vājas kvalitātes. Citās zemēs situācija nebija savādāka. Ja kapteinus un augstākos kuģa virsniekus parasti ar līgumu saistīja ilgākam laikam, jūrniekus un kareivjus pieņēma tikai vienam braucienam, vienai sezonai, uz pusgadu vai gadu.

Jūrnieki apkalpoja kuģi, buras, enkurus, laivas un lielgabalus kapteiņa, leitnanta, „jūrnieka“ (Schiemann — jūrniecībā sevišķi izglītots tehniskais kuģa vadītājs) un stūrmaņa uzraudzībā. Kareivji kaptein-leitnanta, leitnanta vai karodznieka (Faehrich) vadībā veica kuģa aizstāvēšanas un desanta pienākumus. Viņi ar šautenēm un rokas granātām aizstāvēja kuģa malas un ar zobenu vai dunču un dūru cīņā uzbruka ienaidniekiem, pārlecot uz viņu kuģa klāja. Kareivjiem braucienos parasti nekas nebija ko darīt. Gaļlaicībā viņi sāka viens otru un jūrniekus āzēt, kas noveda pie izkaušanās un pat slepkavībām. Šad tad notika jūrnieku un kareivju dumpji, kuŗu iemesls bija slikta pārtika, dzērienu trūkums un kuģu komandieru blēdības un palaidnības.

Kuģinieki parasti nedēļā saņēma 1,2 kg sālītas gaļas, 0,2 kg speķa, 0,4 kg žāvētu mencu (kabeljava), 0,3 kg sviesta, 2 kg sausiņu, 0,5 litra degvīna, 1 litru putrainumu, 1 litru zirņu, bez tam ik dienas vienu litru alus vai ūdens. Pārtika ātri sabojājās un bieži bija nebaudāma. Rezultātā kuģinieki cieta no skorbuta, asinssērgas un citām nelaimēm. Ūdeni uzglabāja ozolkoka mucās atsevišķā ūdens kamerā. Tā bija dārgākā manta okeana braucējiem. Tādēļ kameras atslēgas parasti glabājās pie kapteiņa. Bieži bija gadījumi, kad „slāpstošie gari“ ielauzās ūdens un degvīna noliktavās, pamatīgi piedzērās un pēc tam dabūja smagi ciest par saviem grēka darbiem. Pārējā pārtika bija iesaiņota mucās, kastēs un maisos un atradās sevišķās telpās starp lielgabalu baterijām un zem tām īpašas amata personas — „boteljera“ pārziņā.

Tālbraucienos baterijas parasti pārvērta kravas telpās un kravu novietoja arī balasta telpās zem ūdens līmeņa. Lielgabalus bieži novietoja krastā noliktavās, vai nostūma gar kuģa sāniem, cieši piesienot pie sienām, lai atbrīvotu telpu

precēm un kuģa ļaudīm. Virsnieki dzīvoja kajītē kuģa pakalpusē virs klāja, bet jūrnieki un kareivji bija sa-
spiesti starp lielgabaliem un atsviškās mazās telpās. Vir-
tuve bija kuģa pakalpusē, bet atejas vietas bija priekšpusē.
Bieži puse zemūdens telpu bija piepildītas ar ūdeni, lai
pavairotu kuģa līdzsvaru.

Lielākā daļa hercoga kuģu bija fregates vai korvetes
tipa, bet bija arī lielle divklāji un mazās flītas, galiotes,
bukšas, kečas un slūpas. Lielgabali bija ar 5—17,5 cm ka-
libru un 1,4—2,85 m gariem stobriem. 17,5 cm lielgabalus
parasti apkalpoja 14 jūrnieki, 13,75—16,25 cm lielgabalus
— 11, 11,25 cm lielgabalus — 9, 8,75 cm kalibra — 7, 8 cm
kalibra — 6, 6,6 cm kalibra — 5 un 5,5 cm kalibra liel-
gabalus — 4 jūrnieki. Lielgabalus novietoja koka lafetēs
(rapertēs) un piesēja ar brūktauvu tā, lai stobra gals pēc
šāviena nepieskartos kuģa sienām. Kuģa iekšienē novieto-
tiem lielgabaliem kuģa sānos bija izzāģēti šaujамvārti
(Stueckpforten). Pulveri glabāja atsevišķā telpā
kuģa pakalgalā zem ūdens līmeņa. Šaujамais pulveris gla-
bājās mucinās, kastēs un gatavos lādiņos „kartūzās“ svina
platēm nostiprinātā pulvera kamerā.

Sodi un kuģa bija ļoti stingri. Kapteinis sodus pie-
sprieda viens pats vai kopā ar pārējiem virsniekiem un
jūrnieku pārstāvjiem. Šāda tiesa varēja piespriest arī nāves
sodus. Viegļākus pārkāpumus sodīja ar pārtikas devu sa-
mazināšanu, degvīna devas atņemšanu uz 3 vai vairāk
dienām (sāpīgs sods!), darba un dienesta norīkošanu ārpus
kārtas. Smagākus pārkāpumus sodīja ar algas samazinā-
šanu vai atņemšanu līdz 3 mēnešiem, piesiešanu pie masta,
ieslēgšanu dzelžos un līdz 100 sitieniem ar tauvas galu
vai līdz 30 sitieniem ar „devīnastaino kaķi.“ Vissmagākie
sodi bija „ķīlēšana“ un nāves sods pakarot. Ķīlējot no-
ziedznieku sasēja ar gaļu virvi, pie kājām piesēja 30 mārc.
smagu lielgaballodi, uzvilka sasieta līdz lielā masta augš-
marsa rāijai, no šī lielā augstuma iesvieda jūrā, vilka viņu
pa ūdeni zem ķīļa (kuģmātes) un no otras puses izvilka
ārā. Reti kāds jūrnieks ķīlēšanu izturēja vairāk par 3 rei-
zēm pēc kārtas. Bieži viņš pāršķēla galvu, atsitoties pret
kuģa ķīli. Viņam sekoja arī haizivis.

Paši kuģu kapteiņi bija padoti hercoga tiesai, bet „Dievs
bija pārāk augstu un hercogs pārāk tālu.“ Vainīgais kap-
teinis varēja iebraukt hercogam naidīgas vai nedraudzīgas
valsts ostā, pārdot vai iekļāt kuģi ar visu kravu un viņam

padotos jūrniekus un kareivjus nodot attiecīgās valsts bruņoto spēku un kuģu komandu vervētājiem.⁸⁾

Visa šī aina šķiet diezgan drūma, bet ļaudis tomēr pievilka piedzīvojumu kāre, brīvības alkas, okeana tāles, svešas, neredzētas, eksotiskas zemes un šķietami vieglāka dzīve nekā lauku sētā vai darbnīcā. Spirdzinošās jūras brīzes, svaigais gaiss ar sāluma piegaršu, viļņu šalkšana un krākšana, tropisko zemju satraucošās smaržas, baigi nervus kutinošā plēsīgo zvēru rūkšana tālumā, neaizmirstami skaistie saules lēkti un saules rieti, vēlīgas svešzemju meičas ostu krodziņos, šaušalīgi stāsti vakaros kuģa komandas telpās, baismīgas naktsēnas svešzemju krastos, vētru baigums un atvieglotā sajūta pēc vētru izbeigšanās—tas viss šķita vērts visbriesmīgāko risku un arī fizisku ciešanu. Salīdzinot ar dzīvi uz kuģiem, lauku ikdienas rutīna šķita nožēlojama. Uz kuģa bija vairāk cerību patverties no kara un mēra posta nekā uz sauszemes.

KURZEMNIEKU KOLONIJAS NODIBINĀŠANA GAMBIJĀ

1650. gada 11. jūlijā hercoga Jēkaba kuģniecības un koloniālo pasākumu direktors Henriks Mombers ieteica hercogam pievērst sevišķu uzmanību Gvinejai Rietumāfrikā. Tajā laikā populārajā Rietumindijā holandiešu tirgoņi bija cietuši lielus zaudējumus, jo tur nodibinātajās kolonijās bija jāieved visi materiāli un pat pārtika no Eiropas, bet tur iegūtie kokmateriāli un cukurs Eiropas tirgos nevarēja sagādāt tādu peļņu, kas atsvērtu zaudējumus. Mombers ieteica hercogam sagatavot 2—3 kuģus, kas pilnīgi spētu nodrošināt viņa tirdzniecību Rietumāfrikā.

Hercogs bija ieinteresēts. 18. jūnijā un 23. jūlijā viņš uzdeva Momberam noorganizēt holandiešu tirgoņu konsorciju, kas ar 20 000 dālderiem financētu Kurzemes hercogistes koloniju, cietoksni un tirdzniecības centrus Gvinejā.¹⁾ Momberu hercoga ideja sevišķi neiepriecināja. 23. jūlijā viņš atgādināja hercogam, ka kopš 1645. gada holandiešiem aizliegts piedalīties ārzemju tirdzniecības sabiedrībās. Viņu arī nepatīkami pārsteidza hercoga vēlēšanās, lai citi financētu viņa tirdzniecības pasākumus un uzņemtos materiālu risku. Mombers hercogam pieprasīja izvēlēties konkrētu vietu kolonijas izveidošanai un ieteica visus Kurzemes hercogistes dienestā uzņemamos holandiešus pārcelt uz Kurzemi un piešķirt viņiem hercogistes pavalstniecību. 16. augustā viņš ieteica hercogam drošības nolūkā pagaidām nekādus cietokšņus Afrikas piekrastē nebūvēt, bet kuģiem braukāt tirdzniecības nolūkā no vienas vietas uz otru. Viņa sarunātos jūrniekus un tirdzniecības aģentus pārcēla uz Ventspili kā Kurzemes pavalstniekus un pa lielāki daļai apprecināja ar kurzemniecēm.²⁾

Par galveno ceļa mērķi izraudzījās Gambiju. Gambijas grīvā vēl nebija nostiprinājusies neviena lielvalsts, bet klīda baumas, ka upes augštecē atrodamas lielas zelta bagātības. Bez tam tur bija iegūstami arī vergi.³⁾ Gambiju toreiz uzskatīja par Gvinejas sastāvdaļu.

Gvinejas ekspedīcijai izraudzīja jau agrāk būvēto 1646. gadā minēto fregati *Der Walfisch* (Valzivs) ar 30 lielgabaliem, jauno korveti *Das Krokodil*. (Krokodīls) ar 24 lielgabaliem un jachtu *Pietas* (Dievbijība) ar 24 lielgabaliem. Kravu uzņemot, lielgabalu skaitu, protams, stipri samazinātu. Par ekspedīcijas vadītāju iecēla labi pazīstamu un krietnu holandiešu kapteini Villemu Mollensu, kas gan jau bija stipri gados un baigs dzērājs. Viņš vēlāk vadīja kurzemnieku pirmo ekspedīciju uz Brazīliju, un viņa dēls nodibināja pirmo pastāvīgo kurzemnieku koloniju *Tobāgo*.⁴⁾

Momers, pats būdams holandietis, rīkojās ļoti uzmanīgi. Visu ekspedīcijai paredzēto un Holandē nopirkto kravu viņš pārsūtīja uz Kopenhāgenu Dānijā, lai tur to ielādētu hercoga kuģos. Viņš bija nepatīkami pārsteigts, kad visi trīs ekspedīcijai paredzētie kuģi novembrī ieradās Holandē. Pēc viņa ierosinājuma kuģus atkal aizsūtīja atpakaļ uz Kurzemi, lai neradītu ziņkāri un aizdomas holandiešu un angļu tirgoņos, jo tie aiz skaudības varētu radīt kurzemniekiem nepatīkamus šķēršļus. 22. novembrī viņš rakstīja, ka ekspedīcijas vajadzībām nopircis 800 mārciņas metala aproču, koraļļus un lielu daudzumu nažu nēģeriem, arī auklas, tīklus, laktu un citus nepieciešamus piederumus kolonijai. Kravā ietilpa arī liels daudzums dzelzs stieņu, kas Afrikā atvietoja naudu, kā arī degvīns, ko ražoja Kurzemē.⁵⁾

Par ekspedīcijas vadoni un kolonijas nodibinātāju Mombers sarunāja jau paveco un krietni piedzīvojušo dāņu holandiešu izcelsmes kapteini Pīteri Šulti (*Schulte*). Šis vīrs uzskatīja Dānijas karali par savu augstāko virskungu, bet savu dienasgrāmatu, kas bija vērtīgs materiāls šī pētījuma sagatavošanai, viņš rakstīja holandiešu valodā. Lakoniskā stilā rakstītā dienasgrāmatā pasvītrotas galvenā kārtā praktiskas problēmas, bet tajā atklājas arī kurzemnieku ikdienas dzīve. 1651. gada 27. jūnijā Šulte ieradās no Holandes Ventspilī, kur līdz 16. jūlijam pārņēma ekspedīcijai paredzētos kuģus un vietējo kravu. Par savu flagkuģi viņš izraudzījās *Das Krokodil*. Mollenss pār-

ņēma pavadkuļa Der Walfisch komandu. Pietas tālāk šajā ekspedīcijā vairs nefigurēja. Krokodils uzņēma vērtīgāko kravas daļu.⁶⁾

Ekspedīcijas militārais komandieris bija kurzemnieku majors Joachīms Denigers (Deniger). Kuldīgā dzimušais virsnieks 1630. gadā bija devies uz Brazīliju palīdzēt holandiešiem šo zemi atņemt portugāļiem. 1650. gadā viņš bija atgriezies dzimtenē chergant mayer pakāpē. Šis ilgus gadus tropos nodzīvojušais un bagātīgu kara pieredzi guvušais kurzemnieks bija ideāls vīrs dibināmās kolonijas aizsardzības pārņemšanai.

Tā kā kurzemnieku vidū tikpat kā nebija piedzīvojušu kuģinieku un tropu zemju pazinēju, hercogs bija spiests darbā pieņemt galvenā kārtā ārzemniekus, kuŗu vairums viņam sagādāja lielas nepatīkšanas.⁷⁾ Jau 1651. gada pavasarī viņš ar Der Walfisch ieradās Kopenhāgenā, kur pieņēma dienestā ap 140 karavīru — divas rotas, kas bija neparasti liels karaspēks kolonijas aizstāvēšanai. Kuģis uzņēma kokmateriālus un daļu tirdzniecības preču, kas saglabātos gadījumā, ja Das Krokodil ietu bojā.⁸⁾

Ekspedīcijā bija vēl kāds kurzemnieku virsnieks kapteinis Heinrichs Foks (Vock), kas kā Šultes adjutants varēja zināmā mērā šo ārzemnieku hercoga interesēs uzmanīt. Šulte acīmredzot to ļoti labi saprata. Abi vīri bija naidā. Šutem nelabvēlīgs bija arī kurzemnieku mācītājs Gotšalks Ebelings.⁹⁾

Kā flotes bazi hercogs bija izraudzījis tikko no Dānijas karaļa iznomāto norvēģu ostu Flekerē. Šī piekrastes pilsētiņa bija faktiski neliels zvejnieku ciems. Osta bija maza, bet ļoti aizsargāta no vētrām. Piekraste bija klinšaina, un apkārtnē bija saimnieciski mazvērtīga. Flekerē bija domāta hercoga kuģinieku atpūtai, ūdens un pārtikas uzņemšanai un dažreiz arī kravas pārkraušanai no piekrastes kuģiem tālbraucējos kuģos. Tā kā Flekerē bija pārāk tālu no Kopenhāgenas, Dānijas galvaspilsēta tomēr palika galvenā to kurzemnieku ekspedīciju sagatavošanas vieta, kas nebazējās Holandē vai Anglijā. Kopenhāgena bija daudz lielāka, ērtāka un precēm bagātāka osta.¹⁰⁾

1651. gada jūlijā hercogs pavēlēja ekspedīcijai sagatavoties ceļā uz Gambiju, brauciena laikā izvairoties kā no Anglijas, tā Holandes, kuŗu savstarpējās attiecības bija tik asas, ka draudēja izcelties karš. Ekspedīcijai bija izmantoti pašu kurzemnieku kuģi, pašu ļaudis un pašu kapitāli. Tas

bija viens no nedaudziem gadījumiem, kur hercogs Jēkabs nepaļāvās uz ārzemniekiem. Tādēļ tas arī palika viens no nedaudzajiem koloniāliem pasākumiem, kur viņam patiesi laimējās.¹¹⁾

Pirmdien, 1651. gada 17. jūlija pusdienā galeotes Der Jaeger (Mednieks) pavadībā Das Krokodil Šultes vadībā atstāja Ventspili un devās uz Kopenhāģenu. Jūra bija mierīga, vilnīši rāmi skalojās gar kuģiem. Nākamā dienā sacēlās spēcīgs ziemeļu vējš, kas padarīja kuģu tālākvirzīšanos gandrīz neiespējamu. Mazais Mednieks smagi cinījās aiz lielākā Krokodīla, mēģinādams tam turēties līdz. Vēl nākamā dienā no kuģiem varēja redzēt Ventspils pils torni. 20. jūlijā vētras sakultajā Baltijas jūrā no Krokodīla klāja mazā galeote vairs nebija nekur manāma. Dienu pēc tam Šulte atviegloti uzelpoja, kad atkal pamanīja galeoti Liepājas tuvumā. Krokodīlam uzvilka augšējās buras, un kuģis pagriezās ziemeļrietumu virzienā.

23. jūlijā abi kuģi iekļuva atkal vētru joslā. Nepārtraukti dārdēja pērkons un zibsnīja zibens. Tērauda pelēki viņi sakultām putu galotnēm smagi triecās pret kuģu koka korpusiem. 24. jūlijā kuģi bija vēl tikai ziemeļos no Dancigas. Nākamā dienā tie iekļuva jaunā vētras joslā. Mednieks uzcītīgi turējās Krokodīla tuvumā. Krokodīls vētrā nopietni cieta. Viņi izsita kuģa klājā lielu robu un noplēsa margas. Kuģinieki bažījās, ka galvenais masts neizturēs vētras brāzmas. 28. jūlijā kuģi bija jau Kolbergas tuvumā. Kuģa ļaudis atklāja, ka rietumu virzienā 2 jūdžu attālumā brauca vēl kāds trešais kurzemnieku kuģis — 30 lielgabalu fregate Neptunus. Šis kuģis bija manāms vēl nākamā dienā pie dāņu salas Bornholmas. 31. jūlijā, pirmdienā, kuģi apbrauca zviedru Skones pussalas dienvidrietumu stūri un pulksten trijos pēcpusdienā iebrauca Kopenhāģenā.

Seit Šulte sastapās ar majoru Denigeru un devās uz Helsingēru pie vietējā hercoga tirdzniecības aģenta Vildersa (Wilders) saņemt naudu ekspedīcijas tālāko izdevumu segšanai. 2. augustā Šulte saņēma tikai 100 dālderu, kurus Vilderss bija ieguvis par nesenu kurzemnieku labības sūtījumu. Tas bija smieklīgi maz. Stūrmaņa alga vien mēnesī bija 40 dālderu. Līdz 20. augustam Krokodīlam Kopenhāģenā izdarīja labojumus, pēc tam kuģis devās uz Helsingēru, kur sastapa Valzivi. 21. augustā Šulte iepa-

zinās ar veco jūras vilku Mollensu. Nākamā dienā abi kuģi sāka uzņemt karavīrus. 26. augustā ļaunā uzņemšana bija nobeigta un visi vīri saņēma 2 mēnešu algu.

Svētdien, 1651. gada 3. septembrī abi kuģi pēcpusdienā Dieva vārdā devās ceļā uz Gambiju. 4. septembrī kurzemnieki laimīgi nobrauca garām Skāgenas smilšu sēkļiem un nopirka no vietējiem zvejniekiem svaigas zivis pārtikai. Nākamajās dienās kuģi vēl arvien bija Skāgenas tuvumā pretvēju dēļ. Kapteiņi iegādājās vēl dažus „atspirdzinājumus,” bet 9. septembrī ieraudzīja Norvēģijas krastus pie Hammersundas, dienvidos no Oslo. Kurzemniekiem garām pabrauca vairāki angļu kuģi. Pēc ilgākas kūlāšanās uz vietas pretvēju dēļ kuģi 16. septembrī beidzot iebrauca kurzemnieku flotes bazē Flekerē.

Mazajā zvejnieku ciemā nebija atrodams pietiekamā daudzumā alus kapteinim Mollensam. „Lietas labā” šulte nākamā dienā aizbrauca uz Kristiansandu nopirkt dažas vātes alus nelaimīgajam kuģiniekam, kas nespēja savus pienākumus veikt, ja nebija kārtīgi piesūcies. Kamēr šulte bija prom, uz Krokodīla bija noticis skandāls. Garlaicības un slāpju mocīti, kuģa dzērienu noliktavā bija ielauzušies virsstūrmanis Pīters Stefenss (Steffens) un leitnants Bērents Franzens (Frantzen). Tur viņi atklāja par alu labākus dzērienus — rumu un degvīnu. Slāpes radīja jaunas slāpes, un rezultātā kuģa dzērienu pārzinis atrada viņus „piedzērušos kā lopus” (droncken als bester). Dzērienu noliktava bija kuģa vissvētākā vieta, kurā drīkstēja iet tikai kuģa dzērienu pārzinis, visgodīgākā un uzticamākā persona. No ūdens un dzērienu sadales atkarājās kuģinieku dzīvības tālbraucienos. Rupjo pārkāpumu nepameta nesodītu.

Nākamā dienā notika kuģa padomes sēde. Vainīgo stūrmani nodeva kādam garāmbraucoša holandiešu kuģa kapteinim novešanai uz viņa dzimteni. Kādu Valzivs bostmani paaugstināja par stūrmani un pārcēla uz Krokodīlu. Dažas dienas vēlāk kara tiesa notiesāja Franzenu, padzenot viņu no kuģa un nosūtot mājās.

21. septembrī kuģi atstāja Flekerē. Laiks bija miglains un dūmakains. Drošības dēļ kuģi devās uz priekšu gar rietumfrīzu un flāmu krastiem. 25. septembrī pēc brokastīm kurzemnieki ieraudzīja Anglijas piekrasti un pabrauca garām Temzas grīvai. Ap pusdienas laiku viņi pamatnīja angļu parlamentāriešu kuģi. Anglijā vēl nebija īsti

beidzies pilsoņu karš starp parlamentāriešiem un rojālistiem. Hercogs Jēkabs ilgus gadus bija atbalstījis nelaimīgo Anglijas karali un savu personīgo draugu Čārlzu I. Pēc viņa nāves Jēkabs turpināja atbalstīt viņa dēlu un atraitni. Vienīgi nesen kurzemnieku aģenti bija sākuši sakarus ar pilsoņu kara uzvarētāju, parlamentāriešu vadoni lordu protektoru Oliveru Kromvelu (Cromwell).

Parlamentārieši, pamanījuši Kurzemes hercogistes karogu, atklāja uguni. Šulte lika kādam lielgabalniekam atbildēt, izmēģinot jauna tipa kurzemnieku lielgabalu. Radās traģikomiska situācija. Lielgabals izšaujot sašķīda tūkstoš gabalos, sabojāja kuģa priekšgalu un ievainoja kuģa policistu Freiju (Fry). Baldones un Tukuma piejūras purvu rāvas dzelzs nebija īstais materiāls lielgabalu būvei. Varenais troksnis tomēr nobaidīja angļu parlamentāriešus. Viņu kuģis paslidēja garām Krokodīlam bez tālākām nedraudzības izpausmēm. Nākamā dienā kuģa galdnieks salaboja eksplozijas radītos postījumus.

1. oktobrī kuģi iebrauca Biskajas jūras līcī. 6. oktobrī kurzemnieki bija jautrā garastāvoklī. Šajā dienā viņi šķērsoja nulles meridiānu, kas atšķir Rietumu un Austrumu puslodes. Pusdienas laikā visus jaunos braucējus „nokristīja“ Spānijas karalim par godu, nogrūžot no rājām ūdens kubulos. Tas tomēr bija tikai īss jautrības brīdis. Nākamā dienā bija liela lietus gāze. Lietū un miglā Krokodīla ļaudis pamanīja viļņos cīnāmiešus vēl pāris svešus kuģus un jachtu. Uz Valzivs klāja situācija pēkšņi kļuva nopietna. Mollenss ziņoja, ka viņa ļaudis dumpojas tādēļ, ka viņiem nav pietiekami ko ēst. No Krokodīla pārsūtīja uz Valzivi lielākus pārtikas krājumus, un ļaužu prāti mazliet nomierinājās. Starplaikā svešie kuģi bija piebraukuši tuvāk un no to klājiem atskanēja saucieni. Kurzemnieku komandieri saprata, ka tie ir jūras laupītāji ceļā uz Brazīliju. Nezin kā šajā brīdī būtu klājiēs kurzemnieku kuģiem, ja tie būtu braukuši pa vienam! Tajos laikos sveša kuģa ieraudzīšana pie horizonta radīja vairāk bailes nekā atvieglojumu. Bija jāuzmanās pat no „draudzīgu“ valstu kuģiem.

Nākamajās dienās kurzemnieki jau bija dziļi Atlantijas okeanā. Šķita, ka kuģi peld milzīgas, apaļas ūdens bļodas vidū — niecīgas skaidiņas milzīgajā ūdens masā. Okeana aplīm, šķita, nebija ne gala, ne malas. Pie tālā apvāršņa tumši zilā okeana mala dūmakā saplūda ar gaiši zilo debesu

fonu. Mazāk piedzīvojušos jūras braucējus pārņēma smaga vientulības un pamestības izjūta. Bija jāapbrīno seno kuģinieku drosme, uzņēmība un māka kuģot šajā bezgalīgajā, bieži vētru sakultajā ūdens masā nelielajos koka buriniekos un okeana bezgalībā atrast ceļu ar primitīvajām navigācijas ierīcēm. Kurzemnieki brauca garām lielām valzivju un delfīnu „skolām,“ nopriecājās par delfīnu akrobātiskajiem lēcieniem virs līmeņa gan atsevišķi, gan grupās. Viņi vēroja valzivju kustības un gaisā izpūstās miklā gaisa strūklas un bažījās par šo milzīgo jūras dzīvnieku un bīstami lielo, četrstūrīgo rāju tuvošanos viņu nelielajiem kuģiem.

Laiks kļuva arvien nepatīkamāks. Viņi māju augstumā sāka mētāt kuģus dažādos virzienos. 10. oktobrī pulksten trijos pēcpusdienā kuģi pabrauca garām portugāļu Madeiras salai. 12. oktobrī viņi pabrauca garām spāņu Kanāriju salām. Vētras mainījās ar bezvēja periodiem. 18. oktobrī laiks bija apmācies, bet kurzemnieki pēkšņi pārsteigumā pamanīja, ka uz visiem kuģu mastiem un klājiem bija nometušies milzīgā skaitā mazi putniņi.

Nākamā dienā notika nepatīkama nelaime. Kāda liela zivs no kuģa klāja norāva bezdibenī pie margām stāvošo kajītes pārzini. 20. oktobrī, saulei lecot, Krokodīla sardze pamanīja Afrikas krastus. Bija liels satraukums. Jaunai nedēļai sākoties, kurzemnieki bija jau ļoti tuvu savam ceļa mērķim. Nākamā dienā kurzemnieki pabrauca garām holandiešu atbalsta punktam Gorē (G o r é e) salā, dienvidos no Zaļā raga. Šī holandiešu kolonija vēlāk sagādāja kurzemniekiem lielas galvas sāpes. 22. oktobrī kurzemnieki pamanīja Masta ragu (tagadējo Svētās Marijas ragu) Gambijas grīvas dienvidu pusē. Šulte saprata, ka kuģi jau gandrīz pabraukuši garām savam ceļa mērķim un priekšpusdienā kuģus apstādināja. Nākamā dienā pusdienas laikā kuģi noenkurojās pie Džoales salas, ziemeļos no Gambijas grīvas.

Saskaņā ar instrukcijām, Šulte un viņa tirdzniecības aģents Simons Jansens (J a n s s e n) izkāpa krastā un satapās ar kādiem ļaudīm, acīmredzot, vietējiem portugāļiem, kas viņus informēja, ka Gambijas upes grīvā viņiem nekādas briesmas nedraud. Tur bija tikai kāda neliela holandiešu Rietumindijas sabiedrības slūpa un kāda portugāļu barka. Bija sagaidāms arī kāds angļu kuģis. Viņi ieteica kurzemniekiem būvēt fortu Suņu salā pie Gambijas

grīvas. Informācijas sniedzēji domāja, ka upes augštecē esot tikai kādi trīs angļu tirgotāji.¹²⁾

1651. gada 24. oktobrī pusnaktī kurzemnieku kuģi devās Gambijas grīvā, bet piedzīvoja lielas grūtības pretvēju un sēkļu dēļ. Nākamā dienā kuģi sasniedza Suņu salu (H o n d e - E y l a n t) un noenkurojās. Ceturtdien, 26. oktobrī, rīta stundā Šulte Jansena un majora Denigera pavadībā izkāpa salā, lai ar to iepazītos un novērtētu iespējas tur būvēt nocietinājumus. Viņu vienprātīgs ieskats bija, ka sala nav piemērota forta būvei. Tur būvēts forts nevarētu pārvaldīt visu plato upes grīvu. Viņi iekāpa laivā un devās pa upi uz augšu līdz Džillifrijai (J i l l i f r e e, toreiz arī J u l e f e r e, tagad J u f f u r e). Netālu no tās bija Svētā Andreja sala. Pulksten trijos pēcpusdienā kurzemnieku ekspedīcijas vadoni izcēlās šajā salā un atrada to par vispiemērotāko forta būvei, kaut gan salā nebija nekādu ūdens avotu. Sala bija apmēram 40 km no upes ietekas jūrā un pārvaldīja tās abus krastus, kas bija lielgabalu sniedzamības attālumā. Šulte un Denigers palika salā, bet Jansenu aizsūtīja atpakaļ uz kuģu noenkurošanās vietu ar pavēli kuģiem doties uz jauno Kurzemes kolonijas centru. Līdz ar to kurzemnieku vara Gambijas upē bija faktiski nodibināta.¹³⁾

Nākamajā dienā kurzemnieki piedzīvoja visai nepatīkamu pārsteigumu. Blakus abiem kurzemnieku kuģiem bija noenkurojušies arī divi angļu kuģi. Tie bija 1651. gada aprīlī Londonā nodibinātās tirdzniecības sabiedrības pirmie divi kuģi, kas ieradās Gambijā kāda Lenglija (L a n g l e y) vadībā tieši vienu dienu pēc tam, kad Svētā Andreja un Suņu salās jau bija atbraukuši kurzemnieki.¹⁴⁾

Kurzemnieki izskaitīja uz viena angļu kuģa 24 lielgabalus, bet uz otra tikai 2 lielgabalus un — nelikās traucēties. Kanū laivā ieradies pie kurzemnieku kuģiem, majors Denigers pavēlēja kaŗavīriem ar municiju un citu apgādi izcelties krastā Andreja salā. Angļi brīdināja kurzemniekus, ka viņiem sekojot vēl divi citi kuģi ar 200 vīriem. Angļi bija nolēmuši savu bazi iekārtot Bintangā, Gambijas pietekas krastā, vēlāk nosūtīt zelta meklētāju ekspedīciju uz Barrakundas krācēm, nodibināt tur atbalsta punktu un doties tālāk uz teiksmaino zelta zemi Tendu.

Šulte nolēma vispirms iegūt apmešanās tiesības kurzemniekiem Andreja salā no vietējo afrikāņu valdniekiem. Viņš vēl īsti nezināja, kuram ķēniņam Andreja sala pieder,

un vispirms aizbrauca uz Bintangu, lai nodibinātu draudzību ar turienes iedzīvotājiem. Vietējam ķēniņam sala gan nepiederēja, bet draudzība noderēja. Kurzemnieki no Bintangas ieguva nepieciešamo dzeramo ūdeni un svaigu pārtiku.¹⁵⁾

28. oktobrī salā izcēlās visi karavīri. Pats Šulte ar majoru Denigeru izkāpa krastā Džillifrijā, lai mēģinātu no vietējā Barras valdnieka iegūt atļauju sākt nocietināšanas darbus Andreja salā. Pilnīgā fantazijas pasaulē dzīvodams, latviešu vēsturnieks Jēkabs Juškēvičs savā laikā publicēja brīnišķīgus aprakstus par pirmās latviešu kolonijas nodibināšanu Gambijā. Lasot viņa aprakstus un salīdzinot tos ar dokumentiem un citām liecībām, jāsecina, ka Latvijas valdība un sabiedrība velti šķiedusi līdzekļus viņa „pētījumam“ un publikāciju atbalstīšanai. Gandrīz nekas tur neatbilst patiesībai.

„Moru ķēniņiem“ nebija sevišķas intereses sastapties ar svešajiem kurzemniekiem, kam arī bija gandrīz neiespējami sarunāties ar nēģeriem. Kaut gan draudzība ar vietējiem valdniekiem vēl nebija nodibināta, kurzemnieki 29. oktobrī ar laivām izcēla salas krastā Kurzemes kokmateriālus un žāvētas mencas pārtikai. Nākamā dienā sākās forta būve. Mollenss no Valzivs sāka krastā nogādāt dzelzs stieņus.¹⁶⁾

31. oktobrī kurzemniekiem radās atbalstītājs, vietējo portugāļu kolonistu atvase Ambosatā, Luisa Perdegona dēls (Loovis Perdegon's son), jādodomā, ar afrikāņiem saradojies portugālis. Kurzemnieku uzdevumā viņš ar divām degvīna mucām devās pie Satu karaļa, lai ar stiprā dzēriena palīdzību padarītu karali kurzemniekiem žēlīgu un lai viņš atļautu nostiprināties Andreja salā.

Ķēniņš nebija tik dumjš, kā kurzemnieki iedomājās. Viņš par atļauju sagaidīja zināmas vērtības. Šnabi sadzēries, viņš nosūtīja starpnieku atpakaļ pie kurzemniekiem, paziņojot, ka atļauju viņš neizsniegs. Kurzemniekus savukārt viņa „atļauja“ daudz neinteresēja.

Jāpiezīmē, ka Satu karaļvalsts, kurā ietilpa Bintanga un Brefete un ar kurū iedzīvotājiem kurzemnieki bija sākuši tirgoties, faktiski nepārvaldīja Andreja salu. Kurzemnieki acīmredzot vēl nebija skaidrībā, kurī virsaiši bija ievērojamāki, kurī mazāk ievērojami un kas īstenībā pārvaldīja zināmās teritorijas. Daži virsaiši bija gan absolūti kungi

savā apgabalā, bet bija savukārt pakļauti citiem, spēcīgākiem virsaišiem.

Nākamā naktī Simons Jansens un majors Denigers pārādās Andreja salā ar diviem lieliem nomedītiem meža zvēriem, kas lieliski uzlaboja kurzemnieku diētu.¹⁷⁾

2. novembrī pie kurzemniekiem ieradās ziemeļu piekrastes Barras karaļa „dižciltīgie“ no Džillifrijas ar ziņu, ka viņu karalis nevēloties, ka kurzemnieki būvē cietoksni viņa teritorijā. Nu bija skaidrs, kam bija jāved dāvanas. Jau nākamajā dienā kurzemnieki samaksāja „muitu“ Barras karalim. Vēl dienu vēlāk, 4. novembrī, Šulte jutās spiests no karaļa „dižciltīgajiem“ nopirkt sešus nekur nederīgus vergus un divus medījumus, par tiem samaksājot 30 dzelzs stieņus. Tikko darījums bija noslēgts, Barras karalis visžēlīgi atļāva kurzemniekiem būvēt savu fortu Andreja salā. Tagad kurzemnieki bija nostiprinājušies Andreja salā arī „juridiski,“ un hercogs vēlāk varēja citiem Gambijas pretendentiem pasvītrot, ka viņš savus īpašumus nopircis no vietējā valdnieka, gan sajaucot mandingu cilts Barras karali Gambijas upes ziemeļu krastā ar džolas cilts Kumbo karali Gambijas dienvidu krastā.¹⁸⁾

Andreja salā sāka veidoties neliela kolonija. Kurzemniekiem tomēr katru ūdens pilīti, katru pārtikas vielu vajadzēja pievest no cietzemes — Džillifri, Bintangas vai Brefetes. 5. novembrī kolonijas administrātors Šulte saslima ar asinssērgu. Jansens izmantoja šo gadījumu, lai bez viņa ziņas uz savu roku nopirktu Bintangā kādu skaitu ziloņu ilkņu. 11. nov. vēl neuzbūvētajā fortā kurzemnieki pārcieta spēcīgu vētru ar lielām lietus gāzēm un pamatīgu ziņbežošanu. 14. novembrī jaunajai kurzemnieku kolonijai garām pabrauca abi Lenglīja kuģi. Kurzemnieki novēroja viņu mēģinājumus draudzēties ar vietējiem iedzīvotājiem un piestāšanos Kumbo zemē.

1651. gada 15. novembrī Mollenss ar Valzivi devās atpakaļ uz Kurzemi. Kolonijā palika tikai Krokodīls. Kolonistus sāka mākt vientulības sajūta. Arvien biežāk Šultes dienasgrāmatā parādījās ieraksti: „Nekas sevišķs. Nekas ievērojams.“ Vienīgie ievērojamie notikumi šķita kārtējā ūdens piegāde, skaistu zivju izzvejošana Gambijas upē un pēkšņas vētras. Vēl visu 22. novembra dienu un nakti Šulte mocījās drudzī, bet rīta pusē krīze bija pārvarēta.¹⁹⁾

1651. gada beigās angļu tirgonis Vilsons un viņa partneri sagatavoja jaunu ekspedīciju uz Gambiju. Ekspedīcijā ietilpa kuģi *Friendship*, *Supply* un *John*, maza pinase, Džeimsa Poupa (*Pope*) vadībā. Ekspedīcijas uzdevums bija doties uz Gambiju un pirkt ādas, „zobus“ (ziļņu ilknus), zeltu, ambergrīsu un citas vērtīgas vielas un mantas. Poupam bija jāiekārto piekrastē vairāki tirdzniecības centri (faktorijas), jāpērk vergi un jānogādā tie Barbadosas salā Rietumindijā, kur angļu-īru karā sagūstītie un par vergiem padarītie īru karavīri nebija pietiekams darba spēks cukura rūpniecībā. Viņam bija jāmēģina no vietējiem muhamedāņiem iegūt arī kādu viņu svēto grāmatu. 1651. gada oktobrī Temzas grīvu atstāja pirmie ekspedīcijas kuģi *Friendship* un *John* kapteiņa Džona Bleika (*Blake*) vadībā. 24. novembrī lielā angļu fregate *Friendship*, 28 lielgabaliem bruņota, izmeta enkuru netālu no kurzemnieku Jēkaba forta. Forta aizstāvēšanai tobrīd bija tikai 7—8 lielgabali. Tajā pašā laikā tur piebrauca arī holandiešu Rietumindijas sabiedrības Groningenas kameras kuģis ar 18 lielgabaliem. Visu triju valstu pārstāvji aizdomīgi novēroja viens otru. Angļi devās tālāk uz Bintangu, kur atklāja, ka tur palikušais iepriekšējās ekspedīcijas vadītājs Lenglijs un visi pārējie tur palikušie angļi, atskaitot trīs vīrus, bija miruši. Tas angļiem bija sāpīgs trieciens. Arī pats Bleiks saslima, bet ātri atveseļojās. Karstums zemes iekšienē bija briesmīgs. Saules svelme bija tik spēcīga, ka angļi slāpa vai nost. Nebija ne mazākās brīzes.²⁰⁾

Starplaikā kurzemnieki turpināja savas nodarbības. Gambijas upes vidū situācija bija labāka nekā piekrastes džungļos, kur smaka angļi. Salā jau bija uzcelta noliktava, kas pildījās antilopu ādām. Eiropā tā bija dārga prece. 28. novembrī Groningenas kuģi aizbrauca uz Bintangu, bet svētdienas dienā, 3. decembrī, kurzemniekus svinīgi apciemoja angļu kapteinis Bleiks. Arēji draudzīgs izlikdamies, viņš rūpīgi novēroja kurzemnieku topošo koloniju. 1652. gada 15. februārī viņš rakstīja Vilsonam, ka kurzemnieki viņam šķituši kā cilvēki, kas būvējuši savu namu smiltīs. Viņš neatjēdza, ka viņa paša pasākums bija būvēts grimstošās smiltīs, kā to vēlāk redzēsīm.²¹⁾

Kurzemnieki turpināja savas ikdienas gaitas. 4. decembrī šulte devās uz Jochedegu, apm. 100 km zemes iekšienē dienvidu virzienā, lai iepirktu kalnu rīsu. Diemžēl rīsa raža

vēl nebija ievākta un viņa brauciens bija veltīgs. Sākās citas nelaiemes. Kurzemniekus sāka piemeklēt tropu sērgas. Svētdienā, 10. decembrī pulksten vienpadsmitos lielās mokās nomira K r o k o d ī l a virsbotmaņa palīgs. Nākamā dienā viņu apglabāja. Tropos liķi nevar turēt ilgāk neapglabātu par vienu dienu. Viņš bija pirmais kurzemnieku upuris. Viņam sekoja desmitiem citu. Mazā sala pildījās kapiem. Šos kapu laukus Gambijas upe 300 gadu laikā gan paspējusi sairdināt un aizskalot uz jūru.

10. decembrī mazajā kolonijā bija arī priecīgāks notikums. Pēcpusdienā kurzemnieku aģenti no Bintangas atveda pirmo kalnu rīsa kravu — 100 tonnas. Nebija vairs jābaidās par varbūtēju bada nāvi. No zemes iekšienes piekrastes ostās sāka ierasties nēģeri ar savām precēm. Upes piekrastē radās liela dzīvība. Kurzemnieki pret dzelzs stieniem un visādiem niekiem iemainīja rīsu, ādas, medījumus, augļus un ūdeni. Turpinājās forta un noliktavu būve. Upes krastos bagātīgā daudzumā bija nepieciešamie kokmateriāli un bambusa niedres jumtu vīšanai.

14. decembrī pats Šulte devās uz patālo Mansegaru pīrkt rīsus un nosūtīja kādu kareivi uz vēl tālāko Diegomansanā (tagad D u m a s a n s a n) augšā pa Gambijas pieteku, ko tagad šķērso tilts pie Pakali Ba, un Pīteri Pītersenu uz vārdā nenosauktu portugāļu koloniju līdzīgā nolūkā.

Kurzemnieku un angļu parlamentāriešu attiecības bija formāli draudzīgas.

Kādā citā svētdienā, 17. decembrī, kurzemnieku kolonijā atkal ciemojās angļu kapteinis Bleiks un kāds viņa tirdzniecības aģents. Šulte viņus uzņēma uz K r o k o d ī l a klāja. Tajā laikā kurzemnieku laiva devās uz Brefeti. Pāris dienas vēlāk smagi saslima virsstūrmanis Villems Fluds un arī pats kurzemnieku ārsts, bārdskuvju meistars Jelless. Stāvoklis kļuva tik bīstams, ka nākamā dienā no angļu kuģa atsauca viņu ārstu, kuģa vienīgais ārstniecības līdzeklis bija asiņu nolaišana. Slimniekiem nekļuva labāk. Tādēļ viņus aizveda laivā uz angļu kuģi, lai viņi atrastos pastāvīgā ārsta uzraudzībā. Kurzemnieku kuģa virsbotmaņa un kolonijas ārsta dzīvības bija pārāk dārgas.

22. decembrī virsstūrmanis nomira, kamēr kurzemnieki Suņu salā veica kādus darījumus ar nēģeriem. Nāve pagaidām vēl bija neparasts notikums kurzemnieku kolonijā un ļoti satrieca kolonistus. Atzīmējis miršanas faktu savā

dienasgrāmatā, Šulte piezīmēja: „Lai Dieva žēlastība viņu mūžīgi pavada.“ Vēlāk viņš atzīmēja tikai mirušo skaitu bez komentāriem. Nākamā dienā stūrmani apglabāja. Tajā pašā naktī salā nomira arī kāds kareivis. Pirmo Ziemsvētku naktī nomira arī kurzemnieku ārsts, meistars Jelless. Otrajos Ziemsvētkos viņu apglabāja. Andreja salā bija jau četras kurzemnieku kapu kopīgas. Tajā pašā dienā saslīma vēl divi citi kurzemnieki.²²)

1651. gada 23. decembrī Gambijā ieradās un Andreja salai garām aizpeldēja angļu jachta *Supply* ar 6 lielgabaliem Džeimsa Poupa vadībā. Angļu baze bija Bintangas upē. Stāvoklis angļu parlamentāriešu ekspedīcijas vadoņiem šķita visai bezcerīgs, bet Poups un Bleiks tomēr mēģināja kaut ko darīt. Kā to liecina Poupa vēstule Vilsonam 1652. gada 25. (15.) februārī un Bleika vēstule savai sievai 28. (18.) februārī, angļus tomēr vajāja briesmīgas nelaimes. Viņi bija nosūtījuši savu tirdzniecības aģentu pa Bintangas upi uz Sangrugo (*Geregia*) mēģināt nopirkt kādu daudzumu ādu, zilokaula un vasku. Nakts vidū, dedzinošu slāpju mocīts, Gudmens Burtons (*Bourton*) bija tvēris ūdens pudeli, bet aiz pārskatīšanās satvēris tintes pudeli un to vienā paņēmienā drudzaini iztempis. Sekas bija briesmīga saindēšanās.

Tirgonis Boulss (*Bowles*) devās tālajā ceļā uz Barakundu. Tur ieradies un izkrāvis krastā preces, viņš devās uz māju, kurā bija uzturējies netaisnais Lenglijs. Piebāzīs ar tabaku kāda nēģera iedāvinātu pīpi, viņš, angļu mierā pīpi kūpinādams, mēģināja attaisīt Lenglija zelta lādi. Nabaga Boulss nezināja, ka Lenglijs lādē glabāja nevis zeltu, bet šaujamo pulveri. Neticēdams savām acīm, Boulss bija uztraukumā palaidis spēcīgāku dūmu ar visām dzirksteļēm. Sekas bija neapraķstāmas. Atskanēja šausmīgs sprādziens, kas iznīcināja daļu ēkas. Tā sāka degt. Uguns pārsviedās uz citām mājām, un īsā laikā nodega lielākā daļa pilsētiņas ar visiem zilokaula un citu mantu krājumiem, kurus bija nopircis Boulss. Eksplozijā sakropļoto, nelaimīgo Boulsu pusdzīvu zvejnieku laivīnā nogādāja tālajā Bintangā, uzcēla *Friendship* klājā un sniedza viņam stipri novēloto ārsta palīdzību. Nekas vairs nelīdzēja. Pēc divi dienām Boulss nomira kā „visbēdīgākais radījums, bezgala daudzajās vātīs iekūņojušos tārpu pilnīgi sagrauzts.“ Var

iedomāties šausmīgās mokas, kādas tālajā ceļā pārcieta apdegušais Boulss, vāļādamies vairākas dienas netīrajā zvejnieku laiviņā drausmīgā tropu karstumā. Tā nebija pēdējā angļu tragēdija.²³⁾

26. decembrī no Bofuenas pārradās Šulte ar vairāk tūkstošiem mārciņu rīsu. Tikko ieradies salā, viņš tūdaļ saslima ar asinssērgu. Tas acīmredzot bija no netīra ūdens dzeršanas. Viņam tagad bija kalpone — nēģeru „meičiņa,“ kas viņu „apkopa visādos veidos.“ Kurzemniekiem jau bija neliela kabotāžas flote — kāda jolla un kāda stēģeršute. Šie kuģīši bija nepārtraukti nodarbināti tirdzniecības pāsākumos.

Kurzemniekus drīz apbēdināja arī viņu pavāra saslimšana.

29. decembrī Šulte, majors Denigers un Simons Jansens stegeršutē devās uz Bintangu iepirkt rīsus. No turienes viņi devās tālāk. Kāds kareivis devās uz Diegomansesanu, Jansens uz Mansegāru, bet pats Šulte un Denigers devās uz Koloniju. Kolonijas vadoņiem izdevās nopirkt 9000 mārciņas rīsu, kareivim 3000 mārciņas, bet tirgonis Jansens varēja uzrādīt tikai 150 mārciņas. Toties Džoales salā pie Gambijas grīvas viņš bija ieguvis zināmu daudzumu ziloņkaula. Tirdzniecība turpinājās. Dažreiz tas notika arī bez Šultes ziņas. Piem., 7. janvārī daži melnie „pa kluso“ bija atveduši Andreja salā vārdā neminētiem kurzemniekiem ziloņkaulus.

1652. gada 8. janvārī kurzemnieki sāka jaunu nedēļu ar lielu enerģiju. Uzbūvētajos forta vaļņos pozīcijās novietoja lielgabalus. Tas notika istā laikā. Tajā pašā dienā Gambijā ieradās divi spāņu kastīliešu kuģi. Ieraudzījis kaujas gatavībā fortu un kurzemnieku korveti, spāņu komandieris nolēma, ka šajā situācijā visprātīgākais būtu pieprasīt kurzemnieku licenci spāņu tirdzniecībai Gambijas grīvā. Tā kā pats Šulte bija aizbraucis dienesta darīšanās, spāņiem tirdzniecības licenci izsniedza Krokodīla stūrmanis. Šim aktam bija liela juridiska nozīme. Spāņi bija atzinuši Kurzemes hercogistes virskundzību Gambijas grīvā.

Kurzemnieku noliktavas pildījās tropu zemes mantām. 1652. gada 9. janvārī Šulte pavēlēja Krokodīlu sagatavot atpakaļbraucienam uz Kurzemi. Tropu klimats ātri saēd koka un metala daļas, kādēļ kuģis bija iepriekš mazliet jāaplāpa. Pamanot kurzemnieku nodarbības uz kuģa, angļu tirgonis, jādāmā Pous, ieradās 14. janvārī pierunāt

Šulti kuģi nofraktēt braucienam uz Kanāriju salām. Tā kā Šulte tobrīd nebija kolonijas bazē, viņam bija jādodas uz Bintangu, neko neapanākušam.

Slimības izrāva no kurzemnieku vidus jaunus upurus. To vidū bija arī Šultes māsas dēls Andrejs Jorgenss, kas nomira miegā 20. janvāra rīta stundā tirgus vietā Tante Kundā, 90 km no upes grīvas. Nelaimīgo jaunekli turpat arī apglabāja.

23. janvārī Krokodīlā sāka iekraut rīsa kravu. 24. janvārī kuģī sāka ielādēt arī balastu — kokus un akmeņus. Tirgošanās un kravas iekraušana turpinājās arī nākamajās dienās. 7. februārī kurzemnieki pamanīja kādu angļu kuģi, bet tas viņus netraucēja. Salā izlika lielas mucas piepildīšanai ar ūdeni. Tirgoņiem nodeva kuģī palikušos dzelzs stieņus. 13. februārī sāka vārīt rumu, acīmredzot kurzemnieki bija ieguvuši arī cukurniedres. 18. februārī kuģis pacēla enkuru, lai dotos uz Džillifriju, kur bija labāks dzeramais ūdens. Nākamā dienā kuģinieki izcēla Andreja salā svinu un pulveri salas garnizonam. Turpinājās ūdens uzņemšana. 25. februārī Krokodīls atkal pacēla buras un Šulte devās uz Bintangu cerībā vēl piepirkt zvērādas.

Ceturtdien, 1652. gada 29. februārī Krokodīls ar Šulti, Jansenu un Denigeru devās ceļā uz Kurzemi. Par kolonijas komandantu Jēkaba fortā atstāja kurzemnieku kapteini Heinrichu Foku. Tur palika arī mācītājs Ebelings un noliktavu pārzinis Villems Smits. Palikušie mazliet bēdīgi un skaudīgi noraudzījās laimīgajos aizbraucējos. Krokodīlam aizbraucot, kurzemnieki palika pavisam izolēti tālajā Afrikas stūrī. Radās liela pamestības sajūta. Kuģis atvadoties izšāva 3 lielgabalu salves. Forts tādā pašā veidā atvadījās no kuģa.

Tajā pašā dienā Krokodīls paslīdēja garām Suņu salai. Jādomā, ka netālu no šīs salas kartē atzīmētā Tubab Kolona bija kurzemnieku bieži minētā portugāļu kolonija, jo šis nosaukums mandingu valodā nozīmē „balto cilvēku aka.“ Šiem portugāļiem nebija nekāda savas zemes aizsardzība. Viņi dzīvoja vietējo nēģeru ķēniņu aizsardzībā un bija saradojušies ar iedzimtajiem. Līdzīgu balto kolonistu saradošanos ar nēģeriem jaunajos laikos vērojam arī Rietumindijā.

Nākamā dienā Krokodīls apstājās pie Bajonas (tagad Banjul vai St. Mary) salas krastiem. 2. marta

rītā Šulte un Denigers izkāpa krastā un salu pamatīgi izpētīja. Vēlāk pēc viņu ierosmes salā uzbūvēja jaunu kurzemnieku fortu. Tagad tur ir Gambijas galvaspilsēta Bathursta (Bathurst).

Sala acīmredzot bija diezgan bagāta kokmateriāliem un neapdzīvota. Sala piederēja džolu cilts Birhanas (tagad (Birkama) karaļvalstij Kumbo teritorijā, un tās galvaspilsēta Kumbo (Cumbo) bija labu gabalu zemes iekšienē. Nākamajās dienās kuģa ļaudis papildināja kravu ar kokmateriāliem un nobeidza kuģa labojumu darbus.²⁴⁾

Sestdien, 1652. gada 9. martā Krokodīls bija pilnīgi sagatavots ceļam uz Kurzemi, kad kurzemnieki pēkšņi ieraudzīja upes grīvā divus lielus kuģus bez pazišanās zīmēm. Šulte, Denigers un Jansens izkāpa krastā, kur ieraudzīja kādu laivu ar nēģeriem un tālāk vēl vienu laivu ar baltajiem mērijot upes dziļumu. Piekrastē viņi sastapa trīs personas ar karabīnēm plecos. Uz kurzemnieku jautājumiem viņi atbildēja, ka esot angļi no Londonas ar uzdevumu pirkt neģērus Gambijā. Bez tam viņi vēloties loci, jo viņu locis esot nomiris un viņu kuģi esot bīstamā situācijā. Bruņotie angļi pārējos kurzemniekus lika mierā, bet paņēma sev līdz šulti kā Gambijas upes labu pazinēju. Pusdienas laikā šulti aizveda uz angļu flagkuģi un iepazīstināja ar tā komandieri — slaveno angļu princi Rupertu (Rupert, Rupprecht), nelaimīgā Bohēmijas karaļa un Falcas grāfa Frīdriha dēlu, kuņa māte bija Anglijas karaļa Džeimsa I meita Elizabete. Princis Ruperts tātad bija karaļa Čārlza I brālēns un attāls Kurzemes hercoga radnieks. 1619. gadā viņš ar savu māti bija aizbēdzis uz Angliju un dzīvoja karaļa galmā līdz Anglijas karalistes sabrukumam. Republikas laikā viņš ar savu uzticīgo jaunāko brāli princi Morisu, galma meistarū Golovkinu un admirāli Robertu Bleiku devās pasaules jūrās meklēt piedzīvojumus. Viņa galvenais mērķis bija terorizēt parlamentāro Angliju, kur vien tas bija iespējams — kolonijās, tirdzniecības atbalsta punktos un tāljūrās, medījot parlamentāriešu kuģus. Viņš bija kļuvis īsts jūras laupītājs — aristokratisks Kaupēns vai Robins Huds. Princis Ruperts bija krietns karavīrs un „daudzu mākslu meistars.“ Viņš un viņa ļaudis bija pazīstami kā „kavalieri“ — gan ārējā izskata, gan maniereu dēļ. Viņu raksturīgās frizūras bija garī, cirtaini mati. Ruperts varēja vienlaicīgi būt ļoti nežēlīgs un bruņniecisks,

Ļoti robusts un ārkārtīgi smalks. Viņa pretinieki — parlamentārieši — bija pazīstami kā „apaļgalvji,“ jo valkāja blodveidīgi, vienkārši un īsi apcirptus matus.²⁵⁾

1652. gada februārī princis Ruperts ar savu eskadru — *Swallow*, *Revenge* un *Honest John* bija ieradies Zaļā raga salās. St. Jago portugāļu gubernātors negaidītos viesus ne tikai laipni uzņēma, bet arī pastāstīja viņiem, ka Gambijas upē stāvēt viņa pretinieku — angļu parlamentāriešu — trīs kuģi. Laipnais portugāļu gubernātors 28. februārī Rupertam piedāvāja pat ločus un karavelu ar karavīriem, ja viņam labpatiktos šiem kuģiem uzbrukt. Jādomā, ka gubernatora pārliecīgās un nediplomātiskās laipnības pamatā bija vēlēšanās dabūt bīstamos viesus prom no viņa pārvaldāmajām salām. Rupertam ideja ļoti patika.

Tātad 2. martā visi trīs angļu kuģi pazuda. Princim bija skaidrs, ka portugāļi bija tikai gribējuši no viņa atbrīvoties. Viņš tomēr turpināja ceļu. 9. martā kuģi iepeldēja Gambijas grīvā, kur abas lielākās vienības netīšām iemanevrēja bīstamos ūdeņos un netika vairs ne uz priekšu, ne atpakaļ. Princis Ruperts pinasē devās krastā, lai atrastu kādu izeju no nepatīkamās situācijas. Bajonas salas dienvidu piekrastē viņš ieraudzīja kādu kuģi ar flāmu vimpeli, bet neredzētu karogu galvenajā mastā. Šis kuģis bija kurzemnieku *K r o k o d i l s*. Angļi uz tā izskaitēja 10 lielgabalus. Kuģis tātad nebija pretinieks angļiem. Ruperts pats devās atpakaļ uz saviem kuģiem, bet kāds no viņa kapteiņiem atklāja kurzemnieku vadoņus un „atrada veidu, kā ar viņiem runāt.“ Nav tātad taisnība mācītājam Ebelingam, ka Šulte labprātīgi piedāvājis angļiem savu palīdzību un pastāstījis viņiem par parlamentāriešu kuģiem Gambijas upē, soloties viņus nogādāt līdz parlamentāriešu slēptuvei. Šulti aizveda pie prinča Ruperta ar varu, kā arī viņš pats to ir apgalvojis.²⁶⁾

Ar Šultes atbalstu, *Swallow* un *Revenge* nokļuva drošākos ūdeņos. Angļi viņu tomēr neatlaida. Jādomā, ka Dānijas karalim uzticamo kapteinī Šulti ietekmēja arī angļu prinču izskats un bravūra, tāpat solījumi sniegt labu atlīdzību par palīdzību. Sava loma bija arī garšīgiem un spēcīgiem dzērieniem, jo drīzumā arī pats Šulte kļuva visai bravūrīgs.

10. marta rītā Šulte uzrakstīja vēstuli Jēkaba forta komandierim kapteinim Fokam, kurā izskaidroja savu situāciju. Foks ne pa jokam uztraucās, kad firsta Golovkina ziņ-

neši viņam nodeva Šultes vēstuli. Fokam bija zināma Kurzemes hercoga, viņa virskunga, draudzība ar Anglijas karaļnamu, bet viņam bija zināmi arī hercoga nēsanie mēģinājumi nodibināt normālas attiecības ar uzvarētājiem Anglijas pilsoņu karā un iegūt arī viņu atbalstu hercogistes kuģniecības un koloniālo plānu veicināšanā. Gambijā darbojās angļu parlamentārieši, kuŗu attiecības ar kurzemniekiem bija korektas. Viņi kurzemniekiem pat bija palīdzējuši grūtos brīžos. Tagad pēkšņi kurzemnieku dienestā augstā pakāpē esošs ārzemnieks palīdzēja parlamentāriešu ienaidniekiem, cilvēkiem bez tēvijas un bez vadona.

Radās vēl nepatīkamāki notikumi. Pie Suņu salas rojālisti atklāja parlamentāriešu pinasi J o h n ar 6 lielgabaliem ceļā uz Portugali. Rojālisti šo kuģi ar varu pārņēma. Rojālistu kapteinis Roberts Holmss (H o l m e s) kļuva iegūtā kuģa kapteinis. Šim cilvēkam vēlāk bija ļoti neglīta loma Kurzemes un Anglijas attiecībās. Eskadrai pievienoja arī kādu portugāļu karavelu, ko atrada upē. Fokam bija jāsāk bīstama diplomātiska rotaļa. Rojālisti bija acumirklīgā pārspēkā. Viņš nogaidīja līdz naktij. Nakts tumsā, parlamentāriešiem nemanot, Foks devās uz prinča Ruperta flagkuģi princi oficiāli apsveikt un piedāvāt viņam Kurzemes hercogistes pavalstnieku atbalstu. Ruperts viņam izteica pateicību par draudzību un aizvadīja viņu atpakaļ uz fortu ar salūtu šāvieniem.

Pēc Ebelinga liecības Foks atradis arī izdevību izlamāt „renegātu“ Šulti, kas savukārt nosauca kurzemniekus par nejēgām. Viņš piedraudēja Fokam, ka, ja ierobežos viņa rīcību, viņš pāries Ruperta dienestā un pārdos viņam hercogistes noliktavās esošās ādas un dzelzi, vai arī paņems savus kuģus un pāries Dānijas karaļa dienestā. Ja viņš patiesi tā ir teicis, viņš noteikti ir bijis alkohola ietekmē. No pavecā vīra bija grūti sagaidīt aizraušanos, bet viņa valodā katrā ziņā skanēja pārākuma apziņa angļu prinča aizvērni, kā arī cerības saņemt bagātīgu atalgojumu rojālistu paredzamās uzvaras gadījumā. Salīdzinot ar to, Kurzemes hercoga maksātā alga likās smieklīgi maza.²⁷⁾

Vēl tajā pašā naktī no 10. uz 11. martu princis Moriss pie Lamina raga pamanīja spāņu kuģi ar 10 lielgabaliem un angļu keču. Viņš izsūtīja majoru Holmsu ar J o h n šos kuģus saķert. Apdraudētie kuģi sākumā meklēja glābiņu šaurajā Gambijas upes ziemeļu spraugā starp Jēkaba forta lielgabaliem un Džillifriju. Kurzemnieku lielgabali tomēr

neatklāja uguni pār angļu rojālistu saņemto prīzes kuģi. Pamanījuši pārējo angļu rojālistu kuģu stāvus mēness gaismā Lamina raga tuvumā, abi kuģi devās apkārt Andreja salai un pazuda Bintangas upē. Viņiem sekoja visa rojālistu eskadra. Kad šī eskadra pabrauca garām Andreja salai, kurzemnieki laida darbā visus lielgabalus. Viņiem izdevās bīstams diplomātisks manevrs. Rojālisti uzskatīja kurzemnieku salvi par apsveikumu un attiecīgi atbildēja. Parlamentārieši domāja, ka kurzemnieki ir mēģinājuši darīt iespējamo, lai aizturētu rojālistu floti. Tajā pašā laikā Šulte ievadīja angļu rojālistu kuģus Bintangas upē.

11. marta agrā stundā angļi sagūstīja spāņu kuģi ar 40—60 vergiem. Ruperts uzdeva kapteinim Kreivenam (Crawen) komandēt šo kuģi. Angļu kečai pagaidām izdevās paslēpties Bintangas upes attekās. Rojālisti uzzināja, ka šajā upē paslēpies kapteinis Džons Bleiks ar 28 lielgabalu kuģi *Friendship*, kādu mazāku kuģi ar 6—8 lielgabaliem un vēl kādu slūpu. Tā kā parlamentārieši bija atklājuši, ka klimats Bintangas apgabalā bija samērā veselīgs, viņi bija nolēmuši tur palikt tik ilgi, kamēr ieradīsies viņu barkas no Gambijas augšteces ar precēm. Tā kā upe bēguma laikā bija sekla, Rupertam bija jāgaida paisums. Moriss tomēr devās upē, kaut gan bija spiests nakts laikā noenkurot savu kuģi. Lai novērstu parlamentāriešu aizmukšanu tālāk pa upi uz augšu, Ruperts izsūtīja uz Bintangas ciema pusi 40 vīrus, kuŗu uzdevums bija apšaudīt parlamentāriešus un nepieļaut viņiem pacelt buras. Cīnīdamies cauri džungļiem, rojālisti nokavējās. Parlamentārieši jau bija savu bazi atstājuši un devušies tālāk Bintangas ciema virzienā.

12. martā princis Moriss atklāja uguni pār parlamentāriešu kuģi *Friendship*. Kuģa komandas lielākā daļa bija slima. *Friendship* atbilde bija vārga. Moriss ierosināja kuģiniekiem padoties. Kapteinim Bleikam viņš solīja brīvību. Pēc zināmām pārrunām parlamentāriešu kuģis padevās. Padošanās līgumā nebija ieskaitīts Poups, kas tajā brīdī bija piekrastē. Kad Poups sāka uztraukties, džentlmeniskais princis Moriss paziņoja, ka uzskatīs līgumu par neeksistējošu un sāks atkal cīņu ar *Friendship*. Novārgušie un sagurušie parlamentārieši cīņu turpināt vairs nevēlējās. Ar kāda nēģera palīdzību atklāja angļu parlamentāriešu keču augstāk upē. Rojālistu pinase keču

pārnēma. Rojālisti arestēja kečas kapteini, apbruņoja sagūstīto kuģīti un nosūtīja to vēl augstāk upē sameklēt vēl vienu angļu kuģīti. Vietējie iedzīvotāji, gribēdami izpelnīties uzvarētāju atzinību, nogalināja septiņus sagūstītos kečas komandas locekļus. Rupertam gūstekņu nogalināšana riebās. Par gūstekņu nogalināšanu viņš atriebās vietējiem portugāļiem, kas dzīvoja nēģeru vidū.²⁸⁾

Nākamās dienās rojālistu kuģos iekrāva parlamentāriešu sakrātās dārgās tropu mantas. 14. martā Šulte galma meistara Golovkina pavadībā beidzot drīkstēja atgriezties uz sava kuģa klāja. Viņam nodeva kādas vēstules, kuŗas Krokodīlam bija jānogādā Anglijā. Rojālistu kuģi tur rādīties nevarēja.

Šultes darbs rojālistu labā tomēr nebija beidzies. 16. martā avarēja Ruperta kuģis. Šultem bija jādodas to glābt. 17. martā viņš rojālistu floti — astoņus kuģus, lielus un mazus — noveda uz Bintangu. Tikai 18. martā Šulti beidzot pilnīgi aizlaida brīvībā. Krokodīls apsveica prinča Ruperta floti ar 5 lielgabalu šāvieniem, bet Ruperts atbildēja ar 3 salvēm. Tā kā prinča Morisa viceadmirāļa kuģis *Swallow* bija jau stipri satrunējis, viņš pacēla savu flagu pretiniekam atņemtajā *Friendship*, nokristot to par *Defiance*. Iespējams, ka šajā dienā rojālisti kurzemniekiem uzdāvināja arī sapostītā spāņu kuģa atliekas, dažus lielgabalus un kravu. 20. martā Šulte par saviem pakalpojumiem saņēma no prinča Ruperta 200 dārgas ādas, bez tam dažas ādas, ko kapteinis Bleiks bija viņam parādā, kā arī 50 ādas kādam slimam angļu taurētājam, kuŗu kurzemniekiem vajadzēja nogādāt Anglijā. Trumpetnieks ceļā gan nomira.²⁹⁾

Prinča Ruperta atzinība Šultem ļoti nepatika kurzemniekiem. Vēl tajā pašā 20. martā mācītājs Gotšalks Ebelings lielā niknumā uzrakstīja smagu apsūdzības rakstu par Šulti hercogam. Vēstuli viņš nodeva uzticamam Krokodīla komandas loceklim, kas to patiesi arī nogādāja adresātam. Mācītājs apgalvoja, ka Šulte jau agrāk rīkojies vieglprātīgi, blēdīgi un zaglīgi. Par 500 florīniem viņš piedalījies Roberta (Ruperta) un Mauricija (Morisa) dēkās, kas varēja hercogam sagādāt nepatikšanas ar parlamentāro Angliju un Spāniju. To viņš darījis, ignorējot majora Denigera protestus. Viņš gribējis kalpot princim Rupertam un vēlāk nodot Kurzemes koloniju Dānijas karalim un pārņemt to kopā ar hercoga kuģiem Dānijas karaļa vārdā

savā pārziņā. Viņš stāstījis Simonam Jansenam, ka par Afrikas briežu ādām Holandē viņi saņemtu 5 florīnus par katru, kamēr hercogs maksātu tikai 3 florīnus, aizmirstot, ka šīs ādas pirktas par hercoga dzelzi un degvīnu.

Šķiet, ka nīknais mācītājs šo to tomēr pārspīlējis un melojis. Katrā ziņā nav ne mazāko pierādījumu, ka Denigers bijis naidā ar Šulti. Viņi allaž sadarbojās un sapratās ļoti labi. Denigers vispār, šķiet, bijis miermīlīga rakstura, kaut arī bija kaņavīrs. Neapšaubāmi Šulte bija iekļauts nepatīkamā pasākumā, bet kurzemniekiem nebija ne mazāko iespēju viņu no šīs situācijas izpestīt. Rojālisti bija lielā pārspēkā. Ļoti iespējams, ka Šultem šad tad būs pasprucis kāds spēcīgāks vārds pret hercogu. Hercogs ar savu mantrasību un skopulību nevarēja izpelnīties savu padoto mīlestību. Viņam padotie bija tikai izmantošanas objekts, ko liecina neskaitāmi gadījumi. Šulti varbūt ietekmēja arī prinča Ruperta atklājums, ka Gambijas augšgalā atrodams milzīgos kvantumos zelts. Šo noslēpumu Ruperts bija atklājis, iepazīstoties ar parlamentāriešu dokumentiem.³⁰⁾

Princis Ruperts bija noskaidrojis, ka Gambijas upe ir ievērojams tirdzniecības centrs. Parlamentāriešu dokumentos bija redzams, ka netālu no upes augšteces it kā esot ievērojams zelta kalns. Zelta krājumi faktiski gan bija ievērojami tālāk dienvidos — Afrikas iekšienē. Princis steigšus tagad izsūtīja kādu kaņavīru grupu uz Zilonu salu ar uzdevumu sagūstīt parlamentāriešu izsūtītos zelta meklētājus. Parlamentāriešu izlūki, diemžēl, nekad vairs no Barrakundas krācēm atpakaļ neatgriezās. Viņi pievienojās milzīgajam eiropiešu skaitam, kas savas dzīvības zaudēja tropu zemju džungļos, purvos, tuksnešos un mežonīgos kalnos, dzenoties pēc mirdzošā metala.

Tā kā tuvojās tornādo laiks, Rupertam bija jādomā par Gambijas atstāšanu. No kurzemniekiem viņš uzzināja, ka viņi no iedzimtajiem iepērk zilonkaulu, vasku, ādas un ambergrīsu, pret šīm mantām iemainot dzelzs stiepus, korāļus, kristallus, dzintaru, stikla pārles, zilu kokvilnas drēbi, misiņa priekšmetus un alkoholiskus dzērienus. Kurzemnieki viņam bija arī izstāstījuši, ka vietējie iedzīvotāji atzīst Dievu, bet lielākā daļa ir muhamedāņi. Tāpat viņi bija atklājuši, ka visa vietējā vara ir vietējo melno valdnieku rokās.

Ruperts sāka domāt par varbūtēju Gambijas izmantošanu nākotnē, kas nebūtu kurzemnieku interesēs. Uz Ruperta kuģa klāja ieradās Džillifrijas karaļa brālis un viņa dēls. Iespējams, ka tie bija Barras vai Barrakundas karaļa radnieki. Angļi viņus laipni uzņēma un sēdināja viņus krēslos. Nēģeru dižciltīgie atteicās atsēsties, jo viņu zemē krēslā sēžot tikai karalis. Tā kā viņi neesot tik vērtīgi, viņi to nevarot un nedrīkstot darīt. Par tradīciju neievērošanu viņus smagi sodītu. Ja viņi melotu un nodotu savu tēvzemi, viņus pārdotu verdzībā pirmajam kristīgo tirgonim, kas būtu ieinteresēts vergos.³¹⁾

21. martā kurzemnieki uzzināja, ka aizmukusi viena angļu slūpa. Aizbēgušie parlamentārieši iepriekš uzbrukuši Luisa Perdegona plantācijai, nogalinot kurzemniekiem draudzīgo portugāļu plantātoru un visus viņa ļaudis. Izglābās tikai kāds jauneklis, kas aizpeldēja drošībā un drausmīgo notikumu izstāstīja Šultem personīgi. Tas kurzemniekiem bija smags trieciens. Luisa Perdegona dēls bija viņu sakarnieks ar melno ķēniņiem. Šķiet, ka vainīgie bijuši parlamentāriešu stūrmaņa Viljama Koksona (Coxon) ļaudis. Koksons bija Supply otrais stūrmānis. Rojālisti viņam bija uzticējuši Revenge komandu, jo pašiem trūka pietiekami daudz kvalificētu kuģu vadītāju. Koksonam izdevās sazināties ar citiem parlamentāriešiem, pārvarēt pārsteigtos rojālistus un kuģi laimīgi novadīt Anglijā.³²⁾

22. martā princis Ruperts savam „daudz mīļotajam brāļnam,“ „augsti dzimušajam firstam“ Jēkabam rakstīja:

Nevaru palaist gaŗām šo labo izdevību apliecināt Jūsu Augstībai savu pakalpību. Griŗu arī paziņot, ka es šajā upē esmu pievarējis dažus Viņa Anglijas Maģestātes dumpiniekus. Nopratinot viņus un pārmeķlējot viņu papīrus, atklājās, ka viņi ir atraduŗi zelta raktuves Gambijas upes galā. Œogad viņi esot tur aizsūtījuŗi divas barkas, kurās sagaida atpakaļ maija beigās. Mana darbība man neatļauj tik ilgi gaidīt, kaut gan augstāk minētie dumpinieki ir sakrājuŗi diezgan lielu bagātību. Tā kā tā viens vai otrs viņiem to atņems. Es vēlētos, kaut J. A. turētu gatavībā dažus kuģus Œejienes pasākuma atbalstīŗšanai. Tas būtu cietis briesmas, ja mūsu Kungs un Dievs mani nebūtu atsūtījis Œurp. Kapteiņiem Bleikam un Pūlam bija līdz Londonas Gvinejas sabiedrības pilnvara, kurā teikts,

lai nevienai citai tautai šeit neatļauj tirgoties. Esmu rādījis šo pilnvaru majoram (Denigeram, EA). Viņš Jūs nomierinās arī visās citās lietās.

Vēstules beigās Viņa Augstības „pakalpīgais un uzticīgais brālēns un sulainis“ Ruperts neaizmirsā arī Šulti, kas esot „ļoti piedzīvojis locis šai grīvā un mums izdarījis labus pakalpojumus. Es lūdzu J. A. to pieminēt viņa dienesta gaitās.“

Sultem tas daudz nepalīdzēja. Hercogu tomēr interesēja zelta pieminēšana Ruperta vēstulē. Interesi vēl vairoja piezīme Ebelinga vēstulē, ka katra unce zelta kalna zemes saturot zeltu 5 florīnu vērtībā.³³⁾

Jāšaubās, vai parlamentārieši īsti atklāja kurzemnieku atbalstu rojālistiem Gambijā, bet atklājās gan portugāļu Zaļā raga salu gubernatora negodīgā rīcība. Portugāli un Anglijas republiku toreiz vienoja kopējas intereses pret Spāniju. Princis Moriss izstāstīja kapteinim Bleikam, ka rojālisti uzzinājuši par parlamentāriešu kuģiem no šī gubernatora un atklājuši tos tikai ar „parlamentāriešu draugu“ portugāļu atbalstu.

Dodoties tālāk uz Rietumindiju, princis Ruperts pateicībā gubernatoram uzdāvināja parlamentāriešiem atņemtās 800—900 vērtīgās ādas. Neraugoties uz cietušo protestiem, Anglijas valdība politisku aplēšu dēļ nevēlējās vainot Portugāles vadību nepatīkamajā incidentā, bet paziņoja, ka vainojams tikai kāds tās gubernators.³⁴⁾

Piektdien, 1652. gada 22. martā K r o k o d ī l s pie Džilifrijas pacēla buras un devās uz Kurzemi, atvadoties no prinča Ruperta ar 6 šāvieniem. Princis atbildēja ar 3 šāvieniem. Angļi atstāja Gambiju nākamā dienā. Piecas dienas vēlāk pie Rufiskas viņi jau bija iejaukti kādā citā afērā. Sadursmē ar nēģeriem pēdējie aizturēja kapteini Holmsu un ar bultu savainoja pašu princi Rupertu. Viņi tomēr izglābās. Vēlāk kurzemniekiem rojālistu apciemojums Gambijā bija smagi jānožēlo.³⁵⁾

Brauciens uz Kurzemi šultem bija viens no smagākajiem ceļojumiem visā viņa mūžā. Bija jācīnās ar ilgstošiem pretvējiem, kuŗu dēļ bija bieži jāmaina K r o k o d ī l a kurss. Jau 24. martā šulte savā dienasgrāmatā ierakstīja: „Dievs, dod mums savu svētību. Amen.“ Līdz pat aprīļa beigām kuģis mētājās pa Atlantijas okeanu. 23. aprīli kuģa padome nolēma lietās labā nesekot hercoga instrukcijām braukt apkārt Īrijai, Skotijai un Anglijai, bet doties tieši Lamansa

kanālī, kaut gan tur kuŗu katru brīdi varēja uzliesmot angļu-holandieŗu karŗ. Arī nākamās dienās vētra kuŗi mētāja uz visām pusēm. Kurzemniekus mērcēja nepārtrauktas lietus gāzes. 3. maijā laiks bija tik briesmīgs, kādu ŗulte savu mūŗu vēl nebija piedzīvojis. Beidzot 18. maijā kurzemnieki ieraudzīja Sorovu (tagad Scillies) salas Anglijas tuvumā. Nākamā dienā viņi ieraudzīja Kornvolas krastus Anglijas dienvidrietumu galā, bet tikai dažas dienas vēlāk spēja iebraukt Lamanŗa kanālī.

Kanālī kurzemniekiem bija jauni pārdzīvojumi. Svētdien, 1652. g. 19. maijā pie Folkstonas bija sadūrusies spēcīgā holandieŗu flote 40 kuŗu sastāvā admirāļa Martena Harpertzona Trompa vadībā ar angļu eskadru 23 kuŗu sastāvā admirāļa Roberta Bleika vadībā. Sekojoŗā kauja ievadīja ilgi paredzēto angļu-holandieŗu karŗu.

21. maijā kurzemnieku Krokodīlu aizturēja 4 holandieŗu kara kuŗi. Smagu sirdi ŗulte brauca uz holandieŗu flagkuŗģa uzrādīt savus papīrus. Baŗas izklaidēja prieks, kad viņŗ ieraudzīja komandējoŗo virsnieku. Tas bija viņa seno dienu paziņa un draugs kapteinis Holla. Abi viri atjaunoja seno draudzību, ko vēl vairāk spēcināja ŗultes dāvana hercoga vārdā — 100 mārciņas Afrikas rīsu. Holandieŗi to prata novērtēt un atbrīvoja Krokodīlu.

Nākamā dienā kurzemnieki bija aculiecinieki holandieŗu-angļu jūras kaujai pie Torbejas (Torbay). Kauja bija briesmīga. Zibsnīja un dārdēja lielgabali, pacēlās biezi dūmu mākoņi un liesmoja aizdeguŗas buras. Kurzemnieki saskaitīja vismaz 13 holandieŗu kara kuŗus.

24. maijā kurzemnieki iebrauca angļu Kouvas (Cowes) ostā Vaita salā, jo bija padzirdējuŗi, ka netālu darbojoties četri turku jūras laupītāju kuŗi. Tā kā bija arī nelabvēlīgs laiks, ŗulte ostā nolēma palikt līdz 1. jūnijam. Majors Joachīms Denigers bija izkāpis krastā, un viss ŗķīta labākā kārtībā. Izbraukŗanas dienā, 1. jūnijā, pēkŗņi ieradās vietējās pils kapteinis un arestēja kuŗi Anglijas valdības vārdā. Tikai ar lielām pūlēm, iejaucoties kurzemnieku diplomātiskajam aŗentam Filipam Frēeram, 5. jūnijā kuŗi izdevās atbrīvot. ŗultem tomēr bija grūti kuŗi dabūt jūrā, jo kuŗinieki, izmantojot „aresta“ laiku, bija pa lielākai daļai pamatīgi piedzēruŗies un tikko turējās uz kājām.

Pēc pāris dienām kurzemnieku kuŗi aizturēja kāda angļu fregate. Tikai tad, kad fregates kapteinis bija pārliecinājies,

ka Krokodīls nāca no Vaita salas, kur bija palaists brīvībā, arī viņš atļāva kurzemniekiem doties tālāk.

Nākamajās dienās kurzemniekus atkal nomāca sakulta jūra, lietus, migla un aukstums. Sāka trūkt pārtikas, un daļa kuģinieku saslima ar skorbutu. Tā kā vīri vairs nespēja izturēt šo stāvokli, kuģa padome 13. jūnijā nolēma iebraukt Tekselē, Frīzu salās. Hercogs kuģim bija stingri noliedzis iegriezties holandiešu ostās. Ar loča palīdzību Krokodīls iebrauca ostā. Galvenos traču rīkotājus Hendriku Buksi (Bux) un Adriānu Rūsi (Rus) iekala dzelzīs. Šulte un Denigers dabūja kādu ratus un aizbrauca uz Amsterdamu sastapt direktoru Momberu. Diemžēl Mombers no marta līdz maijam bija Kurzemē, kur kārtoja Austrumindijas ekspedīcijas jautājumus. Šulte izmantoja situāciju un Holandē pārdeva savus ādu un kažoku krājumus. No Amsterdamas viņš atgriezās kuģī tikai 21. jūnijā. Privāta veikalošana viņam varēja bēdīgi beigties.

22. jūnijā kuģis gan izbrauca jūrā, bet mūžīgo pretvēju dēļ līdz 29. jūnijam faktiski kūlājās uz vietas. Bija izbeigušies gandrīz visi jauniegūtie pārtikas krājumi un 2. jūlijā bija jāiegriežas Flīlandes ostā. Tur diemžēl nebija pietiekamu krājumu gaļas. Šultem bija jādodas uz Hērlingenu iepirkt pārtikas produktus. 3. un 4. jūlijā kuģī iepildīja alus, gaļas, maizes krājumus pietiekamos apmēros.

5. jūlijā kuģis devās tālāk. Tagad bija labs laiks. Bez grūtībām Krokodīls apbrauca dāņu Skāgenas pussalu un 10. jūlijā ieraudzīja Mārstrandu pie Gēteborgas. Ap 15. jūliju kuģis ieradās Kopenhāgenā un ap 20. jūliju sasniedza Ventspili. Ceļā uz Gambiju Krokodīls bija pavadījis 113 dienas, bet ceļā uz dzimteni 129 dienas. Kuģis bija bijis prom no Ventspils tieši gadu.

Kamēr kurzemnieku vairums dzimteni apsveica priecīgu prātu, Šulte bija nemierīgs. Viņš hercogam pārveda zilopkaulu, vaskus, ādas, arī mazliet zelta, bet hercogs ar viņa izrīcībām Gambijā un Holandē nebija apmierināts. Jādomā, ka hercogs viņu atlaida no amata. Viņu gan kādu laiku paturēja par jaunā gubernatora Jākoba di Mulēna tirdzniecības agentu, bet arī šajā postenī viņš ilgi nepalika. Gadu vēlāk viņš jau bija kara kuģa komandieris Dānijas kara flotē.³⁶⁾

Kurzemnieku suverēnitāte Gambijā tomēr bija nodibināta, un Kurzemes karogs holandiešu fortos Rietumāfrikā plīvoja no 1651.—1661. gadam.

DI MULĒNA EKSPEDĪCIJA

Pēc tam, kad Pīters Šulte bija nodibinājis koloniju Gambijā un atstājis to Jēkaba forta komandiera kapteiņa Foka pagaidu pārziņā, hercogam Jēkabam bija jāatrod jaunajai kolonijai piemērots gubernātors. 1652. gada 8. augustā hercogam savus pakalpojumus piedāvāja holandiešu izcelsmes pulkvedis Jākobs Di Mulēns (Du Moulin). Viņš pieredēja tai plašajai karavīru saimei, kas Trīsdesmit gadu kara laikā bija cīnījušies dažādās frontēs, bet, mieram nodibinoties, nespēja atrast sev piemērotu nodarbošanos, kas nodrošinātu piedzīvojumus, slavu un materiālus labumus. Līdzīgi daudziem citiem bijušiem karavīriem Di Mulēns mētājās pa dažādām Eiropas zemēm kā „veca nauda,“ nekur nevarēdams iedzīvoties normālos apstākļos. Neveiksmes un garlaicību viņš centās noslāpēt alkoholā, tračos un viegla rakstura sieviešu glāstos. Kara laikā parādīs komandēt karaspēku un pakļaut iekārotās apdzīvotās vietas savai gribai, viņš bija augstās domās par savām spējām un zināšanām. Dānijā padzirdējis, ka Kurzemes hercogs meklē vadītāju jaunai ekspedīcijai uz Afriku un gubernātoru kolonijai Gambijā, Di Mulēns bija pārliecināts, ka viņš ir īstais vīrs šim postenim. Diemžēl hercogs Jēkabs, kas nekad nebija labs cilvēku pazinējs, Di Mulēna lielībai noticēja un 6. septembrī iecēla viņu par Gambijas kolonijas militāro un politisko direktoru (Directeur Militie also auch Politique).¹⁾

Hercoga instrukcijas direktoram paredzēja diezgan lielu varu. Viņš kolonijā izšķirtu uz vietas visas kriminālās un civillietas, bet vietējam norēķinu kontrolierim (auditoram) gan bija visi protokoli jāpārsūta uz Jelgavu pārbaudei. Direktora tiesības bija ierobežotas vietējā garnizonā. Krimināllietās viņam bija padoti tikai kareivji un apakšvirsnieki

līdz karodznieka (fēnricha) pakāpei. Augstāko virsnieku lietas bija pakļautas tieši hercogam. Direktora kontrolei bija pakļautas visas tirdzniecības komisijas un tirgotāju izsūtīšana uz dažādiem tirdzniecības punktiem Gambijā. Bez viņa ziņas neviens tirgonis vai komisārs nedrīkstēja ņēko izvest no kolonijas. Viņam bija tiesības allaž pārbaudīt tirgoņu grāmatas un rēķinus. Komisāri un tirgoņi nedrīkstēja hercogam tieši nosūtīt nekādus rēķinus, pirms direktors nebija tos redzējis un ar savu parakstu apliecinājis to pareizību. Direktors varēja arī ik mēnesi revidēt noliktavas un kuģus, lai noskaidrotu, kādas preces ievēd un izvēd. Kolonijas padome izlemtu veidus hercoga peļņas veicināšanai. Direktoram bija jāapsveic visu valdnieku un republiku pārstāvji kolonijas robežās, ne pret vienu nedemonstrējot naidu. Uzbrukuma gadījumā fortiem, kuģiem un kolonistiem būtu jāaizstāvas, cik vien ilgi iespējams. Di Mulēnam bija jāizveido Gambijas tirdzniecības un kolonijas sabiedrība un dienestā bez kurzemniekiem jāuzņem arī dāņi un norvēģi. Viņam bija arī jānoorganizē zelta raktuves. Viņš drīkstēja paklausīt tikai hercoga pavēlēm. Hercoga nāves gadījumā viņam būtu jādod norēķini hercogienei un viņas pēcnācējiem un mantiniekiem.

Par savām pūlēm Di Mulēns saņēma nelielu algu, tikai 100 dālderu mēnesī. Holandieši līdzīgos amatos saņēma 200—300 dālderus. Di Mulēns acīmredzot bija tomēr apmierināts arī ar viņam piešķirto atalgojumu. Viņu pieņēma darbā uz 3 gadiem. Līgumā bija paredzēts arī brīvs uzturs braucienā turp un atpakaļ, kā arī 20 dālderu algas pielikums uztura vajadzībām kolonijā.²⁾

Ekspedīcijai izraudzīja trīs kuģus — fregati *Patientia* (Pacietība) ar 28 lielgabaliem, jau agrāk minēto *Krokodilu* un nezināma tipa *Der grosse Chur* (Lielais Kūrs). *Pacietības* kapteinis bija Rafaels Steffens (Steffens). Kuģa komanda bija neparasti liela — 49 personas. Vienam komandas loceklim Pīteram Di Buā bija līdz arī sieva un 2 bērni. Komandas locekļu vairums bija vācieši, dāņi, zviedri un jādōmā, arī daži latvieši. *Warkell* varētu būt Varkālis. *Virwarr* varētu būt Visvars, Kurzemē visai populārs ģimenes vārds. Iebildumu, ka latviešiem tajā laikā vēl ģimeņu vārdu nebija, var atspēkot ar daudziem hercoga algu sarakstiem amatniekiem, kuģos minēti latvieši ar priekšvārdiem, ģimeņu vārdiem vai māju nosaukumiem. Kaņaspēkā bija vismaz 60 vīri

kapteiņu Šēnberga (Schoenberg) un Le Blanka (Le Blanc) vadībā. Minēti arī 7 zemāki virsnieki, vismaz 2 seržanti, 5—7 kaprāļi, 3 bundzinieki, 8 dižkareivji, 2 feldšeri un ebrēju bārdskuvis (ārsts) Īzaks Helseingērs. Kolonijas rakstvedis Johans Pēteris Ebels (Ebell), muitnieks un rēķinvedis Kristofs Mūtreichs (Muthreich).³⁾

Kuģī uzņēma lielus daudzumus miltu, maizes, zirņu, pupu, gaļas, sviesta, miežu un griķu putraimu, kviešu, miežu, rudzu un griķu graudu, auzas, spāņu sāli, 65 iesālītas cūkas, 220 mucas alus, septiņas bungas, 4—12-mārciņu lielgabalus, 210 15-mārciņu lielgabalu lodes, 300 8-mārciņu lielgabalu lodes un 240 6-mārciņu lodes, 222 musketes, 126 pīkus, 5 mārciņas degļu, 50 centnerus svina, tikpat daudz pulvera, 400 zobenus, lielu daudzumu dēļu un citu kokmateriālu. Daju kravas uzņēma Kurzemē, daļa nāca no Dancigas, Dānijas un Zviedrijas.⁴⁾

1652. gada septembrā beigās Di Mulēns ar Pacietību ieradās Kopenhāgenā, kur sastapās ar iepriekšējās ekspedīcijas vadītāju un tagad virstirgoņa (opercoopman) pakāpē pazemināto Pīteru Šulti, kas bija pakļauts jaunajam direktoram. Šulte tūdaļ pamanīja, ka Di Mulēnam maz jēgas administratīvajā darbā un koloniālos jautājumos. Šultem derdzās arī viņa pazemojums. Augstprātīgā veidā viņš lika Di Mulēnam manīt, ka viņš ir gudrāks par savu jauno šefu un atļāvās pasmieties par viņa ģeķīgajiem rīkojumiem. Viņam piebalsoja Jansens, kas arī vēl bija palicis kurzemnieku dienestā. Di Mulēns jutās ļoti apvainots un 4. oktobrī rakstīja hercogam, ka viņš gan varot labi satikt ar majoru Denigeru, bet nekādi nevarot prasities ar „bezdievīgo“ Šulti un viņa palīgu Jansenu.⁵⁾

Majors Denigers prata satikt ar visiem. Viņš arī vienmēr prata laikus veikt savus uzdevumus. Kamēr Di Mulēnu apsēda visādi spekulanti un virsnieki - bezdarbnieki, Denigers jau no Ventspils bija paņēmis līdz kādus 40 karavīrus — zviedrus, vāciešus un varbūt arī latviešus. Latviešu kareivji un mednieki bija Tobāgo garnizonā. Kopenhāgenā savervēto karavīru skaits pieauga līdz 80, vēlāk pat 130, apmēram divas rotas. Vairums šo ļaužu bija Trīsdesmit gadu kara veterāni un piedzīvojumu kāri amatu zēļi. Tā kā daļa pieņemto bija nelabojami žūpas un kriminālisti, Denigers viņus bija spiests atlaist. Atlaisto vīru vietā viņš gribēja pieņemt kārtīgus dāņus, bet iejaucās Dānijas valdība.

Kādā dienā uz Pateicības klāja ieradās divi dāņu kapteiņi un valdības vārdā pieprasīja, lai atļauj pieņemtos dāņu karavīrus. Kad kapteiņi fon Treidens un Šēnbergs ieradās pie Dānijas valstssekretāra un lūdza, lai pavēli atsauc, viņiem paskaidroja, ka pie visa vainīgs esot Di Mulēns. Karalis zinot, kas tas esot par „putnu“, un tādām savus tautiešus neuzticēšot. Di Mulēns dievojās, ka Bremerholmas nocietinājumu viceadmirālis esot viņam izdevis speciālu atļauju vākt dāņus ekspedīcijai. Denigers personīgi lūdza karali Frederiku III atļaut pieņemt dāņu karavīrus. 27. oktobrī karalis rakstīja hercogam, ka dāņu karavīru vākšana ir pretlikumīgs akts. Liela daļa dāņu bija jāatļauj, bet pa klusam vairāki palika ekspedīcijā.⁶⁾

Hercogs ekspedīcijas sagatavošanu pārraudzīja personīgi. Sevišķi aktīvs viņš bija 9. un 11. oktobrī. 9. oktobrī viņš iecēla „mori“ Donu Francisko Marko de Magalajū (M a r c o d e M a g a l h a e s) par Gambijas kolonijas tirdzniecības komisāru, un Marko de Magalajū viņam nodeva uzticības zvērestu. Viņš bija portugāļu un nēģeru izcelsmes Gambijas plantātors un labi pazina savu zemi. Viņa pārziņā nodeva tirdzniecību Gambijas upē. Dons Francisko nebija vienīgais „moris“ hercoga dienestā. Tādu bija vairāki. Gandrīz visi viņi no Gambijas bija ieradušies Kurzemē un tur kādu laiku iepazinušies ar vietējiem apstākļiem un saviem uzdevumiem. Donam Francisko iedeva līdz vairākus dārgu audumu svārkus kā hercoga dāvanu vietējiem nēģeru ķēniņiem. Sevišķus zelta svārkus lika pasniegt „lielajam ķēniņam“, jādāmā Barras, Kumbo vai Barsallijas valdniekam. Jaunajam tirdzniecības komisāram uzdeva arī izkopt austeru audzēšanu un pārļu zveju. Nabaga portugāļu „moris“ stipri cieta ziemeļu aukstumā. Tam pievienojās ass konflikts ar Di Mulēnu, kas saēda viņa veselību.

Tajā pašā 9. oktobrī hercogs Di Mulēnam piekomandēja pazīstamās vidzemnieku dzimtas kurzemnieku leitnantu Frīdrihu Vilhelmu Trotu, sauktu fon Treidenu (T r o t t a, g e n a n n t v o n T r e i d e n). Treidens būtu leitnants rotā un arī jaunā direktora adjutants. Faktiski viņš bija hercoga uzticības persona un ārzemnieka Di Mulēna uzraudzītājs. Godkārīgais un greizsirdīgais fon Treidens jau pašā sākumā bija tik aizdomīgs un kritisks, ka jau pēc dažām nedēļām bija atklātā konfliktā ar savu šefu. Fon Treidena pašapziņu sevišķi paaugstināja hercoga slepenais

rīkojums viņam personīgi pārraudzīt un novērot vēl ierīkojamās zelta raktuves nākamās trīs gados. Viņš jutās kā galvenā hercoga uzticības persona. Di Mulēns drīz sāka apzināties kurzemnieku ielenkumu un arī savu nespēju veikt viņam uzticētos uzdevumus. Tas bija lepnā un iedomīgā pulkveža apšapziņai smags trieciens.⁷⁾

Vēl tai pašā 9. oktobrī hercogs Jēkabs pulkvedim Di Mulēnam uzdeva Gambijā atbrīvot majoru Foku no viņa pienākumiem, apņemot nēģeru karaļus, nodot viņiem hercoga dāvanas — puķaina satina svārkus, kā arī personīgas vēstules — un mēģināt nodibināt Kurzemes hercogistes militāri-politisku apvienību ar Gambijas nēģeru valdniekiem. Hercogs bija sevišķi ieinteresēts ciešā sadarbībā ar Kumbo valdnieku, kam piederēja Bajonas sala, Barras valdnieku, kam piederēja upes ziemeļu piekraste Svētā Andreja salas rajonā, un vārdā nenosauktu Zelta lauku karali, iespējams — Kasanas valdnieku. Di Mulēnam bija jāiegūst hercoga īpašumā Bajonas (Besuenas) sala.

Interesants ir hercoga 11. oktobrī datēts līguma uzmetums ar Kumbo zemes valdnieku par Bajonas salas pirkšanu. Hercoga idejas bija radušās „moņa“ Francisko Marko ietekmē. Salā varētu nomesties visu ticību kristieši, ja viņi zvērētu uzticību un paklausību hercoga gubernātoram un viņa vietniekiem. Hercogs viņiem garantētu ticības brīvību. Jāatzīmē, ka šajā ziņā hercogs Jēkabs tajā laikā bija visprogresīvākais valdnieks. Viņš bija gatavs apsveikt savās kolonijās katoļticīgos portugāļus un spāņus, holandiešu kalvīnistus un angļus. Kolonistiem bija paredzēta brīva dzīves vietas izvēle un netraucētas mantojuma tiesības. Bajonas salā hercogs paredzēja iekārtot vienu valsts saimniecību un pārējo zemi nodot privātpašumā plantātoriem.

Hercoga rīcībā bija arī „Gambijas zelta lauku“ karte. Jādūmā, ka to viņš bija ieguvis no prinča Ruperta. Kartē varam redzēt Gambijas augštecī, Nigēras upes loku, Mandingas, Tombutu un Banganas zemes ar pilsētiņām un ciemiem, kā arī Džoaru purvu (Kacus Guae de vai Lacus Maberia) abās pusēs Nigēras upei. Zelta pilsētas bija aiz Banganas kalniem — *Acanes grande*, *Acanes pequenos* un *Corisseno de Aliphante*. Apgabals identisks pašreizējam *Vassalah* zelta raktuvju centram mandingu teritorijā Sudanā. Bija norādīti trīs ceļi zelta lauku sasniegšanai. Ja pirmais ceļš

nebūtu lietojams pārlicīgās kalnainības dēļ, zelta meklētāji varēja izvēlēties vēl otro vai trešo ceļu. Grūti iedomāties, ka kurzemnieki toreizējās tehnoloģijas iespējās varētu sasniegt šo apgabalu. Di Mulēna galvenais uzdevums tomēr bija atklāt un izmantot šos zelta laukus. Šajā nolūkā viņam Norvēģijā bija darbā jāpieņem kalnrūpniecības meistari un kalnrači. Lai atvieglotu Di Mulēna sazināšanos ar Kurzemi, hercogs nodibināja sakarus ar franču rezidentu Marokā, ar kuŗa starpniecību pasts no Gambijas Kurzemi varētu sasniegt ātrāk nekā pa jūru apkārt Eiro-pas kontinentam.⁸⁾

21. oktobrī Di Mulēns rakstīja hercogam, ka viņam no Ventspils esot atsūtītas pavisam 68 personas — kareivji, kolonisti, amatnieki, ierēdņi un tirgotāji. Vēl viņam esot vajadzīgs viens kalnraktuvju meistars ar 5 zeltiem un 5 zeltkaļi. Gambijā tātad bija paredzētas arī zeltkaļu darb-nīcas. Viņš sūdzējās, ka Šulte vēl neesot atstājis die- nestu. Šulte aizgāja novembrī un drīz bija dāņu kara kuģa komandieris. Di Mulēns lūdza hercogu atļaut viņam ņemt līdz majoru Denigeru, ko hercogs bija paredzējis izmantot kā karaspēka komandieri kādā kampaņā Centrāleiropā. Di Mulēns aizrādīja, ka Denigers pavadījis tropos tik ilgu laiku, ka ziemeļu klimats kļuvis viņam bīstams. Gambijā viņš būtu daudz noderīgāks.

Di Mulēnam nekur neveicās. 2. novembrī kapteinis fon Treidens rakstīja hercogam iznīcinošu vēstuli par savu šefu. Viņš Di Mulēnu apzīmēja par ļurbu un alkoholiķi, kas ar savu algu nekad nespēj iztikt līdz mēneša beigām. Di Mulēns nevarēja iztikt bez alkoholiskiem dzērieniem un sieviešu labvēlības, bet taŗ viss maksāja naudu. Viņš sāka ietaisīt vienu parādu pēc otra, lai varētu dzīvot, kā „ģenerālim“ pienākas. Neviens nebija viņu par ģenerāli paaugstinājis, bet tā viņu tagad visur godāja. Savu izde- vumu segšanai viņš bija „aizņēmis“ karavīru algošanai domāto naudu. Lielās summas, kuŗas hercogs caur Helsin- gēras aģentu Vildersu bija pārsūtījis ekspedīcijas sagata- vošanai, pa lielākai daļai aizgāja direktora parādu kārtō- šanai. Kapteinim Šēnbergam bija savas rotas karavīru algas pa daļai jāsamaksā no saviem līdzekļiem.

Lai veicinātu karaspēka noorganizēšanu, fon Treidens karavīru vervēšanu bija pārņēmis savā pārziņā, bet arī viņam neveicās, jo Dānijas valdība aizliedza pieņemt dāņus kurzemnieku dienestā. Kopā ar Di Mulēnu un kapteini

Šēnbergu viņš devās pie Dānijas valstssekretāra un Holšteinas hercoga, kur pārliecinājās, cik slikti Di Mulēns bija ieredzēts Dānijā. Fon Treidens bija pārliecināts, ka dāņu lēmums būtu bijis citāds, ja Di Mulēns nebūtu ekspedīcijas vadītājs.

Fon Treidens arī apvainoja savu šefu mazrunībā un noslēgtībā. Savam adjutantam viņš neko nestāstīja par zelta laukiem un tirdzniecības plāniem. Tas būtiski nebija slikti. Diemžēl, stipro dzērienu ietekmē Di Mulēns bija ļoti runīgs pudeļu biedru vidū un savus noslēpumus izklāstīja pavisam nepiemērotām personām.⁹⁾

1652. gada novembra beigās Di Mulēns jau sūdzējās hercogam, ka viņam radušās lielas sadursmes ar kurzemnieku virsniekiem, kas viņu saucot par ārzemnieku un svešinieku. Viņi pieprasījuši sev algas paaugstinājumu nākamajiem mēnešiem, bet hercogs viņam naudu devis tikai pašreizējo algu nosegšanai. Vecais pulkvedis arvien vairāk ierāvās sevī, noslēdzās no saviem apašņiem un mierinājumu meklēja degvīna pudelē. Ja viņu šādos brīžos iztraucēja, viņš nikni lamājās.

Virsnieki pazaudēja pēdējo cieņas drusciņu pret veco alkoholiķi, turēja viņu aizdomās par blēdībām un bija pārliecināti, ka Di Mulēna nemākulības un vainas dēļ aizkavējas ekspedīcijas izsūtīšana uz Gambiju. 28. novembrī Pacietība jau bija uzņēmusi visus virsniekus un karivjus. Krokodils vēl nebija ieradies. Tāpat vēl nebija atsūtīta dzelzs stieņu krava no Zviedrijas. Nokaitinātie virsnieki tomēr spieda Di Mulēnu sūtīt Pacietību jūrā. Pirmdien, 2. decembrī, pulksten divos pēcpusdienā kuģis atstāja Kopenhāģenu saskaņā ar Di Mulēna pavēli. Tālu tas nekur neaizbrauca, bet noenkurojās Helsingērā. Saniknotie, mežonīgie kuģa ļaudis sāka apzināties, ka nevar doties okeanā bez pietiekamas pārtikas kravas. No Kurzemes paņemtā pārtika jau bija gandrīz pilnīgi patērēta. 7. decembrī Di Mulēns saņēma izmisuma pilnu vēsti, ka viņa ļaudis smagi cieš no pārtikas trūkuma. Palīgā bija spiests doties Denigers, ieķīlājot pusi Krokodīlam domātās kravas, lai iegūtu naudu pārtikas iepirkšanai. Neaugoties uz draudiem, aizdomīgais hercoga tirdzniecības aģents Vilderss nevēlējās Di Mulēnam dot pat nevienu oriņu bez speciālas hercoga pilnvaras.

Tajā pašā dienā Kopenhāgenā enkuru izmeta Lielais Kūrs, kas 10. decembrī ieradās Helsingērā. Tur bija ieradusies arī kāda kurzemnieku šute. Tajā pašā laikā pie saviem ļaudīm Helsingērā beidzot ieradās arī „ģenerālis“ Di Mulēns. Kad Denigers viņam prasīja, kad ekspedīcija dosies uz Gambiju, viņš nezināja neko pateikt. Di Mulēns tomēr nebija vienīgais vainīgais ekspedīcijas novēlošanā. Jājautā, kas gan aizkavēja Krokodīlu Kurzemē? Parasti mierīgais majors Denigers tomēr beidzot pazaudēja savaldīšanos. Di Mulēna mūžīgā neziņa un nevarība viņu nokaitināja. Viņa draugiem un tautiešiem Gambijā bija nepieciešams atbalsts. Neviens nezināja, kā viņiem tur klājas. Viņš pazīvoja pārsteigtajam Di Mulēnam, ka kopā ar kapteini Ašenbergu (A s c h e n b e r g) mēģinās sasniegt Gambiju neatkarīgi no viņa. Tajā pašā dienā abi virsnieki devās uz Dancigu. Lieta tomēr nebija tik nevainīga. Denigers bija paredzēts dienestam hercoga jaunā pasākumā Austrumindijā.¹⁰⁾

11. decembrī Di Mulēnam uzticamākais aģents Bernards šulcs (S c h u l t z) aicināja viņu steigšus atpakaļ uz Kopenhāgenu, lai viņš nomierinātu tur palikušos karavīrus, kas vairs neticēja, ka ekspedīcija jebkad dosies ceļā. Nabaga Di Mulēnam nelaimē bija arī laime. Tajā pašā dienā no Gēteborgas ieradās kapteiņa Heinricha Richtera kuģis ar 400 mārciņām dzelzs. Parādu segšanai ar hercoga atļauju turpat Kopenhāgenā pārdeva 100 mārciņas dzelzs. Zelta raktuvju izmantošanai Di Mulēns salīga mirušā dāņu karaļa Kristjāna IV raktuvju meistarū un 5 zeļļus. Pieņēma arī kalēju. Direktors no Ventspils pieprasīja atsūtīt labu kalvi, laktas, plēšas un kaltuvju dzelzi, kā arī proviantu kaltuvē izmantojamiem vergiem.¹¹⁾

15. decembrī fon Treidens iepilināja jaunu indi Di Mulēna biķerī. Viņš informēja hercogu, ka Di Mulēns rīkojoties ar Viņa Augstības noslēpumiem kā vieglprātīgs tēviņš. Di Mulēns dzērumā rādīja hercoga slepenās pavēles un dokumentus svešām personām. Ziņa par zelta laukiem izplatījās Kopenhāgenā. Fon Treidens rakstīja: „Man ar sāpēm jānoskatās, cik lielu ļaunumu un netaisnību viņš nodara Jūsu Augstībai, bet es nezinu, ko lai daru.“ Viņam nebija nekādas iespējas ar Di Mulēnu izrunāties, ko liecina tālākās rindas: „Man ar viņu ir ļauna dzīve, jo viņš nekad nav skaidrā prātā; viņa vienīgā nodarbība ir nepārtraukti rītos un vakaros tempt degvīnu tādos apmēros,

ka viņš pazaudē gandrīz visu prātu un sajēgu.“ 17. decembrī fon Treidens rakstīja vēl vienu, līdzīgu vēstuli. Di Mulēns jauno kapteini acīmredzot ignorēja. Tas lepno vācieti, protams, ļoti kaitināja. Viņš sūdzējās, ka Di Mulēns uzticot hercoga noslēpumus pat morim Marko un dāņu pulkvedim-leitnantam fon Zeicam (Seitz), kas figurēs vēlāk kurzemnieku pasākumos. Neminēts palika fakts, ka Di Mulēnam nepatika nepārtrauktā fon Treidena deguna bāšana viņa pasākumos.

Pēc Treidena informācijas Di Mulēns saņēmis 1300 dālderus algu izmaksai 140 karavīriem 2 mēnešiem, bet šo naudu viņš izlietojis vecu parādu nosegšanai. Algas izmaksātas tikai Pacietības 60 vīriem. Pārējie vīri bijuši Kopenhāgenā tur patlaban pienākušajā Krokodīlā. No faktora Johana Vildersa Di Mulēns saņēmis vēl papildus 600 dālderus, kurus arī paguvis notērēt. 400 dālderu viņam bijuši dēļu pirkšanai. Neviens dēlis tomēr neesot nopirkts, un Di Mulēnam tomēr neesot vairs neviena hellera karavīru atalgošanai. Di Mulēns esot „saskrējies“ arī ar mori Marko, kā arī ar pulkvedi-leitnantu fon Zeicu, ar kuriem vēl dažas dienas agrāk bijis draugos.

Fon Treidenam arī pārējie ceļa biedri nebija labi. Kapteini Šēnbergu viņš raksturoja kā labu karavīru, kam tomēr neesot skaidra pārskata. Pārējie virsnieki nederot nekur. Kritizēdams visus pārējos virsniekus, fon Treidens acīmredzot uzskatīja sevi par daudz pārāku. Arī muitnieks Mūtreichs viņa izpratnē neprata savu darbu un bija īsts „piektais ritenis.“ Tālākā vēstules daļā redzam, ka Pacietība ir uzņēmusi pārtiku — alu, speķi, kāpostus un degvīnu, bet dzelzs uzlādēšana vēl nav nobeigta. To faktiski nobeidza tikai Ziemsvētku vakarā.¹²⁾

Fon Treidens pats bija vai nu intrigants, vai neirasteņķis, vai arī abu kombinācija, bet nekādā gadījumā svētulis. 18. decembrī feldšeris Heinrichs Šmits rakstīja, ka fon Treidens kopā ar vairākiem apakšvirsniekiem pēkšņi ieradies Helsingērā un uzbrucis viņam ar zobenu. Ja nebūtu piesteigušies palīgā vietējie dāņi, leitnants būtu viņu nogalinājis. Fon Treidens un viņa „kapteini“ bijuši galīgi piedzērušies un ar saviem blāvieniem un kliedzieniem sacēlušī visu pilsētu kājās. Fon Treidens radīja kurzemniekiem tikpat daudz neslavas kā Di Mulēns. Virsnieku savstarpējā nesaprašanās un ālēšanās iznīcināja disciplīnu

kurzemnieku karaspēkā. Karavīri sāka izklīst. Fon Treidens bija spiests atzīt, ka 16 karavīri „piesituši pēdu“ — dezertējuši.¹³⁾

20. decembrī Zundā ieradās Krokodils kapteiņa Jordana Jansena vadībā. Kuģi bija jāuzņem daļa karaspēka un preces, bet iepriekš tas bija jānomuito. Muitošanu pabeidza 27. decembrī. Di Mulēns bija izdevis pēdējos 300 dālderus, karavīru uzturam naudas vairs nebija. Vildersa firma vairs negribēja ar kurzemniekiem ielaisties nekādās darīšanās. Di Mulēns līdz 20. decembrim bija izdevis jau 1900 dālderus — lielu summu. Dāņu maiznieki vairs negribēja piegādāt maizi 100—140 vīriem, jo kurzemnieki nesamaksāja rēķinus. Karavīru vajadzībām bija vairs tikai 5 tonnas zirņu un 6 tonnas gaļas. Denigers starplaikā bija atgriezies Kopenhāgenā un jutās spiests iekļāt Krokodila un Lielā Kūra kravas, lai dabūtu līdzekļus karavīru atalgošanai un paēdināšanai. 28. decembrī karavīri saņēma algas, un viss šķita kārtībā un gatavībā ceļam.¹⁴⁾

Di Mulēnam tomēr nebija līdzekļu tālā ceļa uzsākšanai. Liekas, ka viņam nebija arī drosmes spert izšķirīgo soli. Decembra beigās viņš sarunā ar fon Treidenu un kuģu kapteiņiem ierosināja, lai Pacietība ar Treidenu un 60 karavīriem dodas ceļā tūdaļ, bet viņš ar Krokodilu paliktu Kopenhāgenā un izbrauktu uz Gambiju 1653. gada martā, starplaikā izspiežot no hercoga vajadzīgos līdzekļus. Ja viņi uzstātos, lai ekspedīcija dodas ceļā tūdaļ, viņš ieteica atlaist 140 vīrus un paturēt tikai 30—35 „īsti labus“ ļaudis. Pārējiem viņš nespēja maksāt algas. Viņš ieteica arī pārkraut no diviem uz Holandi braucošiem kurzemnieku kuģiem 3 lastus rudzu pārtikai un pārdot vēl 600 stienus dzelzs izdevumu segšanai. 200 stieņi jau bija pārdoti.

Šajā brīdī fon Treidens nolēma sākt atklātu konfliktu ar Di Mulēnu. Citu virsnieku klātienē viņš nosauca savu priekšnieku par blēdi, kas grib nodot savu valdnieku. Tas radīja absolūtu disciplīnas sabrukumu.¹⁵⁾

Svētdien, 29. decembrī fon Treidens, abi kapteiņi, Pacietības Stefens, Krokodila Jansens un Mūtreichs parakstīja dokumentu, kas noraidīja Di Mulēna priekšlikumu pavadīt ziemu Kopenhāgenā, izdevumus sedzot ar naudu, kas iegūta par dzelzi, un uz Gambiju doties martā.

Dūšas stiprināšanai droši vien viņi bija arī pamatīgi piedzērušies. Viņu darbība jau bija līdzīga dumpim. Di Mulēns vēlāk liecināja, ka piedzērušies virsnieki ielauzušies viņa dzīvoklī un viņu ķengādami ar kailu ieroci spieduši parakstīt apliecinājumu, ka viņi nav viņu apdraudējuši. Di Mulēns hercogam paskaidroja, ka viņš dzēris tikai tik daudz, cik liela bijusi viņa vajadzība. Šī vajadzība, pēc dokumentu liecībām, bija varena. Di Mulēns pasvītroja, ka viņa virsnieki esot bijuši pilnā dienām un naktīm, mētādami no vienas vietas uz otru. Ko gan lai neziņā un bezdarbībā karavīri citu darītu? Piedzērušies vīri tomēr bija ļoti bīstami. Senjors Marko bija Di Mulēnam ieteicis kārtot lietas ar saviem virsniekiem, turot pistoli pa grābieniem uz galda.

Pats dons Francisko Marko šajā laikā bija smagi slims. Viņš gulēja gultā, mocīdamies drudzī. Ziemeļu zemes ziema nabaga „morim“ bija pārlietu nepiemērota. Lai uzlabotu viņa veselības stāvokli, ārsti viņam bija divas reizes nolaiduši asinis un deviņas dienas „tīrījuši“ viņa ķermeni ar visādām zālēm. Drudža, iesnu, klepus un caurejas nomicītais moris bija pavisam bezspēcīgs. Virsnieki vēlāk liecināja, ka Di Mulēns pret melno vīru izturējies tik neganti, sagādājis viņam tik daudz nelaimju un sirdēstu, ka moris nogrimis galīgā melancholijā. Par viņu tomēr nepārtraukti rūpējies kapteinis fon Treidens, ko Dons Francisko apzīmējis par „labu biedru“ un piezīmējis, ka „pat brālis nevarētu būt labāks.“ Rodas tomēr aizdomas, ka fon Treidens to darījis ne tik daudz cilvēku mīlestības kā personīgu aplēšu dēļ. Viņa ietekmē Gambijas dēls 1652. gada Vecgada vakarā uzrakstīja smagu sūdzības rakstu hercogam par Di Mulēna nelietībām. Viņš atklāja, ka dāņu iestādes arestējušas Di Mulēnu tādēļ, ka viņš 20 sievietēm nav samaksājis par to speciāliem pakalpojumiem. Kā to dokumentos redzam, Di Mulēns nav bijis galīgs nemākulis. Viņš vismaz pratis iegūt sieviešu uzticību. To vidū bija arī dzīvē daudz pieredzējušas un rūdītas sievietes. Di Mulēnam pat bija divas ģimenes, kas viena par otras esamību neko nezināja. Morāliskais hercogs Jēkabs to nevarēja piedot, un Di Mulēns patiesi nokļuva nāves briesmās.

Tālāk Marko atklāja, ka Di Mulēns gribējis no K r o k o. d ī l a pārņemt 600 dzelzs stienus, lai samaksātu parādus, bet virsnieki to nav pielaiduši. Pēc tam Di Mulēns ieteicis

virsniekiem Pacietībā doties uz Flekerē bazi, kur viņš ierastos 4 nedēļas vēlāk pēc parādu nokārtošanas. Virsnieki tomēr bijuši pārliecināti, ka viņu projienes laikā Di Mulēns pārdotu Krokodīla kravu. Kuģu kapteiņi deklarēja, ka gadījumā, ja viens kuģis dosies ceļā, otrs dosies tam līdz. Kurzemnieki beidzot pat sarunāja atstāt Di Mulēnu arestā un vieni, bez viņa, doties uz Afriku. Tomēr no pieņemtajiem 140 karavīriem bija atlikuši vairs tikai 70 vīri. Kurzemnieki nolēma, ka no hercoga vēl jāpieprasa 70 karavīri pirms došanās ceļā. Marko lūdza, lai Di Mulēnu nelaiž viņiem līdz, jo viņš kolonijā tikai traucētu un no viņa neviens nekādu labumu negūtu. Viņš citu neko nezinot, kā tikai piedzerties. Rītos, kamēr viņš vēl esot skaidrā prātā, viņš esot sapratīgs, bet pēcpusdienās, jau kārtīgi sadzēries, viņš uzvedoties un skaistoties kā „viens ēzelis un cūka,” kādēļ arī ar darbiem viņam neveicoties. Interesants ir Marko aizrādījums, ka viņam esot daudz labāka saprašanās ar kapteini Treidenu, ar kuģu viņš varētu pārņemt koloniju.¹⁶⁾

1652. gada 30. decembrī abi kuģu komandieři paziņoja Di Mulēnam, ka viņu kuģi esot pilnīgā braukšanas kārtībā, bet Di Mulēnu šī ziņa neietekmēja. Kuģinieki nepacietībā un neizpratnē gaidīja izbraukšanas pavēli. Vēl 10 karavīru dezertēja. Pārējo ēdināšanai Di Mulēns aizturēja vēl vienu kurzemnieku kuģi, paņemot uz saviem kuģiem 1 lastu rudzu. Ir skaidrs, ka Di Mulēns bija galīgi pazaudējis galvu un nervus. Viņam nebija arī viegli uzņemties atbildību par simtiem cilvēku dzīvībām ziemas vētru sakultajā okeanā, stindzinošā salā un sniegpuņķos. Viņam arī īstenībā nepatika doma par dzīvi saules tveicē kvēlojošā tropiskā Afrikā. Visu mūžu pavadījis Eiropas kaujas laukos, dzertuvēs un balles zālēs, viņš tikai tagad īsti apzinājās, kādu atbildību viņš savā godkārē un mantkārtībā bija uzņēmies, un kaut kā mēģināja izklūt no nepatīkamās situācijas. Viņš mēģināja atrast drosmi alkoholā. Piedzēries viņš lamājās un kļiedza, draudēja saviem ļaudīm ar briesmīgiem sodiem un pat nāvi. Vairākkārt viņš aizdzina „pie velna“ hercoga uzticības personu fon Treidenu. Dzērumā viņš vairākkārt izsaucās, ka pielaidīšot saviem kuģiem uguni, ar ko tad atbrīvošoties no visām rūpēm. Hercoga muitniekiem viņš piedraudēja „pārskaldīt galvu.“ Viņš bija naidā arī ar visiem virsniekiem un kapteiņiem.

Šādā situācijā nebija vairs neviena, kas domātu loģiski. 10. janvārī Di Mulēns izdeva pavēli samazināt karavīru skaitu uz 30—35. K r o k o d ī l ā šī ziņa radīja īstu dumpi. Di Mulēns piedraudēja fon Treidenam ar kara tiesu un ieteica, lai viņš atstāj savu dienestu. Tā kā fon Treidenu varēja atlaist tikai hercogs, viņš Di Mulēna pavēli ignorēja. Daļa virsnieku ar kapteini fon Treidenu priekšgalā, abi kuģu komandieri, fiskāls Mütreichs, saimniecības pārzinis Ebels un seržanti Bloks un Frobiss sagatavoja formālu ap-sūdzības rakstu pret Di Mulēnu.¹⁷⁾

Faktiski janvāris izbraukšanai bija visnepareizākais laiks. Atlantijas okeanā trakoja ziemas vētras. Pat ja kuģi šīs vētras pārdzīvotu, tie nokļūtu Gambijā visnelā-gākajā gada laikā. Draudēja arī kuģu aizturēšana. 1652. gada rudenī angļu parlamentārieši bija aizturējuši vairākus kurzemnieku kuģus. Satracinātie kurzemnieki domāja tikai par izbraukšanu. Viņi baidījās, ka, ekspedīcijai uzka-vējoties vēl ilgāk Kopenhāgenā, Di Mulēns noplītēs at-likušo kuģu kravu un atstās viņus galīgā postā. 11. janvārī vēl vakarā Kopenhāgenā esošie karavīri steigšus uzkāpa K r o k o d ī l a klājā. 14. janvārī viņi saņēma algas un nā-kamā dienā abi kuģi pacēla buras un izgāja Sundā, katrs ar 3 šāvieniem atvadoties no dāņu cietokšņa. Nekur šie kuģi tomēr neaizbrauca, jo Di Mulēns vēl joprojām uz-turējās Kopenhāgenā.

21. janvārī virsnieki atveda Di Mulēnu uz kuģa ar varu. Nespēdams atrast glābiņu bravūrā un alkoholā, vecais žūpa pēkšņi kļuva ļoti reliģiozs. Viņš bija paņēmis sev līdz garīdznieku un tagad visiem vīriem, neraugoties uz to, ka bija otrdiena, bija jāiet pie dievgalda. Patiesi, visi labie gari bija jāpiesauc kurzemnieku paredzētajā trakajā brau-cienā! Nākamajā dienā laiks bija labs, un uz Ziemeļjūru izbrauca daži holandiešu kuģi. Kurzemnieku kuģi tomēr stāvēja uz vietas. Viņu „admirālis“ bija atkal aizlavījis krastā. Virsnieki izsūtīja speciālus ekspresus, lai viņu at-vestu atkal atpakaļ. Komiskā situācija faktiski bija ļoti traģiska. Di Mulēns bija nāves bailēs. Arī iešana pie diev-galda nebija viņa bailes remdējusi.¹⁸⁾

Sestdien, 1652. gada 25. janvārī beidzot Di Mulēns bija atkal uz P a c i e t ī b a s klāja un lielā niknumā deva abiem kuģiem pavēli tūdaļ doties ceļā. Iziešana jūrā notika tādā ātrumā, ka kuģinieki krastā aizmirsa karodznieku Di Buā un viņa sievu, kādu rakstvedi, kaprāli un dižkareivi.

Neviens neinteresējās par to, kur palikuši karodznieka bērni. Visā sajukumā kurzemnieki nekad neaizmirsā starptautiskās normas un pieklājību. Kuģi pa otram lāgam ar 3 šāvieniem atvadījās no tā paša cietokšņa, no kuŗa jau bija atvadījušies pirms 4 dienām.

27. janvārī Pacietības un Krokodīla ļaudis saskatīja Norvēģijas klinšainos krastus. Tālumā pamanīta viesuļvētra spieda kuģiniekus mainīt kursu. Liela is Kūrs ekspedīcijā vairs nepiedalījās. Abi atlikušie kuģi turējās cieši blakus. Nākamā dienā kuģu komandieri un provianta pārziņi pārsprieda pārtikas devu daudzumu ļaudīm. Mazajā Pacietībā vien bija 110 personas. Nākamajās dienās bija spēcīgas vētras. Kuģi jau bija pie Šetlandu salām, kur Ziemeļu jūra savienojas ar Atlantijas okeanu. Daļa vīru cerēja rast atpūtu šajās salās, bet vadība nolēma ceļu turpināt. Hercogs bija izdevis stingru pavēli neiegriezties britu saļu ostās. Nākamajās dienās vētras turpināja mētāt kuģus un kādu laiku abus atšķīra vienu no otra. 5. februārī pusdienas laikā abi kuģi pēdējo reizi satikās. Pacietības ļaudis sakliedzās ar Krokodīla ļaudīm. Pēcpusdienā vētra kuģus atkal izšķīra, un Pacietība palika viena. 8. februārī vētra kļuva tik stipra, ka Pacietība varēja lietot vairs tikai mazo bezana buru — aiz aizmugures lielā masta.

12. februārī kuģinieki dienvidrietumos redzēja atkal tumšu mākoņu kalnus ar lietu un krusu. Pāris matroži šķīta saskatījuši tālumā arī zemi zvīļojam. Patiesi! Kuģis bija aizdzīts no Skotijas atpakaļ uz Norvēģijas piekrasti. Visi vīri un arī „nēģeris“ iznāca klājā raudzīties, lai kuģis neuzskrietu kādai zemūdens klintij, kuŗu te bija liels skaits. Kuģis faktiski trīs reizes uzdūrās klintīm. Pēdējās sadursmes brīdī kuģa policista kajītē pat saplīsa spogulis. Lielu postu nodarīja pēkšņs, varens vilnis. Beidzot kuģis iebrauca Stoksundas ostā, kādu gabalu ziemeļos no Trondheimas. Briesmas vēl nebija beigušās. Kuģis saņēma vairākus jaunus triecienus, kas bija tik spēcīgi, ka kuģiniekiem šķīta, ka viņu kuģis sasprāgs tūkstoš gabalos. Stūre bija ietriekta aizmugures kajītē. Pēc 20 mēģinājumiem Pacietību beidzot pietauvoja pie kāda pāļa.

Nākamā dienā „ģenerālis“ Di Mulēns kādā jollā aizbrauca uz piekrasti. 14. februārī laiks bija skaidrs, pūta ziemeļu vējš, bet nu notika jauna nelaime — kāds suns sakoda ģenerāli. Kuģa bārdzinis meistars Jozefs steidzās

viņam palīgā. Kaut gan nākamās dienās laiks bija skaidrs, ģenerālis ārstēja savu kāju un nedomāja doties ceļā. Acīmredzot viņš lūdza Dievu, lai tas dod sliktu laiku. Patiesi — 17. februārī savilkās tumši mākoņi, lija lietus un jūru pārklāja migla. Valdītāji vēji bija kuģa kursam sliktie dienvidu vēji. Tas pats notika nākamā dienā.

19. februāra rīts uzausa jauks un patīkams, bet nu bija atkal citāda nelaime. 16 kareivji dezertēja. Nekur viņus nevarēja atrast. Skaidra bija arī nākamā diena, kaut gan kuģa klājs bija sarmas klāts. Kapteinis devās pie ģenerāļa lūgt atļauju braukt tālāk, bet atļauju nedabūja. Kādu leitnantu un seržantus aizsūtīja krastā meklēt dezertierus. Dezertierus atrada tikai nākamā dienā. Atradēji bija tikai divi — leitnants un seržants Kochs. 16 vīrus viņi nevarēja pievarēt. Leitnanta kalpotājs steidzās atpakaļ uz kuģi pie ģenerāļa pēc palīgspēkiem. Bija jau vēls vakars. Vīri ar lāpām kāpelēja visu nakti pa norvēģu piekrastes klintīm un tikai astoņos rītā atrada dezertieru slēptuvi, ko apdraudēja leitnants ar savu šaujamo ieroci. Naktī četri vīri tomēr atkal aizmuka. 22. februārī meklētāju grupa maršēja atpakaļ uz kuģi ar 12 saņemtajiem dezertieriem. Laiks vairs nebija patīkams.

Nākamās dienas bija tumšas, ar sniegu un lietu. Vētras brāzieni gāzelēja piekrastē piesieto kuģi. 25. februārī nomira Jākobs Pētersens Vārna (W a a r n). Vai tas bija latvietis? To lai atbild valodnieki. Viņš bija pirmais ekspedīcijas upuris. Kuģa rakstvedi aizsūtīja uz Trondheimu ar trim degvīna mucām nopirkt sviestu. Ģenerālis vēl nebija zaudējis cerības atrast četrus atlikušos dezertierus. Rakstvedim līdzī brauca veiksmīgais seržants Kochs ar uzdevumu atrast šos zeļļus un nodot attiecīgu vēstuli arī vietējam gubernātoram. Sniegs, krusa un vētra plosījās arī nākamajās dienās.

7. marts bija traģiska diena Pacietībā. Bija izbeigušies alus krājumi! Nākamajā dienā bija jāsāk dzert tīru ūdeni. Tādu nelaimi! Laudis bija ļoti neapmierināti, un 10. martā no kuģa aizbēga buru meistars. Arī seržants Kracs (K r a t z) bez atļaujas gribēja izkāpt krastā, bet viņu noķēra un bargi izbāra.

11. martā pusdienas laikā Pacietība beidzot atkal devās jūrā. Fon Treidens vēl paguva nosūtīt jaunu denunciacijas vēstuli hercogam. Nākamās dienās kuģis iekļuva

vētrā. Ļaudis mocīja skorbutus un jūras slimība. Cieši pieblīvētajā kuģī smaka bija neizturama un skati neapprakstāmi.

14. martā nabaga izmocītie kurzemnieki turēja rokās savas naudas kulītes. Tas nozīmēja, ka viņi sagaidīja visļauņāko. Nākamā dienā viņi bija 16 jūdzes no Fēro (Faer Oe, Foroyar) salām. 17. martā viņiem beidzot izdevās apburot salas no ziemeļiem. Nākamās dienās vētra, sniegs, krusa un lietus turpinājās. 20. martā kaptenis atklāja, ka Pacietība atradās tikai trīs jūdzes no tām pašām Fēro salām. 23. martā rītā kuģinieki pamanīja kādu galeoti, kas Pacietībai cieši sekoja kādas 3—4 stundas, pēc kam pazuda skatam. Nebija īstas skaidrības, kur vētras Pacietību aizdzinušas. Kaptenis domāja, ka kuģis ir pusceļā starp Fēro un Skotu salām. Lielais masts bija tik bīstamā stāvoklī, ka galdniekiem tas bija jānostiprina lielām plankām. Vētra turpināja mētāt apsēsto kuģi Ziemeļjūrā. 28. martā nomira Kopenhāgenas kareivis Gelbrants Mornssens. Nākamā dienā vētra un lietus turpinājās. Bija drūms skats. Kurzemnieki nomirušo pārmeta pāri bortam un atvadoties izšāva 6 musketu šāvienus. Visiem bija nepatīkama sajūta.

Nākamā diena, 30. marts, bija svētdiena. Kuģa ļaužu pārstāvji ieradās pie ģenerāļa ar lūgumu piestāt kaut kur krastā. Lielākā daļa cilvēku bija slimi. Plosījās skorbutus. Bija nepieciešama svaiga pārtika. Di Mulēns saprata, ka līdzšinējā situācija nevarēja turpināties. 1. aprīlī kuģinieki atkal ieraudzīja zemi. Tās bija tās pašas Fēro salas! Pacietība iebrauca Nelsēras (Noelsoer) ostā. Visi kareivji saņēma atļauju izkāpt krastā. Kad kuģis vēl bija kādu pusjūdzi no krasta, kāds priesteris laivā ieradās noskaidrot, kādi ļaudis atbraukuši. Vietējie iedzīvotāji baidījās no angļiem. Muitnieks Mūtreichs izmantoja situāciju un priesteri laivā bez ģenerāļa atļaujas devās krastā pārnakšņot. Mūtreichs tomēr nebija iedomājies, ka Di Mulēns varētu ignorēt viņa samērā augsto dienesta pakāpi un sodīt viņu arī par disciplīnas graušanu. 2. aprīļa rītā ģenerālis paziņoja, ka Mūtreicham atņemtas pārtikas sadalīšanas tiesības un viņa vietā provianta meistars kuģī turpmāk būs Pēteris Ebelis. Mūtreichu turpat piekrastē iekala dzelzīs un piesēja blokam. Kad Mūtreichs lūdza Di Mulēnu ievērot viņa dienesta stāvokli un hercoga zīmogu, gubernātors viņam vairākkārt iesita, kā arī pabakstīja viņa ribas ar

zobena galu. Tā kā iejaucās leitnants, Di Mulēns Mūtreichu tomēr neievainoja. Mūtreichu nodeva krastā esošo kareivju uzraudzībā. Notikumā ievēroja arī „ārējo formu.“ Kad leitnants iekāpa laivā, lai dotos atpakaļ uz kuģi, konstebls viņam par godu izšāva no musketes.

Nākamā dienā neatlaidīgais Mūtreichs lūdza seržantu Kracu atļaut viņam doties uz kuģi paņemt ziepes krekla izmazgāšanai. Sardze to nepieļāva. Kad Mūtreichs seržantam atgādināja, ka viņš ir civildienesta amatpersona, ka neskaitās viņa komandā un neļausies komandēties, saniknotais seržants gāza viņam no visa spēka pa ausi un galvu. Piesteidzās kaprālis, dižkareivis un kāds kareivis Svens Eigessens, un tie pārtrauca arestētā un ķēdēs saslēgtā Mūtreicha tālāku piekaušanu. Agrā rītā arī ģenerālis, moris Marko, kuģa kapteinis un priesteris izkāpa krastā, lai dotos uz rīta lūgšanu. Seržants tecinūs aizskrēja pie ģenerāļa nosūdzēt Mūtreichu. Pēdējam likās, ka Kracs desmitkārt pārspīlēja viņa lomu sadursmē.

Pēc dievkalpojuma ģenerālis ļoti priecīgā garastāvoklī līdz ar pārējiem atgriezās kuģī. Viņam par godu bija jāizšauj 23 šāvienu. Tādu apsveikumu parasti saņem tikai valstu galvas. Leitnants izkāpa krastā ar ģenerāļa pavēli arī Mūtreichu nogādāt kuģī. Nelaimīgo vīru tomēr arī tur iekala dzelzis un piesēja blokam. Ģenerālis pat vēlējās, lai Mūtreichs visu nakti pavadītu aukstumā uz kuģa klāja, bet pēc policista iejaukšanās viņam tomēr atļāva pārgulēt kajītē.

Nākamā rītā Mūtreichu atkal pieķēdēja blokam. Mūtreichs vēroja skaisto priekšpusdienu un rakstīja dienasgrāmatu. Pēcpusdienā laiks kļuva vēss, ķēdes bija stipri saberzušas viņa kājas, kas sāpēja un smeldza. Pievakarē viņu izņēma no bloka un aizlaida kajītē pārgulēt.

Nākamā rītā Mūtreichs piecēlās ar lielām sāpēm. Ne-raugoties uz to, viņu atkal ieslēdza dzelzīs. Bija varena vētra ar lielus gāzēm. Nabaga muitnieks stāvēja masta priekšā slapjš līdz ādai un nosalis. Kuģa kapteinis Stefens par Mūtreichu apžēlojās un atļāva viņam staigāt apkārt, kaut arī piesietam pie bloka. Nākamās dienās tas pats atkārtojās.

Kapteinis jau bija paguvjis saķildoties ar jauno provianta meistarū un gribēja sākt dažas lietas kārtot ar Mūtreichu, bet atstāja viņu tomēr pieķēdētu blokam. 8. aprīlī kareivjus

atsauca atpakaļ uz kuģa. Viņiem līdz devās kāds naīvs vietējais zemnieku zēns Jans Janssens Nelsērs, kas gribēja braukt līdz kā musketieris un redzēt plašo pasauli. Nākamā dienā ģenerālis, kapteinis un provianta meistars aizbrauca vēlreiz ciemos pie vietējā mācītāja, un fon Treidens nodeva atkal kādu vēstuli vietējam tirgonim nosūtīšanai hercogam. Di Mulēns izstāstīja par Mūtreicha sodu mācītājam, kas ar sievu pierunāja ģenerāli apžēloties par muitnieku. 10. aprīlī seržants Kochs Mūtreichu aizveda uz kapteiņa kajīti, kur leitnants fon Treidens, divi seržanti, dižkareivis-kaprālis un 3 kaprāļi bija sapulcējušies kaŗa tiesā. Kaŗa tiesa nolēma, ka Mūtreichs savu sodu izcietis, un atlaida viņu brīvībā. Kad Mūtreicham vaicāja, vai viņš grib atgriezties dienestā, aizvainotais vīrs pateica, ka vēlas pārdomāt. Pēc tam viņu ievietoja kaŗavīru nodalījumā. Šis gadījums, pats par sevi nesvarīgs, bet bija raksturīgs dzīvei kurzemnieku kuģos.

11. aprīļa rītā vēl bija pamatīga vētra, bet vēlāk saules stari izlauzās cauri mākoņiem, un pēcpusdienā debesis bija skaidras. Nākamā dienā notika plašākas Di Mulēna un kapteiņa Stefena sarunas. Bija jāatstāj Norvēģijas krasti, bet radās jautājums, cik tālu kuģis ar ļoti ierobežotajiem pārtikas krājumiem varēs aizbraukt. Pārtika bija patērēta trīs mēnešus kūļājoties uz vietas Ziemeļjūrā. Normālos apstākļos tās būtu pieticis braucienam līdz Afrikai. Kapteinis vainoja ģenerāli kuģinieku nelaimē. Ja ģenerālis gribot vēl ilgāk uzkavēties Norvēģijā, kapteinis ieteica labāk braukt atpakaļ uz Kurzemi. Ģenerālis atbildēja, ka viņš labprātāk nomirtu nekā brauktu uz Kurzemi. Viegli varēja saprast viņa iemeslus. Pārtikas trūkumā viņš apvainoja provianta meistarū. Ebels nepalika atbildi parādā.

Attiecības ekspedīcijas vadītāju starpā bija ļoti saspīlētas. Kamēr vadība nevarēja vienoties par ekspedīcijas tālāko likteni, kaŗavīru skaitā uzņēma atkal kādu naīvu zemnieku puisīti — norvēģi, kas arī gribēja redzēt plašo pasauli. Nākamā dienā salas ostā ieradās divas holandiešu flītas un viens kaŗa kuģis. Kamēr flītas bija cejā uz Rietumindiju, kaŗa kuģa uzdevums bija doties uz Berberu piekrasti Ziemeļafrikā. Atkal bija pagājusi viena nedēļa.

Nākamās nedēļas sākumā, 14. aprīlī, kapteiņa kajītē turpinājās debātes, ko tālāk darīt. Visi virsnieki vienojās, ka pašreizējā situācijā vispareizākais ir doties atpakaļ uz

dzimteni, Di Mulēns tam pretojās. Viņš ierosināja, lai klātesošie labāk viņu izsēdina krastā un visu varu nodod leitnantam fon Treidenam. Treidens jau to vien bija gaidījis. Di Mulēnā cīņijās pienākuma apziņa un bailes. Nākamā dienā kuģa ļaudis atkal sāka murmināt un sūdzēties par mazajām pārtikas devām. Par to bija pārrunas arī komandiera kajītē, bet ģenerālis atrunājās, ka viņš tur nav vainīgs.

16. aprīlī bija skaists laiks. Saules staros laistījās mierīgā jūras virsma. Pēdējais holandiešu kuģis atstāja ostu. Kad pusdienas laikā vīriem izdalīja naudu, matroži sāka dumpoties. Viņi vairs neredzēja ēdiena reizēs sviestu uz galda. Matrožu dumpi apspieda kareivji ar komandējošo virsnieku Kracu priekšgalā. Visā kuģī izlika sardzes. Pagāja atkal pāris dienas. Vētra ostā iedzina kādu jaunu holandiešu flītu. Di Mulēns dzīvoja piekrastē. Pēcpusdienā viņš sastapās ar holandiešiem, kas bija jau viesojušies uz Pacietības klāja, un nākamā dienā ieguva no viņiem mazliet sviesta kuģa ļaudīm, kam tika neliels svētdienas prieciņš. Ģenerālis bija atkal dievbijīgā garastāvoklī un prasīja kuģa ļaudīm, vai kāds negrib atkal doties pie dievgalda. Pieteicās 24 vīri. Kad nākamā dienā ieradās mācītājs, 23 pieteikušies patiesi devās pie dievgalda. Pārējie ļaudis bija visai dumpīgi.¹⁹⁾

Tajā pašā 21. aprīlī ģenerālis pavēlēja kuģim doties jūrā. Stratēģiskās vietās uz kuģa norīkoja karavīru sardzes, lai novērstu matrožu aizmukšanu jeb uzbrukumus kuģa vadībai. Šķita, ka Pacietībai bija piemeties vadātājs. Nākamās dienās kuģi vētras turpināja mētāt uz priekšu un atpakaļ, 23. aprīlī komandiera kajītē virsnieki atkal pārrunāja atgriešanos Kurzemē. Nākamā dienā ļaudis saņēma jauno pārtikas devu nākamai nedēļai — tikai 3 mārciņas maizes. Tas bija iemesls atklātam dumpim. Ļaudis tālumā redzēja skotu salas — laikam Seint Kitsu Orknejās, bet kuģis salām pabrauca garām. Tā kā karavīri vēl bija Di Mulēnam uzticīgi, viņš vēl varēja savu varu uzturēt ar viņu bajonetēm un musketēm. Daudzi kuģa ļaudis vakarā bija slīmi nepilnīgas un sliktas pārtikas dēļ.

25. aprīlī vētra turpinājās. Visi kuģinieki rūca un lamājās. Viņi jautāja, kā gan šādā situācijā sasnies „Spāņu“ jūru? Vēji bija nelabvēlīgi, un pārtika bija apsikusī jau Eiropas vidū. Kuģis bija mētājies uz vietas jau daudzas nedēļas. Virsnieki un kuģa kapteinis kategoriski nolēma

doties mājup. Ģenerālis vēl turpināja savus iebildumus un ierosināja doties uz Hamburgu vai Amsterdamu pārtikas iepirkšanai. Virsnieki šādu ierosinājumu noraidīja: viltīgais blēdis Di Mulēns šajās ostās pārdotu kuģa mantas, kareivji aizmuktu, un kuģa ļaudis paliktu absolūti bez līdzekļiem.

Frīdrichs Vilhelms Trota fon Treidens, Rafaels Stefens un Pēteris Ebels parakstīja oficiālu Di Mulēna apsūdzības rakstu, vainojot viņu visās nelaimēs. Tajā pašā laikā pret Di Mulēnu vērsās arī jūrnieki un kaņavīri. Dumpinieku vadonis bija kuģa virsbotsmanis, dumpinieku vairums matroži. Viņi pat mēģināja pret Di Mulēna kajīti pagriezt kādu lielgabalu, lai piespiestu viņu doties mājup. Citi domāja viņu vienkārši pakārt. Lai ļaudis nomierinātu, no kajītes ar zobenu izskrēja leitnants, kuŗu saniknotie ļaudis gandrīz iemeta jūrā. Tā būtu bijusi tragēdija, ja fon Treidens būtu zaudējis dzīvību, aizstāvot Di Mulēnu, pret kuŗu viņš visu laiku bija intrigējis. Di Mulēns Dieva vārdā lūdza ļaudis turpināt kursu rietumu virzienā, bet viņā neviens neklausījās. Ļaudis pievarēja kapteini Stefenu un sagrieza buras un stūri viņiem patīkamākā virzienā — uz Kurzemi! Kad Di Mulēns vēl runāja par došanos uz Elbas upi, viņam atņēma viņa dokumentus un pašu iebāza kādā virsbūves bunkurā „mājas arestā.“ Tajā pašā dienā matroži un kareivji sagatavoja apsūdzības rakstu, kuŗā pieprasīja atgriešanos Kurzemē, jo visi pārtikas līdzekļi — sviests, maize, žāvēti kabeļjavi u. t. t. bija jau patērēti. Alus krājumi bija izbeigušies 25. februārī. Tā bija diena, ko jūrnieki tāpēc atcerējās sevišķās skumjās. Vīriem bija jādzeļ sastāvējies ūdens, kas radīja slimības. Viņi bija „pilni skorbūta.“ Kuģis 9 nedēļas bija pavadījis Sunda jūras šaurumā un 13 nedēļas bija mētājies uz vietas Ziemeļjūrā. Kuģis bija iebojāts un vairums mantu arī bija sabojātas. 60 vīri parakstīja solījumu, ka viņi grib „hercogam uzticami un taisnīgi kalpot, bet ar kauliem, miltiem un ūdeni nekādi nevar doties jūrā.“ Paraksti bija vilkti rupjām, drebelīgām rokām. Daži bija vienkārši parakstījušies ar krusta zīmi.²⁰⁾

Nākamā dienā kuģis pagriezās uz Fēro salu pussi. Šķiet, ka vētras to bija jau iedzinušas Atlantijas okeanā, jo pulksten četros pēcpusdienā kuģinieki pamanīja priekšā Šetlandes salas.

Sākās atkal spēcīga vētra. Tā nepārtraukti pieauga spēkā. Šajā ceļojumā ļaudis vēl tik stipru vētru nebija pieredzējuši. Naktī vīri savās kojās nespēja ilgi gulēt. Viņus pamodināja baiga vētras kauksana, viļņu grāvieni pret kuģa sienām un krusas rībēšana uz klāja. Vīrus pārklāja auksti baiļu sviedri. Gals šķita tuvu. Vērojot briesmīgo vētru, Mūtreichs atcerējās seno kurzemnieku teicienu: „Tāds laiks, ka saimnieks savu suni vai kaķi nedzītu ārā.“ Septiņu jūdžu attālumā varēja redzēt Orkneju salu dienvidrietumu grupu — Faulas (Foula) un Fēras (Fair) salas.

Tā kā brauciens līdz Kurzemei bija daudz tālāks nekā līdz vācu zemes krastiem, nākamā dienā Di Mulēns no savas būdas mēģināja atkal ļaudīm iegalvot, ka jābrauc uz Hamburgu. Nevienš viņā vairs neklausījās. Vētra kuģi dzina tieši Kurzemes virzienā. Vēl dienu vēlāk kuģinieki saskatīja norvēģu zemes krastus pie Stavangeras. Laiks noskaidrojās, un kuģis varēja mierīgi peldēt dienvidu virzienā gar krāšņajiem Norvēģijas krastiem ar klintīm, tūkstoš salinām un izlikumotiem fjordiem. 30. aprīlī Pacietība pabruca garām Lindes Nesas ragam un iebrauca Skagerakā. 1. maijā kuģis papeldēja garām Mollesundam (Mollesund) un Marstrandai, Zviedrijas piekrastē, un nākamā naktī noenkurojās Jitlandes pussalas tuvumā. 3. maijā bija neparasti bieza migla. Kuģinieki nevarēja saskatīt pat izstieptas rokas pirkstus. Kuģis pabruca kādu jūdzi, bet bija spiests atkal izmest enkuru. Vēlāk gan migla izklīda, bet kuģi vajāja pretvēji.

Jo vairāk Pacietība tuvojās dzimtenei, jo laiks kļuva patīkamāks. 9. maijā kuģis apsveica dāņu Helsingēras cietoksni ar parastajām trīs salvēm, un tas atbildēja ar parasto vienu salvi. Kapteinis Stefens ar mori Marko devās uz piekrasti noskaidrot apstākļus. Šeit, kā jau iepriekš minēts, dzīvoja Kurzemes hercogistes saimnieciskais pārstāvis Dānijā. Tajā pašā dienā ģenerāli Di Mulēnu oficiāli apcietināja un pie viņa aresta telpām novietoja sardzi. Tas neuzlaboja kuģinieku garastāvokli. Nākamā dienā sākās atkal dumpis. Kuģinieki gribēja izkāpt krastā, bet kaņavīri viņus nelaida.

13. maijā Pacietību aizturēja dāņu eskadra 17 karaķu sastāvā. Dāņi vēlējās noskaidrot, vai kurzemnieki jūrā nav manījuši angļus. Kurzemnieki sastapa arī vecu paziņu. Kapteinis Šulte tagad komandēja dāņu kara kuģi

HL. Dreifaltigkeit. Kurzemnieki no dāņu admirāļa atvadījās 11 lielgabalu šāvieniem, dāņi atbildēja ar vienu. Tumšā, lietainā pievakarē Pacietība pabrauca gar Bornholmas salu, 15. maija rītā redzēja Ēlandi un stūrēja tieši Liepājas virzienā. 16. maijā četros pēcpusdienā kapteinis Stefens saskatīja Kurzemes krastus pie Ventspils. Nākamajā dienā, sestdienā, pulksten pus divos Pacietība iepeldēja Ventspils reidā un apsveica pili ar 3 šāvieniem. Kuģis bija ceļā 112 dienas un nekur nebija ticis. Valzivs un Krokodīls līdzīgā laika posmā bija veikuši attālumu no Ventspils līdz Gambijai.²¹)

Nākamā dienā kareivjus izlaida krastā, bet pēc speciālas pavēles visus ekspedīcijas locekļus arestēja. Sākās lielas izmeklēšanas. Izveidojās tiesa, kuŗas locekļi bija Kuldīgas tiesas virskapteinis (Oberhauptmann) Georgs Firkss (Fircks), Dobeles tiesas kapteinis Emerichs Mirbachs (Mirbach), leitnants Georgs Koskuls (Koskull), tiesas pārvaldnieks Johans Vandermans (Wandermann) un padomnieki Tilmans Jasperss, Andreass Feilers (Feiler) un Kaspars Neanders. 28. maijā šie vīri sāka prāvu pret Di Mulēnu. 2. jūnijā Di Mulēns ar rakstu paziņoja, ka viņš neatzīst sevi par vainīgu inkriminētajos noziegumos. Neraugoties uz to, izmeklēšana turpinājās, un Di Mulēnu novietoja stingrā apsardzībā Kuldīgas cietumā. Tur viņš palika divus gadus. Sāpumā vecais pulkvedis bija stipri bravūrīgs, draudēja tiesas virskapeiņim Firksam, ka viņam ir ietekmīgi draugi, kas viņu atriebs. Kurzemnieki viņu ignorēja.

1653. gada 23. jūnijā viņa lietu sāka izskatīt jauna tiesa, šoreiz kuŗa tiesa tā paša Firksa vadībā. Piesēdētāji bija pulkvedis Blombergs, pulkvedis Detlofs Tīzenhauzens (Tiesenhause), pulkvedis leitnants Evalds Brinks (Brinck), majors Georgs Batlers (Butler), kapteinis-leitnants Filips Buchholcs (Buchholtz), kapteinis Johans Grotuss (Grothus) un leitnants Georgs Koskuls. Di Mulēna bravūra sabruka. Viņš kļuva tīri pazemīgs, bet tas situāciju neuzlaboja. Beidzot viņš atklāja „pareizo ceļu.“ Viņš sāka sarakstīties ar hercogieni Luīzi Šarloti. Viņam vienmēr bija panākumi pie dāmām, un to netrūka arī šoreiz. Diezgan ierobežotā hercogiene sāka ieinteresēties viņa liktenī. Di Mulēns piedāvāja hercogam zaudējumu atlīdzībai visu, kas viņam bija — 4000 dālderus Zviedrijā

un vēl 1900 dālderus par pārdodamiem īpašumiem ārzemēs. Līdz ar to viņš pats būtu saimnieciski iznīcināts.²²⁾

Starplaikā atklājās, ka pulkvedis Di Mulēns bijis arī bigamists. Atklājās viņa abas ģimenes — viena Zviedrijā un otra Dānijā. Par šādu morālisku pārkāpumu viņam piesprieda nāves sodu. Tā kā hercogs tomēr cerēja atgūt daļu zaudētā kapitāla, 1655. gada 17. aprīlī hercoga fiskāls Johans Mainers Di Mulēnu atlaida brīvībā. Jāšaubās, vai vecais nelaiimes putns jebkad savu solījumu hercogam īstenoja. Ilgā sēdēšana karcerī bija salauzusi viņa veselību. Jāšaubās arī, vai viņš varēja atgriezties pie vienas vai otras no savām sievietēm. Viņš vienkārši pazuda bez vēsts.²³⁾

TALĀKĀS EKSPEDĪCIJAS

Kā jau minējām, Šultes ekspedīcijas pavadkuģis *Der Walfisch* (Valzivs) pēc Gambijas sasniegšanas devās atpakaļ uz Eiropu jau 1651. gada 15. novembrī. 1652. gada martā kuģis sasniedza Kurzemi ar priecīgajām ziņām par kolonijas nodibināšanu Gambijā un eksotisko preču kravu.

Vēl pirms nelaimīgās *Di Mulēna* ekspedīcijas organizēšanas, jau 1652. gada jūlijā Valzivs bija sagatavota atpakaļbraucienam uz Gambiju ar kolonistiem nepieciešamām mantām. Kuģa kapteinis bija tas pats *Villems Mollenss*, kas, cik šķiet, šajā braucienā ņēma līdz arī savu dēlu — *Villemu Mollensu junioru*, vēlāko *Tobāgo* kolonijas dibinātāju. Kuģis laimīgi sasniedza Gambiju, bet kuģa ļaudīm bija sadursmes ar holandiešiem Rietumindijas sabiedrības tirgoņiem un nelaiņiem nēģeriem.¹⁾

Pie Zaļā raga salām holandieši ar varu pārņēma precēm bagātīgi pielādēto *Valzivi* un nosūtīja to uz Eiropu. Šis varas akts radīja starptautisku skandālu. 1652. gada 4. oktobrī hercogs *Jēkabs* nosūtīja niknu vēstuli *Nīderlandes ģenerālštatiem* un nodeva lietu kārtot savam diplomātiskajam pārstāvim *Holandē Nikolausam de Beijam* (*Bye*). Hercogs jutās ārkārtīgi aizvainots. Ja jau angļi, holandieši, zviedri un dāņi varēja brīvi tirgoties *Afrikā*, kādēļ to nedrīkstēja kurzemnieki?²⁾

1653. gada 12. februārī holandieši paskaidroja, ka *Valzivs* esot nedraudzīgi sekojusi kādam holandiešu kuģim, kuģa ļaudis mēģinājuši ar varu izcelties kādā vietā, kur tirgojoties holandieši, bet nekad kurzemnieki. Viņi mēģinājuši tur pārdot savas preces, bet iedzimitie spieduši viņus atgriezties uz kuģa. Kurzemnieki gan liecina, ka holandieši ar varu nav ļāvuši iedzimitajiem ierasties uz *Valzivs* klāja. Holandiešu kara kuģi *Valzivi* arestējuši un noveduši uz *Holandī*.

Lieta vilkās garumā. Kurzemes hercogu pārstāvēja holandiešu jurists Villemus Heigens (Huyghens), de Beijs un Vikforts. Valzivi beidzot atbrīvoja 1654. gadā. Kuģa komanda, acīmredzot, bija atbrīvota jau 1652. gada beigās.³⁾

Neskaidras ir dažu citu kuģu gaitas. 1652. gada jūnijā holandieši aizturēja kurzemnieku kuģus Die Temperantia (Mērenība), fregati ar 30 lielgabaliem, un Der Lux (Lūsis), galioti bez lielgabaliem, atvietoja kurzemnieku apkalpes ar savējām un iesaistīja šos kuģus kaujās pret angļiem. Ir aizdomas, ka šie kuģi bijuši paredzēti vergu tirdzniecībai.⁴⁾

Jau noteiktākas ziņas ir par fregati Die Invidia (Skaudība) ar 30 lielgabaliem. Šis kuģis bija oficiāli apzīmēts kā „valzivju mednieks,“ bet korrespondence to atklāj kā vergu kuģi. To aizturēja holandieši pēc izbraukšanas no Tekseles pa ceļam uz Afriku 1652. gada septembrī.⁵⁾

Nākamā ekspedīcija bija paredzēta braucienam uz Brazīliju. Admirāļa Villema Mollensa vadībā bija lielā fregate Das Wappen der Herzogin von Kurland (Kurzemes Hercogienes Ģerbonis) ar 45 lielgabaliem, vieglā galiote Die Pietas (Dievbijība) ar 24 lielgabaliem un kāds divmastu transporta kuģis — šute. Tirdzniecības direktors bija kāds Kroinfangers (Croynfanger) un viņa asistents — Kurzemes dižciltīgais fon der Reke (Recke). Kurzemes Hercogienes Ģerboni komandēja pats Mollens un kapteinis Jans Mainerss (Mayners, Meineron). Pietas komandēja Kroinfangers, bet dažreiz arī Mainerss. Mollensam vispirms vajadzēja uzņemt vergus Gvinejā, pēc tam šos vergus un līdz vestās preces pārdot Brazīlijā un Rietumindijā par skaidru naudu un cukuru, tad doties atpakaļ uz Eiropu. Jāpieņem, ka šī eskadra pa ceļam uz Brazīliju apstājās Gambijā, jo ļoti bieži Gambiju apzīmēja par Gvinejas sastāvdaļu. Ekspedīcija izbrauca 1653. gada sākumā, jādāmā janvārī, un pēc 8 mēnešu ilga ceļojuma atgriezās hercoga flotes bazē Flekerē tā paša gada 20. augustā.⁶⁾

Par nākamā kuģa braucienu Latvijas archīvos trūkst jebkādas informācijas. Anglijas republikas Lorda protektora Olivera Kromvela sekretārs Džons Tārlovs (Thurloe) raksta, ka 1653. gada aprīlī Kurzemes hercogs Jēkabs izsūtījis no Kurzemes kuģi Leopard kapteiņa Klāsa Frederiksena (Fredericksen) vadībā uz Amsterdamu,

kur šo kuģi hercoga aģenti piepildījuši vara stiepiem un citām precēm. Pēc tam kuģis hercoga uzdevumā devies uz Gvineju, kur kravas lielāko daļu iemainīja vai pārdeva. Leopards uzņēma vergus. Starplaikā bija nomiris kuģa kapteinis, un Kornēlijs Frederiksons (Frederickson) uzņēmās kuģa vadību. Viņš aizveda nēģerus uz Martiniku, franču koloniju Rietumindijā. Šeit vergus iemainīja pret nelielu daudzumu preču, kas bija jāaizved uz Amsterdamu. Pa ceļam uz Eiropu Leopards iegriezās Svētā Kristofa salā, lai atrastu kādu pavadoni braucienam pāri okeanam. Tajos bīstamajos laikos parasti divi vai vairāki kuģi kopā devās pāri Atlantijai. Kamēr Leopards vēl bija Svētajā Kristofā, nomira otrais kuģa kapteinis Frederiksons. Šī imeosla dēļ komanda bija spiesta salā uzturēties ilgāku laiku. Frederiksons bija jāapglabā, jāsameklē jauns, pēc skaita trešais kapteinis un jāuzņem svaigs ūdens. Pēc tam kuģis devās ceļā divu citu kuģu pavadībā. Brauciena laikā kuģinieki nekur netirgojās, neko nepirka un neko neiemainīja, lai izvairītos no varbūtējām nepatīkšanām. Vētras Leopardu atšķīra no pavadoniem un iedzina Svētā Džordža kanālī starp Īriju un Angliju. Kuģa take-lāžu un buras vētras bija saplosījušas, visi pārtikas līdzekļi bija patērēti, un kuģis bija spiests iegriezties Bristoles ostā, lai iegādātos pārtiku un citas nepieciešamās lietas. Pama-tojoties uz nepareizām ziņām, ka Leopards tirgojies Svētā Kristapa salā, angļu iestādes kuģi apķīlāja 1654. gada 5. decembrī. Pēc apstākļu noskaidrošanas Leopar-du atbrīvoja 1655. gada aprīlī.⁷⁾

Kā jau iepriekš redzējām, Di Mulēna ekspedīcija at-griezās Kurzemē, nekad Gambiju nesusniegusi. Di Mulēnu apcietināja, bet ekspedīcijas vadību uzticēja kapteinim Frīdricham Vilhelmam Trotam fon Treidenam. Nav zināms, vai šajā ekspedīcijā bija vairs tikai Patientia, vai arī Krokodīls. Pēdējais dokumentos vairs nav minēts. 1653. gada 29. maijā Treidens ar saviem ļaudīm atstāja Ventspili.⁸⁾ Kādu laiku viņš palika Kopenhāgenā. 21. jūnijā hercogs viņam pavēlēja doties uz Gambiju. Tajā pašā dienā gambietis Francisko Marko de Magaļaižs un kāds Serādo de Vealeska (Vealesca) lūdza hercogu atļaut ekspedīcijā braukt līdz arī kādam katoļu garīdznie-kam Godofrido, kas specializējies arī ārstniecībā un lauk-saimniecībā. Viņu labi pazīstot Dānijas karaļa konsuls Denkerkā. Godofrido acīmredzot bija domāts kā priesteris

Kurzemes kolonijas katolīcīgo portugāļu grupai, balstoties hercoga ticības brīvības deklarācijās.

Natiešs norādījums liecina, ka ekspedīcija devusies ceļā pirmdien, 1653. gada 23. jūnijā. Vairāk par šo ekspedīciju neko nezina. Ir tomēr skaidrs, ka fon Treidens Gambiju laimīgi sasniedzis, jo tur sāka darboties atkal jau minētais „moris“ Marko un 1656. gadā Pacietība minēta kā atgriezies no Austrumindijas (sic!).⁹⁾

1653. gadā hercogs lika sagatavot 34 lielgabalu fregati *Die Prudentia* (Gudrība) braucienam uz Koromandelas piekrasti Indijā. Kuģi Amsterdamā attiecīgi pārbūvēja un paplašināja, sagatavojot telpas 50 vīru komandai parasto 15—25 vīru vietā. Hercogs tomēr mainīja savus plānus un pavēlēja kuģim izbraukt no Hamburgas uz Gambiju. Kuģa kapteinis bija Martens Martenss (Martens). Viņa palīgs bija Jans Meinerss (Meiners), ko Martenss bija sastapis Amsterdamā, kur bija ieradies pārrunāt ekspedīcijas plānus ar Momberu.

1653. gada maijā Martenss uzturējās Ventspilī, pēc tam devās uz Libeku un tālāk uz Hamburgu. Dažas dienas pēc tam, kad fon Treidena ekspedīcija izbrauca no Kopenhāģenas, Hamburgu 28. jūnijā atstāja arī *Gudrība*. 2. augustā tā iebrauca Flekerē, kur ieradās arī no Brazīlijas atbraukusi kurzemnieku eskadra. Flekerē uzņēma kravu: dzelzs stieņus un citas metāla preces — katlus, bļodas, naglas, cirvjus, nažus aproces, enkurus, kā arī 9 kastes ar nezināmām lietām, iespējams vadmalu, korāļiem, spoguļiņiem un visādiem citādiem niekiem nēģiem. Daļu kravas atveda no Ventspils. Sākotnēji komandā bija 22 vīri un 9 jaunieši. Vēlāk komandu papildināja ar Norvēģijā pieņemtiem vīriem, jādāmā no Brazīlijas eskadras. Uz kuģa nebija ne gubernātorā, ne virsnieku, ne arī kareivju, tikai matroži un amatnieki. Kuģa uzdevums acīmredzot bija tikai piegādāt materiālus kolonistiem un tirgoties.¹⁰⁾

Ekspedīcijai pievienoja arī nule no Brazīlijas atgriezušos galioti *Die Pietas* (Dievbijība) kapteina Meinersa vadībā. Dievbijību pārzināja Kroinfangers, kas tagad devās uz Gambiju kā tirdzniecības direktors. Kuģa komandā bija galvenā kārtā skandinavi, bet jūrnieks Kasparš Kūrs (Caspar der Cuer), pavāra palīgs Miķelis Kūrs (Michel der Ciur), Kaspars Keņiķis (Keenick — Keņiķis?) un no Kurzemes Hercogienes Ģerboņa pārceltais galdnieks Jukums Bulta

(Der Timmermann mit nahmen Jochim Bult). Bulta jau bija piedalījies Brazīlijas ekspedīcijā, bet tagad visi četri latvieši brauca uz Zaļā raga salām, Gambiju un Sjerra Leoni Afrikā. Trīs kuŗši bija atvesti kopā ar dažiem vācieŗiem un pavāru Hansu Larku, jādōmā lībieti ar latviskotu galotni (Larks), kā atvietotāji dažiem Brazīlijas ekspedīcijas dalībniekiem, kas devās atpūtā. Ir arī norādījumi, ka kuŗi bijušas vairākas kurzemnieku ģimenes. Citu atvesto vidū bija stūrmanis Pauls Rumpis (Rump).

1653. gada septembrī Gudrība un Dievbijība atstāja Flekerē un novembrī jau bija pie Vaita salas Anglijas dienvidos. Pēc neparasti ilga brauciena 1654. gada 19. februārī kuŗi sasniedza vienu no ceļa mērķiem — Maiju salu (Isle de May, Isola de Mayo) Zaļā raga salu grupā. Tā bija visumā neauglīga un sausa, kaut gan tur bija arī vairāki avoti ūdens krājumu papildināšanai uz kuŗiem. Visā salā bija tikai viena novietne Lagosa, kur dzīvoja kāds katoļu priesteris un ducis portugāļiski runājošu nēģeru un mulātu. Sala bija pazīstama ar plašām sāls lagūnām. Apmēram 1000 kuŗu gadā tur uzņēma sāls kravas. Salā bija arī plaši pusmeŗonīgu liellopu un kazu bari. Salinieki kultivēja arī nedaudz kokvilnas. Kapteinis Martenss nodibināja labas attiecības ar gubernātoru Rodrigo Moreo un kapteini Leonhardu de Gonsalvu. Gudrības ļaudis noīrēja ēzeļus sāls kravu novešanai uz kuŗi, kā arī nopirka zivis savas diētas uzlabošanai.

Pēc tam abi kuŗi devās uz Gambiju. Tur kuŗinieki satapa no Kurzemes tieŗi ieraduŗos kurzemnieku kuŗi Concordia. Tur nomira arī stūrmanis Jirgens Lunavs. Viņa mantas bija sadalījuŗi Pietas un Konkordijas ļaudis, kas vēlāk par to samaksāja stūrmaņa atraitnei Elizabetei. Viņu vidū atkal bija Kūru Kaspars. Œķiet, ka Gudrība atgriezās Eiropā vasaras otrā pusē un 26. septembrī ieradās Bristolē, kamēr Dievbijība turpināja ceļu uz Sjerra Leoni. Lunava drēbju dalīšana bija notikusi 1654. gada 16. jūlijā. Tā kā Sjerra Leone ir apm. 1000 km tālāk dienvidaustrumos, kuŗis varbūt ceļa mērķi sasniedza augustā. Te notika liela nelaime. Nezināma iemesla dēļ pāri bortam upē bija iekrituŗi un noslīkuŗi galdnieks Dirīķis Bastjānsens, Jans Kornelissens un Lauverss Tomesens.

Nav zināms kuģa tālākais ceļš, kas bijis diezgan ilgs. 1655. gada jūnijā kuģis atgriezās Ventspilī, pa ceļam neilgi apstājoties Amsterdamā. Tā kā vairums kuģinieku daļu algas saņēma naturālijās, ir skaidrs, ka tie ir bijuši kurzemnieki.

Nākamais kuģis, kas devās uz Gambiju, bija Die Concordia (Vienprātība). Tas bijis ceļā no 1653. gada septembra līdz 1655. gada novembrim un 1654. gadā ilgāku laiku pavadījis Gambijā, kur sastapies vismaz ar Pietas. Var redzēt, ka atceļā tas apstājies Anglijā un no turienes devies tālāk uz Hamburgu, ko liecina stūrmanim Brantam Jansenam speciāli izsniegta atlīdzība. Algās kuģiniekiem hercogs izmaksājis 2844 dālderus, 11 florīnus un 8 šilīnus. Kuģinieku vārdi liecina skandināvus un ziemeļvācus, arī holandiešus.¹¹⁾ Vienprātībai sekoja fon Zeica ekspedīcija, kas apskatīta atsevišķi. Starplaikā uz Tobāgo salu izbrauca Kurzemes Hercogienes Ģerbonis. Tas bija ceļā no 1653. gada septembra līdz 1654. gada 20. maijam, bet pa ceļam Gambijā laikam neapstājās. Vismaz saglabātajos, nepilnīgajos dokumentos tas nav minēts.

PLĀNI TIRDZNIECĪBAI AR INDIJU

Hercoga Jēkaba plāni tirdzniecībai ar pārvērtības zemēm bija ārkārtīgi plaši. Viņš ne tikai nodibināja kolonijas Rietumāfrikā un Centrālamerikā, bet sūtīja ekspedīcijas arī uz Dienvidameriku un Indiju un plānoja kolonizēt Austrāliju. Tā kā Karību salas toreiz sauca par Rietumindiju, Indija bija pazīstama kā Austrumindija (Ost-Indien). Tirdzniecība ar Indiju solīja sevišķus ieguvumus. Indija tomēr bija ļoti tālu no Kurzemes, piemērotu ekspedīciju sagatavošanai būtu nepieciešami tik milzīgi līdzekļi, ka Kurzemes un Zemgales hercogiste viena šādu pasākumu nevarēja uzņemties.

Jau 1646. gadā hercogs Jēkabs slepeni mēģināja ieinteresēt holandiešus pieņemt viņu kā partneru kopējos Indijas tirdzniecības pasākumos. Sarunas turpinājās 1648. un 1649. gadā. Holandieši tomēr nebija ieinteresēti dalīties ar ārzemju valdnieku bagātīgajā peļņā, kaut gan hercogs solīja atzīt viņa dienestā uzņemtu holandiešu pavaltniecību un piedāvāja Nīderlandes provincēm zināmu peļņas procentu. Nīderlandes ģenerālštati atbildēja, ka nevar atbalstīt hercogu Jēkabu tādēļ, ka ir jau atzinuši holandiešu Austrumindijas sabiedrības sevišķas tiesības tirdzniecībai ar Indiju, kurā iesaistītas daudzu holandiešu materiālās intereses. Ģenerālštati tomēr solīja netraucēt hercogu darīt visu, ko viņš atzītu par vēlamu Austrumindijas tirdzniecības veicināšanai.¹⁾

Par tirdzniecību ar Indiju sāka interesēties hercoga Jēkaba svainis Brandenburgas kūrfirsts Frīdrihs Vilhelms. Viņa dienestā bija holandiešu admirālis Geijzels van Līrs (Gijsels van Lier), kuŗa ietekmē kūrfirsts nolēma organizēt Brandeburgas-Austrumindijas sabiedrību. Viņš

gribēja nopirkt no dāņu Austrumindijas sabiedrības Trankebāras fortu Koromandelas piekrastē Indijas dienvidaustrumu daļā. 1651. gada augustā kūrfirsts nosūtīja savu kamersekretāru Johanu Frīdrihu Šleceru (Schletzer) pie hercoga Jēkaba ar lūgumu atbalstīt viņa pasākumu ar kuģiem un precēm, kā arī ar 26 000 dālderu avansu. Ķīlai kūrfirsts piedāvāja dāņu fortu Trankebārā un solījumu, ka gadījumā, ja viņam nebūtu bērnu, viņa nāves gadījumā atstāt hercogam savas akcijas šajā tirdzniecības sabiedrībā un savas intereses Trankebāras kolonijā. Tā kā kūrfirsts bij 10 gadus jaunāks par Jēkabu un apbalvots ar labu veselību, nebija iedomājams, ka viņš nomirtu pirms Jēkaba. Tādēļ Kurzemes hercogs nebija sevišķi ieinteresēts brandenburgiešu pasākumā un prasīja drošākas ķīlas par ieguldāmo naudu. Viņam arī nebija nezināms, ka dāņu Austrumindijas sabiedrība bija nobankrotējusi un Trankebāra bija bēdīgā stāvoklī. Tās uzturēšanai un nodrošināšanai vajadzētu milzu līdzekļus, kuŗu Jēkabam nebija. Pārrunas izbeidza.²⁾

1652. gada 26. augustā hercogs Jēkabs ar savu tirdzniecības un kuģniecības direktoru Momberu parakstīja vienošanos par tirdzniecības ekspedīciju uz Indiju. Mombers sagādātu 10 000 dālderu pamatkapitālu, uzņemtus visus kravas un muitas izdevumus, ekspedīcijas pārraudzību un pārvaldi, bet peļņā dalītos ar hercogu uz pusēm. Par pasākumu padzirdēja hercogienes Luīzes Šarlotes īpašumu pārzinis un pilnvarnieks Holandē Gilliss van der Hēks (Heeck). Viņš ierosināja hercogieni uzticēt ekspedīcijas vadību Londonas un Hāgas tirgonim Andreāsam Koganam (Cogan). Kogans bija jau pavecis vīrs, rojālists un tuvos sakaros ar Anglijas Stjuartu valdnieku namu, bija ieguvis bruņinieka titulu un zelta ķēdi no karaļa, un viņa ģimenes valoda bija angļu valoda. Kogans jau bija agrāk ceļojis uz Austrumindiju. 1652. gada atvasarā viņš ieradās Jelgavā un ātri iekaroja hercogienes Luīzes Šarlotes sirdi. Šarmantā dāma par visu vairāk mīlēja rotas lietas, greznus tērpus un saldus glaimus. Viņa pastāvīgi mīlēja arī iejaukties sava vīra darījumos, un citādi prātīgais hercogs Jēkabs parasti paļāvās ne visai prātīgās sievas ietekmei un prasībām. Hercogiene Jēkabam jau bija sagādājusi daudz sirdēstu un materiālu zaudējumu, spiežot viņu pieņemt atbildīgos posteņos lišķīgus un glaimīgus blēžus. Luīze Šarlote pierunāja hercogu pieņemt dienestā arī Koganu.

Vēl 1652. gada rudenī hercogs Jēkabs apstiprināja Koganu par Austrumindijas projekta direktoru un īstenotāju. Bija paredzēts, ka Kogans ekspedīcijas organizēšanai saņemš no Mombera 10 000 dāldeņu un no hercoga ģimenes vēl 10 000 dāldeņu. Hercogs un hercogiene faktiski spēja ieguldīt šajā pasākumā tikai vienu desmito daļu no solītās summas. Ekspedīcijas vajadzībām pārbūvēja fregati *Die Prudentia* (Gudrība). 50 ekspedīcijas dalībniekus Kogans sameklēja Holandē un Anglijā. Visi kuģa komandas posteņi tālajam braucienam bija div- un pat trīskāršoti. Matrožu skaits vien bija paredzēts 25. Ekspedīcijā būtu vairāki direktori un 12 komiji, kā arī liels skaits kareivju. Ekspedīcijas dalībnieku kopskaits bija paredzēts 150 vīru!

Par ekspedīcijas mērķi izraudzījās Koromandela krastu. Vietējo, jādodomā Bantamas, karali bija paredzēts apdāvināt, lai no viņa varētu nopirkt zemi tirdzniecības atbalsta punkta radīšanai. Golkondas tuvumā, Dienvidindijā, par 1000 dāldeņiem cerēja nopirkt dimanta raktuves. Ekspedīcijai maiņas tirdzniecības vajadzībām Francijā nopirka dažādas greznuma lietas, cēlmetalu bārkstis u. t. t. Hercogs apzinājās, ka Indijā viņam nebūtu darīšanu ar tādiem nabagiem un tumsoņiem kā Rietumindijas karibiem un Rietumafrikas mandingiem, volofiem un džolām. Turīgajiem indiešiem nevarēja piedāvāt stikla krelles, metala grabuļus un krāsainas lupatiņas. Dažādā ziņā indiešu kultūra bija smalkāka un pārāka par eiropiešu kultūru. Kurzemniekiem galvas sāpes radīja piemērotu maiņas priekšmetu atrašana un sagatavošana. Ekspedīcijas vajadzībām sāka producēt lielāku skaitu labi apstrādātu misiņa priekšmetu. Grūti nācās arī sameklēt labu un piemērotu direktoru un kuģa kapteini.

Holande un Anglija šajā laikā karaļa. Kurzemnieku ekspedīciju varēja apdraudēt kā holandieši, tā angļi. Nedrīkstēja pārlietu tuvināties ne vienai, ne otrai karotāju pusei. Ekspedīcija būtu milzīgs saimnieciskais risks. 1652. gada 19. oktobrī Mombers rakstīja hercogienei, ka viņam bijis jānosūta Koganam vienu reizi 3000 dukātu, otru reizi 2000 dukātu lielas naudas summas. Viņš pieprasīja kādu segumu par ekspedīcijā ieguldāmiem līdzekļiem. Jau 10. oktobrī Kogans apstiprināja 2000 dukātu saņemšanu un paziņoja, ka par šo summu Francijā iegādājies maiņas preces. Viņš arī rakstīja Momberam, ka padzirdējis, ka nodedzis viens no ekspedīcijas mērķiem — Bantama. No

šīs vēstules arī uzzinām, ka Bantama faktiski bijusi Jāvas salā. Tātad kurzemniekiem bijis paredzēts braukt ne tikai uz Indiju, bet arī uz Indonēziju.

29. oktobra vēstulē jau jūtam Kogana bažas par pasākuma lietderību. 18. novembrī viņš šķita atkal ļoti darbīgs. Kogans rakstīja hercogam, ka vērtīgas mantas 2000 dālderu vērtībā jau esot pie viņa ceļā, bet viņš vēl joprojām neesot saņēmis no Mombera solītos 8000 dālderus un no hercoga 1000 dālderus. Kogans pauda bažas, vai rudenī ekspedīcija vairs varēs doties ceļā, ja laikus nesaņems no hercoga naudu.

Vēstulē atklājas arī, ka tagad ekspedīcijai jau paredzēti divi kuģi, kas vēl tiek būvēti. Kogans bija pieņēmis divus tirgoņus, deviņus faktorus un divus stūrmaņus, bet bažījās, vai varēs viņus paturēt hercoga dienestā, ja nebūs naudas viņu atalgošanai. Mombers savukārt 17. decembrī ziņoja, ka vairs nespēj sagādāt solītos 8000 dālderus. Viņš spēja apgādāt tikai 2000 dālderus. Hercogs viņam jau bija parādā vēl 2000 dālderus. Mombers prasīja garantijas no Rīgas vai Dancīgas tirgoņiem, ja hercogs vēlētos sadabūt arī pārējo nepieciešamo naudas summu.

1653. gada 7. janvārī Mombers rakstīja, ka ieteicis par ekspedīcijas kapteini Jani Brandu un izsaucis pie sevis Koganu uz pārrunām. 11. janvārī viņš ziņoja, ka Kogans ieradies pie viņa un pieprasījis naudu. Divi kuģi ar 140—150 vīru apkalpi izmaksājis 8000 dālderu, kas esot jāsedz Momberam. Kogans arī pieprasījis, kādas preces vēl jāpērk ekspedīcijas vajadzībām.

Apspriede laikam bijusi visai asa. Kogans par šo apspriedi rakstīja hercogam 24. janvārī un sūdzējās, ka Mombers ar izsmieklu atteicies dot viņam hercoga solītos 10 000 dālderus. Gudrais virstirgonis Kogans tad piedāvājis Momberam jau nopirktās preces kā garantiju pret vekseli uz 1 mēnesi. Mombers noraidījis arī šo ieteikumu. Kogans tad draudējis pārdot viņa jau nopirktās maiņas preces. Viens viņa ekspedīcijai sarunātais virstirgonis jau atteicies tajā piedalīties. Kogans draudēja arī pats atteikties no ekspedīcijas organizēšanas, ja nedabūs nepieciešamo naudas summu.

1. februārī atklājās, ka Kogans nopircis indiešu prinčiem kā dāvanas un kā maiņas priekšmetus purpura drapērijas, sudraba drapērijas, zelta un sudraba vijumu auklas, lielāku daudzumu rubīnu un safīru. Kaut gan zelta un sudraba

izstrādājumu sūtījums uz Indiju vēl būtu saprotams, sa-
fīru un rubīnu pirkšana Eiropā sūtīšanai uz zemi, kas šos
dārgakmeņus eksportēja, ir pagalam neizprotama. Mantas
bija paredzētas galvenā kārtā kā dāvanas apmaiņai pret
zemes gabaliem, raktuvēm, dimantiem un garšvielām.

Uzzinām, ka ekspedīcijai tagad norīkoti divi kuģi Die
Prudentia un Die Luise Charlotte. Ir iespē-
jams, ka Luize šarlote bijusi galiote, par kuģu zi-
nāms, ka tā 1647. gadā izbraukusi no Ventspils uz Holandi.
Ir arī iespējams, ka tas bijis cits kuģis. Momers atgādināja,
ka Kogans, kaut gan vēl spēcīgs un veselīgs, ir jau stipri
pavecs un ļoti nervozējis par kuģu kavēšanos ostā. Hercogs
nepieciešamās naudas summas nevēlējās ieguldīt riskantajā
pasākumā un uzbruka Momberam, kad tas vairījās ekspe-
dīcijā ieguldīt savu naudu.

Ekspedīcijā iesaistītie direktori bija Vilhelms Forsts
(Vorst), krietns kapteinis un tirgonis no Glikštates, un
kāds holandiešu Vunstorfs (Wunstorff). Tā kā ho-
landieši nedrīkstēja būt citu valstu dienestā, hercogs cerēja
iegūt Vunstorfam speciālu atļauju no Holandes un Nīder-
landes ģenerālštatiem. Mombers un Kogans šaubījās, vai
holandiešu valdība to dos. Viņiem bija taisnība. Vunstorfs
jutās spiests atteikties no pasākuma. Savu tautiešu pieru-
nāts, viņš sāka organizēt konkurējošu ekspedīciju. Viņa
vietā stājās kāds Hakselbergs (Haxelberg).

Momers un Kogans tagad lūdza hercogu sūtīt tālajā
ceļā pilnīgi sagatavoto Die Prudentia, jo kuģu uz-
turēšanas izdevumi ostā nepārtraukti auga. Ekspedīcijas
rīkotāji beidzot saņēma 2000 florīnus (800 dālderus) no
hercogienes. Ieradās arī hercogu pāra dāvanas indiešu ka-
raļiem — sudrabā kalts spogulis, divas kastītes ar dzintara
izstrādājumiem, degvīna biķeris, dimanta dārglietas, ga-
lantērijas preces — visai liela nabadzība. Kuģa kravā bija
pudeles, glāzes, linu drānas un līdzīgas preces. No Flekerē
ieradās metala izstrādājumi. Hercoga saimnieciskais stā-
voklis acumirkli bija visai smags. Di Mulēna ekspedīcija
bija izmaksājusi 20 000 dālderu, kas pazuda tikpat kā akā,
bet ceļā uz Dienvidameriku pašreiz devās hercoga kuģi
Das Wappen der Herzogin un Die Pietas. Arī šī ekspedīcija
izmaksāja ļoti dārgi un vēl nevarēja
zināt, kādi būs tās rezultāti. Mombers acināja hercogu

pārtraukt Afrikas-Rietumindijas tirdzniecību un koncentrēties tirdzniecībai ar Austrumindiju, kur varēja iegūt lielāku peļņu, bet hercogs acumirkli nespēja vairāk riskēt.

22. februārī Mombers vēstulē hercogienei nāca klajā ar vēl plašāka vēriena ekspedīcijas projektu. Viņš ieteica sūtīt 4—5 kuģu flotili vispirms uz Gambiju uzņemt vergus, kurus pēc tam iemainītu pret zeltu un cukuru Rietumindijā un Dienvidamerikā, cukuru pārdot Kurzemē un ar pārējām mantām doties uz Austrumindiju.

1653. gada 22. februārī Mombers par ekspedīcijas vadoni Kogana vietā ieteica hercogam Forstu. 8. aprīlī hercogs patiesi atcēla Koganu no direktora amata. Kogans sāka uztraukties un lūdza hercogu atļaut maijā pievienoties holandiešu Indijas braucēju flotei un bija gatavs pat atmaksāt Momberam viņa aizdoto summu un uzņemties preču pirkšanu uz savas lēses. Hercogiene vēl joprojām juta simpatijas pret Koganu un bez sava vīra ziņas pavēlēja Momberam atbalstīt viņu ar kapitālu iespēju robežās. Hercogs beidzot deva atļauju Koganam nonomāt Indijas braucienam holandiešu kuģus ar noteikumu, ka šie kuģi atceļā dotos tieši bez apstāšanās uz Kurzemi un tur izkrautu savu kravu. Holandieši šāda veida pasākumā nebija ieinteresēti.

Starplaikā hercogs bija iesaistījies jaunos, plašos pasākumos. Dienvidamerikas tirdzniecības ekspedīcija bija izdevusies, kolonija Gambijā bija nodibināta, uz Rietumindiju devās jauna ekspedīcija kolonijas nodibināšanai Tobāgo salā, un bija paredzēta hercoga iecelšana par Svētās Romas ķeizarvalsts firstu. Viss tas maksāja naudu. Firsta gods vien izmaksāja 15156 florīnu. Kuģi *Die Prudentia* kapteiņa Martena Martensa vadībā 1654. gada augustā nosūtīja uz Gambiju. Visu to ievērojot, nav jābrīnās, ka hercogs sāka zaudēt interesi par tirgošanos ar Indiju.

1653. gada vasarā Kogans atkal devās uz Jelgavu, bet sarunās ar hercogu neguva nekādus panākumus. Hercogs viņam tikai ieteica nomāt kādu holandiešu kuģi un sūtīt to uz Indiju uz paša risku. 1654. gada pavasarī Kogans patiesi nonomāja kādu flāmu kuģi, kas kurzemnieku mantas aizveda uz Indiju. 25. maijā izsūtīto hercoga pavēli neieļauties šādā pasākumā Kogans saņēma par vēlu. Hercogs tagad pieprasīja viņam pusi no peļņas un lai Indijas preces pārved uz Kurzemi pa zemes ceļu!

Vēl joprojām tāljūrās plosījās angļu-holandiešu karš. Angļi flāmu kuģi sagūstīja. 25. oktobrī Kogans šo vēsti paziņoja hercogam. Pats viņš par to sevišķi uztraucies nebija. Preces bija kurzemnieku, un viņš neko nebija zaudējis. Starplaikā Kogans bija sācis hercogu nīst un nicināt ne tikai viņa vilcināšanās un blēdības dēļ, bet arī sakarā ar hercoga pārsviešanos no Anglijas karaļa piekritējiem pie parlamentāriešiem. Viņš zināja, ka hercogs augustā bija parakstījis neitrālītales līgumu ar rojālistu briesmīgi ieņīsto Kromvelu. Vairākas uztraukuma pilnas hercoga vēstules Kogans vienkārši ignorēja. Beidzot viņš hercogam paziņoja, ka kara dēļ nevar pat atklāt tā kuģa vārdu, kas vedis kurzemnieku preces. Viņš atgādināja, ka hercogs ķīlām Jelgavā bija paturējis vairākas viņa mantu kastes. Ap 1660. gadu Kogans nomira, un no viņa pēcnācējiem hercogs nesaņēma ne centa par pazaudētajām precēm. Tā beidzās hercoga pirmā ekspedīcija uz Indiju.

Tas nenozīmē, ka Jēkabs bija zaudējis jebkādu interesi Indijā. Viņš bija tikai nolēmis turpmāk ekspedīcijas uz Indiju organizēt personīgi. 1655. gada vasarā viņš Indijas ekspedīcijai norīkoja divus labākos, lielākos un jaunākos kuģus — Die Prudentia un Die Patientia. Pirmais bija lieliski veicis savus uzdevumus kapteiņa Martensa vadībā, otrs bija Di Mulēna vadkuģis un veicis braucieni ar Trotu fon Treidenu uz Gambiju. Ekspedīcijas virsvadību tagad uzticēja kādam Kornēlisam Robekeram (Robaecker.) Die Patientia bija paredzēts kā viņa vadkuģis. Die Prudentia klājā uzkāpa direktors Gerits van der Barks (Bark, Berg vai Back), virskomijis Marts Būrss (Buhrs) no Glikštates, apakškomijis Kristofers Grošs (Grosch, Gers), un tirgonis Kriseims (Chriseim). Die Prudentia bija ar milzu komandu — 55 vīriem — no Amsterdamas, Lībekas, Hamburgas, Anglijas un dažādām Holandes pilsētīnām. Vīru vidū bija 2 kvartīrmeistari, 1 pavārs, 1 pavāra palīgs, 1 „virsbalbieris“ (vecākais ārsts), 1 „apakšbalbieris“, mucinieks, apakšmucinieks, virsgaldnieks, divi apakšgaldnieki, 1 pudeļu pūtējs, 2 buņu meistari, 1 virsbotsmanis, 2 botsmaņi, 1 virsbotsmaņa palīgs, 1 šīmanis, 1 šīmaņa palīgs, 1 konsteblis un viņa palīgs, 24 matroži, 4 kuģu puikas un ūdenspārziņa palīgs. Kuģī ielādēja kastes ar stikla mantām (pudelēm un glāzēm), tekstilijām, vadmalu, linu audeklus

u. t. t. Koromandelas krastā kurzemnieki par šīm mantām cerēja iegūt dimantus un garšvielas!

1655. gada vasarā hercogam kļuva skaidrs, ka Indijas ekspedīciju Ventspilī nevarēs pietiekami sagatavot. Tādēļ abus kuģus izsūtīja uz Amsterdamu. Pa ceļam tie ilgāku laiku uzturējās Flekerē. Rudenī kuģi ieradās Medemblikā, Ziemeļholandē. Ekspedīcijas vadoņi un kuģu personāls uzdzīvoja uz hercoga lēses. Uz kuģiem ieradās daudzi amatnieki un tirgoņi. Iepirkšanās un kuģu labojumi izmaksāja daudz naudas. Kuģi turpināja bojāties, pārtikas krājumi kļuva slikti, un kuģu ļaudis slepus sāka zagt kravas mantas un tās pārdot melnajā tirgū. Robekers saņēma 150 dālderus mēnesī praktiski par nekā nedarīšanu. Algās viņš saņēma pavisam 1800 dālderus. Ekspedīciju tagad nekontrolēja Momers, bet viņa konkurents Žans de Vikfors. Par ekspedīcijas vajadzībām viņš nerūpējās gandrīz nemaz. Ar Kristoferu Grošu viņš bija nedraudzīgās attiecībās. Kuģu labojumiem bija izdoti jau 3500 guldeņu (florīni). No Medemblikas birģermeistara un dažām citām vietējām amatpersonām kurzemnieki aizņēmās 2000 dālderu. Robekers un Martenss sataisīja parādus 1000 dālderu apmērā arī citur. Kuģi vēl 18 mēnešus nogulēja ostā.

Robekers pēkšņi nomira. Viņa vietā stājās van der Barks. 1655./56. gada ziemā situācija jau bija tāda, ka par tālāku ekspedīcijas organizēšanu vairs nebija ko domāt. Vikfors vairs naudu nedeва. Momers un Johans van Svītenš nosūtīja Būrsu uz Jelgavu. Viņam sekoja van der Barks, kas tur palika no marta līdz augustam. Beidzot Būrsu un van der Barku iesūdzēja Glikštates tiesā, apsūdzot viņus nevīžībā un nekārtībā. Viņus tiesa tomēr atbrīvoja. Par galveniem ekspedīcijas vaininiekiem uzskatīja pašu hercogu un de Vikforu. 1656. gadā sākās Ziemeļu karš. Tas izjauca tālākos nodomus sūtīt ekspedīciju uz Indiju. Hercogam diezgan galvas sāpju sagādāja kolonijas Gambijā un Tobāgo.³⁾

FON ZEICA EKSPEDĪCIJA

Līdz 1654. gadam par gubernatora vietnieku Gambijā darbojās Kurzemes hercogistes majors Heinrichs Foks. Tā kā pēc tam par viņu vairs nekas nav dzirdams, jādomā, ka viņš turpat Gambijā arī būs miris. Bija nepieciešams pastāvīgs gubernators. Ar Di Mulēnu hercogam neveicās un 1653. gadā bija jāmeklē jauns kandidāts gubernatora amatam. Pieteicās dāņu bruņinieks un pulkvedis-leitnants Vilhelms Filips fon Zeics (Zeit), Di Mulēna pudeļu biedrs, kas līdz 1653. gadam bija Dānijas karaļa dienestā. Drošības dēļ viņš personīgi ieradās hercoga galmā.

Fon Treidens savās vēstulēs jau bija minējis fon Zeicu kā Di Mulēna draugu. Tādēļ hercogs nevēlējās ielaisties ar fon Zeicu nekādās attiecībās. Dāņu pulkvedis-leitnants tomēr prata atrast „pareizo pieejū.“ 1653. gada 4. decembrī viņš nosūtīja hercogienei ļoti glaimīgu, puķainu vēstuli, bez tam palīdzēja viņai arī kādā naudas lietā. Ar to viņš ieguva sev ietekmīgu aizstāvi. Luize Šarlote ļoti mīlēja glaimus un dāvanas. Tās kausēja viņas sirdi. Jau daudzkārtīgi viņa bija piespiedusi savu vīru pieņemt dienestā apšaubāma rakstura cilvēkus — žūpas, blēžus un nodevējus. Jābrīnās, ka visumā aizdomīgais un uzmanīgais hercogs Jēkabs šajā ziņā tik ļoti pakļāvās savas sievas vēlmēm. Arī viņu pašu gan bija apsēdusi doma, ka koloniju dienestā vadītājos un arī nenozīmīgākos amatos ieceļami galvenā kārtā ārzemnieki. Visa Kurzemes koloniju vēsture tomēr liecina, ka hercogam uzticīgi kalpoja gandrīz vai vienīgi kurzemnieki un tie no viņa parasti neieguva nekādu atzinību.

1654. gada 15. aprīlī hercogiene savu vīru bija pievarējusi. Apspiedis instinktīvo nepatiku pret fon Zeicu, Jēkabs

lūdza Dānijas karaļa atļauju iecelt viņu par Gambijas gubernātoru. Hercogs arī izteica karalim pateicību par kurzemnieku kuģu brīvu laišanu cauri Sundam un par atļauju pārziemot Dānijā vajadzības gadījumā. Līdzīga vēstule bija adresēta arī Bremerholmas kara ostas komandierim admirālim Heinricham Lindneram.¹⁾

Fon Zeica ekspedīcijas rīcībā nodeva divus līdz četrus kuģus. Varam droši konstatēt Die Prinzessin (Princesi) un Der Walfisch (Valzivi). Pēdējā jau agrāk bija mērojusi ceļu uz Gambiju. Šķiet tomēr, ka bijuši vēl divi kuģi. Ir iespējams, ka Die Prinzessin un 1658. gadā minētā Die Prinzessin von Churlandt ir viens un tas pats kuģis. Tādā gadījumā šis kuģis bijis visai liels divklāja tips ar 30—40 lielgabaliem. Algu sarakstā gan minēta tikai 24 vīru komanda kapteiņa Vilhelma Hellebartona vadībā. Hellebartona palīgs bijis kāds Helligers. Kuģa ļaužu vairums bija zviedri, vācieši un dāņi. Latvisks šķiet kuģa puikas vārds — J a n s s M a t s e n. Tobāgo kaņavīru sarakstos vēlāk figurēja arī kāds Maceniēks.

Valzivs kapteinis nav zināms, bet komandā bijuši 26 vīri. Komandas locekļu vairums atkal bijuši zviedri, vācieši un dāņi. Tomass Sinna un Alexander Josten varētu būt arī latviskas izcelsmes. Izņēmuma kārtā viņu izcelsme nav minēta algu sarakstos.²⁾

Kuģu kravā bija daudz pulksteņu, lāktuņi, šķēres, naglas, misiņa stieples, zviedenes, veseņi, cirvji, lāpstas un dažādas citas līdzīgas mantas kolonistu vajadzībām un maiņas tirdzniecībai ar nēģeriem. Lielāko daļu mantu ieguva Kurzemē, bet daļu preču uzņēma arī Libekā: pumpju ierīces, kompasus, sāļītu gaļu, sviestu, Eiropas un Rietumindijas kartes. Libekā uzņēma arī vēl 23 vīrus.

Eskadra izbrauca 1654. gada jūnijā un bez kādām grūtībām ieradās Gambijā tā paša gada augustā. Jaunais gubernātors tur tātad ieradās ļoti nepatīkamā klimatiskā periodā. Mums nav skaidrības, kas īsti spieda fon Zeicu pretēji hercoga pavēlei neparasti ātri atkal atgriezties Eiropā un līdz paņemt arī daļu kolonijas labāko ļaužu, nenogaidot tirdzniecības akciju nobeigšanos. Kuģi bijuši gandrīz pilnīgi tukši, pildīti ar balastu. Fon Zeica izrīcība hercogam esot sagādājusi 18 000 dālderu zaudējumus. Kādā vēstulē hercogs raksta, ka gubernātors kolonijā palicis tikai 6—8 nedēļas. Tas noteikti ir pārspilēts. Varbūt dūsmās mēnešu vietā hercogam ierakstījušās nedēļas. Faktiski gubernātors

kolonijā būs pavadījis 6—8 mēnešus, jo citādi nevar izskaidrot faktu, ka kuģinieki algas Eiropā saņēmuši tikai 1655. gada oktobrī. Gan jau 1655. gada 2. jūlijā hercogs rakstīja savam pārstāvim Dancigā Israēlam Jaskim (Jasky), ka fon Zeicam laikam bijis nodoms nodot Gambiju Spānijai. Sīkaku paskaidrojumu trūkst. Mēs uzzinām gluži droši arī to, ka kolonijā miris hercoga tirdzniecības direktors Kroinfangers (Croynfanger).

Liecību par šo ekspedīciju ļoti maz. Mēs zinām, ka 1655. gada oktobrī šie kuģi, vismaz trīs, bijuši atkal Libekā un hercoga tirdzniecības aģents Bernhards Frēzens (Fresen) kuģiniekiem kārtīgi samaksājis viņu algas. Zinām arī, ka ar Valzivi Kurzemē ieradies kāds Gambijas nēģeris Pēteris Anderss. Jādomā, ka ar fon Zeica ļaudīm reizē ieradās atpakaļ Eiropā arī majors Denigers, kam bija gaidāmi jauni, atbildīgi uzdevumi. Algās izmaksāta neparasti augsta summa.³⁾

Fon Zeicam bija jāierodas Kurzemē izskaidrot savu rīcību, bet viņš to nedarīja. Tajā vietā viņš aizmuka uz Hamburgu. Hercogs Hamburgā sāka pret viņu prāvu, apsūdzot dāņu pulkvedi-leitnantu 15 000 dālderu izšķiešanā. Kad fon Zeicam Hamburgā palika par karstu, viņš aizmuka uz Altonu, kas toreiz bija pakļauta Dānijas karalim. 1655. gada 19. novembrī hercogs lūdza Dānijas karali, lai viņš pavēl Altonas maģistram fon Zeicu apcietināt. Fon Zeics muka no vienas vietas uz otru. 1656. gada 16. aprīlī Meklenburgas hercogs Kristians rakstīja, ka fon Zeics divus mēnešus pavadījis pie viņa, atstājis vislabāko iespaidu, bet pēc tam aizbraucis. Tā ir arī pēdējā ziņa par dāņu bruņinieka gaitām. Hercogs atkal varēja zaudējumos norakstīt 15 000—18 000 dālderu.⁴⁾

Par Kurzemes kolonijas gubernātoru Gambijā viņš 1655. gadā iecēla Kurzemes virsnieku kapteini Oto štīlu (Stiel), kas hercogam šajā postenī uzticīgi un godīgi nokalpoja līdz 1661. gadam. Kurzemnieku pienākuma apziņa un atbildības sajūta bija daudz augstāka nekā algoto svešinieku uzticība Kurzemes hercogam.⁵⁾

CITAS EKSPEDĪCIJAS

Fon Zeica ekspedīcijai sekoja vairākas citas kurzemnieku ekspedīcijas, bet nepilnīgo dokumentu dēļ nav iespējams tās visā pilnībā restaurēt. Šīs grāmatas autoram ir izdevies noskaidrot visas ekspedīcijas uz Tobāgo salu, bet nav bijis iespējams noskaidrot, vai kuģi ceļā uz Tobāgo ir apstājušies Gambijas kolonijā pirms došanās pāri okeanam, vai arī devušies uz Tobāgo tieši pēc ūdens uzņemšanas Zaļā raga salās. Ir netieši norādījumi, kas liek domāt, ka vismaz daži no šiem kuģiem ir apstājušies pa ceļam arī Gambijā un tur uzņēmuši vergus darbam Tobāgo plantācijās vai arī pārdošanai citu zemju kolonijās Rietumindijā. Šī iemesla dēļ visi Tobāgo braucieni ir šeit pieminēti.

Ir zināms, ka 1655. gada janvārī uz Tobāgo devās divklājs *Constantia* (Pastāvība) ar 44 lielgabaliem kapteiņa Jākoba Rosa (Ros) vadībā. Komandā bija 50 vīri no Vācijas, Skotijas, Zviedrijas, Norvēģijas, Holandes un pat Francijas. Kuģis laimīgi sasniedza Tobāgo un laimīgi atgriezās Kurzemē.¹⁾

Par tālāk minētajiem diviem kuģiem ir noteikti zināms, ka tie braukuši uz Afriku, bet nav skaidrības, vai tie iegriezušies arī Gambijā. 1653. gadā holandiešu aizturētais *Der Lux* (Lūsis) 1655. gadā kapteiņa Dova Kornelissena (*Cornelissen*) vadībā devās uz Kanāriju salām. Kuģa komandā bija tikai deviņi vīri — stūrmanis, galdnieks, virsbotsmanis, pavārs, 4 matroži un kuģa puika. Pēc neilga brauciena kuģis 25. maijā laimīgi atgriezās Kurzemē. Jāpieņem, ka *Lūsis* aizvedis uz spāņu salām kokmateriālus un atgriezies ar augļu un vīnu krayu.²⁾

Korvete *Die Levitas* (Vieglums) ar 24 lielgabaliem kapteiņa Andresa Jirgensena (*Jurgensen*) vadībā devās uz Zaļā raga salām. Tās ceļa mērķis bija Maiju salas

sāls lagūnas. Tās komandā bija 13 vīri — stūrmanis, galdnieks, virsbotmanis, kārtībnieks, pavārs, 6 matroži un divi kuģa puikas. Tā kā Gambija ir tikai vienas dienas braucienā no Zaļā raga salām, nav izslēgts, ka Viegļums iegriezās arī kurzemnieku kolonijā. Šķiet, ka Lūsis un Viegļums vienlaicīgi atgriezušies Ventspilī, jo abu kuģu kapteiņi algas izmaksāja vienā dienā — 1655. gada 25. maijā.³⁾

1655. gada septembrī, īsi pēc atgriešanās no Tobāgo, ceļā atkal devās *Das Wappen der Herzogin von Kurland* (Kurzemes Hercogienes Ģerbonis) jau agrākā kapteiņa Jana Branta vadībā. Kuģi pavadīja galiote *Der Jaeger* ar 6 lielgabaliem Pēterā Frīdrihsena (*Friedrichsen*) vadībā. Lielajā kuģī bija iekrauti dārgi Kurzemes kokmateriāli 2000 dāldeņu vērtībā — mucu koki, pumpju koki, vāku koki u. t. t. Iemainai pret vergiem kuģī uzņēma arī 2000 metala aproces un visādus niekus (*Negertand*). Galiotē iekrāva 18 tonnas kviešu, 12 tonnas darvas un 2 tonnas piķa 500 dāldeņu vērtībā. Ģerbonis devās vispirms uz Londonu, kur ekspedīcijas organizētāji, neuzticami un blēdīgi hercoga aģenti Džons Baks (*Buck*) un Čārlzs Moresko (*Moresco*), mēģināja kuģi pārņemt savā personīgā īpašumā un pieprasīja no hercoga 952 mārciņas sterliņu kā „kompensāciju“ kuģa atbrīvošanai, šo summu vēlāk paaugstinot uz 10 000 mārciņām! Hercoga sūtnis Londonā barons Eliāss fon Štrauss (*Strauss*) ieguva par savu sabiedroto kādu citu negodīgu angļu tirgoni Džonu Vaitu (*White*), lai varētu cīnīties ar Baku un Moresko. Vaitam izdevās kuģi atbrīvot no aresta Londonā, nosūtīt uz Afriku un nopirkt vergus. Ļoti ticams, ka Ģerbonis un viņa pavadonis Mednieks iegriezušies Gambijā. No turienes tie devās tālāk uz Rio Krusu (*Rio Cruz*) Brazīlijā. Nav zināms, vai Ģerbonis piestājies arī Tobāgo, bet ir zināms, ka tas laimīgi atgriezies no Dienvidamerikas un ieradies Portugālē, kur blēdīgā Vaita aģenti kravu pārdeva un tukšo kuģi nosūtīja uz Londonu. Tur Ģerbonis ieradās 1660. gada aprīļa sākumā. Vaita lika kuģi apķīlāt un to „nopirka“ par 1000 mārciņām (5000 dāldeņiem), kas bija 10—20 reizes mazāk par kuģa īsto vērtību. Bez tam Vaita pieprasīja no hercoga vēl papildus augstu summu. Hercoga aģenti sāka pretakciju, bet lieta vienkārši „pagaisa“ daudzo gadu ilgajā prāvā.⁴⁾

1655./56. gadā Afrikas braucienam trešo reizi sagatavoja arī mums jau labi pazīstamo Valzivi. Diemžēl šis kuģis Afrikas ūdeņos nekad vairs nenokļuva. Pa daļai angļu loča Džona Džeimisona Skota (Jamison Scotus), pa daļai pašu kurzemnieku nemākulības dēļ Valzivs aizgāja bojā Temzas grīvā Anglijā, uzskrejot sēkli.⁵⁾

Toties sekmīgs bija Concordia (Vienprātība) otrreizējais brauciens uz Zaļā raga salām kapteiņa Vilhelma Hellebartona vadībā. Kuģis izbrauca 1656. gada aprīlī, saņiedza Zaļā raga salas, bet labu laiku nevarēja atrast Gambijas piekrasti. Kad Vienprātība beidzot izbrauca Gambijas upē, tās komandai bija grūtības ar iedzimtajiem, kas pārņēma kādu slūpu un nosita tās komandas locekļus. Gambijā nomira arī lielāks skaits jūrnieku un pats kapteinis Hellebartons. Viņa vietā stājās jau minētais Andress Jirgensons. No zināmajiem kuģinieku vārdiem latvisks šķiet Jukums Pāpe vai Jukums no Pāpes (Jochim Pape). Lielākā daļa kuģa ļaužu vārdi nav zināmi.

1657. gada 28. februārī Mombers no Amsterdamas rakstīja hercogam, ka no Gambijas ieradies kāds kuģis ar 35 000 ādām un lielu zilonkaula krājumu. Tā kā kuģis bijis ceļā 6 mēnešus, varam pieņemt, ka tas atstājis Gambiju 1656. gada augusta beigās vai septembra sākumā. Kuģiniekiem algas izmaksātas 1657. gada 15. oktobrī, kad Vienprātība ieradusies Ventpilī.⁶⁾

Par nākamajām četrām ekspedīcijām, kas devās uz Tobāgo, nav skaidrs, vai tās apciemoja arī Gambijas grīvu. 1656. gada 12. septembrī otrreizējā braucienā uz Tobāgo devās Constantia kapteiņa Jēkaba Pētersona vai Albertsena (Peterson sag Albertsen) vadībā ar jaunu Tobāgo gubernātoru majoru Volfartu fon Brederovu, sauktu Klotringu (Brederow genannt Clotring) un 120 vai 130 karavīriem. 1657. gada rudenī Ventpili atstāja lielais divklājs Die Pax (Miers) ar 44 lielgabaliem kapteiņa Andrē Boma (Bohm) vadībā, pārvedot uz Tobāgo 120 kolonistus. 1657. gada novembrī vai decembrī uz Tobāgo devās divas galeotes Die Herzogin von Kurland un Die Dame, arī Die Jungfrau (Dāma vai Jaunkundze), abas bruņotas ar 40 lielgabaliem katra, kapteiņa Martena Martensa (Martens) vadībā ar militāro komandieri Nikolaju de Briēnu

(Brien) uz klāja. 1658. gada 6. augustā uz Tobāgo izbrauca vēl divklājs *Der Cavalier* (Kavalieris) un galeote *Die Dame*, abi bruņoti ar 40 lielgabaliem katrs, kapteiņa *Villema Mollensa juniora* vadībā.⁷⁾

Sākoties karām starp Zviedriju un Poliju, tajā ierāva arī Kurzemes un Zemgales hercogisti. Uz Gambiju 1658. gada septembrī tomēr devās korvete *Die Clementia* (Lēnība) ar 20 lielgabaliem kapteiņa *Jākoba Albrehta* vadībā. Līdz šim vēsturniekiem bija šaubas, vai šis kuģis nav palicis Eiropā. Pēdējā laikā atklāta informācija liecina, ka *Lēnība* ne tikai sasniegusi Gambiju, bet arī laimīgi atgriezusies Eiropā. Šis grāmatas autors atradis kādu anonīmu, 1659. gada 23. februārī datētu dokumentu *Momberam* raksturīgā rokrakstā un ar viņa kodu numuriem, kas liecina, ka holandieši sagūstījuši kādu ar tropiskiem augļiem, pārtiku un municiju bagātīgi pielādētu, vārdā nenosauktu kurzemnieku kuģi. Tas esot burājis uz Rietumindiju un Tobāgo, un tā kapteinis esot nopircis no *Kumbo* karaļa četrus strādīgus nēģerus *Banivana* salā (*Bajonā*). Ir ļoti iespējams, ka šis kuģis bija *Lēnība*. 1660. gada novembrī kuģniecības direktors *Kalaus (Calau)* *Ventspilī* rakstīja, ka kapteiņa *Albrehta* līdzņemtā un atkal atpakaļ atvestā krava stipri sabojājusies. No 393 dzelzs stieņiem palikuši tikai 106 un tie paši ļoti sarūsējuši. *Koraļļi* esot sabrukuši, naži esot pavisam rūsas saēsti, tāpat musketu daļas. Tas liecina, ka kuģis kādu laiku bijis tropu zemēs. Atceļā šo kuģi noteikti kādu laiku aizturējuši holandieši.⁸⁾

Vēsturnieks *Ekerts* konstatējis pavisam 12 braucienus uz Afriku, no tiem astoņus caur *Sundu*, bet tikai četri kuģi atgriezušies no Afrikas — divi 1652. gadā un pa vienam 1653. un 1655. gadā.⁹⁾

Juškēvičs saskaitījis pavisam 30—40 kuģu ierašanos Gambijā no 1651.—1658. gadam un 12 kuģus vienā pašā periodā no 1651.—1654. gadam. Jādomā, ka šos kuģus viņš pa lielākam daļai redzējis sapņos.¹⁰⁾

Matīsens izskaitījis pavisam 10 ekspedīcijas uz Gambiju ar 14 kuģiem.¹¹⁾ Varam konstatēt, ka jau 1641./42. gadā uz Afriku devusies kāda hercogistes ekspedīcija, bet nezinām kuģu skaitu. 1645./46. gadā konstatējam divus kuģus *De Hoop* un *Fortuna* Afrikā. Jādomā, ka šie kuģi braukuši neatkarīgi viens no otra. 1651./52. gadā Afrikā redzam *Das Krokodil* un *Der Walfisch*. 1652./53. g. *Di Mulēna* ekspedīcijā redzam *Die Patientia*, *Das*

Krokodil un Der grosse Chur. Šī ekspedīcija Gambiju nesasniedza. 1652. gadā Afrikā ir Der Walfisch. Neskaidras ir Die Temperantia un Der Lux gaitas, kādēļ šos kuģus neskaitīsim. Die Invidia bija noteikti paredzēta Afrikas tirdzniecībai, kaut gan ceļa mērķi nesasniedza. Pa ceļam uz Brazīliju Afrikā 1653. gadā iegriezās Mollensa eskadra — Das Wappen der Herzogin von Kurland, Die Pietas un kāda šute. 1653. gadā Afrikā bija arī latviešu vēsturniekiem nezināmais Der Leopard. 1653. gadā Afriku sasniedza fon Treidena ekspedīcija — Die Patientia un varbūt arī Das Krokodil. Tajā pašā gadā uz Afriku vienlaicīgi devās un ceļa mērķus sasniedza Die Prudentia un Die Pietas. 1653./55. gadā atsevišķi Afriku apciemoja Die Concordia. Mums nav zināms, vai Gambiju apciemoja arī Tobāgo braucējs—Das Wappen der Herzogin von Kurland (1653./54.), kādēļ to mēs neskaitīsim. 1654. gadā Afriku sasniedza fon Zeica ekspedīcija — 3—4 kuģi, no kuģiem divus zinām vārdā saukt — Die Prinzessin un Der Walfisch. Neskaitīsim Tobāgo braucēju Die Constantia 1655. gadā. Ir zināms ka 1655. gadā Afrikā bijuši Der Lux un Die Levitas. Katrā ziņā Afrikā pietājās otrā Brazīlijas braucēju eskadra — Das Wappen der Herzogin von Kurland un Der Jaeger. Ceļa mērķi nesasniedza Der Walfisch savā pēdējā braucienā uz Afriku 1656. gadā. 1656./57. gadā ceļa mērķi sasniedza Die Concordia. Neskaitīsim Tobāgo braucējus — Die Constantia 1656. gadā, Die Pax 1657. gadā, Die Herzogin von Kurland un Die Dame tajā pašā gadā un Der Cavalier un Die Dame 1658. gadā. Toties skaitīsim Die Clementia 1658. gadā un vēlāk minēto Die Pietas 1660. gadā. Lasītājs jābrīdina, ka šī informācija nav vēl absolūti pilnīga. Šīs grāmatas autors atklājis pārāk daudz brīnumu rietumu archīvos ilgākā laika sprīdī un nav tik pašpārlicināts kā viņa priekšgājēji, kas saviem lasītājiem snieguši dažkārt pilnīgi aplamus slēdzienus.

Pašreizējā situācijā varam konstatēt vismaz 18 ekspedīcijas vai pat visas divdesmit, jo divos gadījumos neesam absolūti pārliecināti, vai kuģi braukuši kopā, vai atsevišķi. Trīs ekspedīcijas nesasniedza gala mērķi. Visās minētās ekspedīcijās bija kopā pavisam vismaz 28 kuģi, bet varbūt

arī 31 kuģis. Zināms, ka 5 kuģi nesasniedza ceļa mērķi. Pārskatā uzņemti visi zināmie kuģi un ekspedīcijas no 1641—1660. gadam. Pārskatā nav ieskaitītas sešas ekspedīcijas uz Tobāgo salu no 1653.—1658. gadam, kuņās bija iesaistīti astoņi kuģi.

Anglijas pilsoņu kara laikā Kurzemes un Zemgales hercogs nebija bijis neitrāls un atbalstījis Anglijas karali Čārlzu II un viņa piekritējus ar lielām naudas summām, kuģiem, ieročiem un pārtiku. Pilsoņu karā beidzoties ar parlamentāriešu uzvaru, kurzemnieku kuģi kādu laiku bija lielās briesmās. 1654. gada 28. augustā viņiem tomēr izdevās noslēgt neitrālītes līgumu ar Anglijas lordu protektoru Oliveru Kromvelu, kam sekoja Anglijas un Kurzemes-Zemgales tirdzniecības un kuģniecības līgums 1657. gada 17. jūlijā. Angļu parlamentārieši uzskatīja kurzemniekus par eventuāliem sabiedrotajiem pret holandiešiem, bet noslēgtie līgumi ar parlamentāriešu valdību kurzemniekiem vēlāk radīja lielas nepatīkšanas ar angļu rojāļiem pēc kara valsts restaurēšanas 1660. gadā.¹²⁾

DZĪVE KURZEMES KOLONIJĀ GAMBIJĀ

Kā jau konstatējām, kurzemnieki 1651. gada 26. oktobrī nodibināja pirmo atbalsta punktu Svētā Andreja salā, ko nopirka no Barras karaļa tā paša gada 4. novembrī.

Svētā Andreja sala (tagad Džeimsa sala) ir Gambijas upē apmēram 40 km (25 jūdzes) no Gambijas upes ietekas Atlantijas okeanā. Kaut gan sala nav tieši upes vidū, bet apm. 4,8 km no tuvākā — ziemeļu krasta, no tās ar XVII gadsimta artilērijas palīdzību varēja viegli pārvaldīt abus krastus un apturēt naidīgu kuģu darbību upē. Gambija šajā vietā ir apmēram 10 km plata. Zemā ūdens līmenī sala ir līdz pat 1,2 km ($\frac{3}{4}$ angļu jūdžu) apkārtmērā, bet palu laikā virs ūdens paliek tikai pats salas centrs ar fortu. Pēdējos 300 gadus Gambijas upe nepārtraukti grauzusi salu, aizpludinot okeanā vienu tās daļu pēc otras. Pāri palikusi tikai tā daļa, kurā ir forta drupas ar nelielu baobabu birzi.

Kaut gan sala skaitās tūristu atrakcija, Gambijas karaļvalsts valdība neko citu nav darījusi tās saglabāšanai kā tikai laiku pa laikam likusi nopļaut lielo zāli starp drupām. Nabadzīgās zemes valstsvīri nav ieinteresēti saglabāt vēsturiskos pieminekļus un to arī finansiāli nespēj. Tādēļ ir iespējams, ka jau tuvākā nākotnē Gambija zaudēs vienīgo kaut cik saglabājušos vēstures pieminekli.

Salas tuvumā ir trīs bīstami sēkļi, kuļos kurzemnieku valdības laikā uzskrējuši vairāki angļu kuģi. 9,5 km pa upi uz leju ir bīstamais Lemeina (L e m a i n) sēklis, bet tikpat tālu uz augšu ir Sīkas (S e a c) sēklis.

Kurzemnieku 1651. gadā uzbūvētais Jēkaba forts ir pirmais nocietinājums Gambijā, bet šo faktu Gambijas nēģeru valdība ir noklusējusi visos izdevumos, lai izdabātu

Lielbritānijas valdībai, jo tikai ar tās žēlastību un saimniecisko atbalstu Gambija spēj eksistēt.

Kurzemnieku būvētais Jēkaba forts bijis četrstūrīgs nocietinājums ar bastioniem un palisādēm — zemes vaļņiem. Sākumā forts bijis koka celtne, bet ir norādījumi, ka vēlāk to atvietojis mūra un ķieģeļu veidojums. Angļi atzīmē, ka viņu 1714.—1717. gadam un atkal pēc 1725. gada būvētais forts ir radīts uz kurzemnieku forta spēcīgajiem pamatiem. Būvniecībai nepieciešamo dzelzākmeni ieguva Kebušīra (C a b u s h e e r) salā, Gambijas upes dienvidu piekrastē iepretim Andreja salai.

Katrā kurzemnieku forta bastionā bija 2 lielgabali. Fortā pavisam bija 8 lielgabali. Bastionu gali bija neparasti smaili. Rietumu bastionā bija sardzes postenis ar signālmastu. Forta vidū bija liela, stūrainā pakavveidīga celtne ar bambusa niedru jumtu. Kamēr pats forts saglabātajā kartē zīmēts sarkanā krāsā, šī celtne zīmēta brūnā krāsā. Jādomā, ka tur bija kazarmas un municijas noliktavas. Ieeja fortā bija dienvidaustrumu pusē. Tur bija arī sardzes postenis.

Arpus forta salā bija sešas eiropiešu parauga celtnes un piecas nēģeru stila apaļceltnes, bez tam arī mazākas būves speciālām vajadzībām. Netālu no ieejas fortā atradās liela celtne, kas varbūt bijusi galvenā preču noliktava. Tai blakus ir kāda būve, kas atgādina lopu kūti. Salas ziemeļos bija paliela baznīca un tai blakus rietumu virzienā paliela kapsēta. Salā auguši baobabu (mērkaķu maizes) koki, kas tur aug vēl šodien. Blakus diviem īstiem „vectēviem“ šodien tur paceļas vesela baobabu birzs (apm. 30 koku).

Salas dienvidaustrumu pusē bija neliela kuģu vai laivu piestātne. Daudz lielāka piestātne bija austrumu krastā. Mazā piestātne ir koka būve, lielā piestātne izskatās saglabātajā kartē kā liels akmeņu valnis vai mols. Salas ziemeļu-ziemeļrietumu pusē uzturējās milzīgs skaits austeru, kas uzlaboja salinieku diētu. No kuģu piestātnes kurzemnieku laivas ik dienas devās uz piekrasti pēc svaiga ūdens un pārtikas. Kaut gan sala bija ģeografiski ļoti izdevīgā vietā, tajā nebija nemaz ūdens.¹⁾

Gambijas lejteci kurzemnieki pazina kā savu „kabatu.“ Viņi arī zināja, ka mandingi Gambiju vai Gambru sauca par Ba (upe vai jūra), Bato (upe) un Badima (zilā upe). Vietējie nēģeri vairāk lietoja Badimanas vai Bahimā nosaukumu. Neviens nezina, kā upe ieguvusi Gambijas vārdu.

Gambija ir viena no varenākajām Afrikas straumēm. Ar savu 1100 km (700 jūdžu) tecējumu tā ir nedaudz garāka par Daugavu, kuŗas garums ir 1003 km. Gambija sākas Tuturu kalnos Senegālē. Upes grīvā valda ziemeļaustrumu pasāta vēji, kas pūš vienā virzienā gandrīz visu gadu. Gar upes grīvu dienvidu virzienā plūst Kanāriju straume. Tālāk okeanā rietumu virzienā aizplūst ziemeļu ekvatoriālā straume.

Šīm straumēm kurzemnieku laikos bija milzu nozīme. Buŗu kuŗi parasti pa straumi brauca līdz Gambijai, kur iepeldēja jau minētajā ekvatoriālajā straumē, ko izmantojot viegli sasniedza Rietumindijas salas. Izmantojot turieses straumes, tie gar Amerikas krastiem iepeldēja Atlantijas okeana ziemeļu daļā un, peldot pa Golfa straumi, ērti nokļuva Eiropā. Kanāriju straume Gambijas piekrastē ir tik stipra, ka vēl 20 km attālumā no piekrastes jūrā starp smilšu sēkļiem veido virpuļus līdz 9 m dziļumam. Šajos virpuļos kurzemnieku laikā aizgāja bojā viens otrs kuŗis. Iebraukšana Gambijas upē bija visai bīstama, svešiniekiem bija nepieciešams locis.

Pie ietekas okeanā Gambijas ūpe ir apmēram 34 km (21 jūdži) plata. Daugava pie ietekas jūrā ir tikai pusotra kilometra plata. Tālāk zemes iekšienē upe tomēr strauji sašaurinās. Pie galvaspilsētas Batherstas Bajonas salā netālu no okeana upe ir vairs tikai 19 km plata. Okeana tuvumā Gambijas upe ir vismaz 8 m dziļa. Upē arī bēguma laikā var iebraukt lielle okeana kuŗi.

Atlantijas okeana piekraste Gambijas teritorijā no Svētās Marijas raga līdz pat Gandžarai dienvidos ir patīkama un gleznaina. Daļa piekrastes peldēšanai nav droša strauju dēļ, bet Svētās Marijas raga rajons varētu būt ideāla peldvieta. Atlantijas okeana malā pie Bakavas paceļas sarkanīgas klintis, bet tālāk redzama skaista dzeltenu smilšu pludmale, kas atgādina Rīgas Jūrmalu. Gandžara ir muhamedāņu svētā vieta, bet Kartongā vēl mūsu dienās atrodam svēto krokodīļu dīķi.

Tuvojoties Gambijas piekrastei, kurzemnieki okeanā varēja redzēt lielos vairumos lidojošās zivis, no kuŗām dažas bija mazu silķu lielumā. Daļa lidojošo zivju nokļuva kuŗu kambizēs, kur tās uzskatīja par visai vienmuļīgās pārtikas patīkamu uzlabotāju. Citas lidojošās zivis kļuva delfīnu upuri. Šie kustīgie, jautrie un „runīgie“ jūras komiķi veselu „rotu un bataljonu“ ierindā izdarīja visdažādākos

akrobātiskos vingrinājumus, tādā veidā uzlabojot kurzemnieku garastāvokli. Ar spalgu troksni šļakatas šķīda uz visām pusēm. Gaisā kurzemnieki varēja pamanīt neredzētus, neparastus putnus ar vairāk nekā pēdu gaļām, krāšņām astes spalvām.

Kurzemnieki vispirms pabrauca gaļāmDžoalijas (J o a l y) karaļvalstij, kuras galvaspilsēta bija Fatika (F a t i c k). Fatikas upes deltā varēja iegūt sāli. Šī upe ietecēja Barsalūmas vai Barsallijas upē, kas savu vārdu ieguvusi no milzīgās Barsallijas karalistes. Okeana piekrastē šeit bija t. s. Atlūzušās (B r o c k e n) salas un Safo (S a p h o) sala.

Upes dienvidu piekrastē no Svētās Marijas raga līdz Kabatas (C a b a t a) upes grīvai 60 km gaļāmā izpletās Kumbo (C u m b o) karaļvalsts, kas kurzemnieku dokumentos aprakstīta arī kā Birkanna (B i r c k a n n a). Karalistē dzīvoja džolas un mandingi. Angļi un kurzemnieki šajā zemē bieži ieradās iegūt pārtiku, jo tur bija daudz ūdens putnu, liellopu un kazu.

Kumbo zemē bija arī tagadējā Gambijas valsts galvaspilsēta Bathersta zemajā un lēzenajā Bajonas vai Bandžulas salā, kas okeana malā izveido pusotra kilometra gaļu smilšu valni, kam aizmugurē ir mangrovu purvi. Kurzemnieki te izkāpa krastā jau 1651. gadā. Ap 1657. gaļu viņi tur bija iekārtojuši nelielu fortu ar vairākiem lielgabaliem un mazu garnizonu. Angļi Batherstu nodibināja tikai 1783. gadā. Angļu un gambiešu vēsturnieki līdz šim absolūti noklusējuši, ka kurzemnieki tagadējās Gambijas galvaspilsētas vietā jau 126 gaļus agrāk bija nodibinājuši apdzīvotu centru.

Kurzemes hercogs bija nolēmis Bajonu pārvērst plančāciju kolonijā jau 1652. gadā. Viņš pavēlēja Di Mulenam pārvēst uz Gambiju projektētajai apmetnei lielus krājumus būvkoku, sešus lofus (68 litrus) kviešu, tikpat daudz rudzu, daudz miežu, griķu un auzu sēklas tiesai. Nabaga hercogs nezināja, ka Gambijas klimats bija nepiemērots šāda veida labības kultivēšanai. Uzzinājis, ka upes piekraste ir visai mitra, hercogs bija nolēmis tur kultivēt arī linus. Projektētajā apmetnē viņš gribēja izvietot galdniekus, būvamatniekus, dzirnavnieku un linu vērpējus. Viņam nebija zināms, ka fūlas jau bija izveidojuši kokvilnas tekstilrūpniecības pasākumus Gambijā. Instrukcijās bija paredzēti arī ādmiņi, kas uz vietas apstrādātu Eiropā dārgās antilopu

ādas, un zeltkaļi zelta izstrādājumu sagatavošanai. Salu hercogs nopirka no Kumbo karaļa.

1660. gadā zviedru uzdevumā franču jūras laupītāji Bajonas fortu nopostīja, tur pametot tikai vienu smago 12 mārciņu lielgabalu, ko nespēja ne aizvest līdz, ne arī nogremdēt upē. Vēlāk Gambijā iebrukušie angļi vēlējās Bajonas fortu atjaunot, bet atklāja, ka tas ir tik sapostīts, ka no sava nodoma uz laiku atteicās.²⁾

Pie Batherstas Gambijas upe ir sašaurinājusies līdz 5 km platumam. No šejienes līdz Barras ragam ziemeļu piekrastē tagad var nokļūt ar plostu. Tālāk upe atkal paplašinās. Šeit bija Barras karaļvalsts, ko kurzemnieku dokumenti sauc arī *Backerrendue*, *Barra* vai *Barraconda*. Kaut gan Kumbo apgabala ģeografiskais apzīmējums saglabājies vēl šodien, Barras vietā ir jauns nosukums — Niumi.

Kurzemnieku laikā Barras mandingu karalim, kam bija pakļautas arī Barsalumas karaļvalsts pieokeana zemes kā vasaļvalsts, bija vairākas rezidences. Viena no tām bija Barringdinga.

Kurzemniekiem, iebraucot Gambijas grīvā, vieta varēja likties patiesi neparasta. Piekraste pa lielākai daļai bija purvainā un mežaina. Gandrīz 150 km garumā gar piekrasti izplētās mangrovu koku birzis. Mangroves aug ārkārtīgi biezi kopā, gan krūmveidīgi, gan kā 15—18 m augsti koki. Tās veido tumši zaļu biezoekni ar zariem ūdenī un saknēm, kas karājas gaisā. Zemajos krastos džungļu biezoeknī parādās arī eļļas palmas, kolas riekstu koki, banānas, vīna palmas, granātu koki, dīvainie baobabi un daudzi citi. Šur tur mūža meža vienmuļību pārtrauc smaragda zaļi rīsu lauki. Novāktajos rīsa laukos savukārt ganās govīs, parādās antilopes, meža cūkas, leopardi un lūši. Kurzemnieki varēja dzirdēt džungļos arī lauvas rūcienus un ziloņu taurēšanu.

Jo dziļāk kurzemnieki iebrauca upē, jo gaiss kļuva sūtīgāks un beidzot bija kvēlojoši karsts. Gambijas straume izveidoja arī blakus straumes, kas apgrūtināja orientēšanos. Atteku un pieteku veidotās lagūnas — *boloni* — radīja iespējas piekļūt netālu no piekrastes būvētām tirgus vietām. Gambijas upes piekrastē bieži bija brasli un smilšu sēkļi. Upes caurmēra dziļums bija 3—19 metru.

Zemes iekšienē apmēram puskilometru aiz mangrovu birzīm sākās savanas — smiltāji un zālāji ar koku audzēm.

Šur tur sāka pacelties arī dzelzskmens klinšu kalni. Te auga paradīzes un dzīvības koki un dažādi augļu koki.

Upe bija visai strauja un palu laikā gandrīz nekuģojama. Normālais kuģniecības laiks bija no novembra līdz jūnijam. Upes kritums bija ļoti spēcīgs. Buŗu kuģiem kurzemnieku laikos bija daudz grūtāk kuģot pa upi nekā modernajiem tvaikojiem un motorkuģiem. Pagāja vairāk nekā puse dienas, kamēr burinieki varēja sasniegt Suņu salu (Hondeland, tagad Charles Island). 1651. gadā tur izcēlās malā kurzemnieki un prātoja būvēt fortu, ko neizdarīja. 1662. gadā tur nelielu fortu uzbūvēja angļi, bet vēlāk to atkal pameta. No Suņu salas vēl bija apmēram četru stundu buŗojums līdz Andreja salai. Upes piekraste bija visai bieži apdzīvota. Tur bija daudz mazu ostiņu un tirgus vietu, kas parādījās kā oāzes monotonajā piekrastes mangrovu biezoknī. Upes attekās un lagūnās ceļiniekus apņēma asi spēcīgās tropu veģetācijas un puvuma smaržas.³⁾

Andreja salas tuvumā upes ziemeļu piekrastē tuvu viena otrai bija četras apdzīvotas vietas kas figurēja kurzemnieku dzīvē. Pirmā bija Albadara, kas tagad saucas Albrēda, apm. 3 km rietumos no Jēkaba forta. Tā bija prāva pilsētiņa, kurā bija nometušies portugāļu un franču kolonisti. Franču mājas atšķīrās no atklātajām portugāļu mājām ar vaļņveidīgu sētu. Vēl šodien Albrēdā kādā uzkalnā redzams sens portugāļu vai franču tipa lielgabals. Gambijas upe šeit ir 6,5 km plata.⁴⁾

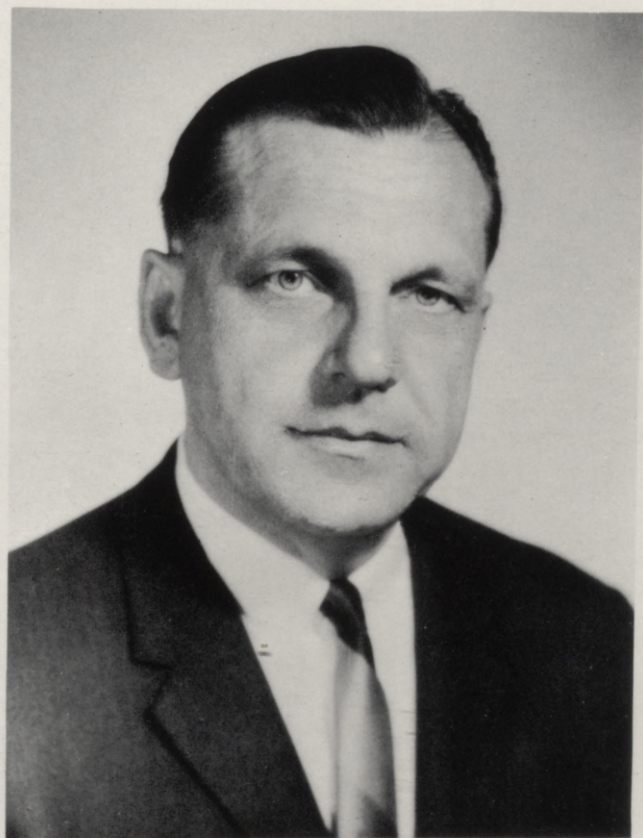
Tālāk austrumos bija Džillifri vai Džufurre (Jillifree, Gillyfree, Jufurre, Julfere). Mandingu valodā šis vārds nozīmē ūdens vieta. Kurzemnieki un angļi patiesi šeit vienmēr papildināja savus dzeramā ūdens krājumus. Kurzemes hercogs šo vietu atpirka no Barras karaļa, un kurzemnieki te uzcēla fortu, kurā bija vismaz trīs smagāka tipa 12 mārciņu lielgabali un zināms skaits mazāku lielgabalu. Džillifrija izvērtās par nelielu tirgoņu un zvejnieku pilsētiņu. Dr. Matīsenā atrastajā kartē redzam 16 apmetnes, kuras viņš identificējis sekojoši: septiņas holandiešu, piecas angļu un četras holandiešu dzīves vietas. Par to var ļoti šaubīties. Zeme un mājas kolonistiem bija jāpērk no Barras karaļa. Anonimais kartes zīmētājs savas kartes stūrī atzīmējis, ka karalis arī viņam Džillifrijā apsolijs māju. Nav šaubu, ka Džillifrijā bijušas kurzemnieku mantu noliktavas, kur glabājās ādas, zilonkauls, zelta putekļi, rīss un vasks. Kādā netālā Gambijas pietekā bijusi zelta

skalotava. Neraugoties uz to, ka Džillifrijas zeme bija ļoti smilšaina, vietējie iedzīvotāji kultivēja kukuruzu, banānas, tabakondas, guāvas, riekstus un visādus dārzeņus.

Kurzemnieku laikā Džillifrijai bija ievērojama loma. Tur uzturējās vairāki kurzemnieku tirdzniecības aģenti, kas braukāja augšā un lejā pa upi un nodarbojās ar maiņas tirdzniecību. Jādomā, ka forts uzbūvēts 1656. gadā. 1660. gadā fortu ieņēma holandieši, bet viņus padzina un fortu izpostīja franču pirāti. Vēlāk fortu atguva kurzemnieki, no kurienes viņus īslaicīgi atkal padzina holandieši. Vēl tajā pašā gadā kurzemnieki ar saviem sabiedrotajiem — vietējo nēģeru valdniekiem — piespieda holandiešus fortu atstāt. 1661. gadā fortu ieņēma angļi. Pilsētiņā bez kurzemniekiem, portugāļiem un citiem ārzemniekiem dzīvoja arī muhamedāņu ticībā pārgājuši mandingi, kas lepojās ar nelielu, skaistu mošeju.⁵⁾

Apmēram 2,5 km tālāk austrumos tieši pretim Andreja salai bija Santo Domingo. To varēja sasniegt pa upi vai pa zemi. Ceļš veda pa zāli, līdz 3 m augstu, kur varēja sastapt lielas ķirzakas ar zeltainām galvām. Džillifrijas tuvumā Gambijas upē uzturējās arī liels skaits pelikānu, kas ar saviem varenajiem knābjiem pa priekšu metās no gaisa dziļi ūdenī, kur ķēra gaisā saskatītās zivis. Santo Domingo bija tikai neliels ciems, ko veidoja vairākas apaļas būdas. Tur dzīvoja forta vergi, kas cirta kokus un uzturēja kārtībā vietējo aku. Plantāciju te nebija. Kaimiņu plantātoriem šad un tad lielas galvas sāpes sagādāja milzīgu siseņu bari, kas nodarīja neaprakstāmu postu. Ap 1730. gadu Džillifrijas rajonā siseņu bars bija izpleties 6,5 km platumā un bija tik biezs, ka cilvēki nevarēja saredzēt ne tikai debesis, bet pat kokus pavisam tuvu. Apm. 3 km austrumos no Santo Domingo bija Ponte Sika (S e a c a), kur dzīvoja portugāļi. Tur bija arī katoļu baznīciņa. Vienu vai divas reizes gadā šo portugāļu draudzi apmeklēja priesteris no Santjago, Zaļā raga salās. No šejienes viņš devās tālāk uz portugāļu draudzēm Tankrovellā un Gereģijā.⁶⁾

Gambijas upes dienvidu piekrastē ar Kumbo valsti robežojās visai mazā džolu valsts Fonija (F o n i). Tā aizņēma apm. 35 km garu piekrastes joslu. Tās galvenās ostas bija Brefetes upīte tieši pretī Andreja salai ar visādiem līčīšiem un attekām un Vinteinas vai Bintangas (V i n t a i n, B i n t a n g) upē 20 km tālāk. Bintanga bija apm. 130 km

Grāmatas autors
prof. Dr. Edgars Andersons.

Laika arhīvs

Kurzemes un Zemgales hercogistes ģerbonis.

*Dr. Edgara Andersona ar-
chivs*

Hercogs Jēkabs.

*Kurzemes provinces mūzejs
Jelgavā.*

Anglijas karalis Čarlzs I un karaliene Henrietta, Kurzemes hercoģu ģimenes draugi.

Antonius van Dyke.

Sers Tomass Rouss, Anglijas sūtnis, Kurzemes hercoģistes interešu aizstāvis.

Al. Brown, 1897.

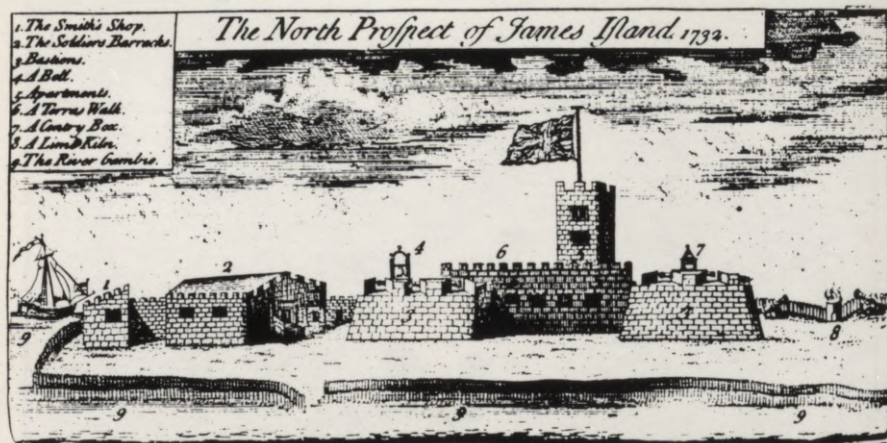
Kurzemes divklājs DIE PAX (Miers).

F. Baurs.

Hercoga Jēkaba forts Sv. Andreja salā Gambijas kolonijā.

Kurzemes provinces mūzejs
Jelgavā.

Sv. Andreja salas ziemeļu piekraste 1732. gadā.

Francis Moore.

Sv. Andreja sala šodien.

Dr. Harry A. Gailey.

Gambijas nēģeņi rāpjas palmu kokos.

Francis Moore.

Mandingu sievietes.

Volotu vīrieši.

Henry Reeve.

Kontradmirālis sers Roberts Holmss

*Lorda Heytesbury
galerija*

Princis Ruperts.

Sir Peter Lely.

National Portrait Gallery.

Liver Lord Protector of the Common-wealth of *England, Scotland & Ireland, &c.* To all & singular Our Admirals, Generals, Governors, Collonels, Captains, and Officers, as also to all and every Our Ambassadors, Resi-dents, Deputies, and Publike Ministers, and all Others herein concern-ed, We by these presents declare and signifie, That whereas the most high Prince and Lord *Fames* in *Livonia*, Duke of *Curland* and *Semigall*, To the end he might provide for the peace and safety of his People and Subjects, and timely secure them from the troubles, and calamities which might hereafter ensue, hath by the noble Gentleman *Fohn Bretislaw Mislík*, Ba-ron of *Hirssof*, his Agent and Minister, beseeched Us to grant him Our Letters of *Safeguard, Exemption* and *Neutrality* in full and ample form. We being moved with the Justice and equity of his request, have free-ly given and granted the said *Safeguard, Exemption* and *Neutrality* as desired, wherfore our Will and Command is, That all & singular employ-ed in the services of this Common-wealth of what quality and condi-tion soever they be, do quietly permit and suffer the aforesaid Prince and Lord *Fames* in *Livonia* Duke of *Curland* and *Semigal*, together with all his Dukedomes, Territories and Dominions, and all thereto belonging, as also his Subjects and Inhabitants to live and act, without impeachment or Molestation, and freely to use and exercise their Trade and commerce, both at Land at Sea, and in all places to treat them as Friends, and with-out let, or hurt to suffer them to use and enjoy the benefit of this Our safeguard, under pain of our displeasure. Furthermore, We command all and singular Our Ambassadors, Residents, and Deputies, and all O-thers, Our publike Ministers, who now are or shall hereafter be constitu-ted such, that upon all just occasions being hereunto required, they by their Counsel, Authority and Wisdom be assistant to the aforesaid Prince and Lord in the defending and maintaining this Our safeguard ac-cording to the contents thereof. Lastly, we comand that attested copies of this present writing, produced together with the aforesaid Prince his Letters of safe conduct, which he shall from time to time grant to his Subjects, be of equal credit and authority with the original. In witness of all and singular the premises, we have signed with Our own hand, these Our Letters patents, and caused the great Seal of *England* to be affixed.

Given at Our Court at Westminster, the 28. of August, in the year 1654.

London, Printed by *Henry Hills*, one of His Highness Printers.

1654. gada 28. augustā Londonā iespiestais neitrālītātes un kuņģniecības līgums starp hercoģu Jēkabu un protektoru Oli-
veru Kromvelu.

*Dr. Edgara Andersona ar-
chivs*

Jorkas hercoģs, vēlāk Ang-
lijas karalis Džeimss II.

The Bettman Archives.

Fridriĥs Kazimirs, Kurze-
mes un Zemģales hercoģs
(1682-1698).

Ilustrētais žurnāls.

Bironu dinastijas ģerbonis. 1780. gada dālderis.

Dr. E. Vītoles-Ernstsones
īpašums.

Ciemos pie Bironu dinastijas pēctečiem.

No kreisās Dr. Heincs Matisens, princese Herceleide, Kurzemes princis Kārlis ton Biron, princese Benigna un Dr. Edgars Andersons.

Laika archīvs

gara. Šeit portugālis Tristans Nūņezs bija nodibinājis Bintangas tirdzniecības atbalsta punktu. Fonijas valstiņa izpletās visai dziļi zemes iekšienē. Tās divi karaļi piederēja džolu vai flūpu cilts bandžūnu apakšgrupai.

Kurzemniekiem ar šo karaļvalsti bija dzīvi tirdzniecības sakari. Gandrīz ik dienas kurzemnieku laivas devās uz Brefeti, kur iegādājās kokmateriālus, ēdamvielas un ūdeni. Viņi devās arī tālāk uz Bintas vai Vinteinas upi, kas pie ieejas Gambijas upē bija vairāk nekā pusotra kilometra plata. Tālāk šī upe stipri sašaurinājās un bija kuģojama tikai nelielām buņu laivām. Pa šo upi varēja viegli nokļūt līdz karalistes galvaspilsētai Vinteinai, kas bija skaistā vietā — piekalnē pie upes krastiem. Tur dzīvoja kā džolu muhamedāņi, tā portugāļi. Muhamedāņiem bija pašiem sava skaista mošeja. Flūpi Vinteinā ievada daudz pārtikas vielu un vasku.

Pilsētas mājas bija būvētas cieši kopā. Tās bija apmēram 12—13 metru platas, gatavotas no māla un dubļiem uz koka skeleta. Mājiņas bija aplātas garas zāles vai palmu lapu jumtiem. Durvis parasti bija ļoti mazas. Telpas bija tīras, bet apmeklētāju nelabi pārsteidza žāvētu un pūstošu zivju smaka. Pretstatā citiem gambiešiem džolas labprāt ēda zivis. Mājiņās bija arī glītas mēbeles — lādes drēbju uzglabāšanai, ūdens trauki un kalabaša ķirbji mazgāšanās vajadzībām un dzērienu uzglabāšanai. Telpā varēja atrast arī koka mizeņus, pāris grozu un garas, sarkanas pipes. Džolu sievietes mīlēja greznoties. Tām bija ļoti izveidotas frizūras, glīti svārki un pār plecu pārvesta drāna, cepures ar putnu spalvām un kazu astēm. Sieviešu abi pleci bija apsegti un galvā bija zilas vai baltas kokvilnas drānas lakatiņš.⁷⁾

Pa Bintas upi kurzemnieki nokļuva arī Geregijas valstiņā, kur arī dzīvoja visai necivilizētie bandžūni. Geregijā dzīvoja arī vietējais karalis un vairāki portugāļi, kas nodarbojās ar tirdzniecību. Galvenā tirdzniecības prece bija bišu vasks un zilopkauls.⁸⁾

Gambijas upes ziemeļu piekrastē, austrumos no Barras valsts bija Kolaras (Colar) valsts, kas ar upi tomēr nrobežojās. Tagad tur ir Džokadu (Jokadu) vai Džokas apgabals. Kolaras vai Suara Kunda bija ļoti kuģojama. Tālāk austrumos bija visai plašā Badibu valsts. Kurzemnieku kartēs atzīmēta Bogades (tagad Kačangas) upe, kas savienoja Badibu pilsētīņu ar staigno piekrasti.⁹⁾

Badību valstiņai iepretim Gambijas dienvidu piekrastē izpletās visai plašā mandingu Kīnas vai Kiangas (C a e n, K i a n g) valstiņa, kur valdīja „imperātors.“ Vienu līdz pusotras dienas burājumā no Andreja salas bija Tankrovallas vai Tankularas (T a n c r o w a l l T a n k r o v a l l i, T a n k u l a r) tirdzniecības centrs, kas bija faktiski divas pilsētiņas viena otrai blakus. Pirmajā lielās četrstūrīgās mājās dzīvoja portugāļi; otrajā dzīvoja mandingi apaļās, no laba māla veidotās būdās 6 m diametrā un 2,5 m augstumā. Cieši savītie salmu vai palmeto lapu jumti bija veidoti bišu spieta formā. Tie nelaida cauri lietu pat vispēcīgākajās vētrās un pasargāja no pārmērīga karstuma. Tankrovalla stiepās apm. $\frac{3}{4}$ km gar piekrasti. Tās aizmugurē pacēlās mežiem klāta kalnu grēda. Tankrovallas portugāļiem bija sava laivu flotile sakariem ar tālākiem centriem. Ik gadus vienu reizi viņus apmeklēja katoļu priesteris no Santjago. Apm. 100 km no Batherstas bija Tandebara vai Tandeba kas kalpoja kā osta ne tikai Kiangas galvaspilsētai Batellingai, bet arī Džaras galvenai pilsētai Kvinellai.¹⁰⁾

Trīs dienu burājumā no Tankrovallas kurzemnieki sasniedza dzelzākmeņus Velna ragu Badību karalistes pusē, kas dienvidu piekrastē apzīmēja Kiangas un Džaras valstu robežu. Upe šeit ir apm. 2,5 km plata. Tās piekrastē mangrovu koki ir izslējušies taisni un stāvi. Šeit kuģiniekus sāka mākt milzīgi moskītu bari.

Džagras vai Džaras (J a g r a, J a r a, J a r r a) valstiņas iedzīvotāji — fūlas un mandingi — bija ļoti strādīgi. Viņi producēja daudz labības un rīsa. Apmēram vienas dienas burājumā no Velna raga dienvidu piekrastē izpletās vairāk nekā 9 km garā Ziloņu (E l e p h a n t) sala. To pārklāja biezi mangrovu džungļi, plūdu laikā tā pazuda zem ūdens. Šīs salas apkārtnē bija bezgala daudz moskītu un smilšu mušu, kas nežēlīgi „apstrādāja“ kuģiniekus. Daži vīri sūdzējās, ka odi un mušas viņus tā sakodušas, ka viņi nav bijuši spējīgi kustēties.

Gambijas upe šeit ir apm. pusotra kilometra plata. Kreīšajā krastā te ir Njaminsas (Y a m i n a, N i a m i n a) valstiņa. Apm. dienas kuģojumā no Ziloņu salas ir neliels portugāļu tirdzniecības centrs Diego Mansesana (D i e g o M a n s e s a n, M a n s e g a r, D a m a s e n s a, D u m a s e n s a n), ko varēja sasniegt pa Sofanjamas un Dumasangsangas upītēm. Tās bija pilnas krokodīlu (b u m b o),

pelikānu un flamingo. Piekraštē bija daudz meža baložu. Koku zaru galos karājās kukuruzas vai dzeltenastes putnu lizdas. Katru pirmdienu Diego Mansesanā sapulcējās tirdznieki no malu malām. Pompetone bija tālākā portugāļu apdzīvotā vieta zemes iekšienē.

Tālāk ceļš veda gar Jūras zirgu vai Hipopotamu (Sea-Horse, Hippopotamus) salu, kas bija ļoti zema, klāta mangrovu džungļiem un plūdu laikā pazuda zem ūdens līmeņa. Vēl tālāk Gambijā ietecēja divas palielas upes: Indija dienvidu piekrastē un Sendžali ziemeļu piekrastē, Sendžali tecēja cauri nelielai, bet neatkarīgai Sendžali (Senjally) valstiņai, kur valdīja mandingu karalis.¹¹⁾

8 km rietumos no Ziloņu salas ziemeļu piekrastē Gambijas upei pieklāvās milzīgā Barsalumas vai Barsalijas (Bar-Saloum, Barsally, Saloum) valsts. Te dzīvoja volofi. Arī tās valdnieku dzimta Ndžai ('Njaj) bija volofu izcelsmes. Karalis bija absolūts zemes valdnieks, kas apgājās diktatoriski pat ar eiropiešiem. Šī karaliste bija sadalīta vairākās provincēs, kas bija pakļautas vietējiem gubernātoriem — būmijiem. Šie vīri savukārt bija absolūti valdnieki sev pakļautajās teritorijās, bet katru gadu maksāja karalim zināmas nodevas. Barsalijas karalim bija tikai viens tieši pakļauts vecākais — febro, kas procesijās nesa karaļa zobenu smagā sudraba kastē un, karalim prom esot, briesmu brīžos vadīja kareivjus kaujās. Barsalijas karaļi bija drošsirdīgi, kareivīgi un arī negodīgi. Dzeršanas kāre bieži pavedināja viņus laupīt. Viņu upuri bija arī angļu tirdzniecības aģenti. Kara laupījumu karaļi gan parasti ļoti demokrātiski sadalīja karavīru starpā, paņemot sev tikai tās mantas, kas viņiem tieši bija vajadzīgas. Bieži karaļa ģimenes locekļi cīnījās arī savā starpā, radot asiņainus pilsoņu karus.

Jau no bērnu dienām volofiem mācīja nīknumu un rakstura cietumu. Moskīti bija lielākie cilvēku ienaidnieki Gambijā. Lai izaudzinātu volofus par rūdītiem karavīriem, viņiem nebija atļauts gulēt moskītu tīklos. Likuma pārkāpējiem draudēja verdzība. Moskītu tīklos drīkstēja gulēt tikai karalis un viņa ģimene. Karaļa ģimenes locekļiem parādoties, pavaltstniekiem bija jānometas visā garumā uz zemes, tur iespiežot arī seju.

Apmēram dienas burājumā no Diego Mansesanas bija sa-
sniedzama Barsalijas galvenā osta Džoara (J o a r), taga-
dējā Balangara. Līdz šai vietai Gambijas upes ūdens vēl
bija sāļš, bet te jau varēja just saldūdeni. Pilsētiņā bija ap-
mēram 10 portugāļu mājas, bez tam karaļa nams. Pilsētas
aizmugurē pacēlās skaista, klinšaina un apmežota kalnu
grēda. Tālāk izpletās savana, kas bija lieliska medību
vieta. Pie Džoaras Gambijas upes malā bieži ieradās 200—
300 ziloņu lieli bari padzerties. Pārvietojoties viņi radīja
tādu putekļu mākonī, ka angļu jūrniekam — novērotājam
licies, ka vesels alus brūzis ir liesmās. Gleznaināku un
praktiskāku salīdzinājumu no jūrnieka arī nevarētu sa-
gaidīt. Tālāk pilsētas aizmugurē pacēlās augsti, sarkanīgi
kalni. Mangrovu bērzi nebija vairs tik biezas. Parādījās
lieli mērkaķu bari, bet skaistie kroņa putni brēca nelabās
balsis kā ēzeļi. Naktīs briesmīgu troksni sacēla arī pūces,
kuŗas vietējie iedzīvotāji uzskatīja par raganām. Savanā
bija daudz briežu, meža cūku, bifeļu, zosu, pīļu, irbju,
dūju un paipalu. Novērotāji šķitās redzējuši arī putnus ar
četriem spārniem (sikspārņus?). Bija arī daudz ribīga iz-
skata chameleonu, kas bieži mainīja krāsu. Naktīs piekrastē
nepārtraukti skanēja dažādu džungļu zvēru kaukšana, rūk-
šana un rēkšana. Bija patīkami šādā brīdī atrasties upes
vidū drošībā.

5 km tālāk bija Rambo ostiņa, bet tikpat tālu zemes
iekšienē bija lielākā Barsalijas pilsēta Kovera (C o w e r,
K o u - u r), kas bija sadalīta trijās daļās. Koverā un Tura-
kundā dzīvoja muhamedāņi, bet Džonakundā dzīvoja pagā-
ni. Katra pilsētas daļa bija nepilnu kilometru plata skaistas
kalnu piekājes un plašu ganību fonā. Kovera bija lielākā
Gambijas pilsēta un arī labākā tirdzniecības vieta. Kur-
zemnieki te bija bieži viesi.¹²⁾

Tālāk zemos mangrovu džungļu krastus sāka nomainīt
sarkanā dzelzkmens klinšu krasti, kas bija klāti kokiem
un vītenaugiem. Klinšu virsotnēs baros sēdēja babūni, kas
nopietni noraudzījās gaŗām slidošajos buriniekos, šad tad
ierējās un iemeta upē kādu zaru. No viena koka uz otru
aizlidoja babūnu vectēvi plīvojošām krēpēm un mērkaķu
mātes ar cieši augumam piespiestiem bērniem.

Vienas dienas burājumā no Džoaras kurzemnieki sa-
sniedza Nani Jaras (N a n y J a r r, Y a r i n e) upi un
Briežu salas. Gar piekrasti izpletās plaši purvi. Tikai 12 km
tālumā pacēlās kāda kalnu grēda. Purvos dzīvoja daudz

ziloņu un nīlzirgu (hipopotamu). Te sākās Njani (Niani, Yany) valsts, kuŗas rietumos dzīvoja mandingi, bet austrumos volofi. Dienvidu piekrastē bija Eropinas un Džemarovas (Jemarrow, Jimara) valstiņas.

Njani valsts uzturēja dzīvus sakarus ar portugāļiem, kas kurzemniekiem piegādāja rīsu un kukuruzu pret vietējiem iedzīvotājiem nepieciešamām precēm. Dienu pēc Jaras upes sasniegšanas varēja nokļūt Janimarevas (Yanimarew, Niani Maro) ostā, ko uzskatīja par skaistāko vietu visā Gambijā. Pilsētiņu apēnoja palmu un palmeto (ciboa) koki. Pie upes vietējie iedzīvotāji bija uzbūvējuši kaut ko karātavām līdzīgu, kur pakārts karājās kalabaša ķirbis. Mezonīgajos rietumos tā būtu zīme nevēlamu un nelūgtu personu atbaidīšanai, te tai bija pavisam pretēja nozīme. Pakārtais ķirbis bija fetišs balto tirgotāju pievilināšanai.¹³⁾

Vienas dienas braucienu tālāk varēja sasniegt Kasanas (Cassan, tagad Gassan) ostu, kur izveidojās vistālāk austrumos izvirzītais kurzemnieku tirdzniecības centrs. Pa ceļam kurzemniekiem bija jābrauc gar 3 km garo Putnu salu, kas bija noaugusi augstiem kokiem, bet plūdos pazuda zem ūdens.

2 km pirms Kasanas piekrastē stāvus pacēlās 36 m augstais Sarkanais kalns (Jerunk), uz kuŗa neauga koki. Vietējie iedzīvotāji stāstīja, ka tur kādreiz bijis atrodams zelts, bet velns to aiznesis projām. Kasana kurzemnieku laikā bija ievērojams politisks un tirdzniecības centrs, kaut gan Kasanas karalis bija pakļauts Barsalijas karlim. Pilsētiņa bija uzbūvēta apmēram musketes šāviena attālumā no piekrastes. To lielā aplī apjoza plats un dziļš grāvis, kuŗa iekšpusē bija labi nocietināta, 3 m augsta pāļu sēta, kuŗā bija caurumi šaujamiem ieročiem. Nelielā atstatumā viens no otra pacēlās sargu torni. Pati pilsēta bija apjozta ar 1,5 m augstu baļķu režģiem. Pa to spraugām cilvēki izspiesties cauri nevarēja, un baļķus nevarēja nospiegt arī zirgu svars. Aizsardzības spēkos bija arī kavalerija.

Karaļa rezidencē pilsētas centrā varēja iekļūt tikai caur sardzes māju. Apkārt iežogotajam karaļa namam bija viņa sievu rezidences. Karaļa namā bija krēsls, kur tikai viņš drīkstēja sēdēt. Pie tā bija pakārtas kara bungas. Vakaros pie ugunsкура karaļa nama priekšā viņa saime, „vēderus piepildījusi,“ bungoja, lēkāja, dziedāja un „taisīja briesmīgu troksni“ līdz rīta ausmai. Trokšņošana droši vien bija domāta lauvu un citu plēsīgu zvēru atvairīšanai. Līdz ēšanas

laikam pēcpusdienā karalis un viņa saime gulēja, tā izvairoties no dienas svelmes.

Buru kuģu laikmetā šī bija tālākā vieta, ko varēja aizsniegt okeana braucēji. Upe šeit tagad ir gandrīz 6 m dziļa. Kasanieši bija nodarījuši lielu ļaunumu saviem kaimiņiem un miermīlīgiem tirgotājiem. Pēc kurzemnieku varas izbeigšanās kaimiņi bija apvienojuši spēkus, ieņēmuši pilsētu un aizveduši lielāko daļu iedzīvotāju verdzībā. Virsaitis — slatijs (slattee) aizmuka uz Semijas upes tirdzniecības centru Medinu. Kasana tagad ir nenozīmīgs ciems. Tās vietā liela loma ir kaimiņu pilsētai Kuntaūrai (K u n t a u r).¹⁴⁾

Aiz Kasanas gar Gambijas upes krastiem vairs nebija mangrovu biržu. Pie Babūna salas upe stipri sašaurinājās. Augstos krastus nomainīja purvi, kas aizstiepās apm. $\frac{3}{4}$ km dziļumā gar Gambijas piekrasti. Tajos auga gara zāle un niedras, kurās varēja manīt hipoptamu takas. Dažreiz šos neparastos radījumus varēja pamanīt arī upē rukuškot un rūcot. Eropinas valstīnā, Gambijas upes dienvidu piekrastē, purvi brīžiem iesniedzās dziļi zemes iekšienē. Nelieli strauti tomēr sagādāja iespēju pieklūt tālaiās augstienēs izveidotajiem centriem Kununkai, Kudang Sukutai un citām pilsētīnām. Eropina izbeidzās pie Vallikundas ostas, kas bija vistālāk rietumos esošā Džemarovas valstiņas tirdzniecības vieta. Šur un tur varēja saredzēt vīnferas palmu audzes. No šīm palmām ieguva kādu vielu, ko vietējie iedzīvotāji sauca par pisavu un uzskatīja par vērtīgu turgus preci.

Vienas dienas burājumā no Kasanas ceļotāji varēja pamanīt Gambijas upē trīs Sapo salas, kas ievērojami apgrūtināja kuģniecību. Upes kanāli šeit bija šauri un sekli. Arī šeit uzturējās daudzi hipopotami. Ūdenī parasti bija saskatāmi tikai viņu plato purnu gali vai vienīgi viņu acis ragveida paaugstinājumos galvas virsū. Ja milzīgais zvērs iedomājās palīst zem nelielā kuģīša un pacelties virs ūdens līmeņa, viņš viegli varēja kuģīti apgāzt. Tas arī šad un tad notika. Naktīs kuģinieki centās lielos lopus atbaidīt, dedzinot lāpas un metot tās viņiem virsū. Parasti briesmas izbeidzās ap pulksten diviem naktī, kad hipopotami devās piekrastē paēst „vēlas vakariņas“ vai neparasti „agru rītišķi.“

Tālāk purvus atkal nomainīja augstienes ar lieliem kokiem. Starp augstiem kokiem bija saauguši visādi krūmāji

un zāle. Kurzemnieki parasti nebrauca tālāk par Kasanu. Iznēmums bija priekšpēdējais Gambijas gubernātors pulkvedis Joachims Denigers fon Olinda, kuŗu hercogs Jēkabs 1657. gadā nosūtīja zelta meklēšanas ekspedīcijā Centrālāfrikā. Tā beidzās pulkvedim nelaimīgi. Mums par šo ekspedīciju nav gandrīz nekādas informācijas. Denigera fon Olindas dienasgrāmata ir pazudusi Krievijā, un visas nesenās pūles to atrast bijušas veltīgas. Vienīgais, ko varam darīt, ir restaurēt šī ievērojamā kurzemnieku ceļotāja, karavīra un administratora ceļojumu ģeografiski. Tā nav liela problēma, jo pirms viņa līdzīgā ceļojumā devies kapteinis Ričards Džobsons (J o b s o n) un pēc viņa pulkvedis Džons Vermeidens (V e r m u y d e n) un kapteinis Bartolomejs Stibss (S t i b b s). Savu artavu sniedzis arī tirgonis Fransiss Mūrs (M o o r e).

Ceļojuma sākums nesagādāja nekādas lielas problēmas. Sapo salu tuvumā bija bezgala daudz dažādu putnu. Ceļinieki šāva Gvinejas vistas, flamingus, krabju ķērājus, zivju dzeņus (karaļa zvejniekus) un dūjas. Tālāk kuģošana jau bija grūtāka. Pagāja vismaz trīs dienas, kamēr burinieks varēja sasniegt 9 km garo un 2,5 km plato Lemeinas salu (tagad Mekārtija — L e m a i n, M a c c a r t h y, mandingu cilts valodā D ž a n g D ž a n g B u r r i). Blakus Andreja un Suņu salām šī bija vienīgā Gambijas upes sala, kas plūdu laikā palika virs ūdens līmeņa. Te arī dzīvoja cilvēki. Buriniekiem te kuģošana bija grūta, jo kuģu kustības atkarājās ne tikai no manevrēšanas iespējām, bet arī no vēju virziena un pietiekami plašas kustību telpas. Tā kā Mekārtijas salas apkārtnē bija ļoti sausa un karsta, ceļinieki te bieži redzēja mežu ugunsgrēkus. Tos pa daļai radīja paši iedzīmtie, jo pēc ražas novākšanas dedzināja savos laukos rugājus. Uguns Gambijā bieži pārsviedās apkārtnes mežos, nodarot lielus postījumus.

Var iedomāties pulkveža Denigera fon Olindas ļaužu satraukumu, aizbraucot simtiem kilometru attālumā no savas bāzes pavisam nepazīstamos Afrikas apgabalos. Bažas tomēr nomāca piedzīvojumu alkas, nevaldāma kāre atrast reto un ārkārtīgi dārgo metālu zeltu, tāpat apkārt vērojamais tropu zemes skaistums.

No sarkanīgajām dzelzākmeņiem klinšu virsotnēm varēja tālu pāredzēt Gambijas upi, kas aizlocījās kā liela, spilgti mirdzoša čūska smaragdzaļajā zālū paklājā. Neparasti

skaisti bija saules lēkti un rieti. Tie izkrāsoja debesis brīnišķīgās krāsas kombinācijās, kādas var redzēt tikai tropos. Saulei parādoties apvāršņa malā rīta agrumā, upes krasti vēl bija tumši kā tuša, bet ūdens jau mirguļoja kā pērlēm piebārstīts. Saulei paceļoties pāri apvāršnim kā sarkanīgi zeltainai bumbai, Gambijas upes ūdeņi kļuva bāli sidrabaini. Ikdienas gaitās pāri upei aizšāvās zilie karala zvejnieki. Visa debess kļuva rožaina, un dažās minūtēs visa apkārtnē sāka mirdzēt zeltainā noskaņā. Saulei rietot, debesis blāzmoja rožainu flamingo nokrāsā, bet cauri koku zariem vēl šāvās rietošās saules aprikozu krāsas stari. Gambijas upe viļņoja rožaini sidrabainos toņos. Tropu zemes trokšņi parasti izbeidzas pēkšņi. Viss it kā sastingst. Šķiet, ka visa daba aizzur elpu krāšņā saules rieta ietekmē. Saulei norietot aiz apvāršņa, debesu telpā vēl liesmojoši atblāzmojas tās pēdējie stari, tad pēkšņi visas krāsas pazūd, un Gambiju pārklāj tumša tropu nakts. Dzidrajā naktis tumsā spilgti uzliesmo tūkstošiem zvaigžņu. Ziemeļnieku pārsteidz to bezgalīgais skaits, spilgtums un it kā tuvums.

Savs skaistums bija Gambijas upei arī mēness gaismā. Pret piekrastes tumšajām kontūrām nepārtraukti vijās ugunsmušu liesmiņas. No kuģa klāja bija patīkami vērot nebeidzamos upes sudraba viļņu lokus. Piekrastē spirdzināja vēja pūsmās nepārtraukti locījās un žūžoja palmu koku lapu vēdekļi. To augšējos zaros sēdēja cieši kopā sapiedušās babūnu ģimenes, kas naktīs klusēja. Nebija absolūti nekāda trokšņa. Tikai vilniši klusi plakšķēja pret kuģa koka sienām.

Gambijas dienvidu piekrastē kuģis aizslīdēja garām Eropinas un Džemarovas valstiņām. Pirmajā draudzīgi sadzīvoja mandingi un fūlas, bet otrajā fūlām bieži bija jācieš no saviem kaimiņiem.

Augšpus Mekārtijai un Džordžtaunai (Georgetown) piekrastes klintis pazuda. Atklājās vējos plīvojoša augsta zāle un niedras. Tālāk izpletās parkveidīgas savanas. Mežu izcirtumos iedzīmtie audzēja zemesriekstus, kūsas sūru un kukuruzu. Ceļinieks pēc negulētas karstas nakts varēja priecāties par pērļu pelēkas rītausmas spirdzinājumu. Piekrastes krūmos un zāļu stiebros vizuļoja rīta rasa. Pāri savanai pacēlās zeltaina un rožaina saule. Ar kapļiem pārpleciem uz izcirtumiem aizčāpoja melni vīri. Melnas sievietes un bērni draudzīgi sveica ceļiniekus. Upes krastā sevi uzposa glītās, sniegbaltās dzēses. Augstāko koku zaros

domīgi sēdēja zivju ērgļi. Sarkanie kardināli šaudījās pa zaļo stādu valsti. Dzeltēnie vērpēju putni taisīja kņadu piekrastes krūmos. Gaŗās rindās smilšainajā piekrastē krokodīli, acis nepamirkšķinādami, ar bezgala ļaunu skatu stingri noraudzījās buriniekos, kamēr mazi putniņi mierīgi „tīrīja“ to muguras bruņas. Pacēlušī savas milzīgās, kubveidīgās galvas, ceļiniekos drūmi noraudzījās hipopotami. Daŗš nezvērs pagrieza pret viņiem savu resno galu un izdarīja dabiskās vajadzības, strauji kā propelleri aplī griezdam savu mazo astīti, nošķaidot smejošos skatītājus.

Dienas burājumā no Mekartijas ceļinieki pabrauca gaŗām B a r u k o (B u r u k o) krācēm pa 27 m platu kanālu. Tālāk lielie burinieki vairs nevarēja doties. B a r u k o (B r u c o e) bija izveidojies tirdzniecības centrs. 114 km no šīs ostas bija stipri nocietinātā Dubokundas pilsēta ar dumpīgiem iedzīvotājiem, kas bija padzinuši Džemarovas imperātoru un izvēlējuši pašu valdnieku — s u m u. Starp Baruko un Dubokundu bija nelielā Kolikunda, kas bija pazīstama ar skaistām sievietēm. Mazajā Koras (C o r a h) pilsētiņā kā trimdnieks uzturējās padzītais imperators. Pie Tomanijas robeŗām bija darbīgo fūlu pilsētiņa Fatiko (F a t t i c o).

Kuģiniekiem ļoti grūti bija apbraukt Velna kalnu. Upe šeit bija šaura un krasti stāvi. Tikai pēc veselas dienas ceļinieki sasniedza Katedŗaras (C u t t e j a r) tirdzniecības centru. Pēc kurzemnieku aizdzīšanas Katebas karalis te pieņēma angļus, ieradies uz zirga, divu bundzinieku un 20 šautenēm, zobeniem, metamiem šķēpiem, lokiem un bultām bruņotu kaŗakalpu pavadībā. Angļi viņam pasnieguši dzintara rotas, koraļu krelles un degvīnu. Dzintara rotas angļi varēja iegūt tikai izlaupot kurzemnieku noliktavas, par ko mums ir dokumentāras liecības. Osta kalpoja Katedŗaras un Tontekundas pilsētām, kas bija zemes iekšienē. Ir zināms, ka pirmā kurzemnieku gubernātora Pītera Šultes māsas dēls Andrejs Jorgenss bija miris Tontekundā. Jādomā tomēr, ka viņš nebija nokļuvis līdz šai pilsētai, bet miris Barsalūmas valstī, Tombakundā, kas bija netālu no Gambijas toreiz ievērojamākās pilsētas Koveras.

Tālākā braucienā kurzemnieki un angļi piedzīvoja ne-parastu pārsteigumu. 32 km no Makārtijas salas viņu uzmanību saistīja t. s. Mērkaŗu kalns ar plakanu virsu. Šeit

katru piektdienu regulāri sapulcējās babūni ilgstošām apspriedēm. Interesanti, ka tas notiek vēl tagad. Izskaidrojumu šai neparastai parādībai dzīvnieku pasaulē nav.

Apm. 10 km no Katedžaras kurzemniekus un angļus sa-gaidīja vēl neparastāks pārsteigums. Dienvidu krastā pa-cēlās atkal kāds apaļš sarkanīgs dzelzskmens klints kalns. Tikko kuģis brauca garām šim kalnam, visi nēģeri uz klāja novilka bikses, pagrieza sēdvietas pret kalna pusi, klapēja rokas, dejoja un dziedāja. Šo ceremoniju viņi turpināja tik ilgi, kamēr kalns jau bija krietnā attālumā aizmugurē, un visu laiku viņi bija pagriezuši pret to savas plikās sēdvietas. Nēģeri šo kalnu sauca par Pakaļas (Arse Hill) kalnu vai Meitenes krūts kalnu. Kāds salīdzinājums?! Viņi bija pārlicināti, ka tikai ar šādas neikdienišķas ceremo-nijas palīdzību bija cerība atkal dzīviem atgriezties Gam-bijas lejtecē, savā dzimtenē.

Daži angļi arī piedalījās šajā ceremonijā, citi ne. Inte-resanti atzīmēt, ka šie ļaudis, kas ceremonijā nepiedalījās, patiesi savās bazēs vairs neatgriezās. Jāšaubās, vai dižciltī-gais Kurzemes pulkvedis Denigers fon Olinda nolaida bikses, lai nodrošinātu sev atpakaļceļu. Viņš pazuda Gam-bijas iekšienē uz visiem laikiem.

Tālākā ceļā bija jābrauc garām legendārajam tirdzniecības centram Pisānijai, no kurās slavenais skotu ceļotājs un tirgonis Mango Pārks bija devies Afrikas iekšienē. Tagad ir gandrīz neiespējami atrast šī centra drupas. Ievērojamā vīra godināšanai uzcelts obelisks Karantabas tuvumā, ko uzskata par vietu, kur kādreiz bijusi Pisānija. Gambijas ģeografiskie centri pēdējos gadsimtos daudz mainījušies. Kādreiz ievērojami centri kļuvuši mūsu dienās neievērojami ciemi vai pavisam pazuduši no zemes virsas, bet viet-as, kas pirms dažiem gadu desmitiem vispār neeksistēja, tagad ir galvenās pilsētas.

Vēl tālāk ziemeļos Gambijā ietek Semijas (S a m y) upe, kas pilna krokodilu. Apm. 20 km pa šo upi uz augšu bija Semijas tirdzniecības centrs, bet vēl 6,5 km tālāk Valijas (W a l l i a) tirdzniecības punkts. Pēc Mūra no-stāsta upe atdalījusi volofu zemi no mandingu apdzīvotas teritorijas, kamēr dienvidu piekrasti apdzīvojuši galvenā kārtā fūlas. No citiem centriem Augšējā Njanijā varam atzīmēt tikai Nakvejas (N a c k w a y) ostu un kādu pil-sētiņu zemes iekšienē.

Gambijas upes dienvidu piekrastē šeit izpletās mandingu lielā Tomanijas (T o m a n y, T o m a n i) valsts, kas pie Kosemas robežojās ar Džimaras vai Džemarovas valsti. Rietumu pusē pirmā ievērojamā Tomanijas osta bija Jamjamakunda (Y a m y a m a c u n d a), kurās tirgoņi maksāja meslus Tomanijas karalim, kas dzīvoja Satimorē vai Satemā (S u t i m o r e, S u t e m a). Tālāk ceļš veda gar Kanabijas vai Danabas (C a n u b y D a n u b a) ostu. Ostas rajonā bija bezgala daudz meža pīļu un meža zosu, kā arī milzīgos vairumos mērķaķu, kas rēja kā suņi. Vēl tālāk austrumos bija Basī (B a s s e y, B a s s e) osta, kas tagad ir gala punkts kabotažas pasažieru kuģu līnijai. No šejienes mandingi bija sākuši Gambijas ziemeļu piekrastes iekarošanu. Ārkārtīgi stāva, mežaina sarkanā dzelzākmens klinšu grēda atdala Basī no Burdā (B u r d a h), kas bija Tomanijas karaļa sāncenša rezidence.¹⁷⁾

Ziemeļu piekrastē tālāk izpletās Vulijas (W o o l y, W u l i) karaliste, kas dienvidos Gambijas upes līnijā robežojās ar Kantores (C a n t o r e, K a n t o r a) valsti. Vulijas valsts izpletās gar Gambijas upi 160 km garumā un 80 km dziļumā. Pie Fatatendas, 16 km no Augšējās Njanijas un Vulijas valstiņu robežas, Gambijas upe vēl arvien bija vismaz tikpat plata kā Temzas upe pie Londonas. Gar Gambijas upes kreiso krastu stiepās Kantores valsts arī vismaz 160 km garumā un 80 km dziļumā no Seimo upes uz Tomanijas robežām līdz Pelēkai (G r e y) upei Tendas pierobežā. Kurzemnieku laikos pa Gambijas upi vēl varēja kuģot līdz 40 tonnu tilpuma slūpās.

Piekraste abās pusēs bija ļoti mežaina. Vulijas valstī dzīvoja mandingi un serahuļi. Gambijas upes dienvidu krastā bija Fatatendas osta, bet pats tirdzniecības centrs bija ziemeļu piekrastes tuvumā, 16 km no upes, ļoti augstā dzelzākmens klintainē, no kurienes 40—60 km diametrā atklājās skaists skats ne tikai uz Gambijas upes senleju, bet ceļnieks varēja arī tālu ieskatīties Kantores karalistē.

Upes krasti bija dzīvā tumši zaļā krāsā, bet pati upe un visa apkārtnē vizēja un virmuļoja neapprakstāmā krāsu rotājā. Fatatendas tuvumā bija arī daudz lauvu un milzu vilku. Naktīs ceļniekam šermuļi skrēja caur kauliem, klausoties viņu rūkšanā un kauksnā. No Fatatendas ceļš veda uz Vulijas galvaspilsētu Kaunkundu un interesanto, 5 km tālo muhamedāņu svētnieku — marabutu pilsētīņu

Suteko (Suteco). Tāpat kā lielākā daļa citu pilsētu, Suteko bija apjota ar apm. 1 m augstu niedru sētu. Iejas vārti bija naktī aizsprostoti. Pilsētiņas mājiņas, stalli un sētas bija savienotas ielām. Turpat pilsētiņas teritorijā ganījās govīs un ēzeļi.

Vietējie iedzīvotāji zelta meklētājiem nespēja sniegt daudz informācijas. Viņi zināja, ka tālāk ceļu upē aizsprosto milzu krāces un ūdenskritumi. Viņiem nebija ne jausmas, kas bija aiz varenajiem dabas šķēršļiem, kas viņiem šķita kā pasaules gals. Vietējie tirgoņi centās ceļiniekiem pārdot rīsu un citas ēdamvielas, stāstot, ka tālākā ceļā līdz pat krācēm viņiem vairs nebūs iespējams atrast citas iepirkšanās vietas.¹⁸⁾

Praias (Prye) ostu sasniedzot, ceļinieki patiesi nevarēja atrast nevienu rīsa vai kukuruzas tirgotāju. Jūdzēm tālu nebija nevienas mājas. Kantores valsts šita kā izmirusi, kaut gan tā bija viens no auglīgākajiem apgabaliem Gambijā.

Tālākā ceļā bija jāpārvar viens brasls pēc otra. Šur tur varēja sastapt vietējos iedzīvotājus, kas svešiniekiem nebija naidīgi. Dažs pat atnesa mājputnus iemaiņai pret viņam vajadzīgām lietām. Upes piekrastē varēja redzēt daudz briežu, hipopotamu un ziloņu. Dienā plēsīgie zvēri gan parasti dzīvoja savās slēptuvēs, „it kā kaunoties saules gaismā no saviem briesmu darbiem naktīs.“ Naktī viņu baigās skaņas „sarecināja“ zelta meklētāju asinis. Upē bija daudz pīļu un bruņurupuču. Piekrastē varēja saskatīt daudz vītolveidīgu koku un tabakas stādu. Ceļiniekiem bieži bija jāvelk savi braucamie līdzekļi pāri brasliem, bet plūstošās smiltis stipri apgrūtināja viņu kustības.

Samatandu sasniedzot, ceļinieki atklāja, ka Gambijas upe te bija vairs tikai 130 m plata. Tuvumā nebija nekādu māju. Kantoras valstī visas apdzīvotas vietas bija vismaz 2,5 km no krasta, bet Vulijas valstī līdz pat Tendai nebija nevienas apdzīvotas vietas ne piekrastē, ne tās tuvumā.

Dienvidu piekraste bija zema, bet ziemeļu pusē bija 6 m augsti krasti. Tālāk sekoja visai augstas kalnu grēdas. Upē tagad bija ne tikai brasli, bet arī nogrimuši koki, kuŗu stumbri un sapinušies zari radīja ceļotājiem lielus šķēršļus. Nedaudzie vietējie iedzīvotāji te vairs nelietoja kanū laivas, bet bambusa niedru un koku mizu plostus. Pieēju

Kusaras (Cussar) ostai gandrīz pilnīgi aizsedza milzu smilšu sēklis.

5 km tālāk bija lielākā Kantores osta Jarbutenda (Yarbutenda, Yabutenda, Jabo — Svešinieku osta), kas kalpoja Vulijas valsts galvaspilsētai Sunkundai. Šai ostai pretī ziemeļu krastā pacēlās augsta savana ar lielu ezeru. Senatnē šeit ieradās karavānas ar vergiem, ziloņkaulu un zeltu no Afrikas iekšienes. Tagad no šīs vietas nav palicis pāri absolūti nekas. Vēsturiskos pieminekļus apēdusi tropu veģetācija. Biezajos krūmos var pamanīt tikai pāris jumtu čukuru.

Netālu no šejienes mūsu dienās var nokļūt pēdējā Gambijas ostā Koinā (Koina), pie kuņas izbeidzas angļu ietekmes sfēra un sākas franču sfēra. Te Gambijas upe ir apm. 180 m plata. Sausajā sezonā upes krasti te paceļas 9 m augstumā. Pie Njauliko (Niaulico, Niaule) izbeidzas Vulijas valsts un sākas Tenda. Ceļinieks nonāk pie Barrakundas (Barracunda) ūdenskritumiem, kas faktiski ir tikai krāces. Krāču rajonā upe ir tikai 117 m plata.

Krāces rada laterīta klinšu blūķi, kam lielākā daļa ir zem ūdens līmeņa. Ceļiniekam šajā rajonā jāstopas ne tikai ar krācēm, brasliem un bīstamām plūstošām smiltīm, bet arī ar moskītiem naktīs un lielajām ziloņu mušām dienā. Jau kurzemnieku laikos sen izpostīto Barrakundas pilsētiņas vietu pārklāja līdz 4 m augsta, sausa zāle.

Kā angļi, tā kurzemnieki par katru cenu centās pārvarēt krāces, lai nokļūtu teiksmainajā Tendā, kas toreiz bija ievērojams tirdzniecības un satiksmes centrs, bet tagad ir tikai nenozīmīga, reti apdzīvota vieta.

Pēc nēģeru nostāstiem divpadsmit dienu gājiena attālumā no Barrakundas krācēm esot atrodamas teiksmainas zelta raktuves. Gambijas upes ziemeļu piekrastē sākās Tendas vai Džalorkas tuksnesis, bet kreisajā krastā pacēlās tuksnešainie Tendas kalni. Plašajā rajonā bija tikai trīs pilsētiņas — Džalakata, Badī un Damatanga. Pilsētiņas bija apņemtas vaļņiem, un iedzīvotāji bija ļoti nedraudzīgi. Vienīgi Damatangas rajons netālu no Gambijas kreisā krasta bija kaut cik auglīgs. Vietējie iedzīvotāji — mandingi un serahuļi — maz nodarbojās ar lauksaimniecību, kas visumā deva sliktas ražas, bet vairāk laika ziedoja laupīšanai. Gambijas upe šeit vairs bija tikai 90 m plata.

Veģetācijas šajā rajonā bija ļoti maz. Līdz pat apvārsnim izpletās klinšu kalni un smiltāji. Ceļinieku apņēma dedzinošs un smacējošs karstums. Dažas vietas tinās dūmakā, bet citas mirgoja un laistījās, radot izjūtu, ka tālumā redzami ezeri vai upes. Tas viss bija tikai atmosfērisko apstākļu radīta mirāža.

Pa tuksnešainām tālēm klaināja plēsīgi zvēri un milzīgi babūnu bari. Baru piekšgalā, gar malām un aizmugurē gāja spēcīgākie un stiprākie babūnu tēviņi, kas briesmās bija ārkārtīgi drošsirdīgi. Bara vidū gāja mātītes ar bērniem. Sekodami ceļiniekiem, babūni centās viņus nobaidīt, visi reizē sākot ellišķīgu troksni un visi reizē to beidzot. Viņi centās ceļiniekus aplenkt no visām pusēm un tad pēkšņi viņiem uzbrukt. Babūnus tomēr varēja atbaidīt ar musketes šāvieniem. Grūtāk bija atbaidīt lauvas un panteras.

Šajā rajonā bez vēsts pazuda kurzemnieku gubernātors Joachīms Denigers fon Olinda. Ir jādomā, ka viņš kritis par upuri vai nu naidīgiem vietējiem iedzīvotājiem, vai plēsīgiem zvēriem, vai arī miris badā un slāpēs. Viegli var iedomāties tuksnesi iekļuvušās, no tālās bāzes atgrieztās un bez atbalsta palikušās kurzemnieku zelta meklētāju grupiņas izjūtas un pārdzīvojumus! Atpakaļceļa kurzemniekiem vairs nebija. Tam pietrūka pārtikas un dzeramā ūdens. Atlika tikai doties uz priekšu cerībā, ka kaut kur izdosies iegūt pārtiku un ūdeni. Vienu pēc otra kurzemniekus sāka nomākt bezgalīgs nespēks, ausis dunēja zvani, acu skatu aptumšoja melnas svītras, ceļi ļodzījās, augumi saguma. Viens pēc otra ekspedīcijas dalībnieki sajima un kļuva maitu putnu un plēsīgu zvēru upuri. Viņu kaulu tuvumā kā ironiski pieminekļi pacēlās līdz 6 m augstās postīgo termītu skudru celtnes, kuņas te varēja sastapt diezgan bieži.

Hercoga mantrausības un zelta kāres dēļ aizgāja bojā viena no interesantākajām un krietnākajām Kurzemes kolonizācijas vēstures personībām — pulkvedis Joachīms Denigers fon Olinda, kas bija piedzimis Kuldīgā, Latvijā, cīnījies Polijā, Vācijā un Brazīlijā, izbraidījis Dienvidameriku un Rietumindiju, organizējis ekspedīcijas Dānijā un Holandē, licis pamatus Gambijas kolonijai Rietumāfrikā un galu atradis Centrālfrikas tuksnešos, tālu no savas dzimtenes.¹⁹⁾

Pēc Gambijas izbraukāšanas ir jāiepazīstas ar Kurzemes kolonijas administrāciju. Kā Kurzemes un Zemgales hercoga personīgs pārstāvis koloniju pārzināja gubernātors. Bez tam kolonijā bija arī tirdzniecības un militārais direktors. Dažkārt abi amati un vienā atsevišķā gadījumā pat visi trīs amati bija apvienoti vienā personā. Gubernātorā pārraudzībā darbojās grāmatvedis, vairāki tirdzniecības komisāri vai aģenti (Comis) un vismaz pa vienam mācītājam un ārstam. Vietējie virsnieki vajadzības gadījumā izveidoja tiesu. Smagākos gadījumos pārsūdzības varēja izdarīt Jelgavas kamerāltiesā.²⁰⁾

Ekerts un Juškēvičs maldījušies, salīdzinot hercoga Gambijas koloniju ar holandiešu Rietumindijas sabiedrības kolonijām. Holandiešu kolonijās ģenerāldirektors (Directeur generael) pārstāvēja valsti un tirdzniecības sabiedrību pārstāvēja tirdzniecības direktors (Directeur van die Coopmannschaap), kam savukārt bija padoti virstirgoņi un apakštirgoņi, virsaģenti un apakšaģenti (oppercoopluyden, ondercoopluyden, oppercommisen, ondercommisen). Īstenībā ir pat nepareizi runāt par Kurzemes un Zemgales hercogistes kolonijām, jo šīs kolonijas faktiski bija hercoga privātipašums, kam ar pašu hercogisti bija ļoti maz sakara.²¹⁾

Laikā no 1651.—1652. gadam kolonijā darbojās Pīteris Šulte kā kolonijas priekšnieks (opperhoofft), bet Denigers darbojās kā militārais komandieris un Simons Jansens kā tirdzniecības faktors. 1652. gadā militārais komandieris kapteinis Heinrichs Foks (Vock) veica arī kolonijas pārvaldnieka pienākumus. Šajā laikā darbību turpināja arī mācītājs Gotšalks Ebelings (Ebeling), kas bija atbraucis uz Gambiju kopā ar Sulti. Jansens Foka laikā Gambijā vairs nedarbojās.²²⁾

1652. gada septembrī hercogs par kolonijas gubernātoru un ģenerāli iecēla Jākobu Di Mulēnu, bet viņš kolonijā nekad nenokļuva. 1653. gada maijā kolonijas pārzināšanu uzticēja militārajam komandierim kapteinim Frīdriham Vilhelmam Trotam fon Treidenam (Trotta von Treiden), kuŗam palīdzēja Kristofs Mūtreichs (Muthreich) kā grāmatvedis un Gambijas mulāts Francisko Marko Magaļaižs (Marco Magalhaes) kā faktors. Ir ziņāms, ka Trota fon Treidens miris Gambijā 1654. gadā,

bet Marko Magajaižs 1661. gadā. Jādomā, ka Foks un Ebelings miruši Gambijā jau 1653. gadā vai vēlākais 1654. gadā.²³⁾

1653. gada augustā hercogs par Gambijas kolonijas direktoru iecēla admirāli Villemu Mollensu senioru (Mollens Molleyns), bet par faktoru Brazīlijas ekspedīcijā piedalījušos tirgoni Kroinfangeru (Croynfanger). Mollenss nomira hercoga flotes atbalsta punktā Flekerē vai tā tuvumā, bet Kroinfangers aizbrauca uz Gambiju un tur nomira 1654. gada beigās vai 1655. gada sākumā.²⁴⁾

1654. gada 15. aprīlī par kolonijas gubernātoru iecēla dāņu plkv.-leitnantu Vilhelmu Filipu fon Zeicu (Seitz), kas Gambijā ieradās tā paša gada augustā vai pat jūlijā, bet pēc dažiem mēnešiem atgriezās Eiropā. Viņa laikā militārais komandieris bija majors Denigers, ko hercogs jau bija iecēlis muižnieku kārtā kā fon Olindu. Kā mācītājs darbojās Joachīms Danenfelds (Dannefeldt).²⁵⁾

Pēc Zeica un Denigera aizbraukšanas hercogs par gubernātoru apstiprināja garnizona komandieri kapteini Oto Štīlu (Stiel). Šajā postenī viņš bija no 1655.—1661. gadam. Viņa laikā tirdzniecības komisārs sākumā bija Nikolajs Grīnevalds (Grünewald), kas 1656. gadā dzimtenes ilgū vai slimības dēļ aizbēga uz Eiropu, līdz paņēmot lielāku summu naudas. Hercoga uzdotā nozagtā naudas summa — 200 000 florīnu — šķiet daudzkārt pārspīlēta. Grīnevalda pēcnācējs bija Kristjāns Krēgers (Kroeger), kas kolonijā darbojās līdz 1659. gadam, kad tur iebruka holandieši. Iebrucēji atņēma viņam kolonijas preču un kases grāmatas. Krēgers atgriezās Eiropā. Kādu laiku padzīvojis Holandē, viņš aizbrauca uz Hamburgu un pēc tam uz Leipcigu, bet viņam nebija drosmes braukt uz Jelgavu bez norēķiniem un naudas. Kad Krēgers nereaģēja uz hercoga pieklājīgo aicinājumu 1661. gada 20. maijā braukt uz Jelgavu un sniegt ziņojumu, 30. decembrī hercogs nolēma viņu nodot tiesai. Krēgera aizbēgšanas dēļ lietu izbeidza.²⁶⁾

1657. gadā pulkvedim Denigeram fon Olindam uzdeva Amsterdamā sagatavot jaunu ekspedīciju kopējai kurzemnieku un holandiešu militārai akcijai Rietumindijā, kurā izmantotu kapteiņa de Klerka (Clercq) Lježā, Beļģijā, sapulcētos reinzemiešu un nīderlandiešu brīvprātīgos, bet projektu nolikvidēja. Fon Olindu vēl 1657. gada sākumā iecēla par Gambijas un Tobāgo tirdzniecības un militāro

direktoru, apvienojot viņa vadībā abas hercoga tropiskās kolonijas. Saglabājušās divas Denigera 1657. gada 17. februārī datētas lēses, kas liecina, ka viņš jau tajā laikā, vēl Eiropā būdams, sācis savus pienākumus.

Denigeram fon Olindam uzdeva atklāt un izmantot arī zelta laukus Afrikas vidienē. Viņš patiesi centies savu uzdevumu veikt. Netieši avoti liecina, ka viņš ir nokļuvis pie Kasanas karaļa un ieguvis no viņa kādas ziņas par zelta laukiem. Iespējams, ka viņa rīcībā bijuši arī kapteiņa Džobsona un Lenglija ziņojumi un kartes. Pēc mūsu rīcībā esošas kartes redzam, ka hercoga ļaudis zelta laukus meklējuši viņā pusē Banganas kalnu grēdai. Par zelta pilsētām uzdotas Akanesa grande, Akanesa pekeņosa un Koriseno de Alifante grande. Mūsu dienās franču Sudanā patiesi atrasti zelta lauki netālu no šīm vietām Vasalā (Wassalah), fūlu apdzīvotā zemē. Toreizējos tehnikas apstākļos kurzemniekiem sasniegt šos zelta laukus un tos izmantot bija absolūti neiespējami. Kasanas karalis ir iedevis pulkvedim Denigeram fon Olindam kastīti ar zelta smiltīm, kas to nosūtīja ar leitnantu Parchemu uz Eiropu. Parchems zelta kastīti aizveda uz Lībeku, bet tur leitnants un kastīte pazuda bez pēdām.

Bez pēdām tuksnesī pazuda arī pulkvedis Denigers. Vēl 1677. gada 23. oktobrī hercogs Jēkabs latīņu valodā rakstītā vēstulē lūdza Kasanas karali sniegt viņam kādas ziņas par Denigeru vai zeltu.

Denigera atraitne Anna, kas nosaukta par agrākā forta komandiera māsu, no Gambijas atgriezās Eiropā, kur Holandē apprecēja Koilenbergas linu austuves īpašnieku Vīliju (Wiely). Var pieņemt, ka uzņēmīgā un drošsirdīgā sieviete ir varonīgā un enerģiskā Gambijas pēdējā gubernatora Štīla māsa. Viņa pieprasīja hercogam samaksāt viņai mirušā vīra algu. Hercogs savukārt interesējās, vai Denigers nav 1000 dāldeņu vērtībā pārvedis savas preces uz Eiropu hercoga kuģos uz viņa lēses, kamēr Gambijā atstātas hercoga preces. Tāpat viņu interesēja, kur palicis leitnanta Parchema uz Lībeku atvestais zelts. Hercoga 1661. gada aprīlī ievadītā akcija beidzās bez panākumiem.

Pēc Denigera nāves hercogs sāka sarunas ar kēnigsbergieti Albrechtu Šulcu (Schultz) par eventuālu pulkveža atvietotāju gubernatora amatā. Par kandidātu minēts kāds pulkvedis Hilds (Hildt). Starplaikā koloniju pārzināja kapteinis Oto Štīls, kas vēstures avotos parādās kā

vissimpatiskākā, drošsirdīgākā un godīgākā persona Kurzemes un Zemgales hercogistes kolonizācijas vēsturē. Viņš bija dzimis kurzemnieks un, pretstatā visādiem ārzemju „speciālistiem,“ viskrietnāk vadīja koloniju.²⁷⁾

Neraugoties uz savu mantrausību un sīko blēdīšanos attiecībā pret saviem apakšniekiem un konkurentiem, hercogs Jēkabs ar savu plānoto civilizācijas misiju kolonijās bija savam laikmetam neparasti progresīva persona. Neparasti progresīva bija arī viņa nostāja uzskatu un reliģijas brīvības jautājumos. Savās kolonijās viņš pieļāva ticības brīvību ne tikai Kurzemes un Zemgales luterāņiem, bet arī holandiešu kalvīnistiem, franču hugenotiem, spāņu, portugāļu un franču katoļiem, Lielbritānijas salu anglikāņiem un katoļiem, tāpat melno pagāņiem. Kolonistiem viņš paredzēja plašu pašnoteikšanos.²⁸⁾

Lielu lomu hercogs Jēkabs paredzēja mācītājiem. Viņu uzdevums bija ne tikai garīgi apkopt un stiprināt draudzi, bet arī sākt reliģisku misiju ļoti tolerantā un liberālā veidā starp iedzimtajiem kolonijās un neiejaukties dažādu ticību strīdos. Pirmais mācītājs Gambijā bija jau minētais Gotšalks Ebelings. Mums ir noteiktas ziņas, ka vismaz jau 1652. gada martā viņš bijis Gambijā, bet stipri ticams, ka viņš tur bijis jau kopš 1651. gada. Kāda saglabājusies viņa vēstule liecina, ka Ebelings bijis ļoti paštaisnīgs, vienpusīgs un ne visai precīzs faktošs, ja gribējis kaut ko pierādīt un pasvītrot savu taisnību. Iespējams, ka nejaukais karstums un suta arī viņu stipri ietekmējusi. Katrā ziņā viņš bijis uzticams hercoga darbinieks un krietns Kurzemes patriots. Savu dzimteni viņš laikam vairs nedabūja redzēt.²⁹⁾ Jādomā, ka viņš savu pēdējo atdusas vietu atrada Andreja salas kapos, kur jau agrāk bija guldījis daudzus citus kurzemniekus. Kurzemnieku pēdējā garnizona ļaudīm vajadzēja būt savādi sajūtai, vērojot forta vaļņu pievārtē esošo kapsētu, kurās iemītnieki daudzkārt pārsniedza vēl dzīvo karavīru skaitu.

Ebelinga vietā stājās Joachīms Danenfelds, kas saņēmis interesantas hercoga instrukcijas:

Mēs atrodam par nepieciešamu mīlo, dievbijīgo Joachimu Danenfelda kungu iecelt par mācītāju, turienes (Gambijas) ostā un tai piederīgos apgabalos un likt viņu ordinēt, lai viņš visā uzticībā palīdzētu hercoga ierēdņiem un ļaudīm ar mācībām, sprediķiem un ar svētā sakramenta pasniegšanu, lai viņš viņiem

būtu gaišs paraugs, vedot Dievam patīkamam dzīvi. Minētajam mācītājam nopietni jāraugās arī uz to, ka pagānu prātos varētu ienest pareizu Dieva atzišanu, kādēļ viņiem jāmacās saprast turienes melno valodu. Bet lai neradītu strīdus vai sarūgtinājumus melno un arī dažādu ticību šķiru kristīto starpā, viņam jāizsargājas no jebkāda reliģiska strīda, disputa vai zākāšanās, jo sevišķi no kanceles, bet visos gadījumos jārikojas ar lēnprātību un maigumu.³⁰⁾

Danenfelds Gambijā palika tikai dažus gadus. 1658. gada 28. janvārī hercogs Jēkabs rakstīja konsistorijas padomniekam mācītājam Vendlandam (Wendland), lai Danenfeldu iecel atkal amatā Kurzemē pēc vairāku gadu darbības Gambijā. Danenfelds iesniedza kamerālpadomei lēsi par algā nesamaksātiem 300 dālderiem. Viņu aplūsināja, iedodot viņam zemi Vecmuižā, Zemgalē. Vēlāk viņu iecēla par mācītāju Vecsaulē.

Danenfelda vietā mācītāja amatā Gambijā sāka darboties Vilhelms Zachariass Millers (Mueller), kas vēlāk rakstīja, ka Gambijā esot darbojies astoņus gadus. Ja tas ir taisnība, viņš tur varēja būt uzturējies no 1653.—1661. gadam. Šķiet, ka viņam tomēr mazliet sajukuši rēķini. Arī viņam bija jāveic misijas darbs un jāmacās melno valodas, lai gūtu labākas sekmes. Līdzīgi Danenfeldam, Millers atgriezās dzimtenē dzīvs. Interesanti atzīmēt, ka gandrīz visi hercoga mācītāji koloniālā dienestā (arī Tobāgo) bija no Bauskas apkārtnes.³¹⁾

Grūti pateikt, cik liela bijusi koloniālās administrācijas aparātūra Gambijā. Juškēvičs piemin 9—10 augstākus ierēdņus, 20—30 tirgoņus un 250—300 eiropiešus dažādos uzdevumos. Diemžēl šie skaitļi ir viņa fantazijas augļi, tāpat kā detalizētie kolonijas dzīves apraksti. Nekas tur neatbilst patiesībai.³²⁾

Daudz reālākais Matīsens pieņem, ka hercogs Jēkabs laikā no 1651.—1661. gadam uz Gambiju pavisam nosūtījis tikai 300 eiropiešus. Viņu vidū 90% bijuši karavīri. To lielākā daļa aizgāja bojā slimībās, sadursmēs ar vietējiem iedzīvotājiem un ārējiem ienaidniekiem, tropu karstumā un nepiemērotas diētas dēļ. Matīsens domā, ka tikai 20% šo ļaužu bijuši kurzemnieki. Viņš pieņem, ka 50% varētu būt bijuši dāņi, 25% norvēģi un zviedri un pārējie 25% norvēģi un zviedri un pārējie 25% vācieši. Holandiešu

bijis daudz Tobāgo salā, bet pavisam maz Gambijā. Matīsens atradis tikai pāris latviešu vārdu kuģinieku sarakstos, bet neviena vārda kolonistu un kaŗavīru sarakstos.

Uzmanīgāki pētījot kuģinieku sarakstus, atrodam vairāk latviešu vārdu, bet kaŗavīru vidū Gambijā latviešu būs bijis ļoti nelielā skaitā vai nemaz. Kaut gan Matīsens nav saskatījis nevienu latvieti arī Tobāgo salā, šīs grāmatas autors atradis pēdas ļoti daudziem latviešiem šajā plantāciju kolonijā un viņa atklājumus akceptējis arī Dr. Matīsens. Citāda situācija bija tirdzniecības atbalsta punktā Gambijā. Tur plantācijas vēļ nebija iekārtotas, bet latviešu vidū tirgotājus un rakstvežus toreiz bija velti meklēt.³³⁾

Kaŗavīru skaits Gambijā bija daudz mazāks nekā Tobāgo. Vispār eiropiešu nocietinājumos Rietumafrikā bija ļoti maz kaŗavīru. 1645. gadā Elmīnā Zelta krastā bijuši 70 vīri, Gorē 40 vīri, Aksimā 23 un Akrā tikai astoņi. Matīsens pieņēma, ka kolonijas ziedu laikos Andreja salā bijuši ap 60 kurzemnieku kaŗavīru, Džillifrijā un Bandžulā (Bajonā) katrā pa 20 vīru. Daudzi kareivji bijuši vienlaicīgi arī amatnieki — maiznieki, kurpnieki, drēbnieki, galdnieki, mēbeļu gatavotāji, kalēji, pat uzpircēji un tirdzniecības aģenti. 1651. gadā uz Gambiju aizvestie 140 kareivji bija neparasti liels skaits Rietumafrikas apstākļos.

Uz Gambiju vesti arī amatnieki — dzirnavnieki, ādmiņi, zeltkaļi, kalnrači, būvju galdnieki un citi speciālisti. Sarakstē redzam, ka ap 1653. gadu uz Gambiju nosūtīti divi speciālisti galdnieki un ieroču kalējs Matiāss Millers (Mueller). Viņiem bijis Gambijā jāpavada divi gadi prom no savām ģimenēm. Viņi saņēmuši brīvu ceļu uz Gambiju un atpakaļ uz Kurzemi. Mēnesī viņi saņēmuši vienu florīnu algā un 12 florīnus pārtikai. Alga faktiski bija niecīga, darbs smags, dzīve nepierastos, neveselīgos apstākļos. Ir žēl šo nabaga cilvēku, kas diendienā riskēja savas dzīvības, atšķirti no ģimenēm un nezinā par savu nākotni. Piedzīvojumu alkas un ziņkāri drīz nomāca izmisums, pat naidis pret tiem ļaudīm, kas viņus bija aizvīlīnājuši uz tālo, eksotisko vietu un pametuši tur viņus likteņa ziņā slimus, pusbadā un bez solītās algas.

Kopā ar Milleru Gambijā bija ieradušies arī ādmiņi un līnu audēji. Viņu liktenis nebija labāks. Hercogs bija paredzējis ne tikai zelta raktuves un smalkamatniecības pa-

sākumus, bet arī ādu mītuves, linu austuves, maizes cep-
tuves un citus amatniecības un vieglās rūpniecības pa-
sākumus.³⁴⁾

Kāda Latvijā saglabājusies karte liecina, ka hercogs Jē-
kabs plānojis arī liela cietoksni Andreja salā, kas pie-
pildītu visu salas teritoriju. Cietoksnis pirmajā variantā
bija paredzēts sešstūrīgas zvaigznes formā ar nelielu fasādi.
Vaļņu platums bija paredzēts 3,5 m un augstums gandrīz
2 m. Pēc otrā varianta forts bija paredzēts apļa veidā ar
sešiem piecstūrīgiem bastioniem. Šos plānus nekad neīste-
noja.³⁵⁾

Kurzemnieku valdības laikā Gambijas grīvā bieži pa-
rādījās spāņu, portugāļu, angļu, holandiešu un pat jūras
laupītāju, pa lielākai daļai franču, kuģi. Iebraucēji bieži
cīnījās savā starpā. Kurzemnieki lielā neērtībā noskatījās
šajās sadursmēs. Hercogs viņiem bija aizliedzis iejaukties
citu valstu savstarpējās un iekšējās sadursmēs. Kā jau
redzējām, kurzemnieki dažkārt tomēr bija situācijā, kur
praktiski nebija iespējams izvairīties no iejaukšanās citu
zemju un politisko grupu varas aktos.³⁶⁾

Kurzemes un Zemgales hercogs Jēkabs centās izvairīties
no iejaukšanās starptautiskos strīdos un kara darbībā. Viņš
centās būt absolūti neitrāls politiskās un reliģiskās sadurs-
mēs. Neitrālitate bija izdevīga arī saimnieciski. Hercoga
interesēja galvenā kārtā veikali un laba peļņa. Viņš bija
gatavs sadarboties ar Romas pāvestu un jezuītiem, kalvi-
nistiem un valdenziešiem, luterāņiem un grieķu ortodok-
sās baznīcas pārstāvjiem, ebrējiem un pagāniem. Visa viņa
darbība liecina, ka viņš nebija militāri noskaņots. Vēlāk
viņš par to smagi cieta.

Hercogs ļoti vēlējās panākt saprašanos un sadarbību ar
nēģeriem Afrikā un karību indiāņiem Rietumindijā. Viņš
centās iegūt vietējos valdniekus par saviem sabiedrotajiem.
Būdams „tikai“ hercogs, viņš rakstīja glaimīgas vēstules
uz zemas attīstības pakāpes esošajiem nelielo nēģeru val-
stiņu valdniekiem, saukdams viņus par „Reverentissime
Rex, „Vestra Majestas“ un citādi pasvītrodams viņu „ka-
raļu“ titulus, tā sevi nostādīdams titulu ziņā zemākā pa-
kāpē. Sākumā viņš centās iegūt viņu draudzību iespējami
lēti. Hercoga pilnvarnieki karaļiem nosūtīja degvīna mu-
ciņas vai atsevišķas pudeles alkoholisko dzērienu. Nēģeru
valdnieki tomēr nebija muļķi un nedomāja hercogam iz-
nomāt vai pārdot pat nelielas teritorijas bažu ierīkošanai

par pudeli vai enkurīti šnabja. Sarunu ievadīšanai viņi vēlējās, lai hercoga ļaudis no viņiem par dārgu cenu nopērk dažus nekur nederīgus vergus. Hercoga vīri nopirka Andreja un Bandžulas salas par krietnu cenu — dzelzs stieņos, naudā, dzintara un kristala rotas lietās u. t. t. Hercogs sūtīja vietējiem karaļiem dāvanās no dārgām drēbēm darinātus svārkus. „Lielajam ķēniņam“ nosūtīja pat zelta svārkus. Pēc Kumbo karaļa nāves hercogs izteica personīgu līdzjūtību viņa dēlam un augsti vērtēja vecā vīra draudzību.

Hercogam nepiederēja visa Gambijas teritorija, tā palika vietējo valdnieku suverēnitātē. Viņš nopirka tikai nedaudz bazes — Andreja un Bandžulas salas, forta teritoriju Džillifrijā un tirdzniecības atbalsta punktu Kasaņā. Citās vietās viņš iznomāja tirgus vietas un tirdzniecības tiesības. Spāņi un daļa holandiešu atzina Kurzemes hercoga tirdzniecības pirmtiesības Gambijas grīvā un prasīja vietējam kurzemnieku gubernātoram atļauju tur tirgoties. Citi holandieši un angļi kurzemniekus ignorēja. Kaut gan kurzemnieki pirmie bija uzbūvējuši fortus Gambijas grīvā, viņu vispārējā militārā ietekme bija pārāk niecīga, lai piespiestu angļus un holandiešus atzīt viņu speciālās tiesības un iespaida sfēru Gambijā.

Gambijas nēģeri bieži brīvprātīgi palīdzēja kurzemniekiem ēku būvē, darbojās kā tirdzniecības ekspedīciju ceļveži un tulki. Ir tieši norādījumi, ka kurzemnieki nosūtījuši dažus portugāļus un nēģerus uz Kurzemi apmācīt viņus administratīvajam dienestam Gambijā. Francisko Marko de Magaļaišs un vairāki citi mulāti bija lieliski tirdzniecības aģenti kurzemnieku interesēs. Štīls noorganizēja arī nēģeru palīgkaraspēku.

Protams, hercogs atbalstīja arī vergu tirdzniecību. Kurzemnieki nelielā skaitā no vietējiem valdniekiem pirka vergus, daži nabadzīgāki un trulāki nēģeri paši pārdevās verdzībā un vēl citi pārdeva verdzībā savus par nastu kļuvušos radniekus un bērnus. Hercoga pilnvarnieki pārdeva Afrikas vergus Brazīlijā, Martinikā, Tobāgo, kā arī citās vietās. Hercogs plānoja plašu vergu tirdzniecību ar spāņu un portugāļu kolonijām, bet tā neīstenojās. Visumā kurzemnieki tomēr vairāk iztika paši ar savu darba spēku, kas tropiskajos apstākļos bija visai nepiemērots.³⁷⁾

Nēģeri bija visai blēdīgi un politiskā ziņā svaidīgi. Viņus mazāk interesēja uzticība slēgtiem līgumiem un sabiedrotajiem nekā acumirkīgās varas attiecības un materiālie labumi, ko piedāvāja viena vai otra eiropiešu grupa. Izdevīgā gadījumā viņi eiropiešus arī aplaupīja un noslep-kavoja. Kurzemnieki nebija izņēmums. 1657. gada 28. februārī Mombers rakstīja: „Melnie Gambijas upē paņēmuši Jūsu Augstības slūpu un nosituši tajā atrastos ļaudis, jo viņi ietaisījuši daudz parādu un nebija paņēmuši līdz nekādu kravu (preces).“

Kurzemnieki bija vājāki un nabadzīgāki par holandiešiem un angļiem. Viņu militārais vājums un mēģinājumi uzturēt draudzīgas attiecības ar vietējiem iedzīvotājiem un izvairīties no varas aktiem bija patīkami nēģeru valdniekiem. Kurzemniekus neuzskatīja par tādu ļaunumu kā varmācīgos izmantotājus holandiešus un angļus. Tādēļ viņi atbalstīja kurzemniekus militāri pret holandiešiem. Dāvanas un materiālie labumi tomēr bija izšķirīgie motīvi viņu nostājā angļu un kurzemnieku sadursmes laikā. Nabaga kurzemnieki šajā sadursmē palika vieni.³⁸⁾

Kurzemnieku tirdzniecības rajons Gambijā izpletās 120—250 km tālumā no Svētā Andreja salas.³⁹⁾ Uz Gambiju izveda graudus, miltus, linus, kaņepājus, graudu degvīnu, aņiņus, alu, sviestu, sieru, gaļu un speķi, kokmateriālus, vasku, sveķus, medu, darvu, potašu, piķi, ko patērēja tikai vietējais kolonijas personāls, jo afrikāņiem tādu preču nevajadzēja. Iedzimos visvairāk interesēja dzelzs stiepi un Kurzemes purva dzelzs pikas. Lielākā daļa dzelzs kurzemniekiem bija jāpērk Zviedrijā. Tikai pēc Gambijas kolonijas zaudēšanas kurzemnieki sāka dzelzi ražot savos Norvēģijas īpašumos Eidsvolā. Vīkā un Jūlsrūdā. Iedzimos arī interesēja misiņa katli, bļodas un aproces, dzelzs katli ar un bez vākiem un dzelzs plates, vara stiepi, vara naglas, misiņa stiepules, stikla pārles, koraļu un dzintara rotas un spoguļi. Kolonijā iveda arī vadmalu, linu audklu, dažādas drēbes, virves, podniecības izstrādājumus, zvanus, grieznes, lukturus, zviedenes, veserus, lāpstas, cirvjus, kā arī dažādus ieročus — musketes, zobenus, durkļus, pīķus un nažus. Arī šie priekšmeti laikam vairāk bija domāti eiropiešu personālam Gambijā.⁴⁰⁾

Hercogu Jēkabu Afrikā visvairāk interesēja teiksmainās zelta zemes — Tombutu, Mandinga un Bangana aiz Gambijas un Nigēras baseinu šķirtnes kalniem. Viņu sevišķi

satrauca prinča Ruperta 1652. gada 22. martā rakstītā vēstule, ka šo teiksmaino zelta zemju kalnos atrastais cēlmetāls ir gluži neticamā koncentrācijā. Ruperts rakstīja, ka katra mārciņa zemes pasakainajā zelta kalnā saturot zeltu 5 holandiešu dukātu vērtībā. Tā, saprotams, bija tikai skaista pasaka, bet tā satrauca ļaužu fantāziju tādā mērā, ka pat vislielākie saimnieciskie upuri, vislielākie attālumi un vissmagākās ciešanas šķita vērtas šīs zelta zemes atklāšanai.⁴¹⁾ Hercogs Jēkabs tomēr ieguva ļoti maz zelta, kā to liecina tieši un netieši avoti.⁴²⁾

Hercogu interesēja arī Gambijas vergi. Ir tiešas liecības, ka viņš piedalījies vergu tirdzniecībā. Jādoma tomēr, ka plašākos apmēros viņa ļaudis vergu tirdzniecību nav attīstījuši. Kurzemnieki parasti visus savus darbus veica pašu spēkiem.⁴³⁾

Hercoga Jēkaba un viņa sievas nāves gadījumā uzņemtais inventārs liecina, ka viņiem bez Gambijas zelta paraugiem bijuši arī lielāki krājumi pērļu, sevišķi atzīmējot neapstrādātās Gambijas pērles, kastes ar leopardu ādām, krokodīlu un bruņurupuču bruņām, koraļu rotām, kā arī daudz zilonkaula.⁴⁴⁾ Kolonija bija viņa privātīpašums. Tur bija ieguldīts viņa personīgais kapitāls. Kolonijas izmantošanā nepiedalījās nekādas tirdzniecības sabiedrības.

Mēs zinām, ka 1652. gadā Valzijs un Krokodīls uz Eiropu aizveda 5300 mārciņu zilonkaula (apm. 400 ilķņu) un 10 birkavu (5000 mārciņu) vaska. 1653. gadā Hercogienes Gerbonis uz Eiropu aizveda 3000 mārciņu zilonkaula un nepilnas 10 birkavas vaska kā arī 400 dēķinu (4000) antilopu un meža briežu ādu. 1654. gadā Ventspils tirgonis Benekers (Bennecker) ieguvis 60 mārciņas Gambijas vaska. 1655. gadā Pietas atveda uz Eiropu 2 lastus (12 000 mārciņas) sāls. Ir zināms, ka 1672. gadā Die Moewe (Kaija) vedusi lielāku zilonkaula kravu no Afrikas uz Rietumindiju. Šis pats kuģis vedis arī lielāku Afrikas rīsa kravu. Šultes dienasgrāmata liecina, ka 1651./52. gadā viņš vienā pašā braucienā ar vietējās satiksmes līdzekļiem Gambijas tirgos nopircis 20 000 mārciņas Gambijas kalnu rīsa. Kurzemnieki pirkuši arī pipariem līdzīgos „paradīzes graudņus,” palmu eļļu, kokosriekstus un palmu serdes.⁴⁵⁾

Ekspedīcijas bija dārgas, kaut gan hercogs saviem ļaudīm maksāja nelielas algas un viņus slikti ēdināja un apgādāja. Ir zināms, ka kāda ekspedīcija hercogam izmaksāja

15 000 dāldeŗu — 10 000 dāldeŗu krava, 2000 dāldeŗu algās kapteinim un matroŗiem, 2000 dāldeŗu algās karavīriem un 1000 dāldeŗu dažādos izdevumos. Zeica ekspedīcijas divu kuŗu komandas algās saņēma 5000 dāldeŗus. 25% no ūiem izdevumiem sedza hercoga Gambijas magazīna. Ieņēmumi no kuŗa kravas parasti bija ap 15 000 dāldeŗu. Jāatceras tomēr, ka daļa kuŗu nokļuva nedraudzīgu valstu vai jūŗas laupītāju rokās. Parasti nedraudzīgo un konkurējošo valstu akcijas bija tikai „legālās formās“ slēpta laupīšana. Hercogam nepatikšanas radīja arī par ekspedīciju vadoņiem un koloniju administrātoriem pieņemtie blēži un neprašas. Di Mulēns sagādāja hercogam zaudējumus 20 000 dāldeŗu apmērā, fon Zeics 18 000 dāldeŗu apmērā, Grinevalds 7000 dāldeŗu u. t. t. Sāncenšu pārņemtie kuŗi *Der Walfisch*, *Die Clementia* un *Die Pietas* hercogam sagādāja zaudējumus 10 000 dāldeŗu vērtībā.⁴⁶⁾

Hercogs ar saviem koloniālajiem pasākumiem ieguva starptautisku respektu un slavu, bet arī lielas nepatikšanas un milzu zaudējumus. Kurzemnieku vēriens, dziņa pēc piedzīvojumiem, drosme, izturību un neatlaidība bija augstu vērtējamas īpašības, bet tām aizmugurē bija hercoga veikalu intereses un iedzīvošanās kāre.

Koloniālo administrātoru vidū izcēlās krietnas un cēlas personības, piem. kapteinis ūtīls un pulkvedis Denigers fon Olinda, bet tādu bija maz. Hercogam bija lielā mērā jāpaļaujas uz ārzemju speciālistiem. Starptautiskajās attiecībās ļaudis neuzticējās viens otram. Ikviens saskatīja citos konkurentus, ienaidniekus vai izmantošanas objektus. Zināšanu trūkums un blēdības radīja bezjēdzīgu naudaŗ un materiālu izšķiešanu. Cilvēku mīlestībai un celtniecības priekam nebija vietas tā laika sabiedrībā. Administrātori centās viens otru sarūgtināt un izmantot, uzmeties citiem par kakla kungiem un neklausīt priekšniecību. Hercoga ierēdņi centās piekrāpt hercogu, bet hercogs savukārt centās piekrāpt viņus, spieŗot viņus ieguldīt savus personīgos līdzekļus hercoga pasākumos un neatlīdzinot viņiem ne tikai viņu zaudējumus, bet pat nesamaksājot algas. Godīgākās amatpersonas zaudēja veselību un visus savus līdzekļus. Par laimīgākiem viņu vidū varēja uzskatīt tos vīrus, kas atrada kapa vietas Andreja salā.

Zemāko ūķīru ļaudīm parasti klājās bēdīgāki nekā augstāko ūķīru piederīgajiem. Amatniekus bieŗi iekala dzelzīs,

lai viņi neaizbēgtu. Viņus arī pēra pātagām. Visgrūtāk klājās vergiem, kurus uzskatīja par kustināmu mantu. Ar viņiem apgājās kā ar dzīvniekiem. Kuģu komandu locekļus un koloniju strādniekus apzināti nospieda, mocīja, iebaidīja un izmantoja. Ievērosim tomēr apstākli, ka viņiem neklājās savādāk arī viņu pašu dzimtenēs. Viņi dzīvoja laikmetā, kad cilvēku izmantošana vēl bija normāla parādība. Dzīve kolonijās ietvēra cerību dzīvot brīvāku dzīvi, vilinājumu redzēt interesantas, svešas zemes un iespēju iegūt plašākas zināšanas un varbūt pat materiālus labumus. Tas daudziem šķita riska vērts. Vairums kurzemnieku tomēr bija vietsēži.

Muižniekus flotes un koloniju dienests visumā neinteresēja, jo to daudzi uzskatīja pat par pazemojumu. Patīkamāk bija dzīvot savās muižās un baudīt šīs zemes priekus, izmantojot dzimtļaudis un nositot laiku izpriecās. Namnieku Kurzemē bija maz, un zemnieki bija pārāk vērtīgs darba spēks uz vietas, lai to varētu šķiest ārzmēs un kolonijās. Zināms skaits hercoga zemnieku tomēr nokļuva Norvēģijā un kolonijās.

Tropu zemes saistīja un reizē baidīja ar savu eksotiku. Ziemeļniekiem tropu klimats lietus sezonā šķita pilnīgi slepkavīgs. Laiks bija tik ārkārtīgi karsts un mikls, ka gribējās novilkt ne tikai visas drānas, bet pat ādu. Ļaudis nezināja, kur likties. Gaisis bija tvana un tvaiku pilns. Gaisu vēl sliktāku padarīja pūstošā tropu veģetācija. Sausajā laikā gaisis bija svelmaini sauss un smacējošs. Protams, patīkamam veldzi radīja tropu nākšu dzestrums un trauksme.

Dienās kurzemnieki bieži cieta no galvas sāpēm, dunoņas un zvanišanas ausīs. Dažkārt viņus pārņēma vispārējs vājums un dažkārt pat nesamaņa. To piedzīvojis un izjutis arī šo rindu autors tālajās tropu zemēs. Kurzemniekus mocīja arī dažādas slimības un epidēmijas: dzeltenais drudzis, malārija, asinssērga, skorbūts un citas likstas. Ēdamvielas ļoti ātri sabojājās, koki sapuva, dzelzs sarūsēja, dzeramais ūdens bija baktēriju pilns. Jau no šultes dienasgrāmatas mēs redzējam, ka četru nedēļu laikā nomira 6 cilvēki, bet garnizona un pārvaldes ļaužu lielākā daļa bija slimi. Nāve kapos aizrāva Foku, Trotu fon Treidenu, Kroinfangeru, Helebartonu, Denigeru fon Olindu, Ebelingu un daudzus citus vadītājus darbiniekus. Desmitiem citiem tropu upuriem — kareivjiem un kolonistiem — mēs nezinām pat vārdus.

Dzīve kolonijā bija saspīstās, nehigiēniskās telpās vai nēģeru būdās. Kurzemnieki ceļā uz Gambiju paņēma līdz lielākus krājumus maizes, miltu, putrainu, pākšaugu, žāvētas gaļas, žāvētu un sālītu zivju, sālīta speķa, alus un degvīna. Tropu klimatā pārtikas vielas ātri sabojājās un dažu nedēļu laikā kļuva neēdamas.

Andreja salas garnizonam katru otro dienu bija jāpieved svaigs ūdens no Džillifrijas, jo salā nebija iespējams iegūt dzeramo ūdeni. Svaiga pārtika bija jāpieved no Džillifrijas, Bintangas un Brefetes. Pārtikai izmantoja zivis, putnus, antilopes, bananas, dažādas saknes un riekstus. Krokodīlu briesmu dēļ zvejniecība bija maz attīstīta. Džungļos arī medības bija grūti noorganizējamas, un tās bija pašiem medniekiem bīstamas. Visgrūtāk klājās lietus sezonā, kad plūdu dēļ bija ļoti grūti kuģot pa straujo Gambijas upi.⁴⁷⁾ Šādās grūtībās pagaisa prieks par tropu zemju skaistumu, eksotiskā burvība šķita kā ļauni murgi. Kurzemniekiem bija tikai vienas ilgas — iespējami drīz atgriezties mājās.

Daži kurzemnieki tomēr iemīloja baigi skaisto apkārtni un nespēja vairs iedzīvoties Eiropā. Pulkvedis Denigers bija pavadījis labu daļu sava mūža tropiskās un subtropiskās zemēs. Atgriezies Eiropā, viņš pastāvīgi saslima un jutās spiests atgriezties siltajās zemēs. Mūsu dienās līdzīgi jūtas arī daudzi latvieši, kas nokļuvuši Brazīlijā, Austrālijā, Florīdā, Kalifornijā un citās siltākās zemēs.

Šķiet, ka pēdējais Kurzemes kolonizācijas posms Gambijā bija visai smags. Kopš Konkordijas Gambijā vairs nebija parādījušies kurzemnieku kuģi. Momers 1657. gada 28. februārī ziņoja hercogam, ka kolonijā sacēlušies nēģeri. Kurzemniekiem vairs nebija līdzekļu mainas priekšmetu iegādei. Viņi kļuva parādnieki ārzemju tirgotājiem un vietējiem iedzīvotājiem. Atbalsts no hercogistes vairs neieradās. 1658. gadā hercogs Jēkabs uz Gambiju gan izsūtīja kuģi Die Clementia (Lēnība), korveti ar 20 lielgabaliem, bet tā Gambiju nerasniedza. Atpakaļceļā kuģis iemuka Kopenhāgenas ostā, kur tā ļaudis sagaidīja Ziemeļu kara beigas. Kopenhāgenā iebraucot, kuģi vairs bija tikai 6 lielgabali. Kuģis bijis 60 lastu liels. Pēc prof. V. Fogela aplēses 100 lastu līdzinās tagadējo burinieku 133 reģistra tonnām, pēc prof. Edg. Dunsdorfa — 95 reģistra tonnām.⁴⁸⁾

Pēc kapeiņa Oto Štīla liecības 1661. gada 13. decembrī hercogs Jēkabs iecēlis viņu par kolonijas komandantu pēc

tam, kad bojā bija aizgājis pulkvedis Denigers fon Olinda. Tas būs noticis 1657. vai 1658. gadā. Krietnajam Štilam izdevās pasargāt mieru un draudzību ar „visām kristīgajām nācijām“ līdz 1659. gadam.⁴⁹⁾

Gambijas kolonija bija galvenā kārtā tirdzniecības atbalsta punkts. Tā nebija plantāciju kolonija kā Tobāgo. To arī neizdevās pārvērst rūpniecības centrā kā hercogam piederošās teritorijas Norvēģijā. Pēc kurzemnieku sūtņa Adolfa Volfrata (W o l f f r a t h) iesnieguma Anglijas karalim Čārlzam II redzam, ka hercogs Gambijas kolonijas fortus, mājas, kabīnes, tirdzniecības vietas un citus īpašumus aplēsis 232 320 valsts dālderu vai 580 000 karaļa guldeņu kopvērtībā. Šie skaitļi neapšaubāmi ir uzpūsti, bet tie tomēr sniedz aptuvenu jēgu par hercoga ieguldījumu šajā Afrikas zemes stūrī.⁵⁰⁾

GAMBIJA HOLANDIEŠU OKUPĀCIJĀ

Zviedru iebrukumu Kurzemē un Kurzemes hercoga saņemšanu zviedru gūstā centās izmantot holandieši, lai pārņemtu kurzemnieku kolonijas Gambijā un Tobāgo. Tā kā Kurzemes hercoga tirdzniecības un kuģniecības direktors Henriks Mombers bija holandiešis un dzīvoja Amsterdamā, holandiešu Rietumindijas sabiedrības Amsterdamas kameras direktori sāka viņu dažādi ietekmēt, lai viņš nodotu kameras rīcībā Gambiju. Tobāgo salā savukārt bija ieinteresēta tās pašas sabiedrības Zēlandes kamera, kas bija Amsterdamas kameras sīva konkurente. Uz Zēlandes kameras pilnvaru pamata Tobāgo salas dienvidos savu koloniju bija nodibinājuši Zēlandes lieltirgotāji brāļi Adriāns un Kornēlijs Lampsinsi (L a m p s i n s).

Četrus mēnešus pēc Kurzemes un Zemgales hercoga Jēkaba saņemšanas gūstā Amsterdamas kameras direktoriem izdevās pierunāt Momberu nodot Gambiju kameras pagaidu pārvaldē. 1659. gada 4. februārī pie Amsterdamas notāra Vincenta Svanenburga (S w a n e n b u r g h) ieradās kameras direktori Dr. Kornēliss Vitsens (Witsen), Eduards Mans un Abrams Vilmerdonks (W i l m e r d o n c k) kopā ar Momberu un parakstīja attiecīgu līgumu. Tā kā hercogs pagaidām nevarēja pats savu koloniju atbalstīt, kamera Gambiju aizsargātu pret citu varu traucējumiem un okupācijas mēģinājumiem. Kolonijas garnizons kādu laiku būtu zvēresta saistībās ne tikai ar hercogu, bet arī ar Rietumindijas sabiedrību. Šī sabiedrība garnizona pastiprinājumus un pārtikas līdzekļus sūtītu uz savas lēses. Kolonijā esošās un sagaidāmās preces kameras kuģi nosūtītu Momberam, bet viņam būtu jāsamaksā transporta izdevumi un no iepērumiem jāsamaksā holandiešu Rietumindijas sabiedrībai par tās izdevumiem forta uzturēšanai. Sabiedrība paturētu

koloniju, cietokšņus un tirdzniecības pasākumus savā pārziņā hercoga labā tik ilgi, kamēr viņš pats varētu atkal pārņemt kolonijas pārvaldi un tirdzniecības pasākumus. Līdz tam laikam kamera koloniju uzturētu un pati organizētu tirdzniecību. Pēc tam, kad hercogs kamerai būtu atlīdzinājis visus izdevumus, garnizonu atbrīvotu no zvēresta Rietumindijas sabiedrībai un koloniju nodotu atpakaļ hercogam.

Bija jau iepriekš paredzams, ka sabiedrība pieprasīs tik milzīgu summu par saviem „izdevumiem“ un kolonijas pasargāšanu, ka hercogs nespēs to samaksāt. Papildu klauzulā bija paredzēts, ka arī pēc kolonijas atdošanas hercogam, viņš ar Rietumindijas sabiedrību slēgtu „aliances līgumu“ un „uzturētu labu korespondenci“ resp. cieši sadarbotos. Kā hercoga pārstāvja liecinieki bija uzdoti advokāti Pētrus Kleks (C l o e c k) un Benedikts Engells (E n g e l s), kā arī notārs Jakobs van Svītens (S w i e t e n). Jāievēro, ka Mombers nekādā gadījumā nedrīkstēja hercoga koloniju nodot kādas citas valsts sabiedrības pārziņā, jo sevišķi tādēļ, ka šajā kolonijā netraucēti darbojās hercoga ierēdņi un tur uzturējās kolonijas garnizons.¹⁾

Patī holandiešu Rietumindijas sabiedrība vairs nebija saimnieciski un militāri stipra un bija bankrota priekšvakarā. Holandiešiem bija grūti izturēt konkurenci ar angļiem. Mombers jutās spiests parakstīt līgumu ar Rietumindijas sabiedrību, jo nebija pārliecināts, vai kurzemnieku garnizons spēs koloniju aizsargāt. Kolonijas tālāko eksistenci viņš acīmredzot jutās nespējīgs financēt. Viņam bija arī šaubas, vai hercogs viņa izdevumus segs. Blēdīšanās toreiz bija normāla parādība, godprātība šķita dīvaina un aizdomīga.

Drošības dēļ Mombers uzrakstīja vēstuli arī kapteinim Štīlam, kurā informēja viņu par noslēgto līgumu ar Rietumindijas sabiedrības Amsterdamas kameru, bet piemetināja, ka viņš faktiski nepārzina vietējos apstākļus Gambijā. Tādēļ Mombers ieteica Štīlam noslēgto līgumu ignorēt, ja viņš varētu savu cietoksni pats pasargāt Kurzemes hercoga vārdā.

Neilgi pēc līguma noslēgšanas Gambijā ieradās holandiešu jachta ar Amsterdamas kameras algotiem karavīriem Jana Erikosa (E r i c o s) vadībā. Komandieris iepazīstināja Štīlu ar līguma tekstu un uzaicināja viņu nodot Jēkaba fortu viņa ļaudīm. Štīls kaut kādā ceļā bija saņēmis

arī Mombera viņam adresēto privāto vēstuli un nolēma pretoties holandiešu prasībām. Viņa garnizons bija neliels, bet arī holandiešu nebija daudz.

Kurzemnieku gubernātors holandiešu kuģa komandierim mierīgi, bet stingri paziņoja, ka neredz nekādu vajadzību meklēt holandiešu atbalstu un tādēļ nevar sekot vienošanās līgumam, jo sevišķi tādēļ, ka tas parakstīts bez viņa žēlīgā kunga, firsta augstības pavēles, ziņas un gribas. Štīls pasvītvoja, ka viņš saistīts ar zvērestu un atbildību par hercoga īpašumiem Gambijā.

Erikoss sākumā nespēja ticēt, ka Štīls to domāja nopietni. Kad draudi nelīdzēja, holandieši sāka pielietot viltību. Viņi ievēroja, ka kaņavīru lielākā daļa nebija kurzemnieki, bet vācieši un skandinavi. Tropiskajā klimatā viņi bija visai saguruši un gaidīja brīdi, kad varēs saņemt savas algas un dēties atpakaļ uz Eiropu. Kurzemes un Zemgales hercogiste un hercoga personīgās intereses viņiem bija vienaldzīgas.

Holandieši viņu noskaņu sāka izmantot, informējot fortu kaņavīrus, ka hercogs Jelgavā saņemts gūstā, ko neviens nevarēja noliegt, un ka viņiem algu un atvietotājus nebija ko gaidīt, jo hercogam atgriezties savā valstībā drīzumā izredžu nebija nekādu. Ja kaņavīri Andreja salu un apkārtējās teritorijas nodotu holandiešu Rietumindijas sabiedrībai, tās pārstāvji ar viņiem vienotos nogādāt viņus Zaļā raga salās un no turienes Holandē, kur viņiem izmaksātu algu. Tādu pašu taktiku vairāk nekā pusgadu vēlāk holandieši pielietoja Tobāgo un ar līdzīgiem panākumiem.

Kurzemnieku garnizona pārstāvji slepus vienojās ar Erikosu par braukšanu uz Eiropu un algas garantijām. Garnizona kaņavīri sacēlās un Štīlu arestēja. Klātesošais Jans Erikoss priecīgs grasījās noraut Kurzemes karogu no karoga kārts, draudēdams Štīlam iešaut lodi stilbos, ja viņš nepaliks savā būdā. Kad Štīls iejaucās, viņu sagrāba dumpinieki, iekala dzelzīs un ieslodzīja aresta telpās. Erikoss aizliedza citiem ļaudīm ar kapteini Štīlu sarunāties.

Andreja salā izcēlās holandiešu kaņaspēks. Kurzemes hercogistes pārstāvjus un kaņavīrus novietoja kuģī un aizveda uz Holandi. Tur aizbrauca arī Štīls. Gambijas gubernātora pirmais gājiens bija pie Mombera. Šis vīrs labi apzinājās, ko izdarījis, bet kad Štīls viņam nikni uzbruka, rūdītais komersants viņa uzbrukumus atvairīja ar vēsumu un draudīgām frazēm. Viņš zināja, ka kapteinis Štīls bija

bez līdzekļiem, bez atbalsta un padomdevējiem. Hercogs Jēkabs vēl arvien bija zviedru gūstā un bija pārvests no viņa valstij tuvās Rīgas uz tālo Ivangorodu. Likās, ka viņš tur paliks vēl ilgi. Momberam nebija pagaidām sevišķa iemesla uztraukties.

Štīls patiesi bija bez graša kabatā. Hercogs viņam bija parādā 100 dālderus. Tā kā Mombers viņam nemaksāja ne vērdu, brašais kapteinis devās pie hercoga finansiālā partnera, holandiešu bankiera Gillīsa van der Hēka (Heek). Andreja salas noliktavās bija palikuši lielāki krājumi zilopkaula, dārgo zvērādu un vaska. Visas šīs mantas bija paņēmuši holandieši. Štīls van der Hēkam pieprasīja samaksāt viņam pienācīgo algu, piedraudot pretējā gadījumā doties uz holandiešu Rietumindijas sabiedrību un saņemt naudu no tās. Van der Hēks vienaldzīgi atbildēja, ka viņš varot darīt, ko vēloties. Nesagaidījis tādu atbildi, Štīls piedraudēja par to informēt hercogu Jēkabu. Tas un citi draudi līdzēja. Štīls saņēma savus 100 dālderus, kas viņam sagādāja iespējas pārziņot Holandē.

Denigera fon Olindaš kundzei Annai bija lielāka laime. Pulkveža kundze apprecēja Koilenburgas linu austuves īpašnieku Vīliju.²⁾

Pār Mombera galvu sāka savilkties tumši mākoņi. Kamēr Štīls pavadīja ziemu bezdarbībā, jo nebija skaidrībā, kādā Zviedrijas malā aizvests viņa hercogs, Žans de Vikforts, kas jau agrāk bija bijis hercoga dienestā, Hāgā uzzināja par Mombera izdarībām un 1659. gada 30. septembrī rakstīja hercogam plašu vēstuli par notikumiem Gambijā. Mombers bija acīmredzot viņa sāncensis, un tagad bija vienreizēja izdevība hercogam iztēlot Momberu par visbriesmīgāko nelieti un blēdi. Vikforts netaupīja tumšas krāsas. Viņš apšaubīja Mombera, van der Hēka un van Svītena labos nodomus un aizrādīja, ka uz Gambiju nosūtītais holandiešu karaspēks nav zvērējis uzticību Kurzemes un Zemgales hercogam. Šī karaspēka palīdzība arī nav bijusi kolonijai vajadzīga, jo štīla garnizonu neviens nav apdraudējis. Žanam de Vikfortam, protams, bija savi plāni. Viņš jau bija noorganizējis grupu holandiešu, kas pārņemtu kolonijas pārvaldi, neprasiu no hercoga nekādu atlīdzību par izdevumiem un nozvērīnātu karavīrus kalpot hercoga interesēm. Tas notiktu ar Nīderlandes ģenerālštatu ziņu.

1659. gada 11. novembrī notika holandiešu sakūdīto kurzemnieku garnizona karavīru dumpis Tobāgo salā, kam sekoja šīs salas nodošana Lampsinsu ģimenei. Sarūgtinātais hercogs vairs neticēja nevienam, arī de Vikfortam ne. Lunkanais diplomāts tomēr nedomāja palaist garām izdevību pārņemt Mombera funkcijas. Viņam radās jaunas idejas, kuru rezultātā visvairāk cieta nevainīgais un godīgais kapteinis Oto Štīls.³⁾

FRANČU JŪRAS LAUPĪTĀJU IEBRUKUMS UN HOLANDIEŠU SAVSTARPĒJĀ SACENSĪBA

Gambijas kolonija kurzemniekiem šķita pazaudēta uz visiem laikiem, kad pēkšņi viņiem nedomādami un negribdami lielajā politiskajā spēlē palīdzēja ienaidnieki zviedri. Kā jau minēts, 1645. gadā nodibinājās Zviedru-afrikāņu tirdzniecības sabiedrība, kas pēc smagām cīņām ar holandiešiem bija pārnēmusi daļu Zelta krasta un Lauvu krasta (*Sierra Leone*). Tur zviedri uzbūvēja vairākus fortus — Apoloniju, Kārlsborgu, Akru, Bontri, Ursu, Annamobu, Johanisborgu un Džemoriju. Pēc sākotnēja mēģinājuma 1640. gadā Gvinejas līča piekrastē 1655. gadā kolonijas nodibināja arī Zviedrijas pastāvīgā sāncense Dānija, uzbūvējot Frederiksborgas un Christianborgas fortus. Tā kā Zviedrija un Dānija bieži bija kara stāvoklī, zviedri bieži pilnvaroja franču pirātus daņu koloniju postīšanai¹⁾

Nezinādami, ka kurzemnieku koloniju Gambijā jau ieņēmuši holandieši, zviedru tirgoņi pilnvaroja franču jūras laupītāju Di Kēnu (*Du Quesne*) izpostīt Gambijas fortus un plantācijas. Viņam atļāva paturēt kolonijā iegūtās mantas.

Di Kēns devās ceļā. Iebraucis Gambijas grīvā, viņš atklāja, ka tur vairs nesaimniekoja kurzemnieki, bet holandieši. Saskaņā ar kontrakta saistībām, viņam bija jāizposta Gambijas kolonija. Tā kā tur neatradās ne franči, ne zviedri, viņam bija vienaldzīgi, vai viņa uzbrukuma gadījumā ciestu kurzemnieki, vai holandieši.

Di Kēns pēc kārtas uzbruka visiem fortiem, tos ieņēma un izpostīja. Džillifrijas fortā viņa ļaudis nespēja sabojāt

trīs kurzemnieku lielos 12 mārciņu lielgabalus, kuņus nevarēja iegāzt arī upē. Bajonas fortā viņi tikai viegli sabojāja kādu citu lielo 12 mārciņu lielgabalu. Franči izpostīja visas celtnes, piepildīja savu kuģi kolonijā atrastām precēm un aizveda arī mežos neaizbēgušos holandiešus, kurzemniekus un afrikāņu vergus. Gambijas upē franču laupītāji pamanīja arī divus precēm piekrautus holandiešu kuģus. To īpašnieks, Amsterdamas tirgonis, tirgojās Rietumindijas sabiedrības Groningenas un Amelandes kameras tirgoņu interesēs. Di Kēna ļaudis aplaupīja arī šos divus kuģus. Pats jūras laupītāju vadonis drupu laukā pārvērsto koloniju „pārdeva“ kādam Groningenas tirgonim. Vēlāk franču kuģi jūrā aizturēja Rietumindijas sabiedrības Zēlandes kameras kuģis *Vrede* (*Miers*) un nolaupīja frančiem lielāko daļu viņu laupījuma. *Vrede* ar laupījumu devās uz Zēlandi.²⁾

Franču uzbrukums Gambijas kolonijai radīja skandālu ne tikai Holandē, bet arī internacionālā apjomā. Iejaukta bija Zviedrija, Francija, Kurzemes un Zemgales hercogiste, kā arī trīs savstarpēji konkurējošas holandiešu Rietumindijas sabiedrības kameras — Amsterdamas, Groningenas - Amelandes un Zēlandes.

1660. gada 1. martā Groningenas un Amelandes kameras direktori lūdza Nīderlandes ģenerālštatus gādāt, lai zēlandieši atdotu groningeniešiem viņu preces. Ģenerālštati atbalstīja viņu lūgumu un pieprasīja zēlandiešu admirālītes koledžai Midelburgā, lai tā gādātu par tiesu un taisnību.

Jau bīstamāks bija viņu lūgums pieprasīt gandarījumu no Francijas. Di Kēns bija rīkojies Zviedrijas, bet ne Francijas valdības uzdevumā. 1660. gada 15. aprīlī, tajā pašā sēdē, kad ģenerālštatu delegāti pieņēma lēmumu zēlandiešu lietā, viņi nolēma sūtīt diplomāta Borēla (*Boreel*) dēlu uz Parīzi pārrunāt šo jautājumu ar Francijas karali Luī XIV.³⁾

Starplaikā darījumu ar Di Kēnu noslēgušais Groningenas tirgonis lūdza savas pilsētas kameru izsniegt viņam pilnvaru tirgoties Gambijā. Kameras direktori vai nu nezināja, ka kurzemnieku koloniju pārņēmusi Amsterdamas kamera, vai arī centās amsterdamiem sagādāt nepatikšanas un deklarēja, ka Gambijas kolonija pieder Kurzemes un Zemgales hercogam. Viņi pat ieteica hercoga pilnvarniekam

Momberam kolonijā atjaunot kurzemnieku pārvaldi un nepieļāva saviem tirgoņiem iejaukties kurzemnieku kompetencēs. Jau minētais Groningenas tirgonis piedāvāja savas no Di Kēna iegūtās pilnvaras Momberam par atļauju Gambijā tikai tirgoties.

Momers tomēr kavējās izmantot neparedzēto iespēju glābt gandrīz vai neglābjami nepatīkamo situāciju. Viņš bija tik ļoti sasaistījies ar Amsterdamas kameru, ka baidījās nokļūt nepatīkšanās pats savā dzīves vietā. Kurzemniekiem labvēlīgie Groningenas kameras direktori tomēr neatlaidās un ieteica Momberam nosūtīt uz Gambiju apmēram 30 vīru ar lielgabaliem, municiju un proviantu un pārņemt koloniju tieši Kurzemes hercoga vārdā.⁴⁾

Stāvoklis bija patiesi sarežģīts. Amsterdamas kamera Gambijā bija ļoti cietusi, Ziemeļeiropā karām bija paredzamas drīzas beigas, Kurzemes un Zemgales hercogs vēl joprojām bija oficiāli kolonijas īpašnieks, ko atzina arī daļa Rietumindijas sabiedrības kameru. Pārlietu iejaucoties Amsterdamas kameras strīdū ar kurzemniekiem un aizstāvēt tās visai nepamatotās intereses Francijā, Nīderlande varēja nokļūt negribētā kara stāvoklī ne tikai ar frančiem, bet arī ar zviedriem. Šajā sakarā, apspriežot Amsterdamas kameras direktoru 1660. gada 9. septembrī rakstīto lūgumu, Nīderlandes ģenerālstatu deputāti 15. septembrī nolēma tautas interesēs brīdināt sūtni Borēlu būt ļoti uzmanīgam un atturīgam šajā jautājumā. Amsterdamas tirgoņu intereses nebija visas holandiešu tautas intereses.⁵⁾

KURZEMNIEKU ATGRIEŠANĀS GAMBIJĀ

Hercoga Jēkaba tirdzniecības un kuģniecības direktors Mombers tagad bija ļoti nepatīkamā situācijā. Saskaņā ar Rietumindijas sabiedrības Groningenas un Amelandes kameras lēmumu viņu varēja viegli apzīmēt par blēdi un hercoga īpašumu tišu nodevēju svešai varai. Viņš tomēr dzīvoja Amsterdamā un līgumu bija slēdzis ar Amsterdamas kameru. Groningena bija tālu no Amsterdamas, un abu pilsētu tirdzniecības kameras bija niknas sāncenses. Momberam vajadzēja glābt savu prestižu un reizē arī savu ādu gan kā Amsterdamas pilsonim, gan arī kā Kurzemes un Zemgales hercogistes amatpersonai.

Momberam tomēr bija laime. Rietumfrīzijas salā Tekselē (Texel) šajā laikā stāvēja kurzemnieku kuģis Prudentia (Gudrība), kas bija ieguvis jaunu vārdu — Pietas (Dievbijība). Šis kuģis bija 34 lielgabaliem bruņota fregate, bet, kamēr fregate bija Amsterdamā 1658./59. gadā, tur bija palikuši vairs tikai 20 lielgabali. Kuģis bija 180 lastu liels.¹⁾

Hercoga tirdzniecības un kuģniecības direktors nosūtīja ziņu kapteinim Oto Štilam gatavoties atkal ceļā uz Gambiju. Varam iedomāties gubernatora prieku par šo ziņu. Mombers pats bija uzņēmies brīvprātīgo karavīru vākšanu kurzemnieku dienestam Gambijā. Viņam tomēr jaunais pasākums ļoti nepatika. Tas varēja radīt lielas grūtības Amsterdamā viņam pašam attiecībās pret tautiešiem holandiešiem. Tas bija arī liels finansiāls risks. Bija vājas cerības atgūt no hercoga koloniālos pasākumos ieguldīto paša naudu.

Kad kapteinis Štīls sestdien, 1660. gada 17. aprīlī uzkāpa Pietas klājā lielu cerību un prieka spārnots, viņu sagaidīja nepatīkami pārsteigumi. Mombera savāktais garnizons bija tieši piecu vīru(!) stiprumā. Arī naudas Štīla rīcībā nebija tikpat kā nemaz. Tās vietā viņš saņēma dīvainas un grūti saprotamas Mombera instrukcijas, kas diemžēl vairs nav saglabājušās.²⁾

Tā kā vispārējā situācija bija ļoti neskaidra, Štīls nolēma nekavēties, bet izmantot šo gadījumu, lai atjaunotu hercogistes varu Gambijā. Bija arī pēdējais laiks. Mēnesi vēlāk beidzās Ziemeļu karš un hercogu atbrīvoja no gūsta. 9. maijā zviedri hercogam paziņoja, ka viņš ir brīvs. 3. jūnijā hercogs ar ģimeni sāka atpakaļceļu uz savu hercogisti. Bijušie ienaidnieki zviedri tagad centās hercogam visādi pielabināties. Sevišķi glaimīgs bija ģenerālfeldmaršāls Dagless, kas ar savu nekrietno rīcību 1658. gada oktobrī bija sadragājis visu, ko hercogs bija izveidojis, un sagādājis viņam milzīgus saimnieciskos un starptautiskā prestiža zaudējumus.

Ceļojums notika ar lielu pompu un tādēļ ieilga. Tikai 16. jūlijā hercogs sasniedza Grobiņu, kas bija vienīgā nesagrautā pils viņa valstībā. Savu galvaspilsētu no „sabiedrotajiem“ poļiem viņš atguva tikai 31. augustā.³⁾

1660. gada 20. aprīlī Pietas devās ceļā uz Gambiju. Brauciens bija neparasti laimīgs. Kurzemnieki ceļā nesastapa neviena sāncenša. Ceturtdien, 1660. gada 10. jūnijā Pietas sasniedza ceļa mērķi. Pie Andreja salas šajā laikā bija noenkurojies tikai kāds Groningenas tirgotāja kuģis. Kad Štīls viņam parādīja savas pilnvaras, tirgonis bez kādiem iebildumiem viņam ļāva pārņemt fortu. Lielā priekā un lepnumā Štīls atkal pacēla Kurzemes hercogistes karogu forta mastā. Lielā steigā krastā izkāpa visi pieci garnizona karavīri un izcēla Andreja salā divus 6 mārciņu lielgabalus, divus 5 mārciņu lielgabalus, divus mazus metala ložu lielgabalus un divus akmeņu metamos lielgabalus, kurus novietoja baterijās. Lielgabalu tātad bija vairāk nekā lielgabalnieku.

Štīls bija cerējis, ka Gambijā viņš sastaps vēl 30 tur palikušos kurzemnieku karavīrus, bet viņu lielākā daļa starplaikā bija nokļuvusi Eiropā un daži citi bija miruši. Štīls piekrastē atrada tikai 3—4 vīrus, kas bija vēl spējīgi

cīnīties. Lielā mērā bija jāpaļaujas uz vietējo gambiešu draudzību un hercoga atbalstu. Diemžēl hercogs vēl labu laiku nebija spējīgs savu koloniju atbalstīt ne ar karavīriem, ne precēm, ne ar naudu.⁴⁾

HOLANDIEŠU ORREIZĒJAIS IEBRUKUMS GAMBIJĀ UN KURZEMNIEKU UZVARA

Kurzemnieki vēl nebija pilnīgi iekārtojušies Andreja salā, kad 1660. gada 13. jūnijā, svētdienas rītā, pie Džillifrijas parādījās kāda holandiešu jachta barkas pavadībā un izcēla krastā 40 bruņotus vīrus. Bija pagājušas tikai trīs dienas, kopš kurzemnieki bija ieradušies. Pietas starplaikā bija atstājis Gambiju, lai nodotos vergu tirdzniecībai, bet bija kritis holandiešu rokās.

Holandiešu Zaļā raga kolonijas gubernātoram tomēr nebija pilnīga informācija par kurzemnieku nodomiem un garnizona stiprumu. Holandieši neuzdrošinājās uzbrukt Andreja salai, bet ieņēma tikai Džillifrijas fortu. Šī forta vaļņu pārvarēšanai viņi bija paņēmuši līdz pat speciālas kāpnes.

Šis varas akts radīja lielu nemieru Barraš karaļvalstī. No eiropiešiem holandieši bija visnepopulārākie Gambijā. Viņi nemaksāja nodevas un piekrastē bieži ķēra cilvēkus un pārdeva tos verdzībā. Ar speciālu sūtni Jēkaba forta komandieris Štīls nodeva holandiešiem sevišķu protesta vēstuli. Holandiešu atbilde bija neapmierinoša. Rietumindijas sabiedrības Amsterdamas kamera vēl joprojām uzskatīja sevi par pārvaldnieci kurzemnieku kolonijā Gambijā. Vietējais holandiešu komandieris Gambijā tomēr bija manāmi apmulsis un nosūtīja barku atpakaļ uz Zaļo ragu pēc papildus instrukcijām. Starplaikā Štīls papildināja savu garnizonu Andreja salā ar nēģeru „grametiem“ — palīgkaraspēku.

29. jūnijā Gambijas grīvā ieradās un pie Džillifrijas izmeta enkurus divi holandiešu kuģi — de Koning Salomon un de Zwarte Arend (Melnais Ērglis). Dažas dienas holandieši nogaidīja, bet 2. jūlijā abi piebraukušie kuģi kopā ar jachtu, kas jau bija pie Džillifrijas, pietuvojās Andreja salai. Salā ieradās holandiešu ziņnesis ar brīdinājumu Štīlam nodot Jēkaba fortu pēc „līguma“ Amsterdamas kamerai. Ja viņš to nedarītu, holandieši nākamā dienā salai uzbruktu ar artileriju un izceltu desantu. Štīls ultimātu noraidīja.

3. jūlijā holandieši patiesi uzbruka. 3—4 stundu laikā viņi pār salu izlaida 400 lielgabalu šāviņus. Holandiešu uguns bija tik spēcīga, ka garnizona karavīri bija spiesti meklēt glābiņu, nometoties ceļos savos bastionos. Kurzemieki paspēja izšaut tikai vienu reizi. Viens kurzemnieku karavīrs krita. Kurzemieku acu priekšā sašāva arī divas laivas. Pie salas krastiem parādījās divas holandiešu laivas ar desanta karaspēku. Štīls vēl centās savus ļaudis uzmodināt pretoties uzbrucējiem, bet ārdītājā artilerijas ugunī viņi bija galīgi pazaudējuši gribu cīnīties.

Holandieši izcēlās krastā un pieprasīja, lai kurzemnieki nolaiž savu karogu, pacel balto karogu un nosūta divus vīrus sarunām. Tā kā kurzemnieki vēl nedomāja padoties, laivas atkal attālinājās, bet izsēdināja karaspēku kādā citā neapsargātā salas krastā. Holandieši iebruka kurzemnieku mītnēs, nolaupīja viņu drēbes un citas mantas, kā arī norāva pie ļaužu mītnēm pacelto kurzemnieku karogu un vimpeli. Kad Štīls ar labajā rokā paceltu komandiera karogu steidzās to novērst, holandiešu komandieris sašāva viņa karogu un sauca: „Tu, suns, šī lode ir tev domāta, un tā ir mana pavēle!“

Holandiešu karakuģi piebrauca pie Andreja salas. Krastā izkāpa liels skaits holandiešu jūrnīeku. Viņi saņēma gūstā ne tikai visus kurzemniekus, bet arī Groningenas kameras ierēdņus, kas bija sadarbojušies ar kurzemniekiem. Bija beidzies drāmas pirmais cēliens.

Holandiešu varas akta satrauktais Štīls cerēja, ka tāda varmācība nepalikis neatmaksāta. Viņš pavadīja nākošās dienas dievlūgšanās. Vēlāk Štīls rakstīja: „Visvarenais Dievs nepieļāva vieglprātīgajai darbībai tā nobeigties, bet atmodināja pagānu sirdis.“

Pagāni bija piekrastes melnie vīri, kas pagalam nevēlējās redzēt holandiešu varas atjaunošanos. Barras karalis izsūtīja uz notikuma vietu vairākus veiklus vīrus, kam izdevās sagūstīt holandiešu tirdzniecības direktoru. Tas bija patiešām lielisks „ķēriens.“ Barras karalis tagad pieprasīja holandiešiem atbrīvot kapteini Štilu, ja viņi grib, lai lieltirgonis atgrieztos pie viņiem dzīvs un vesels. Holandiešiem nebija nekādas citas iespējas, kā tikai paklausīt Barras karaļa ultimātam.

7. jūlijā kapteini Štilu izlika krastā. Afrikāņi viņu draudzīgi apsveica un ieteica viņam vairs neatgriezties kuģī, bet palikt pie viņiem, solot iespējamo palīdzību. Holandiešiem kļuva skaidrs, ka situācija bija ļoti nopietna. Viņi nebija paredzējuši, ka vietējie karaļi iejauksies eiropiešu sadursmē vienas karotājas puses labā, atbalstot tieši zaudētājus. Lielā steigā uz Zaļo ragu tajā pašā naktī nosūtīja Melno Ērgli ar sagūstītajiem ļaudīm un kurzemniekiem draudzīgo Groningenas tirgoni.

8. jūlijā štīls sasauca kara padomē visas ievērojamākās personas Džillifrijā, lai noskaidrotu šo personu domas attiecībā uz varbūtēju akciju pret Džillifrijas fortu, kas arī bija holandiešu varā. Tā kā vietējo ļaužu spēki bija niecīgi, pagaidām nekādu lēmumu nepieņēma. Vakarā Džillifrijā ieradās Barras karalis, galvenais alkade un citi vietējie afrikāņu vadoni. Pēc apspriedes ar kapteini Štilu viņi kategoriski pieprasīja holandiešiem, lai viņi atstāj fortu. Holandieši sākumā to nevēlējās darīt, bet viņu stāvoklis bija nepatīkams. Garnizonā bija tikai 25 vīri. Viņu lielākā daļa bija slimi un nespējīgi pretoties forta aplencējiem, kuŗu skaits nepārtraukti pieauga un kas kļuva arvien draudīgāki.

Beidzot forta aizstāvji atvēra forta durvis. Fortā iegāja kapteinis štīls, pārņēma holandiešu ieročus, slimos karavīrus aizsūtīja laivā uz Andreja salu viņu tautiešu aprūpē, daļu pārējo karavīru pierunāja pāriet kurzemnieku dienestā, vēl citus aizsūtīja pie Barras, Kumbo un Bintangas karaļiem, bet vēl citus atlaida brīvībā. Štīla rīcība bija ļoti augstsirdīga. Andreja salas ieņemšanas laikā holandiešu komandieris bija viņu ne tikai ievainojis, bet arī publiski pazemojis. Kurzemes kolonijas gubernātoru.

Kara darbībā tagad iesaistījās visas apkārtējās nēģeru piekrastes zemes. Naktī visās malās upeš ziemeļu un dienvidu piekrastē rībēja tontongu bungas, mobilizējot ļaudis

cīņai un pārsūtot akustiskos ziņojumus no vienas vietas uz otru. Ciemos un pilsētīnās blāzmoja uguns kuri. Holandieši nejutās omulīgi, bet štīls juta lielāko prieku un gandarījumu savā dzīvē, kad pie viņa ieradās Barras, Kumbo un tālās Bintangas (Venteinas) karaļi ar saviem pavadoņiem. Visi karaļi svinīgi zvērēja sākt pilnīgu Andreja salas blokādi, nepieļaut holandiešiem izkāpt cietzemē un pārtraukt ūdens un malkas piegādi forta garnizonam. Štīls labi pazina vietējos valdniekus un mācēja viņus pierunāt. Nākamajās dienās viņam vajadzēja diezgan pūlēties, lai nēģeru entuziasmu uzturētu vajadzīgā augstumā. Barras karalis bija viskareivīgākais un iesniedza holandiešiem ultimātu tūdaļ atstāt Andreja salu. Viņš deklarēja, ka neatzīstot neviena cita valdnieka varu šajā salā kā tikai Viņa Augstības Kurzemes hercoga valdīšanu. Piekrastē pulcējās nēģeru karaspēks, un upē parādījās viņu laivas ar draudīgiem ļaudīm. Ceļā karstumā holandieši ļoti cieta, jō salā trūka ūdens.

Pirmdienas rītā, 1660. gada 2. augustā holandieši paveica fortā un salā lielus postīšanas darbus, aiznagroja kurzemnieku lielgabalus, sakāpa kuģos un devās ceļā. Pirms aizbraukšanas holandiešu komandieris drausmīgi izlamāja gubernātoru štīlu, piedraudēja no Zaļā raga atvest palīgspēkus un kurzemnieku komandieri pakārt.

To noklausoties, štīls varbūt atcerējās kurzemnieku parunu: „Rej, rej, sunīt, tikai nekod!“ Zaļā raga kolonisti nebija spējīgi „kost.“ Viņu spēks bija visai niecīgs. Štīla pusē toties bija tūkstošiem pret holandiešiem saniknotu nēģeru. Kā ziemeļu, tā dienvidu piekarstes karaļi tagad bija kurzemnieku oficiāli sabiedrotie. Holandiešiem pagaidām nebija ne mazākās iespējas savu varu Gambijā atjaunot. Viņi varēja būt priecīgi, ka varēja dzīvi atgriezties savā bazē.

Kad kapteinis štīls atgriezās Andreja salā un karoga mastā atkal pacēla Kurzemes karogu, viņš visapkārt redzēja neapraktāmu postažu. Viņa rīcībā bija tikai nedaudzi kaņavīri. Nebija neviena virsnieka, tikai viens seržants, viens kaprālis un viens kārtībnieks. Štīls sāka organizēt nēģeru aizsargu — „grametu“ korpusu. No kāda holandiešu vergu tirgoņa viņš arī aizņēmās vairākus vergus, kas sāka atjaunot galīgi izdemolēto un arī lietus gāzēs smagi cietušu fortu. Sevišķu vērību štīls pievērsa salas aizsardzības būvēm. Smagi bija cietis arī Džillifrijas forts.

Par Bajonas forta aizstāvēšanu nebija ko domāt. Štīlam rūpes sagādāja arī lielā preču noliktavas ēka, kas draudēja sabrukt.

Vietējie iedzīvotāji — afrikāņi un portugāļi — vēroja kurzemnieku pūles atjaunot normālus apstākļus ar simpatijām, Tāpat kā hercogam Jēkabam Kurzemē un Zemgalē, tāpat štīlam Gambijā viss bija jābūvē atkal no pašiem pamatiem. Vietējie iedzīvotāji sirsnīgi vēlējās kurzemnieku varas nostiprināšanos. Viņi vienīgie neatļāvās nekādus varas aktus, bija draudzīgi un godprātīgi.

Štīls arī uzturēja sakarus ar kurzemniekiem draudzīgo Groningenas tirgoni, kam viņš atļāva tirgoties Gambijas upē. 1661. gada 25. janvārī Štīlam bija lielas bēdas. Tajā dienā nomira īsts kurzemnieku draugs, pārbaudīts sabiedrotais un godprātīgs tirdzniecības aģents senjors Francisko Marko de Magalajzs. Rakstīdams savu ziņojumu hercogam, štīls Marko nāves ziņai sirsnīgi pieminēja: „Lai Dievs viņa dvēselei žēlīgs!“

Nelaiķis bija atstājis divas sievas ar diviem maziem bērniem. Štīlam rakstīšanas brīdī vēl nebija skaidrs, vai Kumbo karalis atļaus pēcnācējiem paturēt Marko muižu, kuŗu apkopa daži nēģeru strādnieki. Pēc vietējiem likumiem karalis pēc muižas īpašnieka nāves katrā laikā varēja muižu atsavināt. Štīls vēl pieminēja: „(Marko) savas dzīves laikā uzticīgi kalpoja Viņa Firsta Augstībai un atbalstīja mani Viņa Augstības cietokšņa atgūšanā no kapverdiešiem (Zaļā raga holandiešu kolonistiem, EA).“

Savu ziņojumu štīls nosūtīja ar Groningenas tirgoņa kuģi, kas devās atpakaļ uz Ziemeļholandi. Tirgonis pats palika Gambijā, kur viņš bija iekārtojis tirdzniecības punktu Džillifrijā. Divas atlikušās barkas un dažus nēģeru vergus viņš nodeva štīla rīcībā. Barkas bija noenkurotas Andreja salas piekrastē, un vergi strādāja forta jaunbūves darbos.¹⁾

ANGLŪ VARAS AKTS UN KURZEMNIEKU KOLONIJAS BOJĀ EJA

Pēc tam, kad gubernātors Štīls bija atkal atjaunojis Kurzemes hercogistes suverēnitāti Gambijas īpašumos, kādu laiku kurzemniekus neviens netraucēja. Paredzētais holandiešu Rietumindijas sabiedrības Amsterdamas kameras uzbrukums nenotika. Sabiedrība pati pārdzīvoja grūtus brīžus. Pie politiskajām debesīm tomēr savilkās tumši mākoņi.

1660. gada 6. maijā Anglijas karaļa Čārlza I dēls Čārlzs II proklamēja sevi par jauno Anglijas karali, un viņa pusē pārgāja lielākā daļa parlamentāriešu. Hercogs Jēkabs bija visai nepatīkamā situācijā. Viņš ilgāk nekā jebkurš cits Eiropas valdnieks bija aizstāvējis un atbalstījis Stjuartu dinastiju materiāli tās cīņā pret parlamentāriešiem, bet reālpolitiskās interesēs viņš tomēr jutās spiests noslēgt līgumu ar republikāņu vadoni seru Oliveru Kromvelu. Kurzemnieki gan bija laipni uzņēmuši angļu karaliskās flotes „lordu augsto admirāli“ princi Rupertu Gambijā. Šis princis pamatīgi iepazinās ar Gambijas situāciju un izredzēm tur iegūt zeltu un vergus, kā arī ar savu draugu kurzemnieku nedrošo stāvokli Gambijas grīvā. Pēc karaļvalsts atjaunošanas viņam radās doma nodibināt sabiedrību tirdzniecībai ar Afriku, jo sevišķi ar Gambiju. Viņa ideju pārņēma karaļa brālis un troņmatnieks Jorkas hercogs Džeimss, kas arī bija Anglijas kara flotes lords augstais admirālis.

Slavenās angļu dienasgrāmatas autors un vēlākais admirālitātes sekretārs Samjuels Pīpss (P e p y s) 1660. gada 3. oktobrī rakstīja, ka dzirdējis Jorkas hercogu pārrunājam

ar Pembroukas (Pembroke) grāfu Filipu, Sandvičas (Sandwich) grāfu seru Edvardu Montegjū (Montagu) un daudziem citiem par ekspedīcijas sūtīšanas iespēju uz dažām vietām Afrikā rakt zeltu. Viņš viņus aicināja ieguldīt naudu šajā pasākumā. Angļu aristokrāti nedrošinājās atteikties no piedalīšanās.¹⁾

Karalisko Uzņēmēju sabiedrību Afrikā oficiāli nodibināja 1660. gada 18. decembrī. Tā bija patiesi karaliska. Tajā piedalījās ar ieguldījumiem nevien Jorkas hercogs, bet arī Anglijas karalis Čārlzs II ar savu sievu, Portugales Bragansas (Bragança) valdnieku nama princesi Katerīnu, Albimārlas (Albemarle) hercogs ģen. Džordžs Monks (Monck), sers Antonijs Kūpers lords Ašlijs (Cooper, Ashley), vecie Čārlza I Afrikas tirdzniecības patentes īpašnieki sers Allans Apslijs (Apsley), Džons Lads (Ladd), sers Nikolāss Krispī (Crispe) un citi. Sabiedrība Afrikā sagādātu vergus un pārdotu tos Barbadosā, Rietumindijā, par naudu vai iemainītu tos pret „labi sagatavotu Muskovādo cukuru.“

Kurzemnieku viesmīlību 1652. gadā baudījušam kapteinim Robertam Holmsam (Holmes) „privāti“ uzdeva ieņemt Gambiju, iekārtot tur fortu, novietot garnizonus un sākt plaša vēriena tirdzniecību un plantāciju iekārtošanu. Anglijas karaļa brālis Džeimss Holmsam „aizdeva“ trīs karakuģus Kinsale, Henrietta un Assurance. Ilgus gadus Kurzemes un Zemgales hercoga Jēkaba personīgo labvēlību un materiālo atbalstu baudījušie Anglijas karaļa ģimenes locekļi tagad gatavojās nevis atmaksāt viņam savus milzīgos parādus (jau 1649. gadā apm. 2 255 538 latu apmērā), bet viņu prastā veidā pat aplaupīt.²⁾ Anglijas vēsture bagāta līdzīgiem gadījumiem, bet latviešu tauta gadu desmitus bez nopietna pamata uzskatīja angļus par saviem labākajiem draugiem, ignorējot visu neglīto Anglijas vēsturi.

Roberts Holmss bija „īstais“ vīrs savam uzdevumam. Pīpss viņu raksturo kā iedomīgu un lepnu, strauju un plātīgu, bet drošsirdīgu un ļoti viltīgu cilvēku. Pats par sevi Holmss izteicās, ka vajadzības gadījumā varējis vienlaicīgi demonstrēt divas dažādas sejas un raudzīties savos ienaidniekos ar tādu „mīlestību,“ it kā viņš būtu viņu lielākais draugs. Pīpss apliecina, ka no Holmsa bijis sevišķi jābaidās, kad viņš izlicies laipns. Kāds cits viņa laika biedrs raksturojis Holmsu kā liela vēriena vīru, bet piebildis — „Kaķis

paliek kaķis.“ Plātīgais un grezni ģērbtais flotes varonis sevišķi mīlēja iegūt precētu dāmu slepenu labvēlību un šajā ziņā bija panākumiem bagāts. Viņam bija arī īpatnējs goda kodekss. Reiz viņš duēlējās kopā ar Bakinghamas hercogu, aizstāvot hercoga mīlākās „godu“ divkaujā pret piekrāpto vīru un viņa draugu. Jorkas hercogs un princis Ruperts zināja, ko viņi darīja, izvēloties tieši šo personu delikatajam uzdevumam.³⁾

Holmsa palīgs bija kādreizējais parlamentāriešu kapteinis Džons Stoukss (Stoukess), kam bija jāizpelnās jaunās valdības labvēlība. Viņš bija korpulents uzdzīvotājs, labu ēdienu un dzērienu cienītājs un „miesas prieku“ baudītājs. Pārējās divas augstākās personas bija ārzemnieki angļu dienestā. Franču militāram inženierim La Prērī (La Prairie) uzdeva būvēt fortus Gambijā, bet prinča Ruperta protežētajam un kādreiz kurzemnieku labvēlību baudījušam holandiešu pulkvedim Džonam Vermeidenam (Vermyden) uzdeva vadīt zelta meklētāju ekspedīciju Gambijas iekšienē.

Viņu instrukcijās nebija minēta kurzemnieku kolonijas iznīcināšana. Princis Ruperts ieteica angļu fortu būvēt Zilou salā, kādus 160 km augšup pa Gambijas upi. Ja būtu iemesls fortu būvēt citur, pasākuma vadītājiem būtu par to jānobalso, pierakstot par un pret balsotāju vārdus un īstenojot vairākuma lēmumu. Iespējams, ka šī instrukciju daļa radīja pamatu Kurzemes kolonijas „oficiālai“ pārņemšanai. Karakūģim Kinsale vajadzēja palikt Gambijā tik ilgi, cik ilgi tas būtu nepieciešami. Henrietai vajadzēja pēc operāciju izbeigšanas tūdaļ doties uz Zelta krastu — tālāk uz dienvidiem. Trīs citus kuģus Amity, Sophia un Griffin norīkoja tirdzniecībai starp Gambiju, Azoru un Madeiras salām. Gadījumā, ja Gambijā iegūtos vergus nevarētu pārdot šajās portugāļiem piederošās salās, viņi būtu jāved uz vergu tirgiem Kadisā un Lisabonā. Sabiedrība paredzēja pārdot zemes un tirdzniecības licences Gambijā, ignorējot vietējo virsaišu pirmtiesības un viņu atļaujas iegūt zemi un tirgoties ar citu zemju valdniekiem.⁴⁾

Karalisko laupītāju ekspedīciju sākumā vajāja nelaimes. 1660. gada 6. decembrī pēkšņā vēja grūdienā ekspedīcijai paredzētā Assurance nogrima ar 20 cilvēkiem. Komandieris kapteinis Stoukss liktenīgajā brīdī nebija uz

kuģa, bet pazaudēja līdz ar kuģi visu savu naudu un drēbes. Seklajā kuģa nogrimšanas vietā vēl varēja manīt kuģa mastus un virsbūves.

Tā nebija vienīgā nelaime, 11. decembrī Kinsale sadūrās ar citu kuģi un pazaudēja galveno mastu. Māpticīgie jūrnieki kļuva stipri domīgi. Notikumi šķita ekspedīcijai vēstījam nelaimi. Divi kuģi bija smagi cietuši, pirms vēl ekspedīcija bija devusies ceļā.⁵⁾

Jorkas hercogs tomēr bija ļoti iespītīgs un neatlaidīgs. Kinsale ieguva jaunu galveno mastu, bet Amity oficiāli atvietoja nogrimušo Assurance. 1661. gada janvāra beigās eskadra atstāja Daunsu (Downs) un devās uz Gambiju. 2. martā tā sasniedza Rufisku, un Holmss brīdināja vietējo franču tirgotāju netirgoties teritorijā, kas pieder Karalisko uzņēmēju sabiedrībai Afrikā, resp. Gambijā. Līdzīgu brīdinājumu saņēma arī holandieši Gorē. Kurzemniekus izolēja no ārpasaules.

1661. gada 4. martā angļu flote sasniedza Gambijas grīvu, nākamā dienā iebrauca upē un noenkurojās pie Suņu salas. Tur angļi atrada kādu franču kuģi. Arī tā kapteinis saņēma brīdinājumu netirgoties Gambijā. Viņam tas nebija divas reizes jāsaka. Lielā steigā franču kuģis izbrauca jūrā. Angļi izlūkoja arī Bajonas salu, bet atrada tur tikai franču jūras laupītāju iznīcinātā kurzemnieku forta atliekas.

Tajā pašā dienā, 5. martā, notika kara padomes sēde. Angļi nolēma izcelt karavīrus neapdzīvotajā Suņu salā, ko pārdēvēja par Čārlza salu, godinot karali. Salā viņi atrada pietiekami daudz kaļķu un akmeņu forta būvei, bet saprata, ka tur būvēts forts nespētu pārvaldīt visu plato Gambijas grīvu. Nolēma pirmajā izdevīgajā gadījumā nosūtīt inženieri La Prēri uz Ziloņu salu noskaidrot forta būvēšanas iespējas, bet starplaikā viņam vajadzēja doties uz Džillifriju „nodibināt sakarus ar iedzimtajiem.“ Ir skaidrs, ka angļiem īstenībā nebija nekāda vēlēšanās savu bazi veidot pārāk tālu no grīvas, bet viņi centās noskaidrot, vai nebūtu iespējams iekārtoties kurzemnieku teritorijā.⁶⁾

5. marta vakarā Holmss nosūtīja fregati Griffin uz Džillifriju (Jufurre) izlūku braucienā. Tā atgriezās nākamā dienā ar dažiem iedzimtajiem, kas runāja portugāļiski. Viņu uzdevums bija sākt sakarus ar Barras karali. 6. martā karavīri arī sāka iekārtot nometni Suņu (tagad Čārlza) salā. 7. martā Holmss nosūtīja divas fregates uz

Džillifrijas rajonu sameklēt izdevīgas karaspēka izcelšanās vietas un piemērotākās novietnes tirdzniecības centram.⁷⁾

Štīls tumsā pamanīja kādu fregati Svētā Andreja salas tuvumā, bet nevarēja saskatīt tās karogu. Viņam bija aizdomas, ka slepenais kuģis ir holandiešu Rietumindijas sabiedrības kuģis no Gorē. Drošības dēļ viņš pavēlēja izšaut brīdinājuma šāvieni tā, lai lode nokristu kuģa tuvumā, bet to neskartu. Jēkaba forta garnizonā bija tikai septiņi ļaudis, bet bija jārada iespaids, ka forta apkalpe ir normālā stiprumā un gatava aizstāvēties. Naktī cietoksnī kanū laivā ieradās kāds portugālis un atveda ziņu, ka upes grīvā operē angļu eskadra. Situācija bija ļoti nepatīkama. Štīls zināja par kādreizējām angļu „brīvām izrīcībām“ Gambijā 1652. gada martā.⁸⁾

Nākamā dienā fregates atgriezās Suņu salā un ziņoja Holmsam par notikušo incidentu. Holmss nogaidīja un turpināja izkraut mantas un materiālus Suņu salā. Viņš acīmredzot jau bija uzzinājis par kurzemnieku draudzību ar nēģeriem un darīja visu iespējamo, lai to izjauktu. Pēc Holmsa informācijas Štīls sāka izplatīt baumas nēģeru vidū, ka angļi ieradušies viņus pārvērst vergos. Propagandai bija zināma ietekme. Nēģeri, tāpat kā holandiešu uzbrukuma laikā, sāka bruņoties katrai vajadzībai. Holmss mēģināja nodibināt ar iedzimtajiem iespējami draudzīgas attiecības. Viņš viņus laipni uzņēma savā nometnē un katrā izdevīgā brīdī viņus apglāstīja un citādi izrādīja savu draudzību. Liels skaits iedzimto sāka ierasties uz Henrietas klāja.⁹⁾ Tajā pašā dienā Holmss ar kādu nēģeri nosūtīja Štīlam ultimātu atstāt salu un nodot Viņa Maještātei Anglijas karalim Jēkaba fortu 10 dienu laikā. Pats Holmss savos ziņojumos par šo ultimātu neko nav rakstījis. Mēs to uzzinām tikai no Štīla ziņojuma.¹⁰⁾

Svētdien, 13. martā kapteiņi Holmss, Stouks un vairāki pavadoņi devās ciemos pie Kumbo karaļa, atstājot krastā divas laivas ar bruņotiem ļaudīm gadījumā, ja melnie izrādītos blēži. Karalis dzīvoja apmēram 10 jūdzes no krasta. Bija ļoti karsta diena. Nebija ne mazākās vēja pūsmas. Tā kā karalis jau bija informēts par paredzamo vizīti, viņš angļu komandierim bija atsūtījis savu vienīgo zirgu, lai atvieglotu viņa nokļūšanu Kumbo pilsētīnā. Tā kā Holmss bija jauns un stiprs, bet kapteinis Stoukss bija vecs, resns un sarepējis, Holmss viņam kavalieriski atļāva jāt un pats gāja kājām. Tas bija viens no smagākajiem

pasākumiem viņa mūžā. Saule ārkārtīgi karsēja, un angļiem visu laiku bija jāstaigā pa sausu, svelmīgu smilšu lauku. Katram gadījumam Holmss bija paņēmis līdz chirurga palīgu. Diemžēl, saules svelmē chirurģs dabūja saules dūrienu un nokrita zemē beigts. Tāds pats liktenis bija Holmsa medību sunim. Cieši blakus Holmsam soļoja tirgonis ar šauteni plecos. Pēkšņi atskanēja spēcīgs sprādziens. Bija noticis kaut kas neticams. Ārkārtīgajā karstumā sakaitētais gailis bija atsprucis vajā un šautene pati no sevis bija izšāvusi. Tā kā tās stobrs bija vērstš tieši gaisā, tās nesējam un kaimiņam nekas nenotika.

Vecais Kumbo karalis angļus uzņēma ļoti laipni. Kapteinis Stoukss vēlāk stāstīja, ka karalis esot bijis jau 150 gadus vecs, jo piedzīvojis 150 lietus sezonas savā mūžā. Viņam esot bijušas 100 sievas. Sekojot vietējam paradumam viņš piedāvājis kapteinim Holmsam un viņam pa sievai papriecāties. Viņi varējuši izvēlēties jebkuŗu meiteni lielajā sievu pulkā. Diemžēl angļiem šie prieki pagāja garām.

Krastā ieradies, Holmss bija pavēlējis visiem kuģiem nelietot artileriju. Vienīgais izņēmums būtu gadījumā, ja Gambijas grīvā ierastos sveši kuģi. Tādā gadījumā viņiem vajadzēja vairākas reizes izšaut, lai pievērstu Holmsa uzmanību. Viņš tad tūdaļ steigtos atpakaļ uz kuģiem.

Holmss pie Viņa Majestātes nebija nosēdējis vēl pat kārtīgu ceturtdaļstundu, kad viņš pēkšņi izdzirda lielpabalu rīboņu. Tikpat kā neatvadījies Holmss metās ārā pa durvīm un soļoja uz laivu pusi tik ātri, cik vien viņš varēja. Zirgu viņš atstāja kapteinim Stouksam. Jau rīta agrumā bija ļoti karsts. Tagad bija tieši dienas vidus un neciešami karsts. Holmsam līdz turējās 25—26 vīri, bet pārējie palika ar kapteini Stouksu. Kaut gan viņa rīcībā bija zirgs, vecais kapteinis mierīgi nolikās kāda koka pavēnī nogaidīt vēsākas vakara pūsmas. Kapteinis Holmss to nezināja, bet drāzās tālāk ātrumā, sviedrus šķiezdams, elsdams un pūzdams. Viņam līdz turējās viņa uzticamais laivas stūrmanis. Viņš vairākkārt pakrita, bet atkal uzrausās kājās un steidzās kapteinim līdz. Pārējie vīri, cīnīdamies ar gaisa trūkumu, palika tālu iepakaļ.

Nonācis piekrastē, Holmss savā pinasē tūdaļ devās uz kuģiem, pārējām laivām pavēlēdams palikt piekrastē citu ļaužu uzņemšanai. Tās pašas dienas pēcpusdienā viņš jau

bija uz sava flagkuģa klāja. Viņš sasauca visus kuģa virsniekus un prasīja, kāda iemesla dēļ viņi šāvuši. Virsnieki atbildēja, ka nezina. Lielgabali šauti tikai no kapteiņa Stouksa kuģa. Holmss izsauca šī kuģa lielgabalu pārzini. Holmss viņam vaicāja, vai viņš nav saņēmis pavēli šaut tikai gadījumā, ja redzētu svešu floti parādāmieš Gambijas grīvā. Viņš atbildēja, ka kapteinis Stoukss viņam neko nav teicis. Tā kā Greivsendā kuģis uzņēmis vēl 11 jaunus lielgabalus, viņš domājis, ka brīvo laiku varētu izmantot lielgabalu izsaiņošanai, novietošanai pozīcijās un piešaušanai. To viņš arī izdarījis.

Kapteinis Holmss tagad rūgti nožēloja, ka atdevis zirgu Stouksam. Viņš rakstīja: „Eš biju tik dusmīgs uz viņu, ka būtu bijis pavisam apmierināts, redzot viņu pakārtu.“ Karstā tveice un ārkārtīgā steiga viņu bija tā nomocījusi, ka viņš 3—4 dienas jutās pilnīgi apskurbis un neticēja, ka jebkad spēs atlabt.¹¹⁾

Kurzemniekiem par nelaimi Holmss patiesi atlaba. Tagad viņa uzmanību sāka saistīt kurzemnieku kolonija. Holmss raksta: „Tur upē bija maza sala netālu no Džillifrijas, ko sauca par Svētā Andreja salu. To apdzīvoja daži Holandes pavalstnieki, kas uzdevās par Kurzemes hercoga pavalstniekiem. Viņiem tur bija maza tirdzniecības novietne un neliela apdzīvota vieta. Uzskatīdams, ka tās tuvums būtu kaitīgs Karaliskajai sabiedrībai, kas tirgojas šajā upē, un ka būtu vēl ļaunāk, ja tā nokļūtu holandiešu rokās, mūsu virsnieku un tirgoņu konference nolēma iegūt to mūsu īpašumā ar labu vai ļaunu, sevišķi tādēļ, ka melnie vēlējās, lai tā piederētu mums.“ Par melno nostājas maiņu varētu arī nebrīnīties. Viņi redzēja, cik kurzemnieki pašreiz bija nevarīgi un nabadzīgi. Angļi viņiem daudz solīja, bagātīgi deva dāvanas, izturējās laipni, bet kurzemnieki nevarēja neko solīt. Kurzemnieki tagad bija izolēti. Viņi bija zaudējuši vienīgos iespējamus sabiedrotos. Griffin sāka mērīt upes dziļumu Jēkaba forta tiešā tuvumā. Lai nezaicinātu angļus, kurzemnieki tikai noskatījās un lielgabalus darbā nelaida.

18. martā visa angļu flote devās uz Svētā Andreja salu. Griffin uzskrēja sēklī, bet pārējie četri kuģi — Henrietta, Kinsale, Amity un Sophia novietojās pozīcijās lielgabala šāviena attālumā no forta. Holmss nosūtīja Henrietas leitnantu uz salu paziņot gubernātoram, ka „viņš uzvedies ļoti slikti, šaudams uz Viņa Maje-

stātes kuģiem, kas ieradusies miermīlīgi uzņemt ūdeni (sic!), neradot nekādas provokācijas. Šajā sakarā viņa atrašanās (fortā) ir ļoti nepatīkama Karaliskās sabiedrības interesēm un tās tirdzniecībai šajos krastos.“ Holmss ieteica Štīlam mierīgi padoties. Citādi viņš liētu varu, cerot tomēr, ka Štīla prātīgums šādu iespēju novērstu. Štīls tomēr ultimātu noraidīja.

Gubernatora rīcībā bija gan septiņi lielgabali, kas bija ļoti maz, salīdzinot ar četru palielu kuģu artilēriju, bet fortā bija arī tikai septiņi eiropieši, to skaitā divas sievietes un viens zēns. Katra lielgabala apkalpei bija nepieciešamas vairākas personas. Nevarēja sagaidīt, ka artilērijas uguns joslā sievietes un bērns lādētu un šautu lielgabalus.

Štīlam tomēr vēl atlika iespēja kārtot lietu diplomātiski. Pēc stundas leitnants atkal atgriezās un aicināja Štīlu pārrunām uz Henrietas klāja. Tā kā Štīls negribēja līst slazdā, leitnants pēc viņa vēlēšanās solījās palikt viens starp kurzemniekiem fortā tik ilgi, kamēr Štīls atgriezīsies.

Štīls Holmsam paskaidroja, ka viņš esot Kurzemes hercoga iecelts gubernators, kā to liecinot karogs viņa fortā. Kurzemniekiem nekad nekāda naida pret angļiem nav bijis. Viņš izšāvis uz fregati pie Džillifrijas tikai tādēļ, ka tā ieradusies nakts laikā un viņš nav varējis redzēt tās karogu. Viņš baidījies, ka ieradies kāds holandiešu kuģis naidīgā uzdevumā. Ar holandiešiem viņam nav bijis nekā kopēja.

Tas viss bija absolūta patiesība, bet tā Holmsu neietekmēja. Viņa uzdevums bija kaut kādā veidā pārņemt Kurzemes koloniju. Tādēļ viņš turpināja pieprasīt tūlītēju kurzemnieku padošanos. Viņu tomēr ietekmēja Kurzemes gubernatora vīrišķība un noteiktā stāja. Tādēļ viņš piedāvāja Štīlam neparasti labvēlīgus padošanās noteikumus. Viņš apsolīja Štīlu un viņa ļaudis aizvest uz Eiropu. Viņi varēja ņemt līdz visu, ko vien vēlējās. Holmss solīja samaksāt par lietām, kurās viņi nevarētu ņaņemt līdz. Viņš pat apsolīja apliecināt Štīla kaņavīra godu, dodot viņam rakstisku apliecinājumu, ka viņš padevies pārspēkam. Tas bija džentlmeniski un krasā pretstatā Amsterdamas holandiešu izrīcībām. Štīlam nebija nekādas citas iespējas kā pieņemt Holmsa liberālos noteikumus un padoties.

Sestdien, 1661. gada 19. martā Štīls pēdējo reizi nolaida Kurzemes karogu Jēkaba fortā, angļiem salūtējot. Pēc tam fortā pacēlās angļu karogs. Kā salu, tā fortu nosauca

Džeimsa (James) vārdā. Nelielā kurzemnieku grupiņa ar savām mantām skumji izsoļoja no forta. Varas maiņā satraukti noskatījās forta nēģeru strādnieki. Kurzemnieku suverēnitāte Gambijā bija beigusies uz visiem laikiem.¹²⁾

Tajā pašā dienā pulkvedis Vermeidens ar 35 personām devās barkās un vienā pārceļamā kuģītī devās uz Ziloņu salu, kas bija oficiālais ekspedīcijas mērķis. Angļi ļoti steidzās, jo drīzumā bija gaidāma lietus sezona. Ziloņu salu viņi sasniedza 21. martā. Kaut gan sala pārvaldīja upes krastus, angļi atklāja, ka tā nav apdzīvojama. Palu laikā to pārklāja ūdens apmēram pēdu dziļumā. Bez tam tā bija ārkārtīgi noaugusi mangrovu kokiem. Bija gandrīz neiespējami salā virzīties uz priekšu biežās tropu veģetācijas dēļ. Vermeidens nolēma, ka angļu kolonijai piemērotākā bija vai nu Bajona, vai Čārlza sala. Abās bija veselīgs gaiss un zeme piemērota cukura, tabakas, vīnu, indigo, apelsīnu, citronu, piparu, kokvilnas un citu augu audzēšanai. Viņš ieteica paturēt arī Andreja, tagad Džeimsa salu, jo to uzskatīja par labāko vietu nocietinājumiem. Bez tam tur varēja iekārtot arī angļu tirdzniecības centru. Vermeidens ieteica uz Gambiju nosūtīt „vienkāršus ļautiņus un viņiem līdzīgus“ plantāciju iekārtošanai. Viņš paredzēja, ka plantāciju raža un vietējie tirgi pastāvīgi nodarbinās vairāk nekā 30 „kārtīgus“ kuģus. Tas bija pārlietu optimistiski.

Holmss pārcēla 25 vīrus leitnanta Morgana Feisija (Facey) vadībā no Suņu (Čārlza) salas uz Jēkaba fortu. Tur nosūtīja arī 25 gadu veco tirgoni Stīvenu Justiku (Ustick) un jau agrāk minēto Fauleru pārņemt kurzemnieku tirdznieciskos pasākumus. Viņu rīcībā nodeva arī zināmu kvantumu preču. Divus citus tirgoņus slūpā nosūtīja nodibināt tirdzniecības atbalsta punktu Kumbo zemē netālu no Gambijas grīvas.

Holmss pats atstāja Gambiju ar kuģiem Henrietta un Griffin 1661. gada 2. maijā, atstājot upē Assurance, Sophia, Amity un Kinsale. Līdz gada beigām arī pārējie kuģi bija atgriezušies Anglijā. Upē palika tikai Kinsale. Holmss vispirms devās uz Sjerra Leoni un Zelta krastu un Angliju sasniedza 1661. gada 28. jūlijā. Ar viņu kopā Eiropā atgriezās kurzemnieki. Nav grūti iedomāties, ar kādu izjūtu Gambiju atstāja kapteinis

Oto Štīls, kas, pārvarēdams vislielākās grūtības, ar ne-parastu izturību un drošsirdību viņam uzticēto koloniju bija rūpīgi kopis un sargājis vairāk nekā 6 gadus.¹³⁾

Pārlasot viņa vēstules un citus laikmeta dokumentus, atmiņā atāust senais teiciens: „Sirds — kurzemnieka gods.“ Štīla personība ir labākais šī teiciena atspulgs. Kaut gan Štīlam likās, ka viņš aizbrauc no Gambijas uz visu mūžu, liktenis tomēr bija lēmis viņam vēlreiz tur atgriezties.

KURZEMNIEKU CIŅA PAR GAMBIJAS ATGŪŠANU

Gambijas zaudējums hercogam Jēkabam bija ļoti sāpīgs. Bez Gambijas bāzes bija grūti uzturēt sakarus ar Tobāgo un citām varbūtējām kurzemnieku kolonijām Rietumindijā. Vispirms hercogs gribēja izrēķināties ar Henriku Momberu, kuŗu uzskatīja par galveno vaininieku savās nelaimēs. 1660. gada decembrī un 1661. gada 29. janvārī viņš pieprasīja Momberam nolēses Tobāgo un Gambijas lietās. Mombers nesteidzās norēķināties. Hercogs atkārtoja savas prasības. 1661. gada jūlijā un augustā Mombers pēdējo reizi viesojās hercoga galmā Grobiņā. Viņš ieradās ļabi sagatavojies. Viņa pretprasības bija lielākas nekā hercoga prasības. Hercogam tomēr bija zināms, ka Mombers uz Afriku hercoga kuģos bija sūtījis arī daudz savu preču. Viņš tagad Momberam pieprasīja neparasti augstu maksu par pārvedumu. Mombers viņa prasības neatzina, bet aizrādīja, ka viņam bijis jāmaksā liels skaits vekseļu hercoga gūsta laikā, kā arī agrāk. Viņam nebija nekādas intereses noziedot visu savu bagātību hercoga labā. Hercogs Momberu neapcietināja, bet kā draugi viņi nešķīrās.¹⁾

Jau 1661. gada 1. martā hercogs Momberam rakstīja, ka vēlas atkarot Gambiju. Šim nolūkam viņš sagatavoja kuģi *Der Isslandfahrer* (Islandes braucējs) kapteiņa Jelles Helles vadībā. Tā kā viņš pats ekspedīcijā ne varēja, ne gribēja daudz naudas ieguldīt, bet vēlējās, lai riskē citi, ekspedīcijas sagatavošana stipri aizkavējās. Kad arī kurzemniekiem līdz šim draudzīgā Rietumindijas sabiedrības Groningenas kamera pieprasīja hercogam 18 000 dālderu samaksu tās izdevumu atlīdzināšanai, hercogs groningeniešiem ieteica atkarot viņa koloniju un atdot viņam kurzemnieku preces, pretējā gadījumā solot iesūdzēt Groningenas kameru tiesā.²⁾

Nesimpatiska bija hercoga Jēkaba vēršanās pret viņam visuzticamāko un vispieredzējušāko kalpotāju kapteini Štīlu, ko manām viņa Momberam rakstītā vēstulē 1661. gada 25. aprīlī. Nelīdzēja Štīla memorandi tā paša gada 6. jūlijā un 13. decembrī. Holandieši un angļi uzticamo Kurzemes pavalstnieku bija iztēlojuši hercogam kā grēka āzi.³⁾

Lai panāktu kaut kādu saprašanos ar īstajiem grēkāžiem — Amsterdamas kameras vīriem, hercogs Jēkabs vēstulē savam advokātam Jākobam van Svītenam ierosināja militārsavienību starp Kurzemes hercogisti un Amsterdamu, apmēram līdzīgu tai savienībai, kuŗu viņš bija ierosinājis Adrianam Donisfeltam (Donisvelt) 1658. gadā. Amsterdamiēši nebija ieinteresēti. Arī Mombers vairs nebija ieinteresēts kalpot hercogam Jēkabam. 1662. gadā viņš saredzēja jau savu bankrotu.⁴⁾

Kaut gan Holmss bija braucis uz Gambiju ar karaļa un viņa brāļa ziņu, viņam nebija dotas instrukcijas uzbrukt angļu draugiem kurzemniekiem, bet sameklēt kādu jaunu bazi Gambijas grīvā vai tās tuvumā. 1661. gada 7. maija rakstā viņš taisnojas, ka faktiski uzbrucis holandiešiem un ieņēmis viņu fortu. Kad holandiešu valdība par to sāka uztraukties, Čārlzs II 14. augustā informēja ģenerālštatus, ka viņš noraida apvainojumu Holmsam, bet gadījumu izmeklēs.⁵⁾

Lai nodrošinātu sev labvēlību Anglijas karaļnama, valdības un admirālītātes aprindās, Holmss bija atvedis svarīgākajām amatpersonām eksotiskas dāvanas. Admirālītātes sekretārs Samjuels Pīpss (Pepys) ieguva milzīgu dzīvu mērkaķi — babūnu. Pīpsam tas ļoti atgādināja cilvēku, bet viņš negribēja ticēt, ka šis dzīvnieks radies kāda milzu cilvēka un kādas mērkaķienes pārāk tuvu attiecību rezultātā.⁶⁾

Holmss labi zināja, ka uzbrucis mazas, vājas valsts teritoriālam īpašumam. Viņa palīgs pulkvedis Vermeidens atklāti rakstīja par Džeimsa salu: „Šī sala agrāk saucās Svētā Andreja sala un bija kurzemnieku īpašums, bet pēc mūsu pieprasījuma viņi to nodeva kapteinim Holmsam. Iemesls šai prasībai bija mūsu pārākums (under our hands).“ 1673. gadā Holmss taisnojās, ka viņš ieņēmis gan „mazu fortu, kuŗā bijuši tikai divi vīri un kāds zēns,“ bet bijis pārliecināts, ka tas bijis holandiešu forts. Viņš

bija aizmirsis, ka pirms uzbrukuma fortam bija nosūtījis ultimātu Kurzemes gubernātoram!⁷⁾

Holmss nevarēja zināt, kā augstie kungi reagēs pret viņu pēc netīrajiem pakalpojumiem. 1661. gada 1. septembrī viņš devās ar admirālītātes sekretāru Pīpsu kopā karietē uz Vaitholu un bija redzami nobijies. Lai slēptu savas bažas, viņš Pīpsam lielījās, ka Pīpsa priekšnieks, jūras admirālis un pirmais Sandvičas (Sandwich) grāfs (un sviestmaizīšu izgudrotājs, EA), sers Edvards Montegjū (Montagu) esot viņam liels draugs, bet daudzi cenšoties viņu, Holmsu, dabūt nost no ceļa. Viņš tomēr zinot, ka karalis un viņa brālis, Jorkas hercogs, viņu mīlot un no viņa nebaidoties. Pīpss piezīmēja, ka Holmss viņam šķitis ļoti labi iepazīties ar karaļa psiholoģiju un dažādajiem no grupējumiem karaļa galmā. Viņš Holmsu apzīmēja par vilgtīgu vīru, kas, pēc paša atzīšanās viņam, spējot ļaudīm rādīt dažādas sejas un raudzīties savos ienaidniekos ar tādu „mīlestību,” it kā viņi būtu lielākie draugi. Vakarā rakstīdams savu dienasgrāmatu, Pīpss pārdomāja nelāgo laikmetu, kurā viņš dzīvoja, un apkārt novērotās blēdības, izlikšanas un neģēlības un, smagi nopūties, pierakstīja: „Ak, labais Dievs, kāds gan ir šis laikmets un kāda ir šī pasaule, kad cilvēks nevar dzīvot, ja viņš nespēlē nelieša lomu un nesimulē!” Viņam bija labi zināmas Holmsa kurzemniekiem nodarītās pārestības.⁸⁾ Holmss par noteikumu pārkāpšanu dabūja vieglu sodu — pāris mēnešu cietumā, pēc kam viņu iecēla par Vaita salas gubernātoru, kas bija sevišķi pagodinošs amats Anglijā.⁹⁾

1661. gada 9. septembrī Kurzemes hercogs rakstīja personīgu vēstuli Čārlzam II, pasvītvoja agrāko draudzību un sadarbību starp Stjuartu un Ketleru ģimenēm, aizrādīja, ka viņš Gambijas īpašumus nopircis par bargu naudu un pieprasīja to restaurāciju. Par savu pilnvarnieku pie karaļa viņš iecēla Filipu Frēeru (Freher). Atbildi uz šo vēstuli viņš nesauņēma.¹⁰⁾ Kad Frēers iejaucās personīgi, karalis varbūt tīšām, lai lietu vilcinātu, Frēera lūgumu novirzīja uz nepareizu adresi. 17. oktobrī sers Edvards Nikolāss (Nicholas) viņa uzdevumā rakstīja angļu Austrumindijas sabiedrības pārstāvim seram Endrjū Rikardam (Riccard), ka Kurzemes hercoga aģents karalim paskaidrojis, ka šī sabiedrība ieņēmusi hercoga fortu Gambijā un pieprasa paskaidrojumus un forta restitūciju. Jau nākamā dienā Rikards atbildēja, ka viņa sabiedrība

nekad nav nevienu fortu Gambijā ieņēmusi, kas bija, protams, absolūta patiesība, un ka šai sabiedrībai nav pat nevienu forta Gambijas tuvumā, atskaitot Koromantīnas pili Zelta krastā. Karalis kā Afrikas sabiedrības akcionārs ļoti labi zināja, kāda sabiedrība ir ieņēmusi hercoga fortu.¹¹⁾

1661. gada 19. oktobrī pie Anglijas ārlietu ministra Viljama Morisa (Morice) ieradās Nīderlandes valdības pārstāvji Nasavas grāfs Ludvigs un Minhers van Horens (Hooren) sūtņa Michiela van Goga (Gogh) pavadībā un pieprasīja Gambijas restitūciju holandiešiem(!) piedevām vēl reparācijas 580 000 florīnu apmērā. Van Gogs atgādināja, ka jau 14. augustā esot protestējis pret Holmsa izrīcībām. Uz Gambiju tātad tagad pretendēja divas lielvalstis un mazā kolonijas oriģinālīpašniece.¹²⁾ Frēers, kas aprakstīts kā „melancholisks un neizskatīgs“ vīrs, saprata, ka viņam nav nekādu izredžu ietekmēt Anglijas karaļnamu personīgi, tāpēc laida klajā pret Rietumindijas sabiedrību vērstu iespiestu memorandu, aizstāvot kurzemnieku tiesības uz Gambiju.

Pats hercogs Jēkabs starplaikā sāka plānot Hamburgas tirgoņu iesaistīšanu viņa projektētajā Gambijas sabiedrībā. Tās vadītājs būtu hercoga aģents un tirgonis Hamburgā Konrads Tetings (Teting). Sabiedrībā piedalītos bankieris Paridons Ēlerss (Ehlers), Abrahams Kopmans (Coopman) un vairāki citi naudīgi vīri. Uz Gambiju nosūtītu karaspēku vācu pulkveža un ģenerālinženiera Ulricha fon Krānacha (Cranch) vadībā, kas atjaunotu un nostiprinātu fortus un tos aizstāvētu. 2. novembrī hercogs aicināja Tetingu nosūtīt viņam kontraktu, bet 17. decembrī atlika tā parakstīšanu. Viņam sāka fon Krānachs likties aizdomīgs, bija arī bažas par jauniem naudas zaudējumiem, un 1662. gada 3. februārī viņš bija kļuvis jau pavisam noraidīgs šim projektam.¹³⁾

1661. gada decembrī Gambijā atkal parādījās de Zwarte Arend un noenkurojās pie Sunu salas. Uz kuģa bija 30 karavīri un 2 tirgoņi no Gorē Pēterja Justobaka (Justobaque) vadībā. Šis vīrs uzrādīja forta komandantam leitnantam Feisijam viltotu Čārlza II apliecību, ka viņam esot tiesība tirgoties Gambijas upē. Viņš angļiem piedāvāja naudu un preces, ja viņi nodotu fortu holandiešiem. Daži angļu virsnieki šo ideju apsveica! Pēc tam holandieši devās tālāk uz Andreja salu, kas tagad

saucās Džeimsa sala. Šeit forta komandieris bija jaunais karstgalvis leitnants Justiks. Salā izkāpa divi holandiešu tirgoņi un piedāvāja Justikam krietnu summu naudas un daudz mantu, ja viņš fortu nodotu viņiem. Justiks piedāvājumu noraidīja, un holandieši aizbrauca uz Bintangu. No Suņu salas ieradās karakuģa Kinsale komandieris kapteinis Kviks (Quick) un tirgonis Patriks Robertsons un ieteica Justikam pieņemt holandiešu piedāvājumu. Starplaikā holandieši no Bintangas aizbrauca uz Barkaremu upes ziemeļu krastā un uzzināja, ka Barras karalis ir nāves gultā. Viņi sāka sarunas ar Barras „hercogu“ Tambo un pasniedza viņam dāvanās lielāku daudzumu tekstiliju un brandavīna. Tas ļoti palīdzēja. Barras nēģeri pārgāja holandiešu pusē pret angļiem. Justobaks priecīgs atgriezās Gorē.

1661./62. gadmijā Barras nēģeri sagūstīja angļu barku, kas uzturēja satiksmi starp Suņu salu un Džeimsa salu, un uzbruka Čārlza fortam Suņu salā. Angļi tomēr uzbrukumam atsita. 1662. gada janvāra beigās nēģeri sāka koncentrēt kara laivas ap angļu atbalsta punktiem. Barras valstīņai pievienojās Kumbo un Foni valstiņas. Vienīgi karakuģis Kinsale vēl neregulāri uzturēja satiksmi starp Suņu un Džeimsa salām. Gambijas upē atkal parādījās de Zwarte Arend un devās tieši uz Džeimsa salu cērībā, ka Justiks padosies. Kad Justiks atteicās padoties, kuģis aizbrauca uz Suņu salu, kur nogaidīja divas dienas. Čārlza forta virsnieku padome bija gatava padoties holandiešiem, bet Justiks tomēr nepadevās. Neko nepanākuši, holandieši aizbrauca.

Barras karalis nomira, bet jaunais karalis nejutās pietiekami spēcīgs un neatkarīgs, lai varētu atklāti vērsties pret angļiem. 1662. gada 19. jūnijā Justobaks atkal parādījās Gambijas upē ar 2 kuģiem un 100 vīriem, bet Barras ļaudis vairs viņam negāja palīgā. Barras karalis pat brīdināja Justiku par holandiešu ierašanos. 21. jūnijā holandiešu kuģi piebrauca Džeimsa fortam un sāka šaut. Holandieši izšāva 15—16 šāvienus, angļi — 20, pēc kam holandieši devās uz Bintangu, kur pierunāja vietējo portugāļu valdības pārstāvi kapteini Manuelu Vasu de Franko (Francisco) un tirgoni Manuelu Alvesu de Brito (Britto) ieteikt Justikam padoties. 2. jūlija pusnaktī holandieši atkal piebrauca fortam, bet angļi atklāja uguni. Justobaks

jutās spiests aizbraukt atpakaļ uz Gorē. Viss pasākums bija kļuvis traģikomisks.¹⁴⁾

1662. gada janvārī uz Jelgavu devās Rostokas pilsonis Adolfs Volfrāts (Wolffrath), kas Leipcigā un Prāgā bija studējis tiesību un tautsaimniecības zinātnes un 1658. gadā bija ieradies Londonā un pavadījis tur pāris gadus. Hercogs Jēkabs izraudzījās viņu par sakarnieku ar angļu valdības aprindām. 7. martā viņš Volfrātam izsniedza attiecīgas instrukcijas. Volfrāts oficiāli bija privātpersona. Par saviem pienākumiem viņš saņēma 500 dālderu algas un dālderī dienā sevišķiem izdevumiem.

Lēnā gaitā, lai „neradītu nekādas aizdomas,“ Volfrāts krustu šķērsu braukāja pa Eiropu „ceļā“ no Kurzemes uz Angliju. Viņš apmeklēja Karaļlaučus, Dancigu, Hamburgu un Kopenhāģenu. Tā kā hercogam „personīgais sūtnis“ izmaksāja visai dārgi, viņš kļuva nepacietīgs un 15. maijā pavēlēja Volfrātam doties tūdaļ uz Londonu un savu diplomātisko uzdevumu veikt ne ilgāk kā 3 nedēļās.

Volfrāts beidzot devās Ziemeļjūrā, bet ceļā uz Angliju pie Holandes krastiem viņa kuģi sagūstīja portugāļu jūras laupītāji. Smagi ar jūras slimību sirgstošo kungu portugāļi bez ceremonijām izsēdināja Holandes piekrastē. Volfrāts bija zaudējis visas savas mantas un, galvenais, visus dokumentus. Holandē viņš palika kādu laiku, lai nopelnītu naudu tālākajam ceļojumam.

Starplaikā hercogs bija uzzinājis par angļu grūtībām Gambijā. Angļu garnizona ļaužu lielākā daļa bija miruši slimībās un atlikušos vajāja nēģeri. Jau 15. maijā hercogs bija stingri nolēmis nekādā gadījumā Gambiju neiemainīt pret Tobāgo, kā zināmas angļu aprindas bija ieteikušas.¹⁵⁾

Kamēr Volfrāts vēl bija ilgajā ceļā uz Angliju, hercogs Jēkabs centās panākt kaut kādu saprašanos ar holandiešiem, lai viņi atteiktos no prasībām pēc Gambijas. Šajā sakarā viņš uz Holandi 1662. gada 6. maijā izsūtīja attiecīgu memorandu. Tam bija puslīdz labi panākumi. Holandiešiem jau bija kļuvis skaidrs, ka pašreizējā situācijā viņiem nebija ko sapņot par Gambijas pārņemšanu. Tādēļ viņi „laipni“ paziņoja hercogam, ka viņi ir gatavi atdot Andreja salu kurzemniekiem — uz 1659. gada februāra līguma pamata!¹⁶⁾

1662. gada jūnijā Volfrāts sasniedza Angliju. Viņš mīlēja pompu un spožumu. Jaunais diplomāts aizmirsa savu

„privātpersonas“ stāžu, dēvējās par „Ambassador Extraordinary“ un ekselenci, braukāja apkārt karietē ar kučieri un sulaiņiem priekšā un aizmugurē, bez tam vēl algoja 2 apkalpotājus un 2 tulkus un raudzījās uz „vienkāršo“ hercoga aģentu Frēeru „no augšas.“ Frēeram tas nepatika. Abi sāka „kasīties.“ Hercoga kancelejā pienāca abu divu groteskas denunciāciju, apvainošanas un aizstāvēšanās vēstules. Volfrāts bija bezgala cītīgs rakstītājs. Viņa stils bija bezrakstura, izplūdis un barokāli gleznains. Korespondencē atklājās sīkmanis, bezgalīgs runātājs un maz darītājs.

Nebija tomēr tā, ka viņš nekur nederēja. Hercogienes pilnvarotais Holandē, vecais, gudrais Gilliss van der Hēks (Heeck), kas neiejaucās intrigās un mierīgi visus notikumus novēroja un novērtēja bez dūsmām un naida, apliecināja, ka Volfrāts esot pietiekami saprātīgs un tīri ļābi ieredzēts karaļa galmā. Viņam esot savas nopietnas rūpes — maz naudas un jaunā sieviņa saistīta gultā radību komplikāciju dēļ. Volfrāts devās audiencēs, rakstīja „īsus“ memorandus, kas ietvēra daudzus desmitus lapu, centās nodibināt draudzību ar angļu vadītājām personām. Hēks aizrāda, ka viņam bija darīšanas ar nesentimentāliem, cietiem vīriem, kurus ietekmēja tikai spēks, nauda un sakari. Sarunas ievilkās, un Volfrāts nokļuva lielos pārdos.¹⁷⁾

1662. gada 28. jūnijā Volfrāts nāca klajā ar savu pirmo memorandu, kurā pieprasīja Gambijas atdošanu Kurzemei, solot, ka kurzemnieki netraucēs angļus un atļaus viņiem Gambijā būvēt fortus un tirdzniecības centrus.¹⁸⁾

17. jūlijā Volfrātu pieņēma audiencē pats Anglijas karalis, kas viņam pastāstīja, ka holandieši pieprasot Gambiju sev un piedevām vēl liekot samaksāt lēsi par 232 320 dālderiem (580 000 guldeniem). Volfrāts bija pārsteigts, bet viņam izdevās savu nemieru neizpaust sejā un valodā. Viņš solīja karalim sniegt pārskatu par situāciju attiecībā uz holandiešiem.¹⁹⁾

26. jūlijā Volfrāts nāca klajā ar ierosinājumu, lai Anglija pārņem Gambiju, bet atstāj kurzemniekiem tikai Andreja salu un dažus apgabalus tās tuvumā angļu aizsardzībā. Memorandā viņš pasvītvoja, ka nelieli Kurzemes kuģi nebūtu uzskatāmi par nopietniem konkurentiem tirdzniecībā lielajam skaitam angļu lielo kuģu.

Angļi viņa memorandus ignorēja. 14. augustā Volfrāts ierosināja, lai īpaša angļu delegācija tiktu izraudzīta pārrunām ar Kurzemes pārstāvi par Gambijas nākotni. Karalis delegāciju nesastādīja.²⁰) Volfrātam tomēr izdevās sastapties ar princi Rupertu, kas viņam viltīgi atgādināja, ka arī holandiešiem esot savas „bazētas“ prasības. Angļi acīmredzot bija nolēmuši spēlēt trīsstūra rotaļu, lai sagādātu kurzemniekiem lielākas galvas sāpes. 5. novembrī Volfrāts satikās ar „paša ļaunuma sakni“ — Jorkas hercogu Džeimsu, kas ierosināja dot kurzemniekiem tirdzniecības brīvību Gambijā, bet ne teritoriju restitūciju. Viņš piedāvājās atpirkt Gambiju no hercoga par lielāku naudas summu, piemētot, ka hercogs neesot spējīgs kolonijas paturēt. Volfrāts daudzkārt satikās arī ar angļu ārlietu ministru Morisu. Rūditajam angļu diplomātam Volfrāts kaut kā bija iepaticies, bet Gambijas jautājumos viņš tomēr nebija runājams.²¹)

4. septembrī Volfrāts atkal bija pie karaļa audiencē. Karalis viņu laipni pieņēma, runāja nenozīmīgās frazēs, uzmanca Volfrātam kaklā zelta ķēdi un uzdāvināja viņam savu portretu. Viņš apsollīja Volfrātam, ka palūgs Morisu noskaidrot Gambijas jautājumu sarunās ar Karalisko Afrikas sabiedrību.²²) 12. septembrī Volfrāts beidzot saņēma angļu oficiālo atbildi rakstiski, kas diemžēl nav saglabājusies ne angļu, ne kurzemnieku arhīvos. Volfrāts Frēeram lielījās, ka viņš esot guvis pilnīgu diplomātisku uzvaru, bet neļāva lasīt vēstuli, parādot tikai pāris teikumus. Vēstules teksts faktiski bijis ārkārtīgi neskaidrs un bezsaturīgs. Volfrāts vēstuli nenosūtīja hercogam, neraugoties uz vairākiem atgādinājumiem. Viņš arī nesteidzās mājās. Cik saprotams, Volfrāts pie karaļa bijis vēl vienu reizi — 5. novembrī. Frēeram un vēlāk hercogam viņš sūdzējās, ka viņam bijis jāapkaņo daudz intrigu, kas bija patiesība. Viņu mocīja arī naudas trūkums. Londonā Volfrāts palika līdz novembra vidum. Jau 7. novembrī van Hēks uzskatīja Gambiju par pazaudētu. Viņš ieteica hercogam panākt kaut kādu vienošanos ar Karalisko Afrikas sabiedrību, kas bija pārāk ietekmīga, lai pret to varētu izdarīt spiedienu.

1662./63. gada ziemu Volfrāts pavadīja Holandē. 1663. gada martā beigās viņš devās uz Dancigu, bet nespēja sakoncentrēt pietiekamu drosmi, lai varētu satikties ar saņiknoto hercogu, kas viņu nepacietīgi gaidīja Kurzemē.

Volfrāts viņam sūdzējās, ka nevarot braukt tālāk naudas trūkuma dēļ. Sākumā viņš no hercoga prasīja 40 dālderus, tad 60, 100, un beidzot 1000 dālderus. Pēc hercoga pieprasījuma Dancigas pilsētas valde viņu 24. aprīlī apcietināja, un vietējais hercoga faktors Albrechts Jākobs Laus atņēma viņam visus dokumentus. Savā izmisumā Volfrāts darīja to pašu, ko līdz šim bija darījuši visi blēži vai neveiksmoņi hercoga dienestā — sāka rakstīt lipīgi glaimīgas un žēlabu pilnas vēstules hercogienei. Hercogienes sirds atmieksējās arī viņam. Maijā Volfrāts visās nelaimēs apsūdzēja Momberu un Frēeru. Augustā Dancigas pilsētas valde Volfrātu atbrīvoja, bet pavēlēja viņam tūdaļ bez kavēšanās braukt uz Kurzemi. To arī Volfrāts darīja. Tikko viņš ieradās Jelgavā, viņu tūlīt apcietināja. Oktobrī viņu nodeva tiesai, kas ilga 5 mēnešus.

1664. gada aprīlī Volfrātu politiski attaisnoja, bet finansiāli notiesāja. Viņa misija bija izmaksājusi hercogam 2821 dālderu (pēc kāda avota — pavisam 20 000 dālderu). Par dēlu bija ieradies aizrunāt arī viņa tēvs — vecais Dīderichs no Rostokas. Tā kā Adolfs acīmredzot bija pazaudējis visu savu naudu, viņam piesprieda samaksāt tikai 107 dālderus. 27. aprīlī viņu atbrīvoja no Kurzemes cietuma, pēc kam viņš pazuda Vācu Romas imperijas plašumos. Viņa atmiņā tikai palika „sūtņa“ dzīve Londonā ar karietēm, kučieņiem un sulaiņiem un arestanta dzīve Kurzemes cietumā, bet Kurzemes arhīvos milzīgos blāķos palika viņa sarakstītās „īsās,“ daudzu sējumu biežās „piezīmes“ par viņa darbību.²³⁾

Hercogs turpināja prasīt atlīdzību Anglijas valdībai arī tieši. Viņš atgādināja angļiem, ka 1606. gada 8. oktobrī Džeimss I piešķīris viņa tēvam Vilhelmam gadskārtēju pensiju 400 mārciņu sterliņu (12 000 dālderu) apmērā, kas maksāta tikai līdz 1630. gadam, bet 1638. gadā Vilhelms nesamaksāto pensijas daļu novēlējis savam dēlam. Hercogs atgādināja arī, ka pilsoņu kara laikā nodevis Čārlzam I mantas 153 000 dālderu kopsummā un nosūtījis viņam 3 kuģus. Viens no tiem krita parlamentāriešu rokās ar dokumentiem, kas ilgus gadus nepatīkami diskriminēja Kurzemi uzvarētāju — parlamentāriešu Anglijā. 1651. gadā hercoga prasības pret rojālistiem bija jau 375 913 dālderu (74 580 mārciņu, 8 šiliņu un 6 pensu) apmērā. Tam vēl pievienojās zaudējumi, ko sagādāja angļu Gambijas okupācija. 1663. gada 23. septembrī Moriss hercogam rakstīja,

ka viņam neesot dokumentāru pierādījumu par kurzemnieku palīdzību Čārlzam I pilsoņu kara laikā un lieta jau esot novecojusies. Vilhelma pensijas lieta esot privāta rakstura, tai neesot nekāda sakara ar Anglijas valsti. Andreja salas jautājumā viņš ieteica hercogam griezties tieši pie Karaliskās Afrikas sabiedrības. Moriss arī, nezin kādēļ, uzslavēja Volfrātu, kas tajā laikā vēl uzturējās Anglijā. Vēstulei bija pievienots arī Karaliskās Afrikas sabiedrības paskaidrojums Andreja salas lietā. Sabiedrība pasvītvoja, ka Holandiešu Rietumindijas sabiedrība nekad neesot atzinusi Andreja salu par kurzemnieku īpašumu. Esot arī jautājums, kuŗa uzdevumā kapteinis Štīls īsti esot turējis fortu. Viņš arī esot šāvis uz angļu karogu. Hercogs varot būt priecīgs, ka angļi fortu pārņēmuši. Sabiedrība ieteica hercogam pieteikt karalim savas materiālās prasības. Ja hercogs Gambijā gribot tirgoties, viņam esot jāatalgo vietējais angļu garnizons atbilstoši tirdzniecībā iesaistītam kuģu skaitam. Ja hercogs atmaksāšot Sabiedrībai tās visus līdzšinējos forta uzturēšanas izdevumus un došot garantiju, ka tikai Sabiedrība un tās ļaudis drīkstot tirgoties Gambijā, kā arī drīkstot pārņemt dažus tās fortus un teritorijas, ieskaitot Andreja salu, tad Sabiedrība atdošot koloniju atpakaļ hercogam. Sabiedrībai tomēr neesot garantiju, ka hercogs varot paļauties uz saviem virsniekiem koloniju dienestā. Jāpieņem, ka Volfrāta 12. septembrī saņemtā, tagad pazaudusī vēstule teksta ziņā bija visai līdzīga Morisa 23. septembra vēstulei.²⁴)

Starplaikā angļiem Gambijā neklājās labi. 1662. gada vasarā kuģis *Kinsale* aizbrauca atpakaļ uz Londonu, bet neviens cits kuģis uz Gambiju nebrauca. Tikai 1663. gada 10. novembrī Holmss atkal devās uz Gambiju ar kara kuģi *Jersey* pavadīt tirdzniecības kuģi *Katherine*. Viņam bija noteikts izvairīties no naidīgām attiecībām ar ārzemniekiem, bet aizstāvēt karaļa pavalstniekus.

Holmss nebūtu Holmss, ja viņš atkal kaut ko nepasāktu. 27. decembrī viņš pie Zaļā raga salām aizturēja holandiešu kuģus *de Kruin* (Kronis) un *ter Bescherming* (Acenes) ceļā no holandiešu nometnes Gorē. Holmss teicās atradis uz kuģiem dokumentus, kas liecinājuši, ka holandieši gatavojušies nodibināt kolonijas Gambijas un Nuzesas upju deltās. Tādēļ viņš kuģus saņēma gūstā. 30. decembrī viņš iebruca Gambijas upē un tūdaļ sāka izcelt materiālus divu fortu pārbūvei. 1664. gada 15. janvārī

Holmss ar Jersey, Katherine un mazu sabiedrības fregati Coaker devās uz Gorē, kurās garnizons slimībās bija ļoti novājināts skaitliski un fiziski. Daudzi holandieši bija nomiruši, bet atlikušie bija vārgi. 21. janvārī Holmss sāka fortu bombardēt. Pēc neilgas pretestības holandieši padevās. Holmss „augstsirdīgi“ atļāva holandiešiem ar savām privātām mantām aizbraukt atpakaļ uz Holandi, pats pārņemot Rietumindijas sabiedrības īpašumus. Pēc tam viņš devās atpakaļ uz Gambiju pastiprināt tās garnizonu. Bija sagaidāms, ka holandieši angļiem par nodarījumiem atmaksās.²⁵⁾

Holmsam „spēlīte“ ar holandiešiem tā iepatikās, ka viņš pēc Gorē ieņemšanas devās pāri Atlantijas okeanam un bez kādas kara pieteikšanas ieņēma holandiešu Jaunamsterdamu, nosaucot to par Ņujorku, kā šī pilsēta visā pasaulē pazīstama vēl šodien. Pēc šī varas akta sākās II angļu-holandiešu karš. Kapteiņi Holms par viņa „grēkiem“ 1665. gada 9. februārī iesēdināja Londonas Tauerā (Tornī), bet 14. martā atkal izlaida brīvībā. Brīžos, kad viņš nemedīja ienaidniekus, viņš „medīja“ daļas dāmas.²⁶⁾

Vēl 1663. gadā hercogs Jēkabs gribēja atjaunot tirdzniecību ar Afriku pats uz savu roku. Viņš parakstīja jūras pasi kuģim Der Isslandfahrer, bet tas nekur neaizbrauca. Kaut gan hercoga kuģi nedeīvās pārokeana braucienos, tie sāka atkal iegriezties spāņu ostās, kā arī Dženovā un Livorno. 1664. gada 19. februārī kādu vārdā nenosauktu kurzemnieku kuģi sagūstīja arābu pirāti un nogādāja Alžīrā, kur kurzemnieku jūrniekus pārdeva verdzībā. Šis nebija vienīgais tāds gadījums.²⁷⁾

1664. gada jūnijā hercogs Jēkabs nosūtīja uz Londonu jaunu sūtni, šoreiz kurzemnieku, Grobiņas lielpārvaldnieku (Grossdrost) Georgu Frīdrihu fon Trankevicu (Trankwitz, Trankewitz, Drankewitz). Jau 29. augustā Holandes sūtnis Londonā van Gogs rakstīja, ka Trankevics strauji kārtojot Andreja salas lietas, bet neko vēl neesot panācis. Barbeidosas gubernātors sers Francis Viloubijs (Willoughby) gan esot jau saņēmis Anglijas karaļa pavēli atņemt holandiešiem Tobāgo salu. 5. septembrī šis pats kungs rakstīja, ka fon Trankevics jau esot panācis vienošanos ar Karalisko Afrikas sabiedrību par 4 kurzemnieku kuģu gadskārtēju sūtīšanu uz Gambiju, bet angļi vēl joprojām kurzemniekiem nesolot Tobāgo salu. Vienošanos panāca pēc vairāk nekā viena mēneša.²⁸⁾

Pirmdien, 1664. gada 17. novembrī notika svinīga Anglijas - Kurzemes līguma parakstīšana. Karalis atļāva Kurzemes hercogam un viņa mantiniekiem, bet ne viņa pavalstniekiem, tirgoties ar angļu kolonijām Gvinejā, precēm nepārsniedzot 12 000 mārciņu sterliņu iepirkšanas cenu. Hercogs Gambijā varēja būvēt vienu vai vairākas noliktavas un savas preces uzglabāt angļu fortos tik ilgi, kamēr starp karali un hercogu pastāv laba draudzība un saprašnās. Par šo „koncesiju un atļauju“ hercogs nodeva Anglijas karalim, viņa mantiniekiem un pēcnācējiem savas tiesības uz Andreju salu Gvinejā un citiem turienes fortiem, nocietinājumiem un skanstēm ar visiem liелgabaliem, municiju un citām kara mantām. Hercogs un viņa mantinieki par visām Gvinejā ievestām un no turienes izvestām precēm maksāja 3% vērtības.

Tālāk Viņa Majestāte atļāva hercogam un viņa mantiniekiem paturēt un lietot karaļa aizsardzībā Tobāgo salu, „kas pieder Viņa Majestātei,“ ar pastāvīgu priekšnoteikumu, ka hercogs blakus saviem pavalstniekiem laidīs apmesties uz dzīvi salā, tur iekārtot plantācijas un celt mājas tikai angļiem, kam būtu arī hercoga pavalstniekiem līdzīgas privilēģijas. Hercogs apsolīja, ka ievēdīs Tobāgo salā un izvedīs no turienes preces, kas nākušas tikai no Anglijas, Kurzemes un Dancigas ostām. Gadījumā, ja Anglijas karalis vai viņa mantinieki pieprasītu Kurzemes atbalstu cīņai pret kādu citu valsti, atskaitot Poliju, Kurzemes hercogs sagatavotu uz paša lēses un piegādātu labu kara kuģi ar 40 lieliem dzelzs liелgabaliem ostās, stacijās vai vietās, kur to norādītu Anglijas karalis. Kuģi būtu angļu komanda, to vadītu angļu kapteinis, kuģis būtu Anglijas aprūpē tik ilgi, kamēr tas paliktu angļu dienestā, bet ne ilgāk par vienu gadu.

Ar šo līgumu Kurzemes hercogs bija faktiski „iemainījis“ vienu savu koloniju pret otru. Pirmo koloniju varmācīgi bija iekarojuši angļi un tagad uzskatīja par savu īpašumu. Otru Kurzemes koloniju, kas tobrīd nebija angļu, bet holandiešu pārvaldē, angļi bija „nodevuši“ kurzemniekiem, paturot virstiesības uz šo salu. Angļu slavenais jurists Liverpūles grāfs Čārlzs Dženkinsons (Jenkinson, 1-st Earl of Liverpool) rakstīja: „Šajā līgumā nevar saskatīt nekādu jēgu, kādēļ tas bija noslēgts, jo ar to hercogs pazaudēja salu un apmetnes Gvinejas krastos.“ Jēga bija vēl mazāk saskatāma, kad angļi sāka

gūtīt hercoga kuģus, kas pēc līguma devās uz Gambiju tirgoties, un piespieda tos atgriezties Eiropā, uzdevumu neveikušus.²⁹⁾

Gandrīz tajā pašā laikā, 1664. gada decembrī, angļu sūtnis Holandē Džordžs Daunings (Downing) paziņoja, ka legāli Gambija piederot Kurzemei (sic!). Holandieši pasvītroja, ka Čārlzs II nevarot nodot kurzemniekiem teritoriju, kas viņam nepieder, un nevarot kurzemniekiem atņemt teritoriju, kas tāpat viņiem nepiederot. Tas mazliet atgādina notikumus 1939. gada augustā, kad Hitlers „uzdāvināja“ neatkarīgās Baltijas valstis Staļinam. Angļu spēcīgā kara flote tomēr bija izšķirīgs faktors, tāpat karaļnama un parlamenta vadoņu finansiālās intereses.³⁰⁾

Istenībā Čārlzs II pat nedomāja kurzemniekiem palīdzēt atgūt Tobāgo. Tikai pēc pamatīgas kurzemnieku „uzstāšanās“ viņš solīja nosūtīt vēstuli Holandes valdībai ar paziņojumu, ka nodevis Tobāgo kā lēni kurzemniekiem, prasot holandiešiem respektēt kurzemnieku tiesības.³¹⁾ Šai vēstulei nebija nekādas nozīmes. 1664. gada 25. novembrī Čārlzs II tomēr rakstīja Barbeidosas gubernātoram Viloubijam: „Šī kara laikā starp Angliju un Apvienotajām Provincēm (Nīderlandi) Viņa Majestāte ir piešķirusi Tobāgo salu Kurzemes hercogam, viņa mantiniekiem un pēctečiem kā viņa, tā Viņa Majestātes pavalstnieku vienlīdzīgam labumam.“ Karalis pavēlēja Viloubijam un viņa ļaudīm atbalstīt hercoga virsniekus un pavalstniekus visos iespējamajos veidos. Nevarēja, protams, sagaidīt, lai angļi upurētu savus kaņavīrus un saimnieciskos līdzekļus Tobāgo atkaņošanai kurzemnieku labā. Kurzemniekiem bija pašiem jā rūpējas par saviem īpašumiem.³²⁾

1664. gada 2. oktobrī Gorē ieradās angļu papildspēki sera Džordža Aberkrombija (Abercrombie) vadībā. Deviņas dienas vēlāk tur ieradās holandiešu eskadra trīspadsmit kuģu sastāvā admirāļa Michiela de Reitera (Ruyter) vadībā. Angļu eskadras ierašanās tā pārsteidza, ka viņi padevās bez šāviena. Slavenais admirālis de Reiters atļāva angļiem aizbraukt uz Gambiju un Sjerru Leoni, bet pats Gambijā neiebruka. Viņa uzdevums nebija saasināt kara darbību, bet tikai aizstāvēt holandiešu intereses. Holandieši tomēr Karaliskajai Afrikas sabiedrībai bija radījuši zaudējumus 50 000 mārciņu apmērā.³³⁾

1665. gadā Kurzemes hercogs par savu sūtni Anglijā iecēla Johanu Lūkasu Laionu (L y o n), mierīgu, visai neaktīvu vecāku kungu, kas labi prata vāciski, bet, neraugoties uz savu angļu uzvārdu, ne sevišķi labi runāja angļiski un franciski. Šis vīrs mierīgi un klusi turpināja kurzemnieku diplomātisko cīņu par savām tiesībām.³⁴⁾

Angļiem Gambijā klājās ļoti grūti. Viņi jutās spiesti pamest Čārlza fortu un Suņu salu. 1667. gada vidū Andreja salā sākās vergu sacelšanās pret angļiem. Vergi pārņēma visu salu un nogalināja 32 angļus. Tikai tad, kad ieradās angļu kuģis J o h n no Londonas, tā komandai izdevās salu un Džeimsa fortu atgūt. Cīņās nogalināja 40 vergus, bet pārējie aizbēga.

1668. gadā angļiem grūtības sagādāja arī Kasanas karalis Magro, kas nodarbojās ar melno maģiku un atļāva saviem pavalstniekiem tirgoties ne tikai ar angļiem, bet arī ar frančiem, holandiešiem un portugāļiem. Džeimsa forts acimredzot nespēja ārzemju tirgotājus atturēt no braukšanas pa upi uz augšu. 1668. gada 18. novembrī Karaliskā Afrikas sabiedrība nodeva tirdzniecības tiesības vasāļu sabiedrībai — G a m b i a A d v e n t u r e r s. Šīs tirdzniecības grupas ļaudis neko daudz neiebilda pret svešinieku apciemojumiem Gambijā. Tas deva iespēju kurzemniekiem atkal apciemot Gambijas krastus.³⁵⁾

1669. gadā uz Gambiju atkal devās kāds kurzemnieku kuģis ar ļoti piemērotu nosaukumu D e r M o h r (Moris), un ekspedīciju vadīja neviens cits kā mums jau labi pazīstamais vecais goda vīrs Oto Štīls, kas galu galā bija kurzemnieku lielākā Gambijas autoritāte. M o r i s laimīgi sasniedza Gambiju, un Štīls netraucēts tirgojās ar Gambijas moriem. Pēc zināma laika, pavadīta Gambijā, kurzemnieki priecīgi devās mājās. Nelaieme tomēr kurzemniekus vajāja arī šoreiz. Ziemas laikā pie Īrijas krastiem kuģis gāja bojā. Štīls izglāba savu dzīvību, bet pazaudēja visu mantu. Ledainajā ūdenī viņš apsaldēja gurnus un kājas. Bez naudas un lielās sāpēs mocīdamies, viņš kaut kādā veidā sasniedza Dancīgu. Pašā Vecgada vakarā Štīls sasniedza Kurzemes hercogienes drauga, mācītāja Rūdolfa Gintera Kīzevetera (K i e s e w e t t e r) namu. Štīla izskats bija tik bēdīgs un viņa piedzīvojumu stāsts tik traģisks, ka nabaga mācītājs no saviem ierobežotajiem līdzekļiem pasniedza viņam 4 dālderus, lai mocekļis varētu sasniegt dzimteni. Štīla tālākās gaitas mums nav zināmas.

Krietnais vīrs pazuda vēsturnieka skatam dzimtenes snieputeņos un vēstures miglā, bet Īrijas piekrastē jūras dzīle palika 40 kurzemnieku jūrnieki.³⁶⁾

Moris nebija vienīgais kurzemnieku kuģis, kas devās uz Gambiju. Bija vēl citi kuģi — skaitā vismaz trīs, kurus angļi neielaida Gambijas upē tirgoties. Hercogs par to sūdzējās Anglijas karalim, kas pieprasīja paskaidrojumus no sava brāļa Jorkas hercoga. Anglijas karalis arī nebija pildījis savu solījumu atdot Tobāgo salu kurzemniekiem, bet 1667. gada miera līgumā ar Nīderlandi bija atdevis šo salu holandiešiem. Kurzemnieki Gambiju bija atdevuši angļiem par neko un tagad nedrīkstēja tur pat tirgoties.

Kurzemes pārstāvis Dāvids de Betinī (Bethuny) 1670. gadā sāka atkal pieprasīt no Anglijas karaļa parādus kurzemniekiem. 1670. gada martā Karaļa Slepēnā padome (Privy Council) uzdeva juristiem pārbaudīt hercoga prasības. Karaliskās Afrikas sabiedrības direktors Džons Bakvorts (Buckworth) rupji pateica, ka neuzskata 1664. gada līgumu par spēkā esošu, jo kurzemnieki Gambiju esot „pārdevuši“ (sic!) holandiešiem un neesot arī sūtījuši Čārlzam II kara laikā palīgā nevienu kara kuģi. Hercogs Jēkabs ieteica de Betinī satikties ar karali personīgi. Saprazdams, ka Gambiju laikam neizdosies atgūt, viņš sāka prātot par kompensācijām, pieprasot Šetlandu salas Skotijas ziemeļos. Kopā ar hercoga ostu Flekerē Norvēģijas dienvidos Šetlandu salas varētu izveidot par ievērojamu atbalsta punktu ķēdi Kurzemes flotei ienaidnieku maz apdraudētā ceļā uz Ameriku. Angļi to saprata un hercoga pieprasījumu tūdaļ noraidīja kā savām interesēm kaitīgu. Nelīdzēja hercoga jauna intervencija 1670. gada 25. novembrī³⁷⁾

1671./72. gada ziemā jaunai ekspedīcijai uz Kanāriju salām, uz Afriku un Rietumindiju sagatavoja Jēkaba jaunāko un lielāko kuģi Die Moewe (Kaija), kas bija 27 m garš un gandrīz 7 m plats kuģis, korvetes tipa un bruņots 20 lielgabaliem. Kuģa komandieris bija Asmuss Mellers (Möller), un ekspedīcijas vadītājs bija majors Johans de Lēks (Leeck). Svētdien, 1671. gada 27. decembrī Kaija atstāja Ventspili un devās uz Nūkāsli, hercoga jauno jūras bazi Anglijas rietumu piekrastē, kur bija jāuzņem daļa karavīru novietošanai Jēkaba fortā Tobāgo. Karaspēka rotā bija 150 vīru, galvenā kārtā vācieši, latvieši, holandieši un franči, arī angļi un viens

spānis. Daļu vīru pārcēla uz kuģa no Kurzemes prinča Frīdriha Kazimira pulkiem Holandē, kur dienēja galvenā kārtā latvieši.

Kaija sasniedza Gambijas krastus. Šoreiz kurzemnieku tirgošanos ar vietējiem iedzīvotājiem angļu iestādes netraucēja. Uz kuģa bija krietni vairāk kaņavīru nekā angļiem visā plašajā apgabalā. Kurzemnieki pielādēja kuģi tropiskiem augļiem, zilopkaulu un rīsu. Bez starpgadījumiem kuģis pārbrauca Atlantijas okeanam, bet tad sākās atkal nelaimes.

Spēcīgas vētras aizdzina Kaiju projām no uzņemtā kursa uz Tobāgo. Kuģis nokļuva franču Grenādas salas piekrastē. Majors de Lēks izkāpa krastā salas galvaspilsētā Grenvillē 1672. gada 27. februārī, lai iegūtu svaigu ūdeni kuģiniekiem. Franču gubernātors Sjērs de Bā (Baas) atvēlēja viņam tik daudz ūdens, cik vien kurzemniekiem vajadzētu. Kurzemnieku majora viesošanās laikā Grenvilles ostā ieradās franču galeote kapteiņa L'Amurē (L'Amoureux) vadībā. Franču kapteinis lūdza kurzemniekus pārdot viņam mazliet pārtikas. Franči faktiski nedrīkstēja ar ārzemniekiem tirgoties. Laipnais kurzemnieku komandieris nosūtīja kapteinim divas mucīņas sālītas gaļas bez maksas līdz ar saviem sveicieniem.

Acīmredzot L'Amurē lūgums kurzemniekiem ar viņu tirgoties bija noorganizēts, lai radītu iegāstu kurzemnieku kuģa pārņemšanai. Rietumindijas salās frančiem bija tikai 3 kuģi. Kad Die Moewe gatavojās atstāt franču ostu, tai ceļu nobloķēja abi pārējie franču kuģi kapteiņu La Mortāņa (La Mortagne) un de Bordē (de Bordet) vadībā. Franču komandieri paziņoja, ka kurzemnieki esot „nelikumīgi tirgojušies“ ar franču pavalstniekiem, tādēļ viņu kuģis esot apķīlājams. Viņiem izspruka arī norādījums, ka vietējam franču admirālim esot ļoti vajadzīgi kuģi un pārtika. Ignorējot kurzemnieku protestus, „galantie“ franču kapteiņi, kuŗu rīcība neatšķīrās no jūras laupītāju rīcības, pārņēma kuģi un noveda to uz galveno franču koloniju Martiniku. Šeit jau minētais Rietumindijas gubernātors de Bā „oficiāli nosprieda,“ ka kuģis apķīlāts „likumīgi“ un to vairs nevar atlaist. 14. martā franči un kurzemnieki uzņēma kuģa inventāru, ko parakstīja Die Moewe kapteinis Mellers. Inventāra apraksts minēja tikai kuģa ierīces, bet ne kravu. Vēlāk franči paziņoja, ka uz kuģa atraduši arī „ienaidnieku“ —

jau minēto spāni, piemirstot, ka nedraudzība starp Spāniju un Franciju sākās tikai 1672. gada maijā, kamēr kuģi apķīlāja 27. februārī un karu oficiāli deklarēja tikai 1674. gadā. Sjērs de Bā kuģa kravu pārņēma personīgi un ar lielu peļņu pārdeva Bordo. Melleru un viņa vīrus ar pirmo kuģi, kas brauca uz Franciju, noveda uz Eiropu.³⁸⁾

1672. gada 10. janvārī angļu Afrikas tirdzniecības sabiedrību pārkārtoja, par tās gubernātoru ievēlēja Jorkas hercogu un par vicegubernātoru un faktisko administrātoru Džonu Bakvortu. Pēc pārkārtojumiem Karaliskā Afrikas sabiedrība sāka savu darbību 27. septembrī kā pavisam jauna tirdzniecības organizācija un līdz 1678. gadam izspieda no Gambijas *Gambia Adventurers* pasākumu.³⁹⁾

1672. gada 12. decembrī, jau novecojis un slimš, hercogs Jēkabs vēlreiz lūdza Čārlzu II palīdzēt viņam kompensēt viņa izdevumus un zaudējumus vismaz ar kādu salu vai citādi. 1673. gada martā Slepēnā padome lietu sāka atkal izmeklēt. 12. maijā tās sekretārs Edvards Vokers (*Walker*) pieprasīja paskaidrojumus no Karaliskās Afrikas sabiedrības. Tā atbildēja 22. maijā sekojoši: kurzemnieki koloniju esot pārdevuši holandiešiem un pārsteiguši angļus. Ja koloniju atdotu kurzemniekiem, tad angļiem esot jāpamet forts vai jāpaliek tur bez tirdzniecības izredzēm. Angļi nespējot Gambijā pārdot preces pat par pusi no tās summas (12 000 dālderu), ko 1664. gada līgums paredzējis kā kurzemnieku tirdzniecības daļu. Tādēļ nolēma uzskatīt 1664. gada līgumu par spēkā neesošu.⁴⁰⁾

Hercogs Jēkabs Gambiju vēl joprojām uzskatīja par savu īpašumu. 1673. gada 6. novembrī viņš novēlēja Gambiju un Tobāgo savam dēlam Ferdinandam, novēlējumu atkārtojot 1677. gada 31. maijā.⁴¹⁾

1674. gada 31. decembrī hercogs Jēkabs nikni prasīja sūtnim Laionam, lai tas pieprasa Gambiju no angļiem, jo viņi nav īstenojuši līguma noteikumus ar hercogu. Kurzemnieku dusmas tomēr bija bezspēcīgas.⁴²⁾ Angļiem viņi neko nevarēja padarīt. 1675. gadā uz Gambiju izsūtīja kuģi *Der Paukenschlaeger* (Bundzinieks), kas figurējis arī ar nosaukumu *Tympanista* ar 200 kolonistiem(?!). Šo kuģi ceļā atkal sagūstīja turku vai alžīriešu pirāti un noveda uz Alžīru. Cik saprotams, kuģis Kurzemi

atstāja 1674. gada decembrī. Hercogs nosūtīja niknu vēstuli turku lielvezīram Keprilī (Koepruelue) un lūdza viņa starpnieku franču tirgoni Pjēru de Bronāru (Bronard) kaut ko darīt kurzemnieku likteņa atvieglošanai. De Bronārs rakstīja attiecīgu vēstuli angļu konsulam Alžirā Samjuelam Martinī (Martini). Vairāk par šo lietu neko nezinām.⁴³)

Nevarēdams sagaidīt nekādu atbalstu no Anglijas valdības, hercogs Jēkabs sāka sūtīt vēstules uz Gambiju. 1675. gada 28. oktobrī viņš rakstīja Gambijas gubernātoram, ka 3—4 viņa kuģiem aizliegts tirgoties Gambijā, vai arī tie gājuši bojā, un lūdza atļauju kurzemniekiem brīvi tirgoties un nomesties uz dzīvi Gambijā. Tamī pat laikā viņš rakstīja sirsniņu vēstuli savam „sabiedrotajam“ Kumbo karalim. 1677. gada 23. oktobrī viņš rakstīja līdzīgu vēstuli Kasanas karalim un 28. oktobrī atkal Kumbo karalim un Gambijas gubernātoram, pēdējam solot maksāt nodokļus par tirdzniecības atļaujām. Šai vēstuļu rakstīšanai nebija nekādas nozīmes. Jāšaubās, vai nēģeņu karaļa galmos bija arī kādi latīņu valodas pratēji. Jēkabs drīzāk varēja sūtīt vēstules arābu valodā. Lasot šo vēstuļu tekstus, rodas līdzietība un žēlums pret bērna prātā nokļuvušo veco vīru.

1677. gada 24. aprīlī hercogs Jēkabs atkal sūdzējās karalim Čārlzam II, ka vēl arvien neesot nekādas skaidrības Gambijas lietā. 3. augustā viņš rakstīja princim Rupertam, ka angļu ierēdņi Gambijā nerespektējot angļu karaļa izsniegtās jūras pases kurzemnieku kuģiem, bet pieprasot attiecīgas pases ar Jorkas hercoga parakstu. Jēkabs mētājās kā muša zirnekļa tīklā. 1678. gada 30. aprīlī viņš ieteica sūtnim Laionam atkal griezties pie karaļa Čārlza II ar lūgumu kompensēt kurzemniekus ar kādām kolonijām Afrikā, Amerikā vai Āzijā.

1678. gada 12. oktobrī Laions rakstīja hercogam, ka holandieši ieteikuši Karaliskai Afrikas sabiedrībai paturēt Gambijas tirdzniecību angļu un holandiešu rokās, bet izslēgt visus pārējos. Angļiem Gambijā radās jauns drauds. Franču tirgonis Di Kass (Ducasse) ieradās Suņu salā un nodibināja tur savu nometni. Tās mūžs tomēr nebija ilgs. Mandingi drīz iznīcināja visus nometnes frančus.⁴⁴)

Kurzemnieki tomēr bija atraduši vīru, kas viņus uzklaušīja. Tas bija jaunais ārlietu ministrs sers Džouzefs Viljamsons (Williamson). Jau 1677. gada 3. augustā

Laions rakstīja, ka viņam bijušas vairākas apspriedes ar Viljamsonu, kas esot kurzemniekiem bijis ļoti draudzīgs un atbalstījis viņu prasības uz Tobāgo un Gambiju. 1678. gada 8. decembrī Viljamsons atļāva kurzemnieku kuģiem izdot angļu jūras pases, bet ar noteikumu, ka kurzemnieki nedrīkst tirgoties karaļa plantācijās.⁴⁵⁾

1679. gada 26. augustā Laions rakstīja, ka radies labvēlīgs brīdis Tobāgo okupācijai un angļu „paspaidīšanai,” lai iegūtu lielākas tiesības arī Gambijā. Uz Angliju devās kurzemnieku ģenerālmajors Heinrichs fon Štādens (Staden) jaunu ekspedīciju organizēšanai. Pirms došanās atpakaļ uz Kurzemi viņš par savu pēcnācēju Anglijā ieteica Elzasas vācu tirgoni Abrahamu Marīnu (Marin). Izvēle bija lieliska. 1679. gada 21. oktobrī čaklais un apdāvinātais Marīns kļuva hercoga pārstāvis. Viņš vēlāk kļuva arī Tobāgo gubernātors un Kurzemnieku - amerikāņu tirdzniecības sabiedrības līdzdibinātājs.⁴⁶⁾

Marīns ļoti labi sapratās ar veco, sirsnīgo Laionu. Viņam tikai bija grūti saprasties ar Laiona sievu, kas centās ar viņu apieties kā ar kalpotāju. Marīns zināja pareizos veidus, kā ietekmēt tā laika valdniekus, un labi saprata kukuļu un naudas nozīmi. Viņa piekukuļoto personu skaitā bija arī karaļa mīļākā Eljenora Gvinna (Gwynn). Tāpat kā laulātie pāri bieži savus strīdus un nesaprašanās aizmirst laulības gultā, tā toreiz visvarenie valdnieki nepatīkamus valsts dzīves jautājumus izšķīra gultā. Viņu mīļākās bieži bija citu valdnieku aģentes, tāpat viņi algoja citu valdnieku mīļākās.

1680. gada 27. februārī Marīns ziņoja, ka „smukā, asprātīgā Nelle” (pretty, witty Nell) izdevīgā brīdī karalim noprasījusi: „Kungs, kā Jums labpatīkas Marīna darīšanas?” Karalis atbildējis: „Kopš viņš šeit ieradies, viņš man uzmācies vairāk nekā jebkurš cits hercoga kalpotājs pēdējā gadu desmitā.” Nelle ar to neapmierinājusies un noprasījusi, kāpēc viņš Marīnam nedod draudzīgu atbildi, ja hercogam taisnība. Čārlzs II noņurdējis: „Redzēsim, kas šajā lietā darāms.” Sekas bija Marīna personīga audience pie karaļa.

Gvinna bija ļoti enerģiska, neatlaidīga un bezbailīga sieviete. Kad kādreiz Londonā viņas karieti apstājis nedraudzīgs pūlis, viņa izliekusies par karietes logu un skaļi saukusi: „Palaidiet ceļu, te brauc karaļa mauka!” Tāds uzsaukums apmulsinājis visrūdītākos neliešus un niknākos

Gvinnas ienaidniekus. Ļaudis atbrīvojuši karietei ceļu un pavadījuši Gvinnu ar smiekliem un urravām.⁴⁷⁾

19. martā karalis, kā solījis, pieņēma Marīnu audiencē un tīri enģeļa mēlē deva viņam dažādus nenozīmīgus solījumus. Marīns nebija sajūsmināts par karaļa negodīgumu, bet izteica apbrīnu par viņa runas mākslu: „Neviens cilvēks pasaulē nespēj izteikt tik skaistus solījumus, kā viņš to man darija.“ Jūnijā viņš nodeva karalim jaunu memorandu, septembrī atkal ieradās pie karaļa, 3 mēnešus vēlāk vēlreiz viņu apciemoja, bet karalis tikai atbildēja, ka pieprasījis, lai sekretārs sniedz viņam ziņojumu. Jādomā, ka viņam bija neērti atklāties par nelieti pret cilvēku, kas ārkārtīgi daudz bija palīdzējis viņa ģimenei brīdī, kad visi Eiropas valdnieki novērsās no Stjuartiem. Viņam tomēr bija nepatīkami vērsties pret savu ļoti spītīgo un iecirtīgo brāli. Čārlzs bez tam pats bija ļoti korupts cilvēks.⁴⁸⁾

1680. gada 6. februārī hercogs Jēkabs prasīja, lai Marīns pieprasa no karaļa vismaz Andreja salu, jo citādi nebūtu iespējams piekļūt zemēm, ko hercoga rīcībā bija nodevis Kasanas karalis. Par šīm zemēm mēs faktiski tikpat kā neko nezinām.⁴⁹⁾

Hercogs sāka rīkoties arī praktiski. Gambijas un Rietumindijas ekspedīcijām sagatavoja vairākus jaunus kuģus — *Fortunu*, *Das Meerweib* (de Meermin, Vārava) *Der Blumentopf* (Puķu podu) un *Der Schwann* (Gulbi). *Fortuna* devās jūrā kapteiņa Kornelisa Gildes (*Gilde*) vadībā, bet pie Zaļā raga to saņēma gūstā franči. Jūnijā jūrā devās *De Meermin*, kas patiesi sasniedza Gambiju un tur 17 dienas tirgojās, uzņemot daudz augļu un cukuru. Ceļā uz Tobāgo kuģi sagūstīja franču jūras laupītāji.⁵⁰⁾ Vēl tajā pašā gadā uz Tobāgo devās *Der Blumentopf* ar 32 lielgabaliem kapteiņa Joachima fon Nāgela (*Nagel*) vadībā. Kuģis atstāja Kurzemi piepildīts ar „visu nepieciešamo plantātoriem.“ Fon Nāgels tomēr bija blēdis un nodevējs. Viņš uzskatīja par sev izdevīgāku darījumu pārdot hercoga kuģi, visu kravu un kuģa ļaudis Alžīras jūras laupītājiem.⁵¹⁾ 1680. gada 18. februārī uz Afriku un Tobāgo aizbrauca arī *Der Schwann* (*Cygnus*) Andreasa Hameltona un leitnanta Roberta Beneta vadībā un sasniedza savu ceļa mērķi. 1681. gada 25. februārī hercogs

Jēkabs uz Afriku un Rietumindiju komandēja arī Der Hirsch (Briedis) kapteiņa Jana Branta vadībā.⁵²⁾

1681. gada 6. februārī Kurzemes hercogs pavēlēja Marīnam sākt cīņu par Gambijas atgūšanu. Starplaikā kurzemnieki bija nostiprinājušies atkal Tobāgo salā un šoreiz uz ilgu laiku. 27. februārī karalis atzina, ka tiešām vajadzētu kaut ko darīt Gambijas lietā. Jorkas hercogam tas nepatika, bet viņam kā pārliecinātam katolim bija radušies daudzi ienaidnieki anglikāņu vidū. Jorkas hercogs nezināja kā reagēt. Kā viņš, tā angļu finanču ministrs burtiski apbēra Marīnu komplimentiem un neko neizteicošiem solījumiem. Viņi zināja, ka franči no Barras karaļa bija nopirkuši tirgus vietu Albredā Džeimsa forta tiešā tuvumā un tur bija novietojušies ilgākam laikam. Maijā Marīns sastapās ar jauno angļu ārlietu ministru Liolinu Dženkinusu (Jenkins), kas kurzemniekiem bija patiesi draudzīgs. Viņš tomēr kurzemniekiem nevarēja daudz palīdzēt. 12. septembrī Marīns vēlreiz sastapās ar karali. Čārlzs II nāca klajā ar jauniem, tukšiem solījumiem un ieteica Marīnam apspriesties ar jaunievēlēto Karaliskās Afrikas sabiedrības prezidentu seru Bendžaminu Nūlendu (Newland). Kaut gan nēģeri un franči bija padarījuši angļu stāvokli Gambijā smieklīgu, Nūlendam tomēr netrūka nekaunības pateikt Marīnam, ka viņam neesot nekādas informācijas par kurzemnieku kādreizējo koloniju Gambijā. Angļi ar kurzemniekiem visumā apgājās kā ar maziem bērniem. Nūlends arī izmeta pa teicienam, aizrādot uz viņa sabiedrības lielo varu un bagātību. Marīns nebija muļķis. Viņš saprata, ka kurzemnieki gājuši par tālu savās prasībās un nolēma labāk „izspiest“ no angļiem kādu vērtīgu kompensāciju citur par zaudēto Gambiju.⁵³⁾

Viņš bija pareizi novērtējis notikumu tālāko norisi. 1680. gada 10. oktobrī un 3. novembrī Anglijas ārlietu ministrs Dženkinss piedāvāja Kurzemei nodot Svētās Lūcijas (St. Lucia) salu kā atlīdzību par angļu parādiem kurzemniekiem un arī par pārņemto Gambiju. Decembrī Jēkabs noraidīja šo salu, atzīdams, ka tā daudz labumu nedotu, būtu pārāk grūti kolonizējama un izmaksātu pārāk daudz naudas. Tagad Anglija piedāvāja ne tikai Sv. Lūciju, bet arī Svēto Vinsentu un Barbūdu Karibu salu grupā, ja Kurzeme atteiktos no savām „teorētiskajām“ privilēģijām Gambijā. Sv. Vinsentas salinieki bija pazīstami kā paši mežonīgākie cilvēki karibu indiāņu vidū, bet Barbūda bija

neliela, tuksnešaina klinšu sala. 1681. gada 27. maijā Jēkabs noraidīja arī šos piedāvājumus. Viņš prasīja, lai angļi viņam nodod Šetlandu salas kā flotes bazi!⁵⁴⁾

1681. gada Vecgada vakarā hercogs Jēkabs nomira, un viņa vietā troni ieņēma hercogs Frīdrihs Kazimirs. Viņam izdevās vēl 1682. gadā nosūtīt uz Gambiju kādu kuģi, kam bija izdevies tirgoties ar vietējiem iedzīvotājiem. Karaliskās Afrikas sabiedrība niknumā pieprasīja, lai līdzīgus gadījumus vietējais gubernātors nākotnē vairs nepieļautu.⁵⁵⁾ Angļu ietekme tomēr bija ļoti niecīga. Gambijas ūdeņos brīvi apgrozījās franču kuģi un darbojās jūras laupītāji. Visdrošākais un pārgalvīgākais viņu vidū bija kāds Andersons. 1686. gadā pazemojumu cieta visa angļu vadība, kad to sagūstīja pret izpirkuma naudu Barras karalis Genovs Sanko. Kurzemniekiem tomēr Gambijā vairs neveicās. 1684. un 1690. gadā jaunais hercogs uz Gambiju nosūtīja vēl divus kuģus, bet angļi tiem neļāva tur tirgoties. 1690. gadā kurzemnieki uz visiem laikiem arī pazaudēja Tobāgo salu.⁵⁶⁾ Noslēdzās kāds interesants, aizraujošs, traģiski skaists periods Kurzemes un Latvijas vēsturē, periods, kas atkal un atkal rada apbrīnu un interesi citu zemju pētniekos un interesentos un rada lepnumu Latvijas iedzīvotājos un to pēctečos citās zemēs. Kurzemes kolonizācijas vēsture ir vienlaicīgi interesanta kā latviešiem dzimtenē, tā arī plašajā pasaulē izkaisītajās latviešu grupās. Latviešu emigrācijas vēsture ir zināmā mērā kolonizācijas vēstures turpinājums.

Novērtējot angļu izrīcības pret kurzemniekiem, atļausim izteikties pāris angļu vēsturniekiem. Gambijas kādreizējā gubernatora kundze, lēdija Bella Sidnija Sotorna (Southorn) 1952. gadā rakstīja sekojošo: „Veids, kādā karalis Čārlzs II un viņa darbinieki kārtoja hercoga taisnīgās prasības, ir netīra lapaspuse mūsu salu vēsturē.”⁵⁷⁾ Tiesnesis un patiešām nopietns vēsturnieks Džons Milners Greijs (Gray) 1939. gadā teica un 1966. gadā atkārtoja šādus vārdus: „Mazas tautas mēģinājums nodibināt izolētu koloniju daudzus tūkstošus jūdžu no Kurzemes tādā ietekmes sfairā, kuru toreiz veselās trīs visbagātākās un visspēcīgākās tirdzniecības valstis pasaulē — Anglija, Francija un Holande — katra uzskatīja par savu, praktiski nozīmēja meklēt nelaimi. Bija vairāk vai mazāk nenovēršama tāda situācija, ka viena vai otra no šīm trim

valstīm izmantotu pirmo izdevību ieņemt šo salu. Nav nekādu šaubu, ka Svētā Andreja sala būtu nokļuvusi holandiešu rokās, ja Holmss nebūtu pasteidzies priekšā. Tas, protams, tikai izskaidro, bet ne attaisno Čārlza II rīcību. Mēs nevaram tiesāt septiņpadsmitā gadsimta izdarības starptautiskās attiecībās, bazējoties modernajās starptautiskajās tiesībās, kuŗas radīja Ženēvā, bet, ievērojot visas politiskās reālītātes, mēs tomēr nevaram izvairīties no fakta, ka mūsu (angļu) izdarības ieņemot un paturot Džeimsa salu bija tādas, ka tās nevar apzīmēt par slavēšanas cienīgām. Tās atgādina kāda īpašuma paņemšanu un paturēšanu tikai tādēļ vien, ka bija zināms, ka īpašnieks nebija spējīgs aizstāvēt vai atdabūt savu īpašumu vai arī par to kaut kā atdarīt. Izdarībām sekojošā kazuistiskā likumība, ko izmantoja, lai izvairītos no mūsu (angļu) pienākumiem pret hercogu līguma saistībās, nekādā gadījumā negroza faktu, ka likums un sabiedriskā doma šādu izrīcību nosauc prastā vārdā.“ Šie vārdi tīri labi attiecināmi arī uz nesenām angļu valdības izrīcībām tai uzticētā Baltijas valstu zelta lietā 1960-os gados! Analīzes nobeigumā krietnais vēsturnieks raksta: „Ja Kurzemes hercogs būtu bijis svešinieks Stjuartu namam, arī tad Anglijas valdības rīcība būtu nosodāma. Bet ja ļaunumu izdara radniekam, kas diviem Anglijas karaļiem bija demonstrējis savas simpatijas un palīdzību ar karavīriem, ieročiem, municiju un naudu, laikā, kad viņiem klājās grūti un viņi nevarēja atmaksāt par šādu augstsirdību, mēs varam tikai vēlēties, kaut šis epizods mūsu koloniju vēsturē paliktu noslēpts uz visiem laikiem.“⁵⁸) Gambijas oficiālajās publikācijās un mācību grāmatās jaunatnei tā vēl joprojām ir noslēpta, bet Kurzemes periods nepaliks „tā miglā tīts, ka neatklās to saules rīts.“

GAMBIJA KĀ ANĢĻU KOLONIJA UN KĀ NEATKARĪGA VALSTS

No 1662.—1765. gadam Gambijas apgabals palika Karaliskās Afrikas sabiedrības ietekmes joslā. Gambijas nēģeru karaļvalstis nomināli palika neatkarīgas, bet bija spiestas sadarboties ar anġļiem. Zemē tomēr nevaldīja miers. Karaļi bieži cīnījās savā starpā, Eiropas valstu kari bieži atbalsojās Gambijas piekrastē, notika vergu sacelšanās un dažreiz arī karavīru dumpji. 1695. gadā franči pārsteiguma uzbrukumā ieņēma anġļu tirdzniecības sabiedrības atbalsta punktus un aizveda visus anġļus projām no Gambijas. 1708. gadā sadumpojās Džeimsa forta garnizons, un 1709. gadā visa Gambija bija anġļu atstāta. Anġļi cīnījās ar tādām pašām likstām kā kurzemnieki. Laikā no 1713.—1721. gadam upes grīvā dzīvoja jūras laupītāji kā savās mājās. Franči nodibināja tirdzniecības atbalsta punktu Albredā, kas pastāvēja līdz pat 1856. gadam.

1765. gadā Gambiju pārņēma anġļu valdība un izveidoja britu koloniju Senegambijā, kas pastāvēja 18 gadus. Tās galvaspilsēta bija Seint Luī Senegāles upes grīvā. 1783. gadā anġļi tomēr Senegambijas lielāko daļu atdeva Francijai un Gambija atkal nokļuva Karaliskās Afrikas sabiedrības ietekmē. Šī iemesla dēļ Gambijā uzturējās tikai atsevišķi tirgoņi, kuŗu ziedu laiki beidzās 1807. gadā, kad likvidēja vergu tirdzniecību. Kādreizējā kurzemnieku Andreja sala bija paredzēta kā bāze nelegālas vergu tirdzniecības apkaŗošanai.

Vergu tirdzniecības apkaŗošanai izsūtītais britu kapteinis Aleksandrs Grants (G r a n t) atklāja, ka Džeimsa forts ir sabrucis un nederīgs apdzīvošanai. 1816. gada aprīlī viņš noslēdza līgumu ar Kumbo karali, sakarā ar kuŗu briti

pārnēma Bandžula salu, ko nosauca par Svēto Mēriju un izveidoja tajā Batherstas pilsētīņu.

1821. gadā Afrikas sabiedrību likvidēja. Tās piederumus pārņēma angļu valdība un britu novietnes (settlements) Gambijā apvienoja vienā pārvaldē ar Sjerru Leoni. Kopējā pārvalde pastāvēja līdz 1888. gadam, atskaitot periodu no 1843.—1866. gadam, kad Gambijai bija pašai sava koloniālā administrācija. Nēģeru karu dēļ briti bija spiesti organizēt sodu ekspedīcijas karotāju nomierināšanai no 1830.—1837. gadam. 1835. gadā Gambijā sāka kultivēt zemesriekstus, kas kļuva galvenā un gandrīz vai vienīgā eksporta prece. Vēlāk Gambija smagi cieta reliģiskos karos starp divām muhamedāņu sektēm — marabutiem un soninkiem. Pirmo vadīja priesteri, un tie bija pazīstami ar stingru sekošanu reliģiskiem priekšrakstiem. Otrus vadīja laicīgi valdnieki, un tie bija pazīstami ar visai brīvu izturēšanos attiecībā pret Korānu, piem., lietojot alkoholu, neievērojot dažus rituālus u. t. t. Soninkumarabutu kari ilga no 1850.—1887. gadam un bija ļoti asiņaini un postīgi. Angļi labprāt nevēlējās Gambiju paturēt un gribēja to iemainīt pret kādām franču kolonijām 1870. un 1876. gadā, bet šim projektam britu parlamentā tomēr bija spēcīga opozīcija.

1888. gadā Gambija dabūja savu pirmo konstitūciju un likumdošanas padomi. Gambija oficiāli kļuva kroņa kolonija un protektorāts. Kroņa kolonijā ietilpa Bathersta ar apkārtējo apvidu, Džordžtaunas pilsētīņu un vēl dažas teritorijas. Pārējās zemes kļuva protektorāta teritorijas. Ar katru nēģeru valstiņu angļi slēdza atsevišķus līgumus. Zemē bija nemiers līdz 1902. gadam, kad pēdējais gambiešu valdnieks — Fulādas virsaitis Musa Molohs noslēdza līgumu ar angļiem. Tagad visa zeme bija angļu pārvaldē, kaut gan nēģeru virsaiši vēl palika kungi savos apgabalos, kur viņiem bija pašiem sava vietējā pārvalde un tiesas.

1960. gada maijā gambiešiem pirmo reizi notika vēlēšanas. 1961. gadā pirmo reizi vietējais nēģeris — Pjērs S. N'DŽī (N'Jie), apvienotās partijas vadonis, kļuva Gambijas Galvenais ministrs. Demokratija vēl bija ļoti ierobežota. 1962. gada maijā notika pirmās vispārējās vēlēšanas, kurās par Ministru prezidentu ievēlēja Laužu progresīvās partijas vadoni seru Daudu Džavaru (Jawara). Sakarā ar 1962. gada konstitūciju Gambija 1963. gada 4.

oktobrī kļuva autonoma zeme ar savu pašvaldību. Sākumā valdība ietvēra tikai koloniju, bet Džavara panāca vienošanos ar cilšu virsaišiem par demokrātijas attiecināšanu arī uz protektorātu. Protektorāts bija arī galvenā bāze viņa partijai. 1965. gada 18. februārī Gambija kļuva neatkarīga valsts — tā bija karaliste ar Anglijas valdnieci kā Gambijas karalieni. Gambija piedalās arī kādreizējās britu imperijas Federācijas (Commonwealth) padomē.

Gambijas karaļvalstij bija savs parlaments (Pārstāvju nams), kurā ir 32 ievēlēti deputāti, galveno virsaišu papildus izraudzīti 4 pārstāvji un 2 karalienes pārstāvja — ģenerālgubernatora — ievēlētas personas. Izpildu vara — karalienes ieceltā ģenerālgubernatora rokās, bet viņam jārīkojas saskaņā ar Ministru kabineta vai attiecīga ministra ziņu un padomu. Ministru prezidents ir vairākuma partijas vadītājs un ieceļ ministrus. Parlaments ievēl savu priekšsēdi un tā vietnieku. Gambijā pastāv angļu tiesību sistēma. Batherstai ir sava pilsētas padome. Lauki sadalīti 35 tradicionālos apriņķos, kas veido sešas apgabalu padomes, kuru locekļu vairums ir vēlētas personas. Katrai padomei pašai savas finanses un jurisdikcija vietējos jautājumos. Virsaišiem vēl arvien liela teikšana savos apgabalos.

1965. gada sākumā Gambija noslēdza līgumu ar kaimiņu valsti Senegāli par Gambijas baseina izmantošanu un jau gadu iepriekš vienojās ar lielo kaimiņieni par iekšlietām, drošību un kopēju aizsardzību.

Gambijas karogs ir horizontālās sarkani-zili-zaļās krāsās ar baltām svītrām, kas atdala vienu krāsu laukumu no otra. Ģerboņa vairogā redzam divus sakrustotus kapļus. Vairogu tur divas britu lauvas, virs vairoga bruņu cepure ar spalvām, zem vairoga uz lentas uzraksts: „Progress-Peace-Prosperity“ (Progress, miers, labklājība).

Gambijas saimniecība ļoti nabadzīga. Tā balstās galvenā kārtā zemesriekstos, kas ir 90% visa Gambijas eksporta. Otra galvenā lauksaimniecības prece ir rīss. Vēl kultivē sūru (millet), kasavu, pupas, augļus un saknājus. Ir arī diezgan daudz liellopu, skaitā ap 221 000, 76 000 aitas un 240 000 mājputni. Līdz 1967. gadam 92 000 tonnas zemesriekstu izveda vienkārši kā jēlvielu. Tagad vietējie pusi šīs eksportpreces paši pārstrādā eļļā un sviestā, kas dod daudz lielākus ienākumus. Labas izredzes ir sorgo, mango, sarkano palmu eļļas, citrusaugu, sevišķi laimu

(mazu citronu) ražošanai. Vietējie iedzīvotāji sāk arī sa-
prast kooperatīvu svētīgo nozīmi.

Visai labas izredzes ir vieglajai rūpniecībai, bet smagajai
rūpniecībai trūkst nepieciešamās bāzes. Rūpniecībā vis-
lielākās izredzes gaļas, zivju, augļu un saknāju pārstrā-
dāšanas uzņēmumiem, elektrisko un mehānisko aparātu
montēšanas darbnīcām un maisu ražošanas fabrikām. Val-
dība sniedz izdevīgus noteikumus interesentiem. Nav no-
slēpums, ka sevišķi ieinteresēti kapitāla ieguldījumos Gam-
bijā ir Latvijas kaimiņi zviedri. Kurzemnieku vietā Gam-
bijā tagad ierodas citi baltieši.

Rūpniecībai trūkst pietiekama dzinējspēka bāzes. Gam-
bijas ūdenskritumus un krāces vēl neizmanto elektriskās
strāvas iegūšanai, jo vietējai valdībai trūkst kapitāla. Bat-
herstā ir neliela spēkstacija. Tādas ir arī Džordžtaunā,
Brikamā, Mansakonkā, Bansangā un Basī. Līdz 1959. ga-
dam izmantoja ilmeņīta rūdu, bet raktuves tagad ir
slēgtas. Ir iespējams, ka zem jūras līmeņa Gambijas tu-
vumā atrodama arī nafta.

Gambija ir viena no visnabadzīgākajām zemēm pasaulē.
Cilvēku gadskārtējais ienākums caurmērā ir apm. 80 do-
laru! Laba daļa iedzīvotāju ik dienas iet gulēt nepadūši
pietiekami. Visumā gambieši tomēr ir veselīgi. Par vese-
lību rūpējas valdības iestādes. 300 000 iedzīvotāju zemē,
saprota, nav nevienas universitātes, bet ir 70 pamat-
skolas un 3 vidusskolas. Ir arī divi nedēļas laikraksti un
viens radio stacija. Darbaspēks ir ārkārtīgi lēts.

Gambijas nākotne ir visai drūma. Situācija būtu labāka,
ja angļiskā Gambija varētu apvienoties ar francisko Se-
negāli. Abās valstīs dzīvo vienas un tās pašas ciltis. Diem-
žēl! Afrikā jaunās valstis būvētas uz veco koloniju bāzes
un šo zemju „nacionālisms“ ir teritoriāla kopības sajūta,
kas nebazējas uz kopīgu valodu un kopīgām etniskām īpat-
nībām. Apvienošanās uz cilšu pamatiem skaitās „nāves
grēks“, kā to redzējām Somalijas, Dienvidsudānas, Biafras
un citos gadījumos. Jaunā Afrika ir mākslīgi denacionāli-
zēta. Eiropas kapitālisti gādā arī par to, lai Afrika neizvei-
dotos pārāk saliedēta un lai nerastos bīstamas saimnie-
ciskās ūnijas. Arī komunistu interesēs nav nacionālas
valstis. Vairumā valstu vara ir atsevišķu politiķu rokās,
kas demokrātijas vārdā ir kļuvuši diktatori. Gambija
izņēmuma kārtā ir viena no patiesi demokrātiskākajām

valstiņām, bet cilšu virsaišiem vēl joprojām ir liela teikšana savās teritorijās. Gambija varētu kļūt ievērojams starpkontinentāls satiksmes centrs, bet Batherstu apēno Dakara. Zeme briesmīgi cieš kapitālu un ļaužu iniciatīvas trūkuma dēļ. Salīdzinot ar otru kādreizējo Kurzemes koloniju, tagad brīvo valsti Tobāgo, Gambija ir kā nakts pret dienu. Vienīgais pozitīvais faktors ir tas, ka Gambijā vēl ir daudz telpas iedzīvotājiem, kamēr Trinidade un Tobāgo ir ļaužu pieblīvētas. Viņiem nav citur iespējas izplesties kā tikai jūrā.

Atmiņā pavīd rīetumu valstu kanceleju dokumentu krājumi, kuŗos diplomāti un saimnieciskie eksperti argumentēja pret neatkarību Baltijas valstīm to tapšanas laikā. Salīdzinot ar Trinidādi-Tobāgo un Gambiju, Baltijas valstis jau 1918.—20. gadā bija īstas paradīzes saimnieciski, etniski un izglītības ziņā. Jaunās Āzijas, Afrikas un Amerikas brīvvalstis uzņēma pasaules valstu saimē bez kādiem argumentiem, pat tādus pundurišus ar 100 kvadrātkilometru platību un 18 000 iedzīvotājiem, kas skan kā izsmiekls, ievērojot to, ka Baltijas valstis tagad velti meklēt Apvienotās Nācijās vai pat pasaules kartēs un rokas grāmatās! Brīvas kļuvušas zemes, kur 90% iedzīvotāju ir analfabēti, bet brīvo tautu saimē vairs neredzam Baltijas tautas, kur analfabētu vispār nav...

1970. gada 24. aprīlī Gambija kļuva republika. Sers Dauda Džavara kļuva ministru prezidents un valdības galva. Parlamentā viņa Ļaužu progresīvā partija (PPP) ir absolūtā vairākumā un opozīcijas partijām, tāpat kā lielākā daļā citu Afrikas valstu, vairs nav nekādas ietekmes.

LATVIEŠU SAKARI AR AFRIKU JAUNĀKOS LAIKOS

Pēc Gambijas zaudēšanas latviešu zemju sakari ar Afriku pārtrūka vairāk nekā 200 gadu. Tikai pagājušā gadsimta vidū latviešu jūrnieki sāka apmeklēt Afriku un Amerikas krastus. Viņu vidū bija arī šis grāmatas autora „senči.“ Gadsimta beigās politiskās nebrīvības un saimniecisko spaidu ietekmē daudzi latvieši sāka meklēt sev jaunas mājvietas tālās zemēs. Vēlākie profesori Kārlis Balodis un Pēteris Zālīte radīja latviešu lasītājos interesi ar savām grāmatām par Brazīliju un Alžīru, kuŗas ieteica kā piemērotas apmešanās vietas latviešu emigrantiem. Ar baltvācu pētnieku starpniecību latviešos radās interese arī par senajām kurzemnieku kolonijām. 20. gadsimta sākumā jau vairāki latvieši atrada mājvietas Afrikā.

Retumis Latvijā parādījās arī pa nēģerim. Kā kuriozs jāatzīmē fakts, ka 1. pasaules karā latviešu 3. Kurzemes strēlnieku pulkā dienēja arī nēģeris Johans. Smaidīgā nēģera portrets atrodams Latviešu strēlnieku vēstures slejās.

1. pasaules karš izkaisīja latviešu tautas locekļus visā plašajā pasaulē. Zināms skaits latviešu nokļuva arī Afrikā. Ir zināms, ka 1921. gadā Ēģiptē dzīvoja 24 latvieši, bet 1938. gadā jau 100 Latvijas pilsoņu, no kuŗiem gan tikai 30 bija latviešu tautības. Šie ļaudis Ēģiptē bija ieradušies galvenā kārtā Pasaules kara un Krievijas revolūcijas laikā. Viņi galvenā kārtā nodarbojās kā viesnīcu un krogu kalpotāji, pavāri un amatnieki. Daļa šo ļaužu pārgāja Ēģiptes pavalstniecībā. Daļa latviešu tautiešu trūkuma dēļ apprecēja krievietes un pārņēma krievu valodu par ģimenes valodu. Bija tomēr arī krievietes, kas pārlatviskojās un

vēlējās saviem vīriem braukt līdz uz Latviju. Ēģiptē islai-
cīgi uzturējušās arī vairākas latviešu balerīnas.

Alžīrijā jau 19. gadsimtā un arī laikā līdz 2. pasaules
kaņam atsevišķi latvieši cīnījušies slavenā franču Ārzem-
nieku leģiona rindās. No 1830.—1930. gadam Alžīrijā no-
vietoto 6 leģiona pulku sastāvā latviešu procents tomēr
bijis ļoti niecīgs — 0,05%. Iespējams tomēr, ka daļa lat-
viešu statistikā iekļuvuši kā krievi, vācieši vai skandinavi.
Ap 1910. gadu leģionāra gaitas sācis kāds latviešu gald-
nieks, kas izpelnījies augstākās goda zīmes. 1933. gadā lat-
viešu leģionāru skaits Alžīrijā bija vairs tikai 5, bet trīs
gadus vēlāk pat divi. Pārējie 8—10 latvieši strādāja kā
inženieri, tehniskie zīmētāji, montieri un jūrnieki. Līdz
pat 2. pasaules kaņam viņi visi palika Latvijas pavalst-
nieki, apprecēja latvietes, runāja latviski, lasīja latviešu
periodiskos izdevumus un laiku pa laikam sapulcējās kādā
Alžīras pilsētas kafejnīcā.

Marokā starp abiem pasaules kaņiem dzīvoja 20—40 lat-
viešu. 1929. gadā tur esošajās Ārzemnieku leģiona daļās
kalpoja 5 latviešu leģionāri, no kuņiem viens krita cīņās
pret arabiem. 1933. gadā latviešu leģionāru skaits Marokā
jau bija 30, bet 1936. gadā tikai 10. Marakešā izcilu slavu
ieguva latviešu ārsts Dr. Luī Kalniņš. Rabatā darbojās
latviešu gleznotāja, profesora Vilhelma Purviša audzēkne,
Rozenfelde-Guseikova. Citi latvieši darbojās kā ierēdņi,
amatnieki un jūrnieki. Latviešu leģionāri Alberts Pus-
vācietis un Lipnickis veica leģendāru pārgājienu no Ma-
rokas caur Rio de Oro uz spāņu Kabakubi fortu, kas savā
laikā aprakstīts grāmatā *T u k s n e š a g ū s t e k n i s*. Arī
spāņiem bija savs Ārzemnieku leģions spāņu Marokā, kur
dienēja 4—5 latvieši.

Tunisā Ārzemnieku leģiona tehniskā pulkā 1936. gadā
dienēja 4 latvieši, bet 1937. gadā veseli desmit. Vēl kāds
latvietis dienēja šī paša leģiona Jātnieku pulkā, kāds strā-
dāja kā krāsotājs, bez tam Tunisas ostās uzturējās zināms
skaits latviešu jūrnieku.

Senegālē 1923. gadā Dakarā un Bamako darbojās lat-
vietis — saldētavu speciālists A. Lūsis. Kāds cits latviešu
inženieris bija St. Luijā elektriskās spēkstacijas vadītājs.
Kamerūnā jau kopš 1912. gada strādāja latviešu misionāre
D. Biķis-Zibere, bet Beļģijas Kongo darbojās vairāki citi
latviešu misionāri, kuņu vidū sevišķi jāatzīmē Mūdiņa in-
stitūtu Amerikas Savienotās Valstīs beigušais Fr. Lasis.

Kongo darbojās arī latviešu cukurrūpniecības speciālisti Kārlis un Vanda Vincentoviči.

Sahasras tuksneša apgabalā no 1929.—1934. gadam bija zināmi vismaz 10 latviešu leģionāri — ložmetējnieki, arti-
leristi, telegrafisti, bruņoto automobiļu apkalpju locekļi u. t. t. Viņi bija stacionēti Kolomb-Bešārā, Timimūnas oāzē, Adaras oāzē un citur. Divi latvieši šķērsoja visu Saharas tuksnesi no Alžīras līdz El-Goleai ar motocikletiem, ko franči uzskatīja par vienreizēju notikumu. Saharas tuksnesi apceļojis arī pazīstamais Latvijas armijas kavalerijas plkv.-leitnants Oto Goldfelds-Zeltiņš. Daudzi latvieši Saharas tuksnesī cietuši pārcilvēcīgas mokas lielā karstuma, pēkšņa aukstuma, ūdens trūkuma un smilšu vētru dēļ. Pastāvīgi bijis jābīstas arī no tuksneša laupītājiem. 1929./30. gadā no Alžīras līdz Timbuktu nobraucis pāri visam tuksnesim arī tanku montieris Aleksandrs Lūsis, kas tuksnesī iekārtojis autobusu benzīna tvertnes.

Etiopijā (Abesīnijā) aktīva bijusi ķeizariskās valdības ceļu būves uzņēmēja bulgāru inženiera sieva — latvietē Alvīne Mazā-Deliradeva, kas savā ģimenē saglabājusi latviskās tradīcijas un valodu. 1926./27. gadā Etiopijas ķeizara privāto klīniku Adisababā vadīja latviešu profesors Dr. Jānis Dzirne, kas kopš 1923. gada bija ķeizara galma ārsts. Viņš agrāk bijis Maskavas un Kaunas universitātes profesors, no 1926.—1929. gadam vadīja Latvijas Universitātes chirurgisko klīniku, pēc kam devās uz Brazīliju, kur mira. No 1931.—34. gadam Dasē pilsētā darbojās latviešu misionārs — ārsts Dr. Vilis Purmalis. Itālijas-Abesīnijas kara laikā tur uzturējās vairāki latviešu žurnālisti — jau minētais plkv.-leitn. Zeltiņš, Georgs Timuška, kino operātors Jānis Reinholds Doreds un citi. Franču Somalijā darbojās tikai viens latvietis kā koku pārstrādāšanas meistars Džibutī ostā.

Tanganikā kā misionārs kopš 1930. gada strādāja latviešu adventists A. Sproģis. Viņš un viņa sieva—žēlsirdīgā māsa — ģimenē uzturēja dzīvu latviešu valodu un latviskās tradīcijas. Pie Tanganikas ezera Kigomā dzīvoja Berlīnes universitāti beigušais latviešu zinātnieks — geologs Dr. E. Kiršteins. Viņš Afrikā darbojās vairākus desmit gadus. Jau 1911. gadā viņš noorganizēja ekspedīciju, kas izpētīja Centrālo Afriku no Zambezi upes līdz Nīlas upei, pēc tam izpētīja Kivu ezera apkaimes vulkānus, 1928. gadā Beļģijas valdības uzdevumā izbūvēja raktuves Rvandas

un Urundi apgabalos un ieguva izcilu ievēribu ar saviem pētījumiem par Austrumāfrikas ogļu slāņiem un glimera rūpniecības izveidošanu pie Tanganikas ezera. Viņš bija arī izcils Afrikas dažādo cilšu pazinējs. Vēlāk Dr. Kiršteins kļuva raktuvju direktors un plantātors.

Vairāki latvieši dzīvojuši arī lielajā Madagaskaras salā. Tur kādreiz dejojusi latviešu balerīna Elvīra Rone, kāds latviešu leģionārs dienējis Ārzemnieku leģiona Sapiēru bataljonā, bet 1935. gadā Tamataves un Tanarivas pilsētās kāds latvietis vadījis saldētavu būvdarbus.

Dienvīdāfrikā Angļu-būru kara laikā (1899—1902) būru pusē cīnījās vairāki latvieši. Spionkopes kaujā 1900. gadā kritis latviešu brīvprātīgais Ādolfs Draudziņš. Latvijas neatkarības laikā Dienvidāfrikas Savienotajās Valstīs dzīvoja vismaz 20 latviešu — visvairāk Johannesburgā un Keiptaunā. Johannesburgā darbojās divas latviešu deļotājas Keiptaunā vairāki latvieši strādāja par uzņēmumu vadītājiem, šoferiem u. t. t. Dienvidāfrikā dzīvoja arī vairāki tūkstoši no Latvijas izceļojuši ebrēji. Viņi nodibināja Johannesburgas latviešu klubu, kurā lasīja priekšlasījumus žīdu valodā par Latviju, kā arī iegādājās latviešu periodiskos izdevumus. Latvijas valsts gadaspvētkos latvieši parasti sapulcējās Latvijas ģenerālkonsulāta telpās Keiptaunā.

Visumā Afrikā latviešu bija mazāk nekā citos kontinentos. Afrika viņiem šķita svešāka un eksotiskāka. Tā kā gandrīz visa Afrika pirms 2. pasaules kara bija sadalīta kolonijās starp Eiropas valstīm, iekļūšana tur ārzemniekiem bija ļoti grūta. Tādēļ arī Latvijas valdība, plānojot tirdzniecības un kuģniecības sakaru paplašināšanu ar aizjūras zemēm, vairāk uzmanības pievērsa neatkarīgajām Amerikas un Āzijas valstīm.¹⁾

Interesanti atzīmēt, ka 1933. gadā pirmo reizi jaunajos laikos senajā kurzemnieku kolonijā Gambijā iegriezās Latvijas tvaikonis *Vaidava*. Pirmo reizi Gambijas upes grīvā plīvoja Latvijas karogs. Tā paša gada 28. maijā latviešu lidotājs Nikolajs Pūliņš un žurnālists R. Celms devās uz Gambiju inženiera Kārļa Irbīša konstruētā lidmašīnā I-6 *Gambija* (90/95 ZS motors), kas spēja gaisā uzturēties nepārtraukti 6 stundas. Lidmašīna diemžēl strandēja Vācijā. Vēl tā paša gada vasarā uz Gambiju devās kapteinis Herberts Cukurs paša konstruētā lidmašīnā C-3

(Trīs Zvaigznes), sākumā ar 90 ZS, vēlāk ar 130 ZS motoru. Pēc dēkaina brauciena 1933. gada beigās viņš sasniedza ceļa mērķi un nākamā gadā atgriezās Latvijā.

Par savu apciemojumu kurzemnieku kolonijas centrā Andreja salā Herberts Cukurs 1933. gada decembrī rakstīja sekojošo:

Gambijas straume noskalojusi Andreja salu uz pusi mazāku nekā tas atzīmēts plānā. Ja nebūtu forta mūru, tad varbūt salas nemaz vairs nebūtu. Straume jau stipri saārdījusi arī mūrus. No stūra torņiem palikuši tikai pamati, tāpat kā no mūriem. Tikai centrālo ēku sienas vēl stāv savās vietās: 4 cietokšņa lielgabali, vismaz 20 mārciņu lodēm, un 4 mazāki, it kā kuģu lielgabali. Tādi atzīmēti arī uz Jēkabforta plāna. Turklāt uz visiem angļu lielgabaliem izlieta karaļa kroņa zīmotne, bet uz šiem lielgabaliem tā nav. Arī lējums pavisam cits. Mazie lielgabali uzglabājušies labi, bet lielākos stipri sagrauzis laika zobs... No 17. gadssimteņa plānā atzīmētiem baobabiem tagad izaugusi vesela birzīte, vismaz 30 koki. Bet abi vecie senči vēl stāv, un to resnie stumbri stipri atšķiras no viņu pēcnācējiem. Uz salas aug tikai baobabi. Mūri un pārējā zeme pieaugusi ar cilvēku auguma zāli, pa kuģu skraida mazi dzīvnieciņi un lodā čūskas. Koku zaroš un mūros saauduši savus tīklus milzu zirnekļi, 3 līdz 4 collu gaŗi. Kad es eju tur cauri, man pa priekšu iet melnie ar lieliem kokiem un iztīra ceļu. Riebīgie kukaiņi! Melna, drūma nakts. Vējš šausmīgi kauc vecajos Jēkabforta mūros, un milzu baobabi drūmi šņāc. Pie debesīm nav nevienas zvaigznītes. Ugunsкура atspīdums spokaini apgaismo manu melno pavadoņu sejas un saknupušos stāvus. Tie guļ atlaiđušies blakus ugunskuram. Tikai es viens esmu nomodā un domāju par pagātni. Esmu pagātnes sastraukts.²⁾

Latvijas poļu vēsturnieka Jēkaba Juškeviča grāmata par hercoga Jēkaba laikmetu Kurzemē. Cukura lidojums uz Gambiju un flotes leitnantu Miķeļa Plēsuma un Aleksandra E. Ozoliņa brauciens mazā buŗu laivā Laima pāri Atlantijas okeanam uz Tobāgo radīja latviešos lielu interesi par senajām kurzemnieku kolonijām. Seno kurzemnieku piedzīvojumi atspoguļojas Aleksandra Grīna tīri fantastiskajos, bet ļoti intriģējošos romānos, Mārtiņa

Jansona operā, daudzās lekcijās, izstādēs u. t. t. Kinemato-
grafi, kafejnīcas, rūpniecības uzņēmumi un izpriecu vie-
tas tika nosauktas Gambijas vai Tobāgo vārdā. Latviešu
leģionāru, kā arī Latvijas armijas virsnieku plkv.-leit.
Goldfelda-Zeltiņa, kapteiņa Aleksandra Lēvinga, Timuš-
kas un citu gaitas atbalsojās kafejnīcu nosaukumos —
Timbuktu, Bidon 5, Oāze u. t. t. Latviešu jūsmo-
šana par Afriku un Tobāgo ļoti nepatika vietējiem balt-
vāciešiem, kas seno kurzemnieku kolonijas uzskatīja par
savu ekskluzīvu mantojumu.³⁾ Tagad kopīgos sapņos mier-
mīlīgi kavējas baltvācieši kopā ar latviešiem.. Senā sacen-
sība par senču mantojumu pazudusi. Galu galā Latvija bija
dzimtene vai vismaz senču zeme kā vieniem, tā otriem.
Tobāgo un Gambiju par „savu“ īpašumu uzskata arī lie-
tuvieši un poļi, jo Kurzemes un Zemgales hercogiste kād-
reiz bija Polijas un Lietuvas apvienotās karaļvalsts va-
sālis. Tādēļ poļu vēstures grāmatās atrodam ziņas par
„poļu“ kolonijām Gambijā un Tobāgo, bet lietuviešu vē-
sturnieki vēl nesēn rakstīja par „lietuviešu“ kolonijām
Gambiju un Tobāgo. Savs prieciņš tiek katram! Vācieši
brauc uz šīm zemēm kā uz senajām „vācu“ kolonijām, bet
zviedriem Tobāgo ir tuva tādēļ, ka viņi kādreiz gatavoju-
šies to no kurzemniekiem atpirkt un kāds viņu kapteinis to
vismaz iztālēm apskatījis!

Pēc kara daudz latviešu leģionāru turpināja kara gaitas
franču Ārzemnieku leģionā Marokā, Alžīrijā, Vietnamā un
citur. Laba daļa latviešu karavīru bija saglābuši savas
dzīvības 2. pasaules karā, bet aizgāja bojā franču koloniā-
lajos karos. Citi laimīgi atgriezās normālā dzīvē pēc zi-
nāma gadu skaita nokalpošanas. Interesanti atzīmēt, ka
Latviešu leģionā savukārt izcēlās vairāki bijušie franču
ārzemnieku leģiona karotāji latvieši, sevišķi kapt. Mier-
valdis Adamsons, kas bija ieguvis respekta pilnu palamu
„Marokas Baigais.“

Visziņiem būs ilgi ko gudrot, kādēļ Tunisā populārāko
viru sauc par „lablabu“, kāpēc Gambijas nēģeri iedzer pa
kausam „dullo“ un kādēļ piekodus sauc par „nam nam.“

Pēc 2. pasaules kara Afrikā nokļuvušo latviešu skaits ir
samērā niecīgs, bet viņi tur ieradušies vadītājos posteņos
kā inženieri, ārsti, ķīmiķi, bakteriologi, botāniķi, valod-
nieki un administrātori. Lielākais skaits latviešu ir Dien-
vidafrikas Savienotajās Valstīs, Etiopijā, Liberijā, un vai-
rākās Ziemeļafrikas valstīs. Afrikas kontinents sāk pie-

vilkst latviešu jauno audzi, kas nesēn dzimušajās neatkarīgajās valstīs atrod iespējas krietnam jaunrades darbam eksotiskos apstākļos. Ieradušies no Amerikas Savienotajām Valstīm, Kanadas, Austrālijas, Zviedrijas, Vācijas un Anglijas, viņi tur ilgi nepaliek. Izņēmums ir Dienvidafrika, kur latvieši kļuvuši pat lielu uzņēmumu īpašnieki. Tur klimats ir piemērots, bet politiskais režīms visai neciešams.

Latvieši Afrikā ierodas arī no „otras puses.“ Latvija kļuvusi zināmā mērā Padomju Savienības flotes bāze sakariem ar Afriku. Daudzās Afrikas valstu ostās tagad redzam latviešu preču kuģus, zvejas kuģus un saldētavu bāzes. Latvijas ražojumi — mikroautomobili, radio un televīzijas aparāti, konservi u. t. t. — iekaro Afrikas tirgus. Amerikas latviešu Miera korpusa darbinieki Afrikā sastop latviešu jūrniekus, tehniķus un zinātniekus no dzimtenes.

Gambijā cimojušos latviešus pēc 2. pasaules kara var saskaitīt uz vienas rokas pirkstiem. Toties Gambijā sāk dominēt kādas citas Baltijas valsts — Zviedrijas kapitāls. Pirmais amerikāņu sūtītais zinātnieks uz Gambiju — Dr. Harijs Gailijs (G a i l e y) gan nebija latvietis, bet viņam bija latviešu draugi un kurzemnieku darbība Gambijā bija labi zināma. Tādēļ arī viņš devās sevišķi ceļojumā uz Dieva aizmirsto Andreja salu, ko nepārtraukti grauž Gambijas vilņi. Grauž un kādu dienu sagrauzīs pavisam, ja vēstures interesenti kaut ko nedarīs šī vēstures pieminekļa saglabāšanai. Vietējos iedzīvotājus interesē tikai savas nabadzīgās, neatkarīgās valsts saimnieciska saglabāšana. Intereses koloniālā vēsturē viņiem nav.

Ziemas naktī nobeidzot šo grāmatu, vēlreiz nāk prātā latviešu lidotāja pārdomas Andreja salā pirms 36 gadiem: „Melnā, drūmā nakts... Es viens esmu nomodā un domāju par pagātni. Esmu pagātnes satraukts.“ Satrauc arī tagadne. Kā Latvijas, tā Gambijas un Tobāgo vēsture ir traģiski skaista, interesanta un baiga. Kādreiz Kurzeme bija neatkarīga valsts, bet Gambija un Tobāgo bija kolonijas. Tagad kolonijas kļuvušas neatkarīgas valstis, bet Latvija vairs nav neatkarīgo valstu vidū. Gambijai un Tobāgo ir grūti noturēties neatkarībā, bet latviešu tauta smagi izjūt neatkarības zaudēšanu. Kaut visas tautas reiz varētu dzīvot brīvi vienlīdzīgā saimē, kur nav vietas kariem un apspiešanām, un brālīgi apmainīties saimnieciskiem labumiem! Šobrīd tas vēl ir utopija.

AVOTI

GAMBIJAS ZEME

- 1) *The Gambia in Brief*, 13—14, 29—35, 38—40; Gailey, 2—4, 191—92, 223; Jobson, 14, 24—27, 160—61, 174—75, 177, 182; Moore 111, 134—36, 157—58; Reeve, 216—33, 236—57, 259—64.

GAMBIJAS IEDZĪVOTĀJI

- 1) Southorn, 34—48; *The Gambia*, 3—5; *The Gambia in Brief*, 6—8, 10—11; Dr. Harry A. Gailey, intervija 1969. g. 9. okt.
- 2) Blake, 7—8; Jobson, 34—37, 40—47, 57—58, 62—64, 87, 101, 161; Moore, 27—36; Gailey, 11—12, 14; Reeve, 181—85, 192—93, 204, 207.
- 3) Moore, 39—46, 116, 120—23, 129—34, 144—45; Southorn, 245—54; Gailey, 11, 40; Jobson, 67, 107, 109, 152—57.
- 4) Moore, 109—10, 127—28; Jobson, 59—62, 64—68, 73—78, 89, 91, 94—99, 122—26; Gailey, 39—40.
- 5) Moore, 120—21; Southorn, 29, 250—52; Jobson, 66—69.
- 6) Moore, 130—34; Jobson, 105, 143, 145.
- 7) Moore, 37—40, 116, 144—45; Jobson, 47—49, 53, 66—67, 169—71; Southorn, 25—51.
- 8) Moore, 120; Southorn, 246—48, 250; Jobson, 133—36.
- 9) Jobson, 22—24.

PIRMIE EIROPIEŠI GAMBIJĀ

- 1) Gray, 5—6; Gailey, 18.
- 2) Gailey, 18—19; Gray, 7—8.
- 3) Blake, 18, 23—24.
- 4) Gray, 10.
- 5) Hakluyt, IV, 52; V, 51—52; Moore, 39, 51—52, 55, 74, 106; Gray 6.
- 6) Hakluyt, IV, 45.
- 7) *Ibid.*, VIII, 91; Blake, 92; Gailey, 26.
- 8) Hakluyt, IV, 39—41; Gray, 18.

- 9) Hakluyt, IV, 286; Gray, 18.
- 10) Great Britain, Privy Council, Acts, 1588—89, 264; Cal. Dom., 1598—1601, 16; Hakluyt, IV, 44—53, 258, 264—65, 285.
- 11) Cal. Dom., 1598—1601, 16.
- 12) Gray, 20.
- 13) Journal of Commons, I 710, 794; Jobson, 5—7; P.R.O., C.O., 1/124, f. 115; Purchas, II, Part VII, 922.
- 14) Jobson, 7, 162—63; P.R.O., C.O., 1/124, f. 115.
- 15) Jobson, 7—8, 40, 107; Purchas, II, Part VI, 234—37; Part VII, 922.
- 16) P.R.O., D.S., 70/3; 70/5; Gray, 26.
- 17) Gray 29.
- 18) Anderson, Couronians, 182; Gray, 29; Mattiesen, 122—23.
- 19) Gray 25—26.
- 20) Cal. Dom., 1629—31, 145; 1631—1636, 186.
- 21) Cal. Col., 1574—1660, 339, 355.

PIRMIE KURZEMNIEKI AFRIKĀ

- 1) Blomberg, 291.
- 2) Bilmanis, 188; Mirbach, II, 185, 243—45, 252—53, 269—71, 274; Eckert, 137; Juškevičs, 165—68; Dunsdorfs, 327.
- 3) Bundurs, 9—10.
- 4) Cal. Dom., James I, CXII (1619—1623), nr. 30 — Matthias Pase to Jose Croppenberg, 1620. g. 30. janv.
- 5) Dunsdorfs, 328.
- 6) Eckert, 235; Diederichs, 9; citējot nepublicēto *Goldingische Chronik*.
- 7) Diederichs, 9.
- 8) Dunsdorfs, 56.
- 9) Juškevičs, 16, 31; Mattiesen, 19.
- 10) Mattiesen, 19, 51—52; Juškevičs, 21; Eckert, 47.
- 11) Anderson, Couronians, 14; Amburger, 27, 36—37; Mattiesen, 52.
- 12) Eckert, 47; Juškevičs, 22.
- 13) Eckert, 47, 54; Juškevičs, 22, 524—25.
- 14) Mattiesen, 410.
- 15) Dunsdorfs, 337—41; Stepermanis, 145—46, 166—67.
- 16) Mattiesen, 28, 37; Juškevičs, 164—65, 177, 182, 263, 586, 637.

- 17) Praetorius, 22—23, In textu corrigenda; Gebhardi, 65; Cruse, I, 146—47; Diederichs, 46—48.
- 18) Jameson, 124.
- 19) P.R.O., C.O., 16/174; Cal. Dom., Charles I, I (1625—26), 537; IX (CIXX—CLXXI), 326; Andersons, Pirmie sakari, 31—32; Bilmanis, 186—87.
- 20) Eckert, 169; Diederichs, 9; Mattiesen, 289.
- 21) B. M., Sloane MSS., 3662, 47v—48r.
- 22) Mattiesen, 27, 54.
- 23) Ibid. 63, 97; Gebhardi, 64.
- 24) Mattiesen, 35—36, 96
- 25) B. M., Sloane Mss., 3662, 48 r.; Andersons, Pirmie sakari, 33—34.
- 26) Tabeller, passim.
- 27) Andersons, Pirmie sakari, 46.
- 28) Algemeen Rijksarchief, St. Gen., Liassen West-Indie, 1645, Inv. No. 5774.
- 29) Mattiesen, 59—63.
- 30) Ibid., 69, 74—75.
- 31) Ibid., 70—73, 76—77.
- 32) Ibid., 98—101, 113.
- 33) Ibid., 82—85.
- 34) Kleintjens, 569—70; Mattiesen, 101.
- 35) Mattiesen, 97—98, 300—309, 419—20.
- 36) Eckert, 169; Mattiesen, 175, 183—86, 298.
- 37) Diederichs, 19—20; Sewigh, 10—11; Kleintjens, 568; Mattiesen, 118, 170—71.
- 38) Mattiesen, 101, 110—12, 116—17.

KURZEMES FLOTES ATTĪSTĪBA

- 1) Diederichs, 16.
- 2) Eckert, 150.
- 3) Diederichs, 16—17; Mirbach, II, 292—94; Weygand, 186—87.
- 4) Cruse, I, 184; Mattiesen, 120—21; Dānijas arhīvos vėl arvien ir neizmantoti aģenta Frīdricha Pepinga akti šajā lietā — A I 13.
- 5) Eckert, 145; Juškevičs, 159; Mirbach, II, 169, 223, 247, 250.
- 6) Dunsdorfs, 309—10.
- 7) Mattiesen, 29—31, 172—73, 238.
- 8) Juškevičs, 270—73.

KURZEMNIEKU KOLONIJAS NODIBINĀŠANA GAMBIJĀ

- 1) Mattiesen, 102; Diederichs, 14—15.
- 2) Mattiesen, 103, 114—15; Diederichs, 15.
- 3) Mattiesen, 123, 125.
- 4) Juškevičs, 275, 279—80; Mattiesen, 103.
- 5) Mattiesen, 103, 105—106, 126, 154—55; Diederichs, 16.
- 6) Mattiesen, 118—19, 126, 145.
- 7) Anderson, Couronians, 37—38; Eckert, 169.
- 8) Eckert, 169—70; Mattiesen, 119, 126—27; Diederichs, 22—23.
- 9) Mattiesen, 125—26.
- 10) Dr. Harold Naess, intervija 1968. g. 3. maijā; Cruse, I, 184; Eckert, 156.
- 11) Mattiesen, 106, 118.
- 12) I b i d., 127—30, 149—52.
- 13) I b i d., 30, 153, 237.
- 14) Cal. Col., 1574—1660, 355; Gray, 31—32.
- 15) Mattiesen, 130, 154.
- 16) I b i d., Juškevičs, 213; Atpūta, nr. 471 (1933. g. 10. nov.), 19.
- 17) Mattiesen, 130—31, 154—55.
- 18) I b i d., Diederichs, 20 — aplamības.
- 19) Mattiesen, 132, 155—56.
- 20) Gray, 32; Mattiesen, 156.
- 21) Gray, 41; Mattiesen, 132, 156.
- 22) Mattiesen, 132—33, 156—57.
- 23) Gray, 32—33; Mattiesen, 157.
- 24) Mattiesen, 132—34, 156—69, 177 — aplami vietu apzīmējumi un attālumi.
- 25) I b i d., 134—35, 160—61; Southorn, 71, 73.
- 26) Warburton, III, 357—59, 541—42.
- 27) I b i d., 358, 542, Diederichs, 25—28; Clarendon, II, 174, 842; Cal. Col., 1685—88, 342; Mattiesen, 135, 161.
- 28) Warburton, III, 358—60, 542; Cal. Col., 157401660, 333; Cal. Dom., 1653, 194.
- 29) Warburton, III, 362—63; Mattiesen, 136, 161—62.
- 30) Mattiesen, 137—40, 323.
- 31) Cal. Dom., 1651—52, 308—12; Warburton, III, 360—62.
- 32) Warburton, III, 363—59; Cal. Dom., 1651—52, 308—12; Mattiesen, 136, 162.

- 33) Juškevičs, 214—15; Mattiesen, 138, 140; Diederichs, 27—28.
 34) Cal. Col., 1574—1660, 383, 405; Cal. Dom., 1652—53, 41, 225, 393; 1653, 194; Gray, 41.
 35) Warburton, III, 363—69, 542; Mattiesen, 136.
 36) Mattiesen, 141—43, 165—70, 237, 324, 302.

DI MULĒNA EKSPEDĪCIJA

- 1) Mattiesen, 174—75, 211—12.
 2) Diederichs, 29—30.
 3) Juškevičs, 279; Mattiesen, 186—87.
 4) Mattiesen, 187.
 5) *Ibid.*, 180—81; Diederichs, 31 — aplamība par 3 kurzemnieku kuģu ierašanos Dānijā 2. oktobrī, paliekot tur 4 nedēļas.
 6) Mattiesen, 184—85, 216—17; Diederichs, 31—32.
 7) Mattiesen, 181—183, 192, 214—15.
 8) *Ibid.*, 178—83, 213—15, 282.
 9) *Ibid.*, 183—84, 215—18.
 10) *Ibid.*, 189—92, 200, 218—19, 222.
 11) *Ibid.*, 180, 190, 192, 206, 212, 222, 316—18.
 12) *Ibid.*, 193—94, 219—20; Diederichs, 33.
 13) Mattiesen, 194.
 14) *Ibid.*, 141, 191—92, 195, 222; Diederichs, 31.
 15) Diederichs, 34.
 16) *Ibid.*, 33; Mattiesen, 196—97, 221.
 17) Mattiesen, 197—200; Diederichs, 35.
 18) Diederichs, 28; Mattiesen, 220, 222, 224.
 19) Mattiesen, 201—202, 222—30.
 20) *Ibid.*, 203—204, 232, 234—35; Diederichs, 35—36.
 21) Mattiesen, 144, 204—205, 223, 232—34 — vietumis aplami datumi un kuģu nosaukumi.
 22) Diederichs, 36—37.
 23) *Ibid.*, 37; Mattiesen, 208—10.

TALĀKĀS EKSPEDĪCIJAS

- 1) Mattiesen, 173, 238—39, 452—53.
 2) Diederichs, 22.
 3) Mattiesen, 240—41, 385; Juškevičs, 277.
 4) Mattiesen, 239—40, 267—68, 3020—21, 400, 414, 422—23.
 5) *Ibid.*, 240—41; Eckert, 172; Juškevičs, 278, 280.

- 6) Mattiesen, 219—20, 242—44, 246—57, 251, 378—79, 381, 443.
- 7) Thurloe, III, 410.
- 8) Diederichs, 36.
- 9) Mattiesen, 181—82, 210—11.
- 10) I b i d., 244—47, 341—42; Juškevičs, 279.
- 11) Mattiesen, 237, 243, 248—54, 267.

PLĀNI TIRDZNIECĪBAI AR INDIJU

- 1) Kleintjens, 575—76; Mattiesen, 334—35; Sewigh, 10—11.
- 2) Schueck, I, 13—48; II, 33—34, 42, 44; Diederichs, 17—19.
- 3) Mattiesen, 337—59.

FON ZEICA EKSPEDĪCIJA

- 1) Diederichs, 37—38; Mattiesen, 254—55, 535.
- 2) Lists of-Men-of-War, 53; Diederichs, 38; Mattiesen, 256, 260—61; Juškevičs, 219, 279 — daudz aplamību.
- 3) Mattiesen, 255—59, 261—62, 535; Diederichs, 37—38.
- 4) Diederichs, 38—39; Mattiesen, 262.
- 5) Diederichs, 40; Eckert, 174; Mattiesen, 262—63; Juškevičs, 219.

CITAS EKSPEDĪCIJAS

- 1) Mattiesen, 467.
- 2) I b i d., 243.
- 3) I b i d., 264—65; Juškevičs, 277 — par šo braucienu neko nezināja.
- 4) Mattiesen, 243, 403—05, 551; Briefve deduction, 7, §VI.
- 5) Mattiesen, 267—68, 400.
- 6) I b i d., 269—70.
- 7) Anderson, Couronians, 134—37, 159—62; Anderson, First Settlements, 270—71.
- 8) D Z A, G P S A, Rep. 9, 7 E 2, f. 12, f. 16, v. R. x, 1, N. 130; Mattiesen, 270—71.
- 9) Eckert, 176, 178.
- 10) Juškevičs, 220.
- 11) Mattiesen, 271—72.
- 12) Diederichs, 41—42; Juškevičs, 527; Mattiesen, L ī g u m i, 4—13.

DZIVE KURZEMES KOLONIJĀ GAMBIJĀ

- 1) Moore, 78; Gray, 41; Mattiesen, 275—76, 279—80 — samaisījies debesu pusēs; Diederichs, 20 — maldīgi domā, ka Džillifrija piederējusi Kumbo karalim.
- 2) Mattiesen, 278—79, 282—83, 301—02; Diederichs, 20.
- 3) Mattiesen, 284; Moore, 13, 37, 97.
- 4) Gailey, 2; Mattiesen, 282; Moore, 57—58.
- 5) Mattiesen, 274—77, 279—82, 303—04; Moore, 67—68; Diederichs, 20 — hercogs šķiet samaisījies nēģeru karaljus.
- 6) Moore, 55—56; Mattiesen — uz viņa vietu nosaukumiem nevar palaisties.
- 7) Moore, 75—77; Reeve, 145—46; Mattiesen, 284—85.
- 8) Moore, 51—52.
- 9) *Ibid.*, 19—21; Reeve, 144—45.
- 10) Moore, 50—51; Reeve, 144.
- 11) Moore, 82; Reeve, 143; Mattiesen, 284—85; Jobson, 151, 156.
- 12) Moore, 65—66, 83—88, 93—97; 101—02, 105—08, 213—14, 297; Reeve, 142.
- 13) Moore, 21—22; Reeve, 126, 130—31, 140—41.
- 14) Moore, 111—14, 296; Jobson, 55—56, 58—59, 75; Reeve, 140; Mattiesen, 284; Diederichs, 21 — Jēkabs Marīnam, 1680. g. 6. febr., 21. dec.
- 15) Moore, 114—15, 141—42; Gailey, 2—3; Reeve, 137, 139—40.
- 16) Moore, 249—61, 263.
- 17) Moore, 115—16, 119, 136, 139; Reeve, 137, 139.
- 18) Moore, 22—23, 27; Jobson, 79, 83; Reeve, 124—25, 133—34.
- 19) Moore, 136—37, 263—71, 274—86, 295—96; Jobson, 54—55, 174, 183—189, Mattiesen, 301; Reeve, 121—26, 130—31.
- 20) Mattiesen, 295; Diederichs, 40.
- 21) Mattiesen, 296—97; Eckert, 174; Juškevičs, 219.
- 22) Mattiesen, 205, 263, 285.
- 23) *Ibid.*, 285—86.
- 24) *Ibid.*, 250, 267, 286.
- 25) *Ibid.*, 254—56.
- 26) *Ibid.*, 262, 288—89, 384, 391.
- 27) *Ibid.*, 178, 291—95, 324—25.
- 28) Andersons, „Evanģeliski-luteriskā baznīca senajā kur-

zemnieku kolonijā Tobāgo,“ Ceļa biedrs, nr. 3 (53) (1961. g. martā), 44—45 (ar ill.); Mattiesen, 286, 301.

- 29) Diederichs, 23; Inland, nr. 39 (1841), 624.
- 30) Juškevičs, 221; Andersons, Evangeliski-luteriskā baznīca, op. cit.
- 31) Mattiesen, 286—87.
- 32) Juškevičs, 219—21.
- 33) Mattiesen, 287—89.
- 34) Ibid., 210, 282—83.
- 35) Ibid., 277.
- 36) Ibid., 303.
- 37) Ibid., 35, 177, 305, 454; Diederichs, 24—25.
- 38) Mattiesen, 269, 305—306.
- 39) Dunsdorfs, 62.
- 40) Ibid., 64; Mattiesen, 309—16.
- 41) Diederichs, 27; Mattiesen, 322—25.
- 42) Mattiesen, 321—24, 326.
- 43) Ibid., 316—22.
- 44) Ibid., 325—26.
- 45) Eckert, 177; Dunsdorfs, 309, 331; Mattiesen, 274, 328.
- 46) Mattiesen, 261, 330.
- 47) Ibid., 300—302; Dunsdorfs, 308—309.
- 48) Mattiesen, 519; Juškevičs, 275; Dunsdorfs, 509.
- 49) Mattiesen, 535.
- 50) Ibid., 278, 330—31.

GAMBIJA HOLANDIEŠU OKUPĀCIJĀ

- 1) Diederichs, 43—44; Juškevičs, 521—23, 543—46.
- 2) Mattiesen, 293—94, 524, 533—36, 539—40.
- 3) Ibid., 528—29, 536, 546—48; Juškevičs, 224.

FRANČU JŪRAS LAUPĪTĀJU IEBRUKUMS UN HOLANDIEŠU SAVSTARPĒJĀ SACENSĪBA

- 1) Juškevičs, 224; Mattiesen, 122.
- 2) Mattiesen, 524—25, 536, 540; Algemeen Rijksarchief pirmās daļas vad. M.A.P. Meilink-Roelefsz, vēstule 1969. g. 1. sept.
- 3) A.R.A., St. Gen., Resolutie 15 april 1660, nr. 3222, f. 162v, 163r.
- 4) Mattiesen, 525, 536, 540.
- 5) A.R.A., St. Gen. Resolutie 15. sept. 1660, nr. 322, 369r.

KURZEMNIEKU ATGIEŠANĀS GAMBIJĀ

- 1) Juškevičs, 279.
- 2) Mattiesen, 525, 541, 551.
- 3) Juškevičs, 578—80.
- 4) Mattiesen, 298, 475—77, 525, 527, 531, 541.

HOLANDIEŠU OTRREIZĒJAIS IEBRUKUMS GAMBIJĀ UN KURZEMNIEKU UZVARA

- 1) Mattiesen, 181—82, 320, 525—27, 538, 542—43.

ANGLŪ VARAS AKTS UN KURZEMNIEKU KOLONIJAS BOJĀ EJA

- 1) P.R.O., C.O., 1/16, f. 193; 1/30, f. 74; Cal. Col., 1661—64, 43; Zook, 10, 31; Sewigh, 15; Pepys, I, 253—54.
- 2) Juškevičs, 208; Gray, 52—54.
- 3) Pepys, II, 94, 157, 160, 166; IV, 438—39; V, 25; 341; VI, 41, 104.
- 4) Gray, 54—55.
- 5) Pepys, I, 303, 306.
- 6) Warburton, III, 530—31, 538—39.
- 7) P.R.O., C.O., 1/16, f. 193.
- 8) Mattiesen, 527, 537—38.
- 9) Gray, 56—57; Diederichs, 49.
- 10) Mattiesen, 538.
- 11) Gray, 57—58.
- 12) P.R.O., C.O., 1/16, f. 193; Gray, 58—60; Mattiesen, 538.
- 13) Gray, 60, 72—74.

KURZEMNIEKU CĪŅA PAR GAMBIJAS ATGŪŠANU

- 1) Mattiesen, 528—30, 533—34.
- 2) *Ibid.*, 558—60.
- 3) *Ibid.*, 521, 560—61.
- 4) *Ibid.*, 421, 521, 560—61.
- 5) Cal. Col., 1661—68, 58; Diederichs, 54; Sewigh, 16.
- 6) Pepys, II, 87.
- 7) Warburton, III, 538; Cal. Col., 1669—74, 492.
- 8) Pepys, II, 87.
- 9) *Ibid.*, 145, 151; Mattiesen, 532.
- 10) Diederichs, 51; Mattiesen, 563; Gray, 61.
- 11) East India Company, 138—39.

- 12) Cal. Col., 1661—68, 58; Diederichs, 54.
- 13) Mattiesen, 567—69.
- 14) Cal. Col., 1661—68, 91, 213; Gray, 75—79.
- 15) Diederichs, 51—53; Mattiesen, 580—81, 589; Gray, 62.
- 16) P.R.O., C.O., 1/16, f. 194.
- 17) Diederichs, 55; Mattiesen, 582—83; Gray, 63.
- 18) Cal. Col., 1661—68, 93.
- 19) Mattiesen, 585.
- 20) Cal. Col., 1661—68, 100, 103.
- 21) Diederichs, 53; Mattiesen, 586.
- 22) P.R.O., P. C., 2/56.
- 23) Diederichs, 54—58; Mattiesen, 587—90.
- 24) Diederichs, 58; Mattiesen, 390—92, 594—98; Gray, 64.
- 25) Gray, 79—81.
- 26) Pepys, IV, 143, 254, 327, 371.
- 27) Mattiesen, 591—92.
- 28) *Ibid.*, 599—600; Sewigh, 18.
- 29) Cal. Col., 1661—68, 255; Jenkinson, I, 183; Ziegenhorn, Beilage, nr. 195; Diederichs, 60—61; Juškevičs, 227—28; Mattiesen, 601—02.
- 30) Cal. Col., 1661—68, 257, nr. 861.
- 31) P.R.O., C.O., 1/62, f. 674.
- 32) *Ibid.*, f. 1; Cal. Col., 1661—68, 257, nr. 861.
- 33) Gray 81—83, 95; Diederichs, 64; Mattiesen, 610.
- 34) Cal. Col., 1661—68, 499.
- 35) Gray, 83—85.
- 36) *Ibid.*, 66—67; Southorn, 87; Diederichs, 49; Mattiesen, 615, 623—24, 627; Juškevičs, 278.
- 37) Cal. Col., 1669—74, 490; Sewigh, 19; Diederichs, 66, 68; Mattiesen, 624—28.
- 38) Anderson, *Couronians*, 233—35.
- 39) Zook, 26; Gray, 86.
- 40) Cal. Col., 1669—74, 443, 49—92; 1685—98, 384; Great Britain Privy Council, 1680—1720, 58.
- 41) Diederichs, 61—62; Mattiesen, 785—86.
- 42) Mattiesen, 659.
- 43) *Ibid.*, 652—53.
- 44) Diederichs, 61—63; Gray, 99.
- 45) Cal. Dom., Charles II, 366, 655; Mattiesen, 657.
- 46) Mattiesen, 714—15, 718—20; Diederichs, 63; Anderson, *Cour.*, 314—19.
- 47) Pepys, IV, 387; Diederichs, 65—66.
- 48) Diederichs, 66—69; Gray, 69.

- 49) Diederichs, 63—64, 66.
 50) Mattiesen, 697—99; Juškevičs, 278.
 51) Anderson, Couronians, 279; Juškevičs, 278.
 52) Mirbach, II, 107; Sewigh, 36; Mattiesen, 675, 692, 697—700, 706—10.
 53) P.R.O., T. 70/10; Diederichs, 65—68; Gray, 101—103.
 54) Mattiesen, 714—15k, 718—20.
 55) P.R.O., T. 70/10 — John Kastell, 1682. g. 11. maijā.
 56) Diederichs, 70; Gray, 94—96.
 57) Southorn, 88.
 58) Gray, 71.

GAMBIJA KĀ ANGLU KOLONIJA UN KĀ NEATKARĪGA VALĪSTS

- 1) Gailey, 206—209; The Gambia un The Gambia in Brief, passim.

LATVIĒSU SAKARI AR AFRIKU JAUNĀKOS LAIKOS

- 1) Krasnais, 399—411.
 2) Atpūta, nr. 478 (1933. g. 31. dec.), 16—17.
 3) Mattiesen, 994—95.

BIBLIOGRAFIJA

Algemeen Rijksarchief (Hāgā, Nīderlandē), Archiefen van de Staten-General.

Amburger, Erik. Die Familie Marselis. Studien zur russischen Wirtschaftsgeschichte. Giessen: Wilhelm Schmitz, 1957.

Andersons, Edgars. „Latvians in Foreign Lands,“ Illustrated Word, nr. 17 (1947. g. maijā), 3—4, 18.

Andersons, Edgars. „Viņa Gaišības Hercoga Afrikas braucēji,“ Ilustrētais Vārds, nr. 21 (1947. g. septembrī), 21—24 (ill.).

Anderson, Edgar. „When Latvians First Voyaged West,“ The Christian Science Monitor (Boston), 48. sēj., nr. 52 (1956. g. 26. janv.).

Anderson, Edgar. „The Couronians and the West Indies,” University of Chicago, doktora disertācija, 1956. g. augustā.

Anderson, Edgar. „The Couronians and the West Indies — the First Settlements,” *Caribbean Quarterly*, 5. sēj., nr. 4 (1959. g. jūn.), 264—71.

Anderson, Edgar. Tobago. Sonderdruck. Hannover-Doehren: Harro von Hirschheydt, 1962.

Andersons, Edgars. „Pirmie kurzemnieku sakari ar Rietum-Indijas salām,” *Rakstu krājums II*, red. Jānis Silīņš. New York: Latviešu Humanitāro Zinātņu Asociācija, 1963. lpp. 26—61 (ill.).

Andersons, Edgars. Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija. Stockholm: Daugava, 1970.

Berķis, Alexander Valdonis. *The Reign of Duke James in Courland 1638—1682*. Lincoln, Nebraska: Vaidava, 1960.

Bilmanis, Alfred. *A History of Latvia*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1951.

Blake, John William. *European Beginnings in West Africa, 1578; a survey of the first century of white enterprise in West Africa, with special emphasis upon the rivalry of the great powers*. London: Pub. for the Royal Empire Society by Longmans, Green, and Co., (1937).

Blomberg, Carl Johann von. *An Account of Livonia, with a Relation of the Rise, Progress and Decay of the Marian Teutonic Order. The Several Revolutions that have happened there to these present times, with the wars of Poland, Sweden, and Muscowy, Contending for that Province, etc. A Particular Account of the Dukedoms of Courland, Semigallia, and the Province of Pilten*. London: Printed for F. Buck, 1701.

Briefve deduction par laquelle il est clairement montré que l'isle de Tobago sis en l'Amerique appartient à Monseigneur le Duc en Livonie de Courlande & Sengalle et que la possession que Mrs. les Lambsons pretended sur la dite Isle, n'a aucun fonderment. Mittav: Michel Karnall, Imprimerie de son Altesse Serenissi me Monseigneur le Duc de Courlande, 1668.

The British Museum (Londonā, Anglijā), Department of Manuscripts, Sloane Mss., nr. 3662, 3663.

Bundurs, Žanis. *Senās latvju kolonijas Gambija-Tobago*. Rīga: Pašvaldības izdevums, 1934.

Great Britain, Public Record Office. Calendar of State Papers. Colonial Series, America and West Indies. Sēj. 1574—1660, 1661—1668, 1669—1674, 1685—1689. London: Longman, Green, Longmans, Roberts, H. M. Stationery Office, 1860—1919. Cal. Col.

Great Britain, Public Record Office. Calendar of State Papers. Domestic Series. Vol. 5—1598—1601: Elisabeth. London: Longman, Brown, Green, Longmans, 1869.

Great Britain, Public Record Office. Calendar of State Papers. Domestic Series, of the Reign of Charles I (1625—1645). London: Longman, Brown, Green, Longmans, Roberts H. M. Stationery Office, 1858—97. Cal. Dom.

Great Britain, Public Record Office. Calendar of State Papers. Domestic Series, 1652—1658. Sēj. 1651—1652, 1652—1653, 1654. London: Longman & Co., Truebner & Co., 1878—84. Cal. Dom.

Oxford University, Bodleian Library. Calendar of the Clarendon State Papers, Preserved in the Bodleian Library. 2 sēj. Red. D. Ogle, W. H. Bliss, W. Dunn Macray. Oxford: Clarendon Press, 1869—72. Clarendon.

Cruse, Karl Wilhelm. Curland unter den Herzogen. 2 sēj. Mitau: Reyher, 1833—37.

Cukurs, Herberts. „Nakts Andreja salā,“ Atpūta, Nr. 478 (1933. g. 31. dec.), 16—17.

Diederichs, Heinrich. Hercog Jakobs von Kurland Kolonien an der Westkueste von Afrika. Mitau: J. Steffenhagen, 1890.

Dunsdorfs, Edgars. Latvijas vēsture 1600—1710. Stockholm: Daugava, 1962.

Deutsches Zentralarchiv, Zweigstelle Merseburg, Geheimes Preussisches Staatsarchiv Berlin-Dahlem. Acta des Koenigl. Geheimen Staats-Archivs, Rep. 9, No. 7 E 1 — Insel Tobago, 1664—1721; Rep. 9, No. 7 E 2 — Allgemeine Kurlaendische See- und Schiffahrtssachen 1658—1666.

East India Company. A. Calendar of the Court Minutes, etc. of the East India Company 1660—1663. Red. Ethel Bruce Sainsbury. Oxford: Clarendon Press, 1922.

Eckert, Walter. Kurland unter dem Einfluss des Merkantilismus (1561—1682). Riga: G. Loeffler, 1927.

Gailey, Harry Alfred Jr. A History of the Gambia. New York: Frederick A. Praeger, 1965.

Gebhardi, Ludwig Albrecht. *Geschichte des Hertzogthums Kurland und Semgallen*. Halle: Ebend, 1789.

Gray, John Milner. *A History of the Gambia*. London: Frank Cass & Co, 1966.

Great Britain, Privy Council of England. *Acts of the Privy Council of England, Colonial Series*. London: H. M. Stationery Office, 1890—1912.

Hakluyt, Richard. *The Principal Navigation, Voyages, Traffiques, and Discoveries of the English Nation Made by Sea or Overland to the Remote and Farthest Distant Quarters of the Earth at any time within the Compass of these 1600 year*. IV & V sēj. London: J. M. Dent and Sons, 1927—28.

Jameson, J. Franklin. Willem Usselinx. *Founder of the Dutch and Swedish West India Companies*. New York: G. P. Putnam's Sons, 1887.

A Collection of All the Treaties of Peace, Alliance, and Commerce, Between Great Britain and Other Powers. From the Treaty Signed at Munster in 1648, to the Treaties Signed at Paris in 1783. By the Right Hon. Charles Jenkinson (1st Earl of Liverpool). 2 sēj. London: J. Debrett, 1785. Jenkinson.

Jobson, Richard. *The Golden Trade or a Discovery of the River Gambia, and the Golden Trade of the Aethiopians* by Richard Jobson 1623. Teignsmouth, Devonshire: E. E. Speight & R. H. Walpole, 1932.

Great Britain, Parliament, House of Commons. *Journal of the House of Commons*. 1. sēj. London: House of Commons, 1772.

Juškevičs, Jēkabs. *Hercoga Jēkaba laikmets Kurzēmē*. Rīga: Valstspapīru spiestuve, 1931.

Juškevičs, Jēkabs. „Hercoga Jēkaba pirmais kuģis Gambijā,” *Atpūta*, nr. 471 (1933. g. 10. nov.), 19.

Juškevičs, Jēkabs. „Kā mēs pazaudējām Gambiju,” *Atpūta*, nr. 472, lpp. 20, 473, lpp. 27 (1933. g. 17. & 24. nov.).

Kieintjens, Dr. J. „Kurzemes hercogs Jēkabs un Ābrams Vikfors,” *Latvijas vēstures institūta žurnāls*, nr. 4 (1937), 566—76.

Krasnais, Viliberts. *Latviešu kolonijas*. Rīga: Latvju nacionālās jaunatnes savienība, 1938.

The Society for Nautical Research, *Occasional Publications*, Nr. 5, *Lists Of Men-of-War, 1650—1700, Part III*. London: Cambridge University Press, 1936.

Mattiesen, Otto Heinz. Die Kolonial- und Uebersee politik der kurlaendischen Herzoege im 17. und 18. Jhd. Berlin & Stuttgart: W. Kohlhammer, 1940.

Mirbach, Freiherr Otto von. Briefe aus und nach Kurland waehrend der Regierungsjahre des Herzogs Jacob. 2 sēj. Mitau: Reyher, 1844.

Moore, Francis. Travels into the Inland Parts of Africa. London; Printed by E. Cave for the author, 1738.

Pepys, Samuel. The Diary of Samuel Pepys. M. A., F.R.S. Red. Henry B. Wheatley. 8 sēj. London: George Bell & Sons, 1893—99.

Praetorius, Johann Christoph. Tobago Insulae Carai-bicae in America Sitae Fatum seu, Brevis & succinta Insula hujus descriptio tribus constans capitibus, quibus Magnitudo, Natura & status ejus sub diversis dominis exhibitur. Groningen: Apud Jacobum Sipkes, 1727.

Public Record Office (London, England). State Papers, Colonial Series. P.R.O., C.O.

Public Record Office (London, England). State Papers, Domestic Series. P.R.O., D.S.

Purchas, Samuel. Purchas, His Pilgrimes; Containing a History of the World in Sea Voyages and Land Travels by Englishmen and Others. Glasgow: J. MacLehose and Sons, 1905—07.

Reeve, Henry Fenwick. The Gambia, Its History, Ancient, Medieval, and Modern. London: John Murray, 1912.

Schueck, Richard. Brandenburg-Preussens Kolonial-Politik unter dem Grossen Kurfuersten und seinen Nachfoelgern (1647—1721). 2 sēj. Leipzig: Fr. Wilh. Grunow, 1888—99.

Sewigh, H. „Eine kurlaendische Kolonie,“ Baltische Monatshefte, XXI (1872), 1—40.

Southorn, Bella Sidney (Woolf), Lady. The Gambia: The Story of the Groundnut Colony. London: George Allen & Unwin, 1952.

Stepermanis, Margers. „Kurzemes starptautiskais stāvoklis hercoga Jēkaba laikā,“ Vēstures atziņas un tēlojumi, red. prof. Francis Balodis. Rīga: Izglītības ministrijas izdevums, 1937.

Bang, Nina Henriette Ellinger, red. Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Oresund 1497—1660. 2 sēj. Kobenhavn: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, 1906—22. Tabeller.

Thurloe, John. A. Collection of the State Papers of John Thurloe, Esq., Secretary, First to the Council of State, and Afterwards to the Two Protectors, Oliver and Richard Cromwell. II—VII sēj. London: Printed for the Executor of the Late Mr. Fletcher Gyles, Thomas Woodward, and Charles Davies, 1742.

Warburton, Eliot, red. Memoirs of Prince Rupert and the Cavaliers, Including their Private Correspondence. III sēj. London: Richard Bentley, 1849.

Ziegenhorn, Christian Georg von, red. Staatsrecht der Hertzogthuemer Curland und Semgallen. Koenigsberg: Kanter, 1772.

Zook, Georg Fręderick. The Company of Royal Adventurers Trading into Africa. Lancaster: New Era Printing Co., 1919.

S U M M A R Y

The Duchy of Courland (1562—1795), a small country in the Baltic area of Northern Europe, was one of the first European states to play a certain role in the history of West Africa and the West Indies. This role was not large, but it is interesting and instructive. Ruled by a series of vigorous and ambitious dukes, the Duchy of Courland experienced a meteoric rise as a European power during the Thirty Years' War and the First Anglo-Dutch War, but it also suffered a spectacular decline with the ultimate absorption of its territory by the Russian Empire in 1795. It reemerged as an integral part of modern Republic of Latvia after the First World War in 1918.

The majority of its inhabitants were Latvians, but the most influential minority was composed of Germans. The country was strategically well situated on the shores of the Baltic Sea, and its inhabitants were well known as seafarers and fishermen. Although agriculture was the predominant occupation, there were well developed handicraft industries of metalware, textiles, glassware, and

wood, as well as distilleries, breweries, powder mills, shipyards, and gun factories. The Duchy of Courland exported grain, textiles, timber, tar, pitch, ropes, guns, muskets, glassware, hardware, ships and boats, brandy, beer, amber jewelry, etc. The Duchy also possessed a considerable fleet. The great demand for Couronian commodities considerably increased the Duchy's prosperity.

Particularly important among the Dukes of Courland was Jacobus (regent after 1638, duke from 1642 to 1681). He was a well-educated and widely travelled man who tried to make his country completely selfsufficient and independent. Considering the fact that Courland was a maritime country and one of the most important producers of naval stores, Jacobus boldly decided to enter the highly contested areas of West Africa and the West Indies and even made plans for colonization of India and Australia. He actually possessed territories in Africa (Gambia), in America (Tobago), and in Europe (ocean station Flekkeroy, mining districts Eidsvoll and Kongsberg in Norway, certain districts in Germany and France) in addition to his Latvian provinces of Courland (Kurzeme) and Semigallia (Zemgale). He had diplomatic and maritime representatives in all important European cities. He had signed treaties of friendship, commerce and navigation with England, France, Spain, The Netherlands, Portugal, Denmark, Russia, Sweden, and Venice.

The Couronian sailors followed in the wake of the Spanish, English, Dutch and French seamen and colonists in West Africa and in the West Indies. Their attempts to gain and maintain a foothold in West Africa and in the West Indies offer an interesting case study in the struggle of a small nation for a decent share of worldly goods and an international reputation, against the tendency of the great powers to consider large areas of the world as their own preserves. The Dukes of Courland sent the first Protestant missionaries to Africa and to the West Indies. They were the only European rulers of their time to treat the African rulers as their equals. They were even the first European rulers who trained and educated the natives of their colonies and employed them afterwards as administrators and commercial agents. They also trained and equipped African armed forces as their allies.

Unwillingly the Dukes of Courland were drawn into a web of intrigue and duplicity in which the Kings of England, James I, Charles I and Charles II, the King of France, Louis XIV, Lord Protector Oliver Cromwell, Charles X of Sweden and the Dutch merchants of West India Company were directly involved. The Couronians became victims of the strife and dissension and the alliances made and broken, all for possession of several tiny, but strategically well situated islands.

As early as 1627 the Couronian ducal family was contacted by the famous promoter of colonial enterprises William Usselinx. The presence of the Couronian ships in West Arica (Guinea, Grain Coast) and in the Caribbean area was recorded in the documents dating back to 1639, 1640, 1642, 1645, and 1649.

On October 26, 1651, a Couronian squadron reached Gambia and Couronian Governor Pieter Schulte established a trading colony on the Island of St. Andrew (now James Island). Treaties of friendship and commerce were concluded with the rulers of local kingdoms of Barra, Cumbo, Cassana, and Foni. Fort Jacobus, built by the Couronians on St. Andrew, became the headquarters of the new colony. Later additional territories were purchased and trading stations were established at Jillifree (now Jufurre), Bayona (now Bathurst) and Cassana (now Gassan). Two more forts were built at Jillifree and Bayona. The Couronians also traded at numerous other places as far as 100 miles up river. Their relations with Mandingo, Fulla, Jolla and Wollof peoples were most cordial.

The Couronians in Gambia also maintained friendship with the Portuguese, Spaniards, Dutch and French, and attempted to maintain strict neutrality in their relations with the representatives of the warring English parliamentary and royalist forces. The Spaniards and Portuguese recognized Couronian sovereignty in the delta of Gambia and even obtained Couronian permits to trade there. The Dutch and French traded unmolested without any permits in Gambia. Likewise, superior English parliamentary forces, actively engaged in trade in the basin of Gambia, did not disturb the Couronians. On the other hand, in March, 1652, an English royalist squadron, headed by Prince Ruppert, forced the Couronians against their best interests to break neutrality and cooperate with the royalist forces.

On March 12, 1652, Schulte returned to Europe and left the Couronian colony in charge of Couronian Major Heinrich Vock. In August, 1652, the ill-suited Dutch Colonel Jacob Du Moulin was appointed Military and Political Governor of Gambia but never reached his destination. In 1653 he was replaced by Couronian Captain Friedrich Wilhelm Trotta von Treyden. In August 1653 Dutch-born Admiral Willem Mollens Sr. was designated Governor of Gambia but he died while on a return trip from Brazil. In April 1654 Danish Lieutenant-Colonel Wilhelm Phillip von Seitz was appointed Governor, but he stayed in Gambia for only a short time. In 1655 an able and courageous Couronian captain, Otto Stiel, replaced von Seitz. Stiel served in his post until 1661. In 1657 another Couronian veteran of colonial services, Colonel Joachim Deniger von Olinda, was appointed Governor of the Couronian colonial possessions both in Africa and America. He died, however, during the same year, while heading a Couronian expedition which was searching for gold in Central Africa.

At least 18—20 Couronian expeditions with a total of 28—31 ships left Europe for Africa from 1640 to 1660. These figures do not include six expeditions sent directly to Tobago. Three of the African expeditions, with a total of five ships, never reached their destinations. The Couronians traded with the Canary Islands, Madeira, Cape Verde Islands (especially Isle de May), Gambia, Guinea, Grain Coast (now Liberia), and Sierra Leone.

Duke Jacobus also built several ships for trade with Coromandel Coast in India, but refrained from acquiring the Danish colony of Trankebar, offered to him in 1651. One Flemish ship, chartered by the Couronians, actually went to India and Indonesia in 1654 but it was captured by the English.

From 1651 to 1661 Duke Jacobus transferred to Gambia approximately 300 Europeans (90% soldiers). Only one-fourth of them were actually Couronians. The rest were Danes, Swedes, Norwegians, Germans, and a few Dutch and English. The largest military force ever maintained at one time in Gambia numbered 140 men. The garrison of St. Andrew usually contained approximately 60 men, those of Jillifree and Bayona — 20 men each. Many soldiers simultaneously served also as bakers, cabinet makers, shoemakers, tailors, carpenters, blacksmiths, and even as

trading agents. There were also artisans, such as millers, goldsmiths, miners, and tanners. In isolated instances high trading posts were held by able and educated local inhabitants, such as Francisco Marco de Magalhaes.

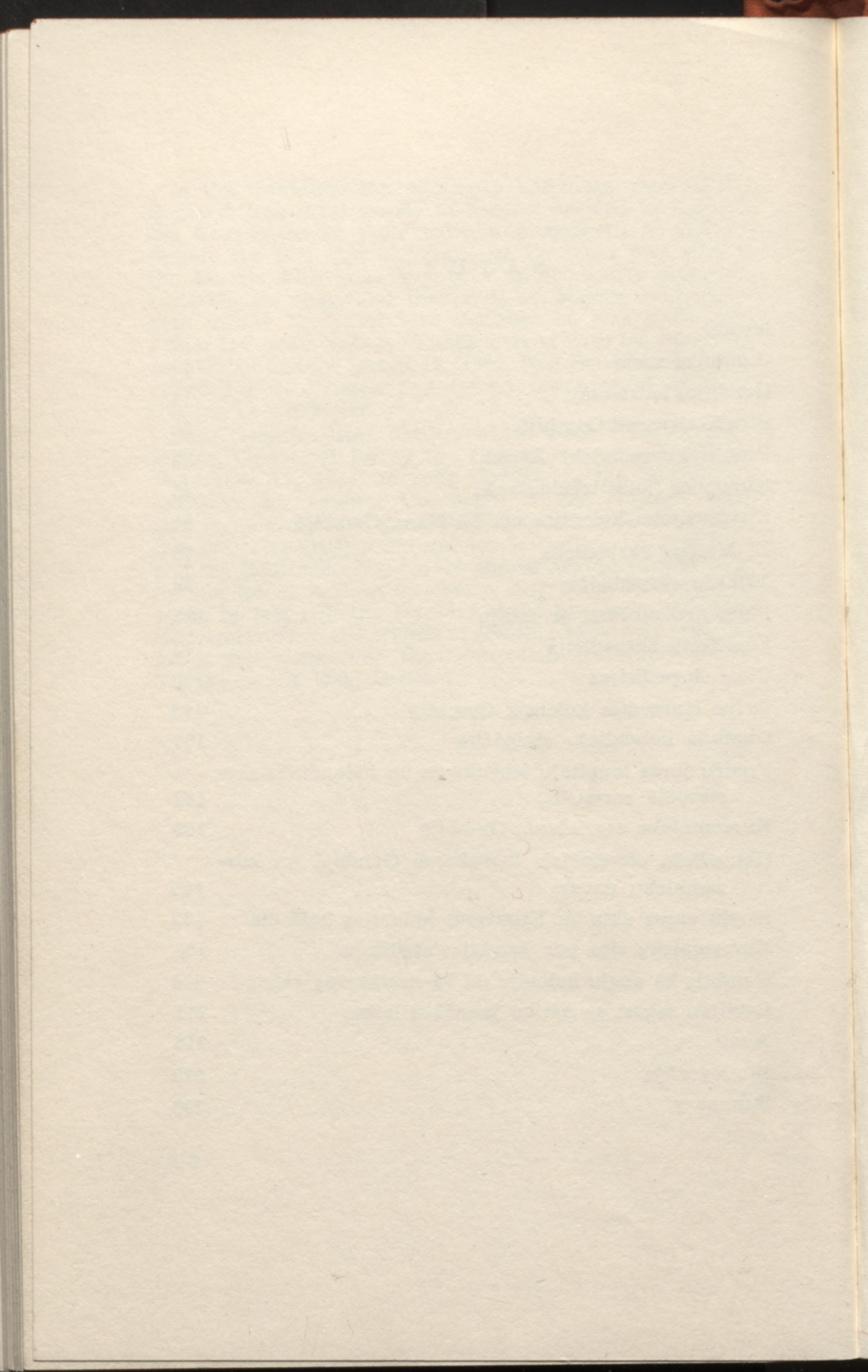
Trading rights were always bought from local rulers. The Couronians exported to Gambia muskets, swords, pikes, knives, corn, flour, linen, hemp, hop, aquavit, beer, butter, cheese, meat, lard, lumber products, wax, honey, potash, tar, pitch, lanterns, shovels, hammers, scissors, axes, ropes, brushes, clothes (obviously mostly for colonists), iron bars, brass kettles, dishes, bracelets and wire, iron plates and cauldrons, copper bars, nails and bells, glass beads, coral and amber jewelry, and mirrors (mostly for African buyers). From Gambia the Couronians imported ebony, mountain rice, the hides of leopards, antelopes, deer, tigers and lions, scales of crocodiles, wax, salt (from Isle del May), coconuts, palm oil, coral and the seeds of melegueta peppers („grains of paradise“). The slave trade was insignificant.

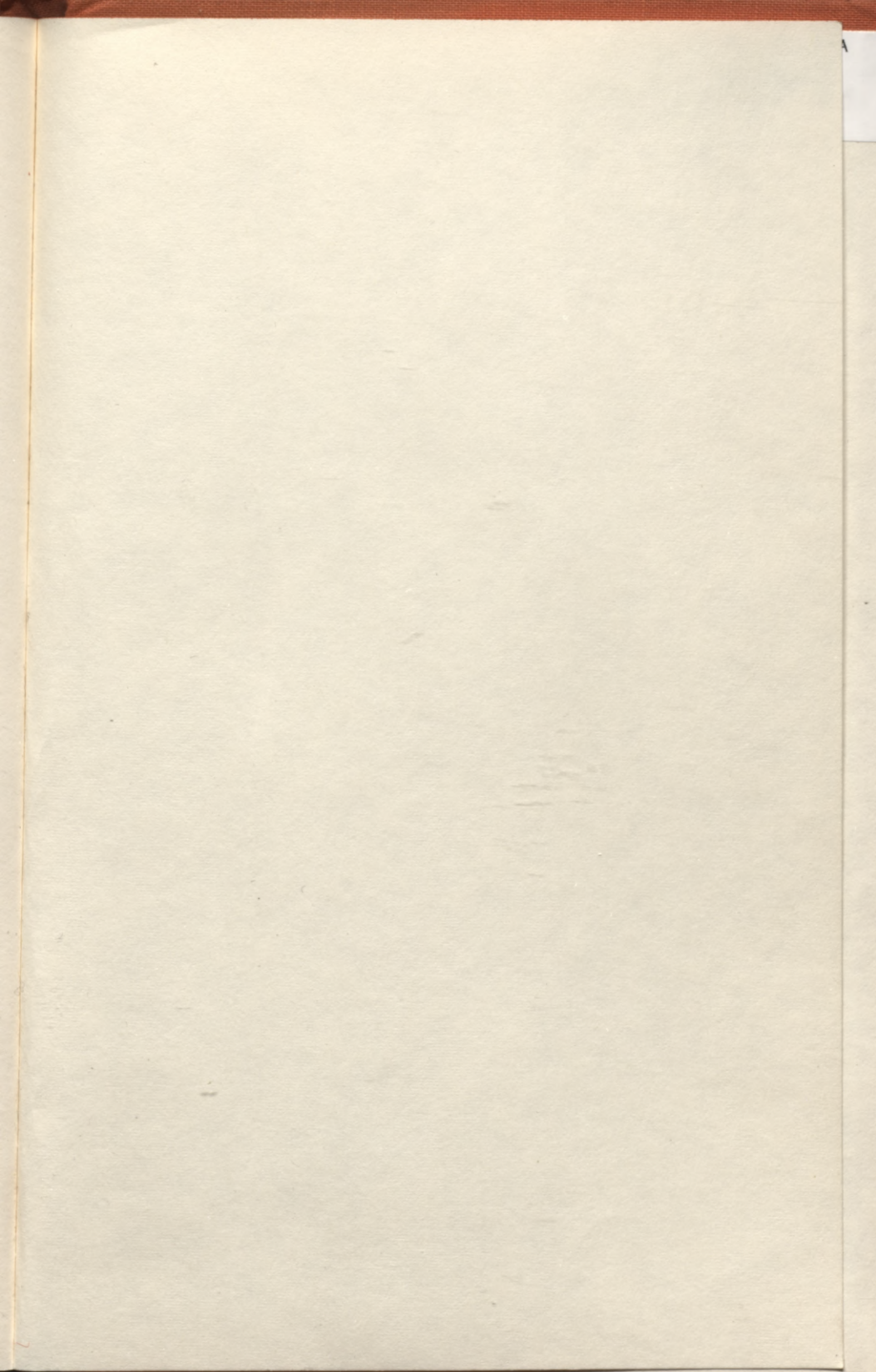
In October 1668 Swedes invaded Courland and captured the Duke. The Amsterdam Chamber of the Dutch West India Company used it to its advantage by forcing the Director of the Couronian Colonial and Maritime Enterprises, Henryk Momber, on February 4, 1659, to surrender Gambia to the Dutch. Governor Stiel resisted their attempts, but the Dutch instigated the mutiny of his mercenary troops, took the Couronian possessions and deported Stiel to Holland.

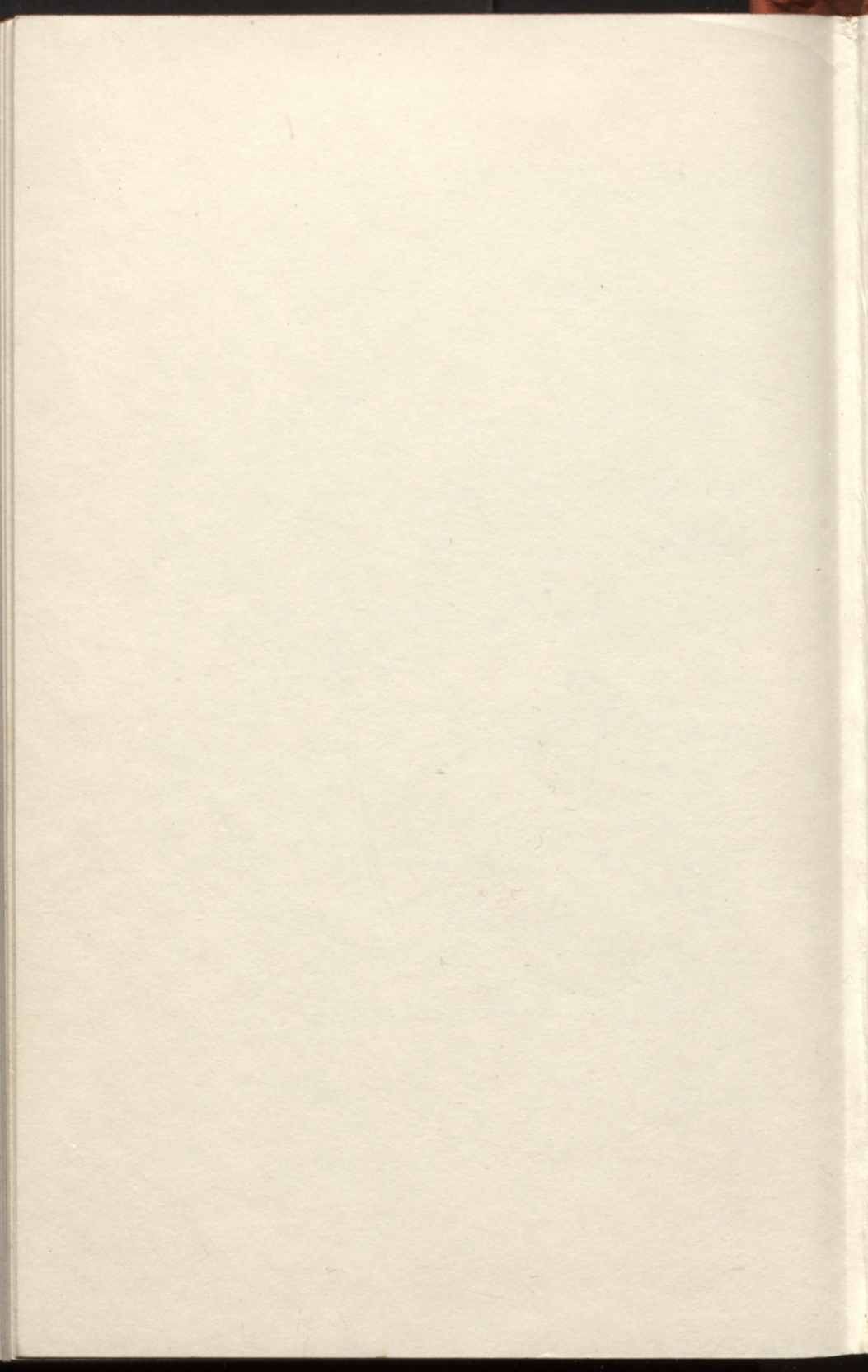
The Swedes did not know about this changeover of rule and licensed the French pirate Du Quesne to destroy the Couronian settlements. This he did at the beginning of 1660. The Couronian fortifications were razed to ground and the Dutch settlements were plundered and robbed. On April 20, 1660. Governor Stiel returned to the abandoned colony. Soon the Dutch returned and forced most of the Couronians to surrender, but the armies of local African kings combined with the remaining Couronians on the mainland and forced the Dutch out of all Couronian possessions by August 2, 1660. A special treaty of defence was concluded by Governor Stiel and the Kings of Barra, Cumbo, and Foni.

In the meantime the monarchy had been restored in England. The royal family of Stuarts decided to deprive the Couronians of their colonial possessions in Africa, despite the fact that the Duke of Courland had helped the Stuarts with huge quantities of foodstuffs and war material, six ships and thousands of pounds sterling in cash during the Civil War, because he was godson of James I. Captain Robert Holmes arrived with his squadron in Gambia and on March 18, 1661, five British ships surrounded Fort Jacobus and forced the handful of Couronians to surrender.

After lengthy legal battles, which were a mockery of justice, Charles II forced the Couronians by a treaty of November 17, 1664, to cede Gambia to the English in exchange for another Couronian colony, Tobago, as a fief, and a promise to permit the Couronians to trade with Gambia. The English did not honor the treaty, however, and the Couronian ships were almost always turned back by the Royal African Company, organized by James II while he was still the Duke of York. The last Couronian ship appeared in the waters of Gambia as late as 1690. At about the same time the Couronians lost their colony Tobago in the West Indies.

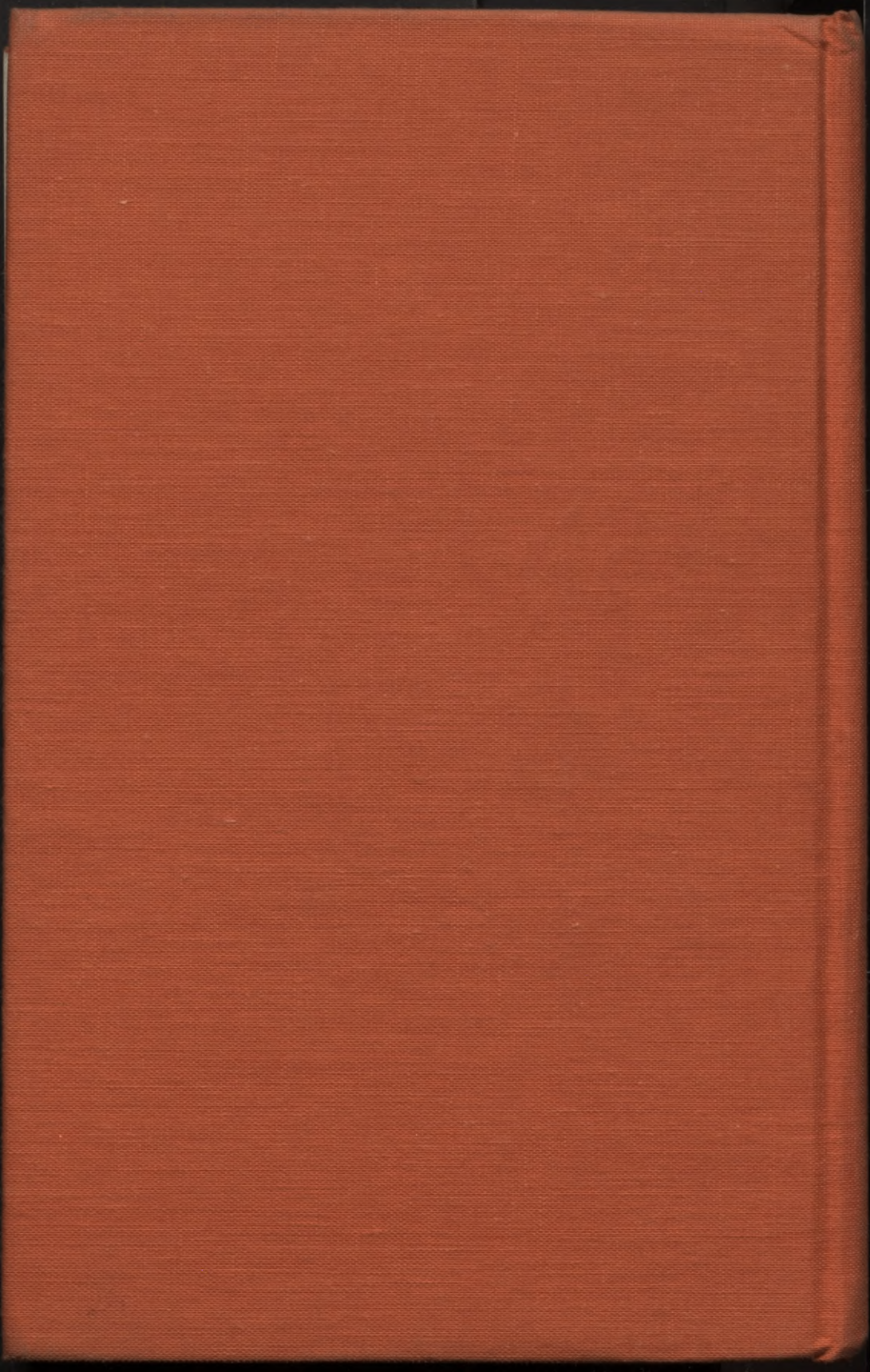
45.-

5.80

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0304053308

Vāku zīmējusi
VERONIKA JANELSIŅA

TERPĻVOJA KURZEMEI
KAROGI